

Z ostatních popularisátorů českých dějin jsou významnější :

Emanuel Tonner (1829—1903), překladatel latinských pramenů k českým dějinám; románopisec *Josef Svátek*, *Ferdinand Schulz*, vydavatel *František Dvorský* (o všech viz výše), pak politik a statistik *Karel Adámek* (* 1840); z popularisátorů dějin cizích gymnasiijní ředitel *Václav Křilžek* (1833—1881) spisovatel učebnic dějepisných.

Soustavný a kritický přehled české práce dějepiscké od roku 1848. podal *Josef Pekař* v oddílu I. b) „Dějepisectví“ v „Památníku na oslavu padesátiletého jubilea Františka Josefa I.“, k němuž přistupují kratší stati o historických vědách pomocných; toť hlavní pramen našeho nástinu.

3. Doba přítomná.

Povaha doby. Literatura doby přítomné, kterou počítáme zhruba od Hálkovy smrti r. 1874. až do dnešních dnů, spočívá na základech položených Hálkem a Nerudou a jejich literárními a vědeckými vrstevníky. Mladší pokolení, hlásící se od sedmdesátých let o podíl v literatuře, přifařovala se organicky k nim, účastníci se v týchž časopisech i sbírkách, zachovávající s ním osobní přátelské styky, zejména pak pokračující v ideovém i uměleckém směru jejich. Duševní a literární vývoj generace Hálkovy a Nerudovy řízen byl dvěma protilehlými principy, jejichž polarita, spor a konečné vzájemné vyrovnání znamená vlastní ideové drama této literární generace. Principy těmi jsou na jedné straně literární kosmopolitismus, na druhé straně směr vlastenecko-tradiční, přimykající se jednak k poesii lidové, jednak čerpající podněty ze staršího básnictví předběžznového, dílem i z literatur slovanských. Oba tyto proudy jdou od sedmdesátých let vedle sebe i proti sobě, kdežto v generaci seskupené kolem „Májů“ šly spíše časově za sebou, na př. u Nerudy a u Světlé.

Nyní stojí na jedné straně t. zv. škola národní: přimyká se k rodné půdě a k domácí tradici literárními náměty a látkami, obrací se se zálibou k vlastenecké minulosti, má živý zájem pro veřejné boje kulturní snahy národů slovanských,

dívky a autorka dívčího almanachu „Nezabudky“ (1859). Viz o ní Karol. Světlé „Z literárního soukromí“ a monografii E. Jelínka (1894).

béře podněty z politického života národního, propůjčujíc se občas i za mluvčí tendencí státoprávních, jazykově emancipačních, lidově demokratických. Tato t. zv. škola národní jde ruku v ruce s aktivním životem politickým 70. a 80. let, jež zahájila mladočeská strana v protikladě k staročeské pasivní opozici. Jestliže Hálek a Neruda byli srostli s počátky mladočeského hnutí, souviseli nyní zástupci t. zv. národní školy s jeho největším rozmachem v 70. a 80. letech: Svat. Čech a El. Krásnohorská náležejí k pozdějším „Národním Listům“ právě jako J. Neruda a V. Hálek k jejich počátkům. V těchto snahách jazykových, panslavistických, historicky tradicionalistických setkávali se vlastenecko-národní básníci se svými předchůdci z doby buditelsko-romantické a mnozí naplnili novější formy básnické, především veršové útvary byronské, starým obsahem ideovým, činitelem zmodernizovaným tendence na př. důslednějším demokratictvem, odvážnější svobodomyšlností, pokrokovějším liberalismem ústupky době nové. (Tak možno Sv. Čecha, předního představitele této školy, nazvat Kollárovským byronistou.)

Jiní z této skupiny převzali i umělecký princip vlastenecké romantiky a po stopách Čelakovského i Erbena přilnuli co nejtěsněji k písni a k balladě lidové, tak na př. J. V. Sládek a L. Quis. S nimi co nejúžeji souvisejí ti novellisté, kteří postupující cestou nastoupenou od B. Němcové v podrobném studiu lidového života, v přesném okreslování jeho forem, ve vroucím vmyšlení se do jeho duchovních názorů celkem neuvědoměle, ale velmi vydatně připravovali cestu literárnímu realismu.

Jiná větev t. zv. národní školy přiklonila se k vlastenecké historii, pokračujíc tím vlastně na dráze započaté V. Kl. Klicperou, J. K. Tylem, J. J. Markem. Leč k staršímu romantickému nadšení pro rytířský středověk, k citovému kultu minulosti národní, k zápalu pro práva jazyková přistoupily tu motivy nové. Již historičtí novellisté doby Nerudovy (viz str. 305.) vynikli vroucí úctou k době husitské, bratrské a pobělohorské a ta postupně se zvyšovala hlubším vědeckým poznáním těchto velikých period, svobodomyšlnějším názorem na dějiny, až v osobě V. Beneše Třebízského kultus ten došel vrcholu. Ježto pak k studiu národních dějin politických přistupovalo vždy větší měrou i poznání naší minulosti kulturní, obohacovala a prohlubovala se česká novellistika dějepisná také v tomto směru a dospěla, když užila i ethnografického studia za vítanou po-

můcku, až k archaisticky věrným evokacím minulosti věrným až do detailů, k čemuž pěkným, ač skrovným náběhem bylo archaistické zbarvování řeči; Al. Jirásek, Z. Winter značí vrchol tohoto směru. Také tato skupina historických novelistů dospěla naznačenou cestou v bezprostřední blízkost realismu.

Škola kosmopolitická byla protiváhou ke skupině básníků národních. Kosmopolitism nebyl v českém písemnictví novinkou: již K. H. Máchu uvedl její poetický, V. B. Nebeský a K. Sabina theoretický, J. Neruda a V. Hálek vstoupili do literatury hlučně pod jeho praporem a byronovci tvoří celou obec v našem básnictví. Leč u všech autorů tuto jmenovaných byl kosmopolitism takřka průchodním stadiem k individuálnímu umění národnímu; nyní však od doby „Lumíra“ a od převahy J. Vrchlického a Jul. Zeyera v naší poesii stal se kosmopolitism, inspirovaný takměř výlučně kulturami románských a germánských národů, uvědomělým a rozhodným směrem veliké skupiny literární. V ohledu látkovém byly nyní veškeré doby, veškeré země, veškeré národy, veškeré kultury stejně vítány a se stejnou láskou zpracovány; stilově saháno ke všem formám v evropských literaturách od doby klassické a romantické běžným; ideově čerpány podněty z nejrůznějších soustav myšlenkových, z nejrozmanitějších škol filosofických, z protilehlých názorů náboženských i vědeckých.

Přece však zcela patrně projevoval český kosmopolitism poetický určité záliby a náklonnosti. Přimknul se rozhodně k básnické romantice a k jejím epigonům, neměl však valného porozumění pro literární realism, ba ozval se později důrazně proti naturalismu. Hověl hojnou měrou básnickému formalismu a přispěl neobyčejně k zdokonalení, obohacení české poetické řeči, veršové techniky, obrazové zásoby, tvarové rozmanitosti. Za to ideově, v příliš pestrém a tékavém svém eklekticismu, pohřešoval namnoze jednoty a prohloubení. Tímto obratným se vmýšlením do cizích ideí, tímto stálým přilzpůsobováním se různým výrazovým prostředkům byl básnický kosmopolitism takřka předurčen, aby vykonal velké služby tlumočnické a překladatelské, v nichž spočívá opravdu jedna z hlavních jeho zásluh literárních. J. Vrchlický i v této věci osvědčil se mistrem velkého slohu a náčelníkem skupiny.

Na rozdíl od t. zv. školy národní zůstávali básníci kosmopolitičtí vlažni k otázkám denním a politickým, jako vůbec odmítali básnictví tendenční, třebaže jen strannictví odpůrců

mohlo jim vyčítati nedostatek národního citu, který se projevil jak v řadě děl J. Vrchlického, tak zvláště s mohutnou a bolestnou silou u J. Zeyera. Také novodobé snahy demokratické nebyly v celku sympathické básníkům kosmopolitickým, přijímajícím dědictvím po romantice osamocení osobnosti umělcovy ve společnosti, kteréž, v celku nedostí promyšlené nazírání zavdalo i podnět k podrážděným básnickým projevům proti nechápající veřejnosti a domněle nepřátelské kritice. Zvláštní národní české poměry ovšem nedovolovaly, aby tato izolace básníků provedena byla do důsledků; ale přece nastalo touto cestou rozlišení básnického umění od zábavné četby, která upadala vždy více, ocitajíc se takřka výlučně v rukách spisovatelů podprůměrných a umělecky nicotných; u nich namnoze přežilé formy literární i myšlenkové směry dávno překonané nalézaly nový útulek. Tak dalo se hlavně v novellistice a románě, kdež kosmopolitičtí básníci pracovali menší měrou než v lyrice a dramate, vyjmajíc J. Zeyera, jenž však spíše se spokojoval obnovováním starších útvarů novellistických, než by byl vytvářel neb k nám uváděl formy nové.

V 80. létech zvolně vedle národní i kosmopolitické školy, přiznávajících se tu větší tu menší měrou k literární romantice ohlašoval se nový směr; klidně řadil se k dosavadním vládnoucím proudům slovesným, ačkoliv vycházel ze zásad podstatně různých. Byl to realism, oplodněný literaturou ruskou a francouzskou, nasycený moderními směry sociálními a ethickými, odchovaný přírodovědeckým poznáním novodobým. Tyto rysy, jež na realistickém umění cizojazyčném jsou tak mohutně patrné, jevily se v českém písemnictví dosti skrovně, leč přece nebylo možno jich nepozorovati. Jestliže v moderních literaturách evropských vytvořil realism velkou epiku společenskou neb hluboké umění psychologické, omezoval se u nás na genrovou drobnokresbu různých, často až malicherně vymezených výseků společenských, na podrobné kronikářství, oživované pečlivou kresbou postaviček; zevrubnější dušemaľba, břitčí kritika společenská, mohutnější epika dějová byla vzácností, právě jako tento český realism 80. let, přenesen do poesie, znamenal mrtvou krajinomaľbu, přecitlivělý genre, titěrnou hru s všedními dojmy a náladkami.

Realistický proud v českém písemnictví byl napojen ze dvou zdrojů starších a původnějších. Jednak vústilo do něho

tradici již posvěcené podrobné a důvěrné studium lidového bytu, snaha po vniknutí do mysli lidové, láska k české skutečnosti venkovské; u mnohých význačných zástupců realistické skupiny lze jen těžko rozhodnouti, co vyšlo z podnětů etnografických, co z uvědomělého umění realistického. Jiný důležitý součinitel českého literárního realismu bylo ono podrobné a vlastně vědecky podložené úsilí vyvolati co nejpřesnější obraz minulosti a změnit tak historickou novellu z dosavadní více méně nahodilé dekorace vlasteneckých tendencí vlastně moderních v dokonalé zrcadlo minulé skutečnosti. Ačkoliv naprostá synthesisa historismu v kořenech romantického a moderního realismu provedena v českém písemnictví nebyla, učiněno k ní několik významných náběhů. Literární realismus český pronikl jmenovitě v románě, v novelle a v dramate; nejlepší díla svá vytvořil, když na obratu století ovládlo českou literaturu pokolení nové.

Kdežto generace 80. let přimkla se ke svým předchůdcům organicky a bez srážek, přihlásilo se o 10 let později nové pokolení hlučným odporem a neúprosnou polemikou. Kritická revise naší kulturní i umělecké minulosti, prudký odpor proti pohodlnému tradicionalismu, vroucnější, ba vášnivější poměr k moderním literaturám cizím, odmítavé stanovisko k tendencím vlasteneckým a panslavistickým, živý zájem o otázky sociální, ethické, náboženské, požadavek vnitřnosti, psychologické pravdivosti, — toť byly při vstupu této literární mládeže nejpatrnější znaky, dle nichž se česká literatura příkře roztřídila na tábor mladých a starých. Při těchto prudkých sporech s obou stran podceňována byla vývojová souvislost mladé generace básnické s kosmopolitickou školou formalistickou na straně jedné a s realistickou skupinou českou na straně druhé.

Zvolna po kritických i osobních bojích, které zprováděny byly také přerodem českého politického světa, vyhranovala se vlastní podoba mladého pokolení, jež bylo nejednou mocněji inspirováno filosofií a kritikou než poesii, a které podléhalo velmi hojným vlivům cizím. Směry se tu vystřídaly s rychlostí v Čechách neobvyklou: po naturalismu, hovicím si ve velmi podrobné analýse duševní, přišel básnický symbolismus, jenž namnoze poklesl na jednotvárné líčení stavů dekadentních. Teprve v posledních letech, kdy boje pomínuly a kdy po básnické nadprodukcii hrozí již stagnace, vyhranuje se

ve smyslu stilové čistoty a mohutnosti a psychologické pravdivosti dosahu všelidského poetický cíl několika nemnohých tvůrčích duchů moderních, rozdělených mezi tvorbu lyrickou i románovou (— v dramate i v této době zůstalo celkem při ojedinelých pokusech —). Vedle tohoto složitého a prostému čtenáři nevždy dostupného slovesného umění posledního desetiletí, zůstávají epigoni starších směrů stále činní a nejen oni, nýbrž i neumělečtí a řemeslní dodavatelé četby zábavné kvantitativně převyšují tvorbu opravdu významnou.

Podobným rozvojovým okruhem jako literatura krásná, proběhly v posledních 30 letech i vědy duchovní a s nimi filosofie. Také mezi jejich pěstiteli lze rozeznávat školu národní a kosmopolitickou. Ona lne spíše k tradicím domácím, navazuje na předchůdce, udržuje stále styk s myšlenkami národního obrození, a nejen že obmezuje se takřka výlučně na studium poměrů domácích, nýbrž nevyhýbá se ani tendenční snaze přímo působiti na zvýšení citu národního. Škola kosmopolitická, značící v této době vlastní vědecký, hlavně pak methodický pokrok, stále zachovává spojení s cizinou, od níž přijímá podněty školské i literární. Hledíc vysvětliti české jevy kulturní v organické souvislosti s ostatním duchovním světem evropským, vyšetřuje pečlivě cizí vlivy a vůbec přidrzuje se výhodné metody srovnávací. Zvláštní váhu klade na neúprosnou, přísnou kritiku vědeckou, bez ohledu, zda její výsledky hoví tradičním názorům a oblíbeným představám národním; v tom smyslu všude pracuje k revisi dosavadního vědeckého i veřejného poznání a často se sráží ve velice prudkých bojích s představiteli veřejného mínění. Tyto kritické boje vědecké byly v nejtěsnější souvislosti s literárními zápasy mladé generace a rovněž vedly k velkému třídění duchů.

Neobyčejný význam pro vědu tohoto období mělo její naprosté a definitivní oproštění od vědeckých ústavů a naukových orgánů vědy německé v Čechách; tato nauková emancipace, značená hlavně rozdělením pražské university r. 1882. — založení České Akademie r. 1890. nemělo obdobných účinků, jak se očekávalo, — znamená spolu počátek naprosté vědecké autonomie v Čechách.

Literární orgány období Čechova a Vrchlického.
Pokolení, které následovalo bezprostředně po skupině Neru-

dově a Hálkově, vstoupilo do literatury právě tak jako jeho předchůdci řadou básnických almanachů. Z nich nejvýznačnější byl „Ruch“, jež r. 1868. vydal Josef V. Sládek; v něm kromě bezvýznamných spisovatelů, přihlásili se nově do literatury Sv. Čech, B. Čermák, O. Červinka, J. Goll, M. Krajiník, E. Mířiovský, B. Ptačovský, L. Quis. F. Šimeček. Řada nových básníků rozmnožena byla r. 1869., když z „Akademického čtenářského spolku“ redakcí O. Hostinského, Sv. Čecha a V. Šolce vyšel „Almanah českého studentstva“, ve kterém hlásila se potud neznámá jména B. Adámka, O. Hostinského, H. V. Tůmy a pod pseudonymem A. Jirásků (= Aloise J. Jizerského) a Z. Wintra (= V. Zikmund). Ale již II. roč. „Ruchu“, redigovaný r. 1870. A. Čapkem a J. Dürichem, neznamenal příchodu nových básnických osobností, až na tři spisovatelky Alb. Dvořákovou Mráčkovou, El. Krásnohorskou a B. Mühlsteinovou. Za to o rok později v podniku čistě krajiněm „Anemonkách, básních omladiny jižních Čech“ (1871), vydaných redakcí J. Kálala, J. Dunovského a Fr. Heritesa, vyskytla se řada významných debutantů, mezi nimi Fr. Herites, J. Holeček a Jar. Vrchlický. Tito mladí jihočeští spisovatelé byli i jádrem III. roč. „Ruchu“, jež sestavili J. Dürich, J. Kálal a J. R. Nejedlý r. 1873., vedle nich kupila se i nová generace básnická J. Baše, G. Dörfl, B. Jelínek, J. Kuchař, K. Kučera, O. Mokřý a R. Pokorný. Uvedení tu přispěvatelé almanachů vtiskli v 70. a 80. letech ráz české literatury. (O památných těchto „Českých manifestačních almanachích v letech 50. a 70.“ pojednal zevrubně L. Quis ve „Květech“ r. 1898.) K nim r. 1878. připojili se účastníci nového „Máje“, redigovaného J. Ulrichem a Fr. Kvapilem: Fr. Chalupa, V. A. Jung, A. Koukl, J. Kallus, Fr. Kvapil, A. Škampa, A. Šnajdauf; byli to větším dílem první napodobitelé a epigoni J. Vrchlického a francouzských jeho vzorů.

Vedle almanachů vábícih k sobě předem mladé debutanty, byly některé literární časopisy střediskem života slovesného. Ježto otevíraly své sloupce vedle básnictví i krásné próse, ježto mimo belletrii přinášely také stati popularisační a vkusně podané články vědeckých pracovníků, ježto tvorbu slovesnou doplňovaly i kritikou, dávají o životě literárním úplnější obraz než básnické almanachy. V přední řadě jich stál „Lumír“, významnější než jeho soujmenovec řízený F. B. Mikovcem. Založen V. Hálkem a J. Nerudou roku 1873. přešel již v půli

I. ročníku do rukou redakčního komitétu, skládajícího se z předních zástupců pokolení z „Ruchu“ a z „Almanahu českého studentstva“: z O. Hostinského, Sv. Čecha, J. V. Sládka a S. Hellera. Když O. Hostinského na nějaký čas byl vystřídal J. Goll a když J. V. Sládek z redakce vystoupil, přešlo vedení listů na Sv. Čecha a S. Hellera, ale již zase r. 1887. převzal „Lumír“ jako výhradní majitel a redaktor J. V. Sládek a zůstal jím do r. 1898; tehdy za redakce V. Hladíka vstoupil „Lumír“ do zcela jiné fáse vývojové. Hlavní význam a nejpevnější charakter měl „Lumír“ za 70. a 80. let jako vlastní orgán školy kosmopolitické, kterou v něm nejškvěleji představovali J. Vrchlický a J. Zeyer, ač i někteří přední zástupci školy t. zv. národní, na př. Heyduk, V. B. Třebízský, Al. Jirásek otiskovali tu svoje práce. Vedle původního básnictví a novellistiky, vedle cenných a hojných ukázek poesie světové hlavně anglické a francouzské, vynikli „Lumír“ obsažnými informacemi o cizím básnictví, drobnými uměleckými a populárně vědeckými statěmi psanými s jemným vkusem, důsledným a neohroženým hájením stanovisek čistě uměleckých bez jakýchkoliv ohledů utilitárních a národních, zač „Lumír“ často byl napadán vlasteneckými protivníky, především „Osvětou“. (Literatura o „Lumíru“ jest značná, hl. viz v „Lumíru“ roč. XXXI. stať A. Novákovu „Třicet let Lumíra“, v roč. XXXIV. vzpomínky redaktorů bývalých a charakteristiky mrtvých zakladatelů, pak heslo „Lumír“ v XVI. díle „Ottova Slovníka naučného“.)

Velmi blízko „Lumíru“ stály „Květy“, jejichž oba zakladatelé Sv. Čech a S. Heller svou dobou také „Lumír“ řídili; k nim přidružil se bratr Svatoplukův *Vladimír Čech* (1848—1905), jenž později vzbudil pozornost jako hlasatel ethické kultury propagované hlavně listem „Svědomy“ (1897). „Květy“ nazvané dle ilustrovaného časopisu Hájkova počly vycházeti r. 1879. jako měsíčník a šetříce přísně požadavků uměleckých uměly shromážďovati ve svých svazcích přední zástupce obou skupin a při tom byly vždy přístupny mladým spisovatelům. Značný rozměr každého svazku, volnější vycházení než u „Lumíra“ způsobily, že „Květy“ od počátku byly sborníkem větších prací a jsou opravdu archivem nové české tvorby básnické; jejich poučné stati však neměly valného významu. Do r. 1899. zůstal Sv. Čech „pořadatelem básní a původní krásné prósy“ a S. Heller „pořadatelem článků poučných a překladů krásné prósy“, po té přešla celá redakce na Vladimíra Čecha a po

jeho smrti na jeho syna Vladimíra Sv. Čecha ml. [Viz Svato-
plukovy upomínky na bratra Vladimíra v „Květech“ (1905)].
K „Lumíru“ a ke „Květům“ řadí se „Ruch“ (1879—1888), jenž
za redakce Fr. Chalupy, Fr. Brožíka a Fr. Kvapila shromažďo-
val hlavně pokolení vystoupivší v „Máji“ z r. 1878 a pracoval
k těsnějšímu sblížení umění básnického i výtvarného.

Vlastním střediskem t. zv. školy národní byla „Osvěta“
(založ. 1871). Myšlena původně jako revue velkého slohu, jež
měla objímat vědu i literaturu, umění i politiku a vedle dů-
kladných statí z nejrůznějších odborů vědních přinášeti i ob-
časné přehledy a kritické posudky, „Osvěta“ na samém počátku
zařadila do svého rámce i belletrii prosaickou a veršovanou.
Osoby jejího zakladatele a redaktora Václava Vlčka, jejích
hlavních kritických mluvčích Ferd. Schulze, El. Krásnohorské
a Fr. Zákrejse vtiskovaly jí ráz v politice umírněný a konser-
vativní, v literatuře idealistický a měšťansky konvenční; boj
proti cizáctví, proti eklektickému kosmopolitismu, proti samo-
účelnému estheticismu, realistické smělosti v řešení mravních
otázek byl vždy z jejích znaků a této literární theorii odpoví-
dala i praxe projevovaná belletristickými příspěvky; nejroz-
lehlejší práce otiskl v „Osvětě“ V. Vlček, F. Schulz, A. V. Šmi-
lovský, V. B. Třebízský, A. Jirásek a K. V. Rais. Jako byla
v 80. letech „Osvěta“ přední baštou boje proti kosmopolitismu
a současně orgánem obranců pravosti podvržených rukopis-
ných památek, tak postavila se v 90. letech ostře proti mladé
generaci; v bojích těch pozbyla však již váhy. Význam
„Osvěty“ nespočívá však v její části literární a umělecko kri-
tické, nýbrž v naukové, kdež dlouho byla jediným orgánem
vážných statí vědeckých. Smrtí zakladatele „Osvěty“ V. Vlčka
r. 1908. mění časopis řízení i ráz. Uspořádáním i sloučením
vědy s belletrií podobá se „Osvětě“ přísně katolický ba kleri-
kální orgán kněžský „Vlast“ (od r. 1884., redakci Tomáše
Škrdle); také odtud podniknuty útoky na kosmopolitické bás-
níky české a to s hlediska náboženského a moralistního.
S menšími nároky vystupuje populární časopis téhož směru
brněnský „Obzor“ (od r. 1878) založený a vedený Vladimírem
Šťastným.

Zprostředkující stanovisko v otázkách literárních zaujaly
oba velké obrázkové týdeníky, jež měly ráz listů t. zv. rodin-
ných, starší „Svět ozor“ (viz na str. 267.) a nově založená
„Zlatá Praha“ (od r. 1884, do r. 1898. byl redaktorem Ferd.

Šulz, po něm Jar. Kvapil, A. B. Dostál a V. Červinka). „Zlatá Praha“ přidržovala se směru umírněnějšího, „Světozor“ však za redakce M. A. Šimáčkovy (1884—1899) Inul k realistickému směru v české literatuře, propagoval ruský román, otvíral svoje sloupce rád mladým básníkům, až tu r. 1896, došlo k naprosté roztržce. Po zániku „Světozora“ a přechodu „Lumíra“ do nových rukou, přešli jejich spolupracovníci do dvou literárně populárních týdenníků do „Zvonu“ (od r. 1899. za redakce M. A. Šimáčkovy a do „Máj“ (od r. 1902. za redakce F. Heritesovy). Z nich „Zvon“ sleduje i kriticky a polemicky literární směr svých zakladatelů, kdežto „Máj“ obrací se spíše k nejširším vrstvám čtenářským.

Z literárních sbírek doby přítomné dlužno zvláště jmenovati Nerudou založené a Ed. Valečkou vydávané „Poetické besedy“ (1883—1890), jež přinášely výlučně původní práce veršované pravidelně se stručnými charakteristikami autorů; F. Šimáčkovu „Kabinetní knihovnu“ (od r. 1884), kde ukládali své veršované i prosaické práce hlavně příspěvatelé „Světozora“; Ottovu „Salonní bibliotéku“ (od r. 1876.) obdobného rázu, v níž vyšla většina děl J. Vrchlického; podobnou J. R. Vilímkovu „Novou bibliotéku spisů veršem i prósou“ (1883—1888), která se však nezavírala ani překladům; „Poetické besedy Máj“ (od r. 1906.), obsahující výhradně práce veršované. Sbírkou novellistických prací jako „Líbuše“ (od roku 1872.), „Ottova laciná knihovna národní“ (od r. 1872.), „Zábavy večerní“ (od r. 1880., ráz přísně katolický), Šaškova „Moravská bibliotéka“ (od r. 1884.), „Přítel domoviny“ (od roku 1885.) atd., hověly spíše potřebám lidového čtenářstva než přísně uměleckým požadavkům, k nim družily se četné soubory novellistických děl přeložených, o nichž bude řeč na svých místech.

S literaturou v těsném styku byly některé organizace spisovatelské: ku „Svatoboru“ (založ. r. 1862., viz str. 176), který dbá především o hmotnou podporu spisovatelů, a k „Umělecké Besedě“ (založ. r. 1863.), jejíž význam od 80. let přesunuje se na pole společenské zábavy, přidružilo se velké stavovské středisko spisovatelů „Spolek českých spisovatelů belletristů Máj“, (založ. r. 1887.) Tu shromažďují se jmenovitě belletristé období Čechova a Vrchlického a jejich epigoni nejen za účelem hmotně stavovským

a podpůrným, nýbrž i k činnosti vydavatelské a nakladatelské. Když r. 1890. zřízena byla „Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění“ (viz níže), přičleněna tam, na rozdíl od akademií jiných, ku třem třídám naukovým třída IV., vyhrazená umění slovesnému, hudebnímu a výtvarnému. V čele jejím stojí od počátku, mocně uplatňuje svůj vliv, Jaroslav Vrchlický. Strannický ráz, jenž se objevil již při volbách členů a větší měrou ještě při udělení výročních cen, zavinil nejen stagnaci ve třídě, ale i resignaci některých vynikajících členů Sv. Čecha, Jul. Zeyera a posléze J. S. Machara (viz Macharovu ostrou a případnou kritiku IV. třídy „České Akademie“ v „Próse z roku 1906“ [1907]). Celkem vykonala „Česká Akademie“ pro české slovesné umění velmi málo; význam má „Sborník světové poesie“ (od r. 1891), cenná to sbírka překladů básnických, již péčí Akademie a redakcí J. Vrchlického vydává J. Otto.

Posléze mezi orgány slovesného rozvoje dlužno uvést ještě některá přední nakladatelství, jimž náleží část zásluhy o zvýšený ruch knižní. S tradicemi nakladatelských a knihkupeckých závodů vlastenecké romantiky (srv. str. 158) souvisí ještě nakladatelství Ignáce L. Kobra (1825—1866) jež přešedši z Tábora do Prahy r. 1857, soustředilo kolem sebe veškeru starší generaci 60. let a repraesentačně vystoupilo jednak „Národní bibliothekou“ (1868—1894) a Riegrovým „Slovníkem naučným“ (1859—1870, viz str. 270 a 271). Mladší pokolení za vůdcovství Nerudova kupilo se od r. 1869 kolem nakladatelství Ed. Grégra a Dattela; to přešlo r. 1882 do rukou Edvarda Valečky, (1841—1905) jenž se pokusil také jako šířitel českoruské vzájemnosti. Od 70. let pak stojí v popředí několik velikých firem nakladatelských, které staví v čelo svých četných literárních podniků vedle jmenovaných již časopisů a sbírek také hojně soubory belletristických překladů, nádherná díla ilustrovaná, populární četbu lidovou, zejména pak sebrané spisy předních autorů. Jsou to hlavně nakladatelé: Jan Otto, (* 1841) který nakladatelskou činnost zahájenou r. 1871 vyvrcholil vydáním monumentálního „Ottova Slovníka naučného“ (viz níže při přehledu organizací vědeckých) a sebranými díly J. Arbesa, Fr. Heritesa, Ad. Heyduka, Al. Jiráska, J. V. Sládka, K. Světlé a Jar. Vrchlického. Podobný nakladatelský program má vznikem spřízněná „Česká grafická společnost Unie“ (od r. 1902), v jejímž

nákladě vyšla díla S. Podlipské, M. A. Šimáčka a Jul. Zeyera. K četným svým podnikům publicistickým a literárním připojil v 70. letech vynikající žurnalista Fr. Šimáček (viz na str. 270.) také nakladatelství, tu vydány byly také sebrané spisy B. Víkové-Kunětické, J. S. Machara, K. V. Raise, L. Stroupežnického, A. V. Šmilovského, V. Vlčka a dramata Jar. Vrchlického. Také firma Josefa R. Vilímka (nar. 1835), jež dlouho pěstovala hlavně humoristiku a spisy pro mládež, vydává nyní sebranou prosu J. Klecandy, K. Klostermanna a F. X. Svobody. Nakladatelství Fr. Topiče (nar. r. 1858, nákl. od. r. 1886) proslulo jmenovitě sebranými díly Sv. Čecha, J. Herrmanna, J. Nerudy a V. Beneše Třebízského. O nakladatelských podnicích, těsně souvisejících s myšlenkovými proudy v literatuře nejmodernější, bude řeč na svém místě.

Svatopluk Čech a jeho skupina básnická.

Básnická osobnost Svatoopluka Čecha musí býti z mnoha důvodů postavena v popředí českého písemnictví doby přítomné, ačkoliv chronologicky tam ne zcela nenáleží. Neobyčejná její popularita jest pouze udavatelem naprosté její časovosti valný díl duševního a veřejného života českého 70 a 80. let uzavřen jest v Čechových verších; průměrný typ českého inteligenta této doby vyjádřen jest po stránce citové, mravní i ideové v jeho díle a je-li v ušlechtilé tendenční tvorbě Sv. Čecha jen zcela kuse napověděno snažení mladého pokolení, jest tu za to se vzácnou úplností shrnuto vše, co z obrozenských ideí národních, mravních, společenských přešlo do přítomnosti. Svatoopluk Čech, přes těsné své svazky s byronisty, především slovanskými, jest zprostředkovatelem mezi národním obrozením a literární přítomností; jest v jistém smyslu dovršitelem uměleckých a lidských snah pokolení Nerudova. Z těchto příčin dlužno o něm pojednat na místě prvním. Ačkoliv Sv. Čech nikdy neznal literárního strannictví a až zachovával vždy uctivou sympathii k básníkům směru kosmopolitního, přece sběhem poměrů pokládán byl všeobecně za hlavu školy t. zv. národní; i budou také v těchto výkladech k němu přiřazení básníci příbuzných tendencí a spřízněného slohu poetického, zejména ti, kdož nenapodobili písňe lidové.

Svatopluk Čech (1846—1908) narodil se dne 21. února v Ostředku u Benešova jako syn hospodářského úředníka

Františka Čecha a Kláry Čechové roz. Rakové. Dětství strávil na Skalce u Třebenic, v Bezděkově v Pošumaví, v Peruci, v Struhařově a v Jizefe; tato posledně jmenovaná místa byla opět v blízkosti Ostředku; v Postupicích na Benešovsku počal Svatopluk chodit do školy, v ní pokračoval v Litni a ve Vraném. V letech 1856—1858. chodil v Litoměřicích do školy normální a do první třídy gymnasiální; na podzim r. 1858. vstoupil do pražského studentského konviktu a na novoměstské gymnasium piaristické, kdež dostudoval a r. 1865. maturoval. Na gymnasiu získal si již značného rozhledu literárního, byl členem různých „studentských kroužků básnických“ a sám veršoval, ano r. 1863. vystoupil na veřejnost pod pseudonymem S. Rak básní „Vánoční sen“. Vstoupiv na právnickou fakultu, Čech věnoval se hlavně literatuře, r. 1867. básní „Kandiotky“, otištěnou v Hálkových „Květech“ objevil se mezi básníky mladé generace; plné své básnické umění projevil příspěvky v „Almanahu českého studentstva“. R. 1870. a 1871. byl redaktorem „Světozora“, r. 1872. advokátním koncipientem ve Slaném, od r. 1873., kdy převzal řízení „Lumíra“, koncipientem v Praze, r. 1878. zřekl se pak nadobro dráhy právnické. R. 1874. vykonal studijní cestu přes Polsko a Ukrajinu k Černému moři, na Kavkaz, do Malé Asie a do Cařihradu; koncem r. 1878. založil s bratrem Vladimírem měsíčník „Květy“, kdež uložil nejlepší své práce poetické i nejdelší své povídky. R. 1881. procestoval Moravu, r. 1882. vydal se do Dánska po stopách královny Dagmary a zajel i do Anglie, r. 1886. prošel jižní Čechy, r. 1899. navštívil Francii. V letech 1895—1903. žil ve venkovském zátíší v Obřívství u Mělníka, od 1903 střídal samotu v Troji s pobytem v Praze. Uprostřed práce a hojných rozdělaných plánů zemřel dne 23. února 1908. Jeho smrt, jako již před tím 50. a 60. zrozeniny, zavdaly podnět k velkým spontánním oslavám všenárodním.

Literární činnost Sv. Čecha, která v mladších letech jest doplňována žurnalistickou feuilletonistikou a po celý život prací redaktorskou, obsahuje spisy dílem veršované, dílem prosaické; vůdčí význam však mají jen Čechovy knihy básnické. Když byl v nejranějších svých počátcích ukázal se mistrem malé balladistické skladby, čerpané látkově buď z východu nebo z dějin vlasteneckých, když překvapil uměním volné cyklické epiky, když ukázal pochopení pro lidovou píseň i pro moderní reflexi v duchu byronském a když za-

blyskl se i roztomilým humorem, vystoupil r. 1873. jako zralý umělec velkou epopejí „Adamitě“ (knižně 1874, samost. až 1897). Námět vyvolený z českých dějin reformačních předpodstatnil básník hojnou reflexí sociální, náboženskou a filosofickou v látku ryze moderní a zpracoval technikou byronskou s neobyčejným bohatstvím výmluvného a malebného slova, klenotnický propracovaný detail, vybroušeného umění veršového. Celý budoucí básník obsažen jest in nuce v tomto díle: i nadále za látkami těsně souvisejícími s přítomností neb minulostí českou či slovanskou ukryt bude některý palčivý problém, jež básník osvětlí a rozřeší spíše rhetoricky než psychologicky či filosoficky; vždy při ději celkem skrovném, leč do několika efektních scén upraveném, najde si záminku k sytému, až přesycenému líčení přírodních krás, kulturních jednotlivostí, životních rekvizit, vždy poněkud schematicky kreslené postavy zejména ženské budou tíhnouti k optimistickému vyrovnání kontrastů velice důrazně položených; vždy vyznají díla mohutným oslavením ideálů humanitních, demokratických, svobodomyšlných, nejčastěji však panslavistických nebo česky politických.

Veliká řada děl předvádí tyto rysy. R. 1874. shrnuje Sv. Čech do první knižní publikace „Básně“ mladistvá svá díla mistrovská, „Adamity“, „Bouři“, „Sny“. Ve veršované novelle „Čerkesu“ (1875, knižně 1886) uchyluje se po vzoru ruských byronistů na Kavkaz; v ponuré allegorii „Evropě“ (1878. kn. 1880.) soudí mohutně sociální rozvrat sestárlé Evropy. V idylickém vypravování rámcovém „Ve stínu lípy“ (1879, kn. 1886) vrací se k venkovskému svému domovu a se šťastným humorem i měkkou citovostí předvádí gallerii našich lidových postav, současně pak v rhapsodické skladbě historické se středem výlučně rhetorickým, v „Žižkovi“ (1879), navazuje na „Adamity“.

Tak mohl r. 1880. Sv. Čech v rekapitulující „Nové sbírce veršovaných prací“ představit se čtyřmi mistrovskými pracemi značné rozmanitosti: „Evropa“, „Čerkes“, „Ve stínu lípy“ a „Žižka“, zároveň však ve „Václavu z Michalovic“ (1880, knižně 1882), rozlehlém eposu z pobělohorské protireformace české, ukázal svou sytější malbu ovzduší dobového, své tragičtější pochopení českých dějin národních a náboženských, ale i meze svého umění psychologického. „Slavie“ (1882, knižně 1884), opakující rámeč

„Evropy“, zaměnila břitkou kritiku společenskou panslavi-
stickým utopismem upomínajícím na Kollára. Rozměrné ro-
mantické epos středověké z dánsko-slovanských dějin „Dag-
mar“ (1883—1884, kn. 1885) při veškeré snaze o pečlivou cha-
rakteristiku líbezné rekyně a při rázovité tendenci slovanské
rozběhlo se v řadu malebných jednotlivostí. Český venkov,
opěvovaný již „Ve stínu lípy“, leč uprostřed moderních sporů
hospodářských, pojatých však spolu národnostně, vrátil se
v „Lešetinském kováři“ (1883 konfiskován, propuštěn
až 1899), kde básník nejvíce se přiblížil duchu poesie lidové.

Pak velké koncepce básnické vystřídávají na delší dobu
skladby satirické většinou ve formě rozmarné, místy docela
burleskní báchorky: „Petrklíč“ (1883), „Hanuman“
(1884), „Šotek“ (1886, samostatně nevydán), „Kratochvilná
historie o ptáku Velikánu Velikánoviči“ (1889);
vážné roucho má jen nedostí živá „Pravda“ (1885, kn. 1886);
satira v těchto dílech jest většinou literární a vědecká.

R. 1887 zahajuje cykly lyricko tendenčních básní, bez-
prostředně načerpaných z věni politického, společenského
a náboženského a namnoze obražejících názory mladočeské
strany v různých vývojových obdobích: „Jitřní písně“
(1887) jsou politické chansony, vědomě sloužící národnostní
a všeslovanské politice; hlubší a myšlenkově těžší „Nové
písně“ (1888) vynikají reflexí sociální; nejoblíbenější
z děl Čechových „Písně otroka“ (1895, dosud 31 vyd.)
slučují ve velmi průhledném symbolu národní i sociální revoltu
proti stávajícímu řádu s velkou silou rozhorleného pathosu;
výlučně meditativní „Modlitby k Neznámemu“ (1896),
posvěcené přemítání o záhadách vesmíra, vyznívají pan-
theismem a humanitou.

Méně významny jsou básnické knihy, které souběžně
vznikaly vedle těchto děl tak charakteristických. Jsou to:
venkovská idylla podložená otázkou po možnosti české ná-
rodní šlechty, zodpověděnou čistě demokraticky „Zpěvník
Jana Buriana“ (1887, kn. 1894); autobiografická selanka
z národního obrození archaistického zabarvení, složená
v hexametrech časoměrných „Václav Živsa“ (1889—1891,
kn. 1901); staromodní idylla s lyrickými vložkami „Sníh“
(1894, kn. 1900); veršovaná allegorická báchorka pro děti
„O čarovném pavouku“ (1896) a cyklická řada venkov-

ských obrázků „S e k á č i“ (1903), podložená společensky reformní tendencí.

Poslední práce Čechovy zůstaly zlomky, zejména pak z nich velkolepě založená, ale neprávem do scenické formy vtěsnaná epopoje z husitských dob „R o h á č na S i o n ě“ (1898—1899). Z pozůstalosti básníkovy r. 1908 byly vydány: životní vyznání stařeckých let „D o s v ě t a š i r ě h o“, panslavistická allegorie „S t e p“, zlomek „N e m o“ a úryvek komického eposu „D í v ě í v á l k a“. (Otištěny vesměs ve „K v ě t e c h“.)

Ačkoliv veliká většina básnických děl Sv. Čecha užívá rámce epického — jest u něho zastoupeno epos historické i romantické, idyllické i reflexivní, byronská veršovaná povídka i dějová allegorie, komické epos i cyklus romancí — přece není básník v pravém slova smyslu epikem: detail pravidelně popisný, odbočka rhetorická, rozvláčnost tendenční, živel lyrický ruší pravidelně jednotu i prostotu osnovy. Ani v próse nevytvořil Sv. Čech komposice mohutnější; kde se o ni pokusil, tam ztroskotal, tak v obou souběžných románech z umělecké bohémy „K a n d i d á t n e s m r t e l n o s t í“ (1879, kn. 1884) a „I k a r o s“ (1885, kn. až 1908). Zdařilá jest však jeho novellistika, jejíž romantický idealismus namnoze maskovaný velmi podrobnou kresbou skutečností, obestřen jest buď mékkou, skoro ženskou melancholií nebo šelmovským, satiricky přiosťřeným humorem; svěží postavy dívčí a divné figurky staromodní lemovány jsou často arabeskami, prozrazujícími původ feuilletonistický. Hlavní sbírkou Čechovy novellistické prósy jsou jeho čtyřdílné „P o v í d k y, a r a b e s k y a h u m o r e s k y“ (1878—1883), k nim se druží „N ě k o l i k d r o b n ý c h p o v í d e k“ (1884), „H u m o r e s k y, s a t i r y a d r o b n é č r t y“ (1887), „R ů z n é č r t y ž e r t o v n é i v á ž n é“ (1887), „N ě k o l i k p o v í d e k a r ů z n ý c h č r t“ (1888) a „R ů z n á p r o s a“ (1895); v „S e b r. s p i s e c h“ sestavil básník tuto novellistiku do 3 sv. „větší prósy“, do 4 knih „povídek a črt“ (k tomu přistupuje „doplněk prósy“ a knižní vydání „I k a r a“).

Zcela samostatnou skupinu v próse Čechové skládají „výlety pana Broučka“, burleskní to povídky satiricky podmalované, jichž situační humor založen jest na velice smělé fantasi: „V ý l e t p á n ě B r o u č k ů v d o m ě s í c e“ (1886, kniž. nevydán), „P r a v ý v ý l e t p a n a B r o u č k a d o m ě s í c e“

(1888), „Nový epochální výlet pana Broučka tentokráté do patnáctého století“ (1888), „Pestré cesty po Čechách prací Matěje Broučka a společníků“ (1891) a „Matěj Brouček na výstavě“ (1892). „Pestré cesty po Čechách“, které se z rámce t. zv. broučků celkem vymykají, byly projektovány jako volná řada novelisticko-cestopisných obrazů přerušovaných občas episodami memoirovými. Oba tyto druhy jsou hojně zastoupeny v Čechově próse. Cestopisné jeho soubory vyšly pod názvy „Kresby z cest“ (1884), „Několik obrázků moravských“ (1884), „Upomínky z Východu“ (1885); v sebraných spisech sloučeny jsou s črtami memoirovými do 2 sv. „Vzpomínek z cest a života“; největší autobiografické dílo Čechovo jest „Druhý květ“ (1893 a 1899), kromě něho obsahují hojně zprávy životopisné také „Cesty Václava Maliny do minulosti“ v „Pestrých cestách“; básnicky sáhl Sv. Čech do svých vzpomínek zejména ve „Václavu Živsovi“, předzpěvu k cyklu „Ve stínu lípy“ a ve „Sněhu“. Křehká něha, tklivá důvěrnost a teplé vystižení ducha 50. a 60. let dávají všem těmto vzpomínkovým črtám zvláštního půvabu; cestopisy prozrazují hlavně básníka-romantika a panslavistického nadšence.

Zařaditi Svatopluka Čecha literárně-historicky není méně obtížno než spravedlivě oceniti jeho význam. Básník sám nejvroucněji opěvoval ze svých předchůdců dva poety české naprosto různorodé Jana Kollára a Karla Hynka Máchu a vskutku při bližším ohledání vynikne jeho odvislost od obou těchto protichůdců, od Kollára ideově, od Máchy umělecky. Pod vlivem otcovým i mladistvé svojí četby byl Sv. Čech od začátku hlasatelem myšlenky všeslovanské v duchu Kollárovy vzájemnosti; v ni viděl nejen vlastní řešení české otázky, ale i klíč k problému rovnováhy evropské; větší však měrou než u Kollára vystupuje u Sv. Čecha nadšené horování neodpovídající vždy reálnímu názoru a klidné politicko-dějinné úvaze. Nejinak než Kollárovi jest i Sv. Čechovi vzájemnost a jednota všeslovanská výraz humanitního názoru na dějiny i na mravnost; kdežto však u onoho proniká moment náboženský, hlásí se u Sv. Čecha spíše zdůvodnění historicko-tradiční, hlavně v době poslední, ale přece uznává přirozené právo obrany. Byl-li však Kollár básník předbřeznový, přinesl si sv. Čech již z domova politické ideje z roku osmačtyřicátého, který hluboce zasáhl do osudů celé rodiny: demokratism a libera-

lism, požadavek svobody náboženské a společenské, odpor ku zjevnému a církevnímu náboženství. Leccos z toho zbarveno jest romanticky: Čechův demokratism souvisí co nejtěsněji s láskou k venkovu, s roztouženým steskem měšťáka po ztraceném ráji přírodním, s kultem lidové písně; jeho vlastenectví opírá se o velice živý historism, v němž však zřetelně proniká záliba pro období české reformace a její tragické dohry v protireformaci. I lze Sv. Čecha právem nazývati „posledním básníkem národního obrození“.

Také K. H. Máchu byl již miláčkem básníkovy otce a jeho spisy patřily k nejsilnějším dojmům Čechovy mladistvé četby. Myšlenkově z něho Čech přijal nemnoho, hlavně typ samotářského a snivého básníka, žijícího v elegických dumách o ztracené mladosti a v odporu k šosáckému okolí, pak blouznivé horování o krásách divoké přírody málo dotknuté člověkem. Ale mocnější byl jiný podnět Máchův: uvedl Čecha k ruským a polským byronistům, kteří měli mocný vliv, přiblížil mu i hlavního byronovce českého, epika V. Hálka. Forma byronské veršované povídky se skromnou epickou nití, ale s hojnými odbočkami krajinářskými i reflexivními, široký a obrazy přetižený proud řeči básnické, nespoutaná záliba pro rozlehlé popisy, sklon k hlučné a spíše rhetorické než básnické deklamaci — to vše váže Sv. Čecha ku křidlu byronistů. Slohově zdokonalil Čech rozhodně českou mluvu básnickou; proti Hálkovi i Nerudovi položil zvláštní váhu na přesnost verše a plnost rýmu jakož i na logiku a „důslednost obrazu básnického. Při tom nelze ovšem upřít, že na nejednom místě jeho bohatství působí přeplněně, jeho verš akademicky a zevně, jeho obrazy únavně. Za to pro jeho svěží humor, pro jeho vtípnou satiru, pro pohodu báčorkovou, pro staromodní grácii nelze nalézti předloh, ba sotva i analogií. Ideově působil Sv. Čech v souhlase s dobou mocněji než umělecky: jeho technické obohacení české poesie splynulo s příbuznou, ale ještě mnohem hojněji básnickou; reformou J. Vrchlického, jenž rovněž spěl k amplifikaci slova básnického. Vlastní literární žáky Čechovy poznáme spíše dle jejich námětů látek, ideí a tendencí než dle formy poetické; jest jich však mnohem méně, než dalo by se očekávati při ohromné oblibě jeho děl v Čechách.

[Sebrané spisy Sv. Čecha vyšly za vlastní redakce básníkovy v souborném vydání o XXII. svazcích v letech 1899—1908,

leccos však v nich schází, zejména básnická jeho pozůstalost čeká na úplné sebrání. Z korespondence Čechovy vydáno posud málo, listy jeho J. Wünschovi otiskl „Zvon“ r. 1908 (VIII.). Životopisci Čechovu podávají hojně zpráv některé vlastní práce básníkovy, jmenovitě „Druhý květ“, „Cesty Václava Maliny“ a „Upomínky z Východu“ a „Z upomínek na bratra Vladimíra“; k nim druží se vzpomínky některých důvěrných jeho přátel hl. S. Hellera ve „Světozoru“, 1896 (XXX.) v „Lumíru“ 1906 (XXXIV.) a ve „Květech“ 1908 (XXX.); po smrti básníkově (1908) vydal spolek Máj celou sbírku vzpomínek přátel jeho. Na základě těchto a jiných namnoze původních pramenů vznikly obě objemnější knihy o Sv. Čechovi, v nichž nad kritickým oceněním převládá látka životopisná: méně spolehlivá, leč cenným knihopisem opatřená monografie V. Flajšhans, Svatopluk Čech. Dílo a člověk (1906) a velmi pečlivé a rozsáhlé dílo piety, Ferd. Strejček, O Svatopluku Čechovi (1908). Tyto knihy doplňují některé důležité, obšírnější články časopisecké: oba Voborníkovy v „Světozoru“ 1893 (XXVII.) a v „Osvětě“ 1906 (XXXVI.), německý Sutnarův v „Oesterreichisch Ungarische Revue“ 1897 (XII.); pak dvě kriticky syntetické studie psané s moderního hlediska F. X. Šaldova v „Novině“ 1908 (I.) a Arne Novákova v „Přehledu“ 1906 (IV.).

Mezi básníky kruhu Čechova dlužno v první řadě jmenovati několik důvěrných přátel jeho mladosti. Již dětská léta trávil s ním *Otakar Červinka* (* 1846), autor několika velkých epických básní z české a slovanské minulosti, „Jan z Dubé“ (1871), „Jan Žižka z Kalichu“ (1875), „Aleš Romanov“ (1881) „Husitská svatba“ (1886) i spisovatel několika zajímavých novellistických kronik z 70. let „Márinka“ (1884), „Jarní bouře“ (1893), „Boj s kapitálem“ (1900) a „1848 Z paměti našich otců“. (1905, obě první novelly pod pseudonymem F. X. Renatus.) Také jeho mladší bratr *Miloš Červinka* (1853—1891) pokusil se v poesii „Básněmi“ (1882) a epickým „Hynkem“ (1890). V studentských letech se Sv. Čechem současně bývali jmenováni někteří básníci, již prvotinami slíbili více než mohli pak splnit; k Čechovi náležejí zálibou pro domácí látky, nadšením demokratickým a svobodomyšlným, silnou notou vlasteneckou; později namnoze opustili poesii. Jsou to pozdější knihovník *Bohuslav Cermák* (1846—1899); napodobitel Rukopisu Královédvorského *Hanuš*

Věnceslav Tůma (* 1846); překladatel Bérangera *Miroslav Krajník* (1850—1907) a idyllicky naladěný *Emanuel Miřiovský* (* 1846), který kromě lyrických „Básní“ (1869) a „Nových básní“ (1885) složil i veršované povídky „Márinka“ (1868) a „Šimon kostelník“ (1885). Samorostlým talentem v této skupině jest jediný

Ladislav Quis (* 1846 v Čáslavi, od dlouhých let advokát v Přelouči.) Básnické počátky Quisovy shrnuté do sbírky veršů „Z ruchu“ (1872) neseny jsou nadšením slovanským, vlasteneckou rhetorikou a sentimentální erotikou, namnoze jeví se tu Quis jako přímý pokračovatel básnické tradice Nerudovy, ačkoli v souvislosti se Sv. Čechem jest vedle toho zřejmá. Později věnoval se v duchu Čelakovského i Erbenově podrobnému studiu básnictví lidového a prohloubiv svůj vkus i své umění na mistrovských dílech poesie cizí, hlavně pokud tato napodobuje a obměňuje formy i ducha lidové písně, napsal řadu velice zdařilých, břitkých a úsečných, plastických i humoristicky vyhocených „ohlasů“, především národní drobné epiky: „Hloupý Honza“ (1880 a 1892), „Ballady“ (1883 a 1898), „Třešně“ (1885), „Písničky“ (1887); Havlíčkovu formu, nikoliv však jeho ducha mají satirické „Epigrammy“ (1897). Básnické překlady Quisovy obražejí jeho studium lidového básnictví a poetův tvořících v jeho duchu: tak Goetheovy „Ballady“ (1879), básně A. V. Kolcova (1892), Staroskotské ballady (1901), vedle toho ukázal se v přebásnění Schillerovy „Marie Stuartovny“ (1891) a Goetheovy „Ifigenie v Tauridě“ (1891) ctitelem německého klasicismu. Quisova pečlivá vydání K. Havlíčka, F. L. Čelakovského, K. J. Erbena, J. P. Koubka a V. Šolce, jeho četné dokumentárně cenné stati literárně dějepisné, jeho dvoudílná „Kniha vzpomínek“ (1902), vyprávějící o českém národním i literárním životě hlavně v 60. a 70. letech, vše to představuje jej jako pečlivého a věrného pěstitele starších slovesných tradic. (O L. Quisovi viz stať Alb. Pražáka ve „Zvonu“ 1906.)

Přechod od vlastenecké rhetoriky a tendenční allegorie po způsobu Čechovů k „ohlasům“ národní písně a lidového popěvku, jež obnovili zase L. Quis a J. V. Sládek, prodělal zvláště charakteristicky daleko mladší

Fr. S. Procházka (* 1861 v Náměšti u Olom., původně učitel, nyní redaktor v Praze). Moravský původ svůj projevil volbou

několika látek z Moravy, hanáckým zabarvením některých písniček i přímo tendenčními projevy básnickými; prvotní povolání učitelské zanechalo v něm zálibu v didaxi, často velice pronikavé a zájem pro literaturu dětskou, v níž snaží se sloučit zábavnost s účelností paedagogickou a zachovati i úroveň slovesnou, leč ne vždy s úspěchem. Uprostřed mezi slohem Sv. Čecha a El. Krásnohorské stojí jeho mnohoslovné a myšlenkově mělké knihy veršů „Různé z vuky“ (1887), „Blesky na horách“ (1893), v nichž nejednou propuká i bujný humor a živly lidové; pokusem o satirickou povídku veršem jest „Na úrodné půdě“ (1888); násilnou, většinou nejasnou allegorií a vtíravou tendencí staly se populárními báchorky a rhapsodie „Píseň o Čínu“ (1885 a 1901), „Jazyk“ (1895) a „Král Ječmínek“ (1906); v nich autor není tendenčním vůdcem svého čtenářstva, nýbrž spíše ochotným sluhou jeho veřejných lásek a antipathií, pravidelně za cenu poetického vkusu. Od konce 90. let napodobuje F. S. Procházka lidovou píseň, leč vyjímá spíše její burleskní rysy, její prostofekou smělost, její sklon k banalitě než ony znaky, v nichž Čelakovský našel odlesk povahy národní; mnohdy staví formu lidového popěvku do služeb politické tendence, málo originelní a promyšlené; sem patří „Písničky“ (1898 a 1906), „Novější písničky“ (1899), „Hradčanské písničky“ (1904 v někol. vyd.) a „Nejnovější písničky“ (1901); reakci literární slouží anonymně vydané epigrammy „Semenec“ (1906). Z původních Procházkových veršovaných knížek pro děti cennější jsou „Slunéčka“ (1905), „Šotci Krále Holce“ (1906) a „Lučina“ (1908). Z básnických překladů F. S. Procházkových vyniká zvláště přebásnění G. Hauptmannova „Potopeného zvonu“ (1897); z jeho humoristické prósy „Pepánek nezdar“ (1906) a „S průvodem rolniček“ (1908).

V almanachu „Ruchu“ 1870. poprvé vystoupily tři spisovatelky, které vedle K. Světlé a S. Podlipské delší dobu v Čechách výhradně představovaly ženství v literatuře Eliška Krásnohorská, Albina Dvořáková-Mráčková a Berta Mühlsteinová. Ani jedna z nich však nepřinášela do poesie blubší, modernější a pravdivější duši ženskou než obě dosavadní významné ženské spisovatelky B. Němcová a K. Světlá. Tyto, takměř genialní spisovatelky, vynikly stejnoměrně, (třebaže každá v jiném slohu), mužnou inteligencí, odvážnou silou

pozorovatelského i propagatorského rozumu, důraznou touhou po zlepšení mravního řádu, ale i smyslem pro mohutnější koncepci slovesného díla, pro hutnou kresbu charakterní; měly-li spíše vlastnosti mužské než ženské, byly to přece, ač jednostranné, mužské přednosti. Leč nově přichozí autorky nepřinášely toho, čeho české básnictví žádalo právě od ženy, věrné a hluboké zachycení ženina citového života, bezprostřední formulování jejího poměru k muži, poetický výraz přechodního stavu od ženy starého typu k ženě moderní. Kdežto A. Dvořáková-Mráčková, jež byla spíše lyrická duše, a novellistka Berta Mühlsteinová tonuly v naivní a zastaralé sentimentalitě, jež nebyla valným pokrokem proti veršování Marie Antonie neb Marie Čacké z doby obrozenecké, napodobila a přepjala El. Krásnohorská zvráceností a krajností básnické rhetoriky české. Její básnictví jest vždy rhetorické a velkou většinou tendenční. Všecky tak rozmanité náměty své poesie dojmy krajinářské, nálady a úvahy životní, gnomickou moudrost, themata politická, vzpomínky historické přenáší El. Krásnohorská z oblasti básnické do oblasti rhetorické a vše zahalí mnohoslovnou, hlučnou, obrazově i slovně přetíženou deklamací, kde cit a myšlenka se ztrácejí v dýmu a v plamelech důrazných slov. Jsouc odpovědnou odpůrkyní hesla „umění pro umění“, hledá El. Krásnohorská praktický účel poesie a nalézá jej v tom, že burcuje neuvědomělé a posiluje chabé přesvědčení. Dvě tendence stojí jí nejvýše tendence slovansko-národnostní pojatá v duchu mladočeského liberalismu a historického tradicionalismu, při čemž národnost pojímána jest dosti úzce, skoro jen jazykově, a tendence žensky emancipační, zdůrazňující zvláště právo na vzdělání, povinnou součinnost žen v národnostním probuzení, účast ženy na veřejném životě. Všeho toho hájila El. Krásnohorská také polemicky, užívajíc svého prudkého temperamentu, svého bystrého vtípu, své ohlušující výmluvnosti ovšem takto vždy více a více vysýchal její pramen citový a lyrický.

Eliška Krásnohorská (vlastně Eliška Pechová) narodila se dne 18. listopadu 1847 v Praze. Vstoupivši r. 1870. do literatury, postavila se záhy do první řady tendenčních básníků směru vlasteneckého a stála vedle K. Světlé i v čele českého hnutí ženského. Jemu sloužila od r. 1875. jako zakladatelka a redaktorka měsíčníku „Ženského Listy“ (doposud), jako vůdčí duch „Ženského Výrobního spolku“, založeného K.

Světlu, jako tvůrkyně spolku „Minerva“, jenž r. 1890. zřídil české gymnasium dívčí. Také v organizaci a žurnalistice mladočeské měla účast; polemicky útočila na t. zv. školu kosmopolitickou a na moderní literaturu v 90. letech. Většinu svých polemik, kritik a literárních statí uveřejnila v „Osvětě“, některé články i v „Čas. Čes. Mus.“; všude obmezovala se výlučně na české písemnictví, nepřehlížejíc k směrům světové kultury, pro moderní směry nemajíc porozumění.

Básnické její knihy postupují od subjektivní lyriky k všeobecné tendenční deklamaci; lyrické sbírky její jsou nejosobnější „Z máje žiti“ (1870, 1874 a 1885), krajinářský cyklus tendenčně vykofistěný „Ze Šumavy“ (1873 a 1875), bouřlivá výzva k válečným sympatiím pro Balkán, plná krve a násilí „K slovanskému jihu“ (1880), reflexivní „Vlny v proudu“ (1885) a „Letorosty“ (1887), vlastenecky polemické rhapsodie „Na živé struně (1895) a paběrkující epilog „Rozpomínky“ (1896). Břítým vtípem a ostrou satirou vynikají allegorisující „Bajky velkých“ (1889). Veršovaná epika její vykazuje selanku „Vlaštovičky“ (1883) a tendenčně zkreslenou veršovou povídku „Šumavský Robinson“ (1887). Bez významu jsou její pokusy dramatické „Pěvec volnosti“ (1874), „Harantova žena“ (1880) a „Dědic ducha“ (1884); její povídky „Básník a básník“ (1882), „Povídky“ (1885) a „Náš druhý sbor“ (1887); hojně jsou i její spisy pro dívky a pro mládež. Zvláštní popularitu došla některá její libretta k operám Smetanovým. („Fiubička“, „Tajemství“, „Čertova Stěna“), Bendlovým („Lejla“, „Karel Škréta“) a Fibichově „Blaniku“. Básnické její překlady honosí se sice výmluvností básnického slova a obratností formální, trpí však přílišnými volnostmi textovými, jednotvárností slohovou a nadměrnou rhetorikou, neodpovídající mnohdy originálu; jsou to Mickiewiczův „Pan Tadeáš“ (1882 a 1892), Byronova „Child Haroldova pouť“ (1890), „Výbor menších básní“ (1894) a „Některé básně rozpravné“ (1895) a „Boris Godunov“ (1905) A. Puškina, Hamerlingův „Král Sionský“ (1901). [O El. Krásnohorské srv. obě jubilejní, nikoliv kritické stati T. Novákové v „Osvětě“ 1897 (XXVII.) a J. K. Doležela v Archivu für slav. Philol. 1907 (XXIX.).]

Vliv El. Krásnohorské na veršující spisovatelky byl značný; po jejím způsobě skládaly rhetorickou lyriku *Irma*

Geisslová, Pavla Maternová (* 1858), *Vilma Sokolová-Seidlová* (* 1859), *Marie Šedlbauerová* (* 1865); v poslední době ještě *Teréza Dubrovská* a *Marie Haunerová-Votrubová*. Většina z těchto spisovatelek, — mezi nimiž jen Irma Geisslová (* 1855) našla v genrových, vtipně pointovaných obrázcích a písních z ovzduší z lezničného svůj osobitý tón, — psala i knihy pro mládež a práce novellistické.

Protiklad nelyrické rhetorické vlohy El. Krásnohorské sledován byl v přecitlivělé lyrice Berty Mühlsteinové a Albíny Dvořákové, jež obě vydaly r. 1872. po jediné sbírce básní. Ale B. Mühlsteinová uchýlila se brzy k novellistice, kdežto *Albína Dvořáková-Mráčková* (1850—1893), kromě „*Chudo bek*“ (1872), které se líbily i V. Hálkovi pro lehkou zpěvnost, sílu výrazu, mocnost milostného cítění, nevydala knihy další. Teprve v R. Jesenské, jež začla jako žákyně Heydukova a v literárním vývoji dospěla ku zcela jiným cílům, dostalo se ženskému srdci rázovitější básničky (v. níže).

Rhetorické básnictví, jehož přední představitelkou byla El. Krásnohorská, zachovávalo stále souvislost se staršími tradicemi literárními, ba bylo v mnohé příčině přímým pokračováním vlastenecké školy básnické, vycházející od Kollára a Čelakovského. Oslava vlasteneckých dějin, nadšené horování pro jazyk a národnost, rozněcování vzájemnosti slovanské byly hlavní náměty tohoto směru, značně již zastaralého, jenž hlavně se obracel k mládeži a vedle toho však, právě jako v době předběznové za B. Jablonského, V. Štulce, Fr. Sušila pronikala i tendence mravoučná, namnoze rázu církevně náboženského. Mezi vlasteneckými básníky, kteří psali pro mládež a pro školy, známější jsou učitel *Antonín Kosina* (* 1849), soudce *Jan Nečas* (* 1849), který hojně překládal z polštiny a nejraději zveršovával malé výjevy dějepisné a profesor *František Rypáček* (* 1853), jenž pod pseudonymem *Jaroslav Tichý* psal hojně nadšené verše ve slohu El. Krásnohorské; též náležel sem ve svých veršových začátcích Karel V. Rais (o slovenských básnících tohoto směru v. níže).

Náboženskou didaktiku pěstovali jmenovitě někteří kněží na Moravě národní buditel brněnský a redaktor „Obzoru“ gymnasiální katecheta *Vladimír Šťastný* (* 1841), v Čechách katecheta pražské vyšší dívčí školy *Vojtěch Pakosta* (1846—1892), jenž zasáhl do literatury též jako překladatel z polštiny a slovinštiny a jako katolický povídkář (jeho velice tendenční po-

vidky, většinou ze života venkovského, vyšly v 70. a 80 letech v obou hlavních sbírkách tohoto směru v „Zábavách večerních“ a v „Hlasech katolického spolku tiskového“).

Také nábožensko církevní básníci evangeličtí volili pro svoje rhapsodie psané v duchu českobratrském a pro své obrazy z našich dějin reformačních pravidelně rhetorickou formu; jejich přesvědčení však umožňovalo jim těsnější styk s ostatními českými básníky než veršovcům přísně katolickým. Významnější z nich jsou: skladatel chramových písní a náboženský veršovec pro děti *Josef Báštecký* (* 1844); vzletný básník reformačního vědomí a organisator *Josef Pelíšek* (* 1850); elegik tiché něhy *Josef Baše* (1850—1899), jenž psal hlavně pod pseudonymem E. Antonovicz a balladista překladatel Th. Moora *Gustav Dörfl* (1855—1902).

Jos. V. Sládek a básníci s ním příbuzní.

Ačkoliv Josef V. Sládek zaujímal jako vydavatel almanachu „Ruchu“ i jako dlouholetý redaktor přední místo v organisaci literární, přece jako osobnost básnická stál celkem osaměle. Jeho básnický rozvoj, podmíněný značnou měrou cizími vlivy, jest dosti složitý a bohatý a jeví v nejednom směru podobnost s drahou Nerudovou, dospívaje od lyrického subjektivismu, od hoře osobního k všeobecně meditaci založené na jakémsi stoickém usmíření se s osudem; myšlenkový a charakterní ten převod provázen jest i slohovou hlubokou přeměnou směrem k jednoduchosti, prostotě, stručnosti, při čemž studium národní písně, časem velice věcně napodobené, značně jest zúčastněno. V době myšlenkového, dekoračního, obrazového i slovního přetlžení naší poesie byl Sládek vzácnou výjimkou; bez násilí lze přiřčení k němu básníky, jimž společna byla tatáž snaha po zjednodušení a oproštění.

Josef V. Sládek (* 1845) narodil se 27. října 1845 ve Zbiroze. Vykonav filosofická i přírodovědecká studia v Praze, odešel do severní Ameriky, kdež pobyl v letech 1869 a 1870. Po návratu byl členem redakce „Národních Listů“, od r. 1871. do 1901. professorem Českoslov. obchodní akademie. O 20leté činnosti jeho redaktorské v „Lumíru“ v. výše.

První dvě veršové knihy Sládkovy „Básně“ (1875) a „Jiskry na moři“ (1879) obrazy věrně intimní život bás-

nikův, zastřený elegií a smutkem záдумčivého mládí, také meditace o národě jsou zachmuřeny; smuteční zpěvy za zemřelou ženu a dojmy zámožské převládají, ale i tady kmitne se sem tam venkovský motiv zpracovaný slovem lidové písně; tu časem proráží vliv starší lyriky Nerudovy.

Další sbírky Sládkovy lyriky přináší již rozjasnění a uklidnění citového života a mužnou rovnováhu v národních i společenských meditacích; sledují v této řadě časové „Světlo a stín“ (1881), kde vsunut jest též cyklus epických idyll z lidového života a řada romancí; „Na prahu ráje“ (1883) s hrstí dětských motivků a s hojnými genrovými obrázky v duchu lidovém; „Ze života“ (1884), kde v básních příležitostných i meditativních propuká vroucí citěná vlastenecké; „Sluncem a stínem“ (1887), formálně i obsahově nejbohatší sbírce Sládkově, obsahující vedle svěžích písní lehkého letu a vedle vybroušených sonettů také mnoho meditační lyriky intimní. Tichá pohoda letního večera a resignovaný úsměv mužného srdce, které bije všem vstříc a přece vždy zůstává sobě věrno — toť od té chvíle charakter básní Sládkových. Oproštění, k němuž postupně dospěl, vystupuje nejzřejměji v rozkošně naivních cyklech básní pro děti a v písňových ohlasech lidového básnictví českého; tu i onde zvoní jiskřivý vtip a zdravý humor, takže čtenář vzpomíná občas na Čelakovského „Ohlas písní českých“. Knihy veršů o dětech a pro děti jsou „Zlatý máj“ (1887), „Skřivánčí písně“ (1888), „Zvony a zvonky“ (1894). Přechod k ohlasům lidové poesie značí „Selské písně a české znělky“ (1889), sbírka vzniknuvší pouze zevním sloučením dvou cyklů zcela odlišných; v první vmýšlí se básník do citění a názorů českého sedláka a hutným, stručným způsobem opěvá zejména rolníkovy vztahy k rodné půdě, v druhé pak s drsnou pravdivostí medituje o národním životě, jeho politických krisích a volá k zocelení charakteru. Čistým ohlasem toho, co básník za dob dětství slyšel zpívati „v našem starém Berounsku“ jsou „Starosvětské písničky a jiné písně“ (1891), „Směska“ (1892), s níž současně vyšel i cyklus „Českých písní“, výmluvných to chanson vlasteneckého obsahu. Poslední tři básnické knihy Sládkovy vyjadřují nálady a myšlenky básníkovy životní jeseně, v nejobšrnější z nich „V zimním slunci“ (1897), která ze všech tří jediná vyšla samostatně, zastoupeny jsou veškeré druhy poesie, jež

kdy básník pěstoval; hlubší a jednotnější jsou však „Písně smuteční“ (1901), psané v duchu lidové písně a překypující bohatým citem elegickým a „Za soumraku“ (1907), takměř básnický epilog života a díla poetova. Poslední dvě sbírky vyšly jen ve velkém souborném vydání J. V. Sládka Spisy básnické ve II dílech (1907).

Básnické překlady Sládkovy doplňují velice charakteristicky jeho tvorbu původní; převahu v nich mají literatury germánské, zejména anglická, nejzdařilejší pak jsou převody poesie písňové; na př. R. Burns, od něhož se J. V. Sládek mnohému pro svou vlastní tvorbu naučil, čte se v Sládkově přebásnění jako v originále. K americkému pobytu Sládkovu přímo se poutá překlad indianského eposu H. Longfellowa „Píseň o Hiawatě“ (1872) a Bret Hartových „Kalifornických povídek“ (1874) a Aldrichovy „Tragedie Stillwaterské“. Z moderního anglického básnictví přeložil Byronovy „Hebrejské melodie“ (1890, paralelně s Jar. Vrchlickým), „Výbor z písní a ballad Roberta Burnse“ (1892) a větších skladeb básnických S. T. Coleridge (1897). Velkolepým básnickým podnikem jest nový překlad „Dramatických děl Williama Shakespeara“ (od r. 1894. posud XXVI. sv.) vynikající stejnou přesností jako krásou i rázovitostí mluvy básnické. Ze švédštiny přeložil J. V. Sládek umělé epos hrdinské „Píseň o Friothiofovi od El. Tegnéra (1891), z polštiny Mickiewiczovu básnickou povídku „Konrád Wallenrod“ (1892), ze španělštiny J. Valerův román „Pepita Ximenes“ (1898), k tomu se druží převody drobnější novellistiky Boyesenovy, Kiplingovy atd. V II. díle vydání souborného pod názvem „Z cizích luhů“ zařazeny jsou překlady lyriky anglo-americké, skandinávské a ruské, otiskované původně v „Lumíru“. (O J. V. Sládkovi srv. úvahu El. Krásnohorské v „Osvětě“ 1896 [XXVI.] a Alb. Pražákovu ve „Zvonu“ 1905 [V.]).

Čistotou lyrického tónu, bezprostřední silou citu, jednoduchostí a přece účinností básnických prostředků stál lyrice J. V. Sládkově velmi blízko předčasně zesnulý Bohdan Jelínek (1851—1874). Jeho posmrtně vydané (Jar. Vrchlickým) „Spisy veršem i prósou“ (1880) obsahují vedle křehké a jakoby čerstvě orosené lyriky „lásky a vzpomínky“ také drobnější čísla epická a několik črt povídkových, t. zv. arabesek, tvo-

řených dle vzoru Nerudova; z nich nejlepší jest „O Dublinském“.

Uprostřed mezi lyrikou Sládkovou a Heydukovou stojí básnická tvorba *Rudolfa Pokorného* (* 18. dubna 1853 v Heřm. Městci, † 19. září 1887 v Libochovicích jako okresní tajemník tamější). Rudolf Pokorný upozornil na sebe velmi záhy jako básník prudce kypícího a bezprostředně vyrazujícího citu, jako lehký improvisátor v duchu lidové poesie, jako vroucí velebitel domácích krajinných i přírodních krás, jako vlastenecký a slovanský horlitel. Jeho vznětlivý temperament unášej jej hned k nespoutanému nadšení, které zejména věnoval Slovensku, jsa po Heydukoví nejpopulárnějším průkopníkem vzájemnosti československé; hned však k rozhorlenému boji proti národní netečnosti, proti domněle beznárodnímu kosmopolitismu skupiny Vrchlického. Básnické sbírky jeho jsou „Z jarních luhů“ (1874), „Básně“ (1877), „Pod českým nebem“ (1879), „Z hor“ (1881), „S procitlým jarem“ (1882), „Vlasti a svobodě“ (1882), „Opět na horách“ (1887, posmrtně); k nim se družil básnická povídka „Mrtvá země“ (1885). Pseudonymě vydal „Nemilostné písně“ (1879 pode jménem Ranko Petar) a „Vlastenecké šlehy“ (1882 pode jménem Heřman Městecký). Slovanské vzájemnosti chtěl R. Pokorný sloužiti, jednak básnickými překlady „Básní“ (1887) a „Duch a stepi“ (1887), Bohdana Zaleského; „Anthologii ruské lyriky“ (1887), jednak vydáváním „Knihovny českoslovenké“, částečně i propagačně cestopisnými „Potulkami po Slovensku“ (1883—1885 ve II díl.) Novellistická prósa jeho vyšla pod nápisem „Povídky, arabesky a drobné kresby“ (1879).

Z básníků, kteří buď životním prostředím, nízkým stupněm vzdělání neb duševní náklonností zůstali věrni naivní prostotě lidové písně, zmínky zasluhují Josef Kuchař a Josef Kallus. Bankovní úředník *Josef Kuchař* (* 1847) ve všech svých knihách veršů, nadepsaných „Básně“ (1869), „Za soumraku“ (1872), „Chýžka“ (1881), „Ze zaslých a nových dob“ (1885), „Cestou životem“ (1891), „Národní píseň“ (1894) jest tklivý a něžný básník lidové idylly, prostý, chvílemi i titěrný pěvec malých radostí a malých žalů. V řadě českých básníků samouků, z nichž častěji bývají uváděni ještě básník řezbář *František Chládek* (1829—1861) a veršující obuvník *V. Josef Pokorný-Plkullk* (* 1842), vyníkl nejvíce nejednědejší valašský

tkadlec, nyní učitel *Josef Kalus* (* 1855). Ve svých prostičkách knihách veršů „Písně“ (1882), „Z Valašska“ (1885), „Oblaka“ (1887), „Kresby a písně“ (1895) a „Valašsko v písních“ (1906) kreslí vroucně a věrně s naivností venkova, přírodu i lid svého rodného rázovitého kraje, užívaje se zvláštním zdarem formy písňové; kde z písní sestavuje větší celky epicky orámované, nemá úspěchu.

Český kosmopolitism básnický a jeho epigoni.

V čele básnického kosmopolitismu českého od 70. let stojí v popředí dva mohutní umělci slovesní: Julius Zeyer a Jaroslav Vrchlický. Pro oba jest kosmopolitism jednotnou a hlavní methodou životní, čerpajf většinu podnětů z cizí literatury, z cizího umění, z cizí filosofie a samy vývojové předpoklady jejich díla i jejich směrů dlužno hledati mimo domácí písemnictví v duševním a literárním proudění národů románských a germánských. Aby takto plně a většinou činně mohli cizí živly kulturní přijímatí, v sobě zpracovávatí, v jejich duchu tvořiti, k tomu bylo třeba vedle obsáhlého a mnohostranného vzdělání také zvláštní citlivé vnímavosti, spojené s darem rychlé a spolehlivé assimilace duševní: naprosté schopnosti vmýšleti se do cizích dob, do vzdálených kultur, do ducha různých básníků i myslitelů. Ovšem tento kosmopolitism neměl do sebe pranic beznárodního, jak jej vinili jeho odpůrci, Vrchlický i Zeyer i jejich epigoni vrátili se oklikou přes cizinu k rodné půdě, nejen tím, že zpracovali také náměty a látky české, nýbrž hlavně tím, že zamyslili se nad problémem svého národa, že procítili jeho smutek, jeho pochybnosti, jeho životní potřeby; Zeyer s vroucnější intenzitou než kdokoliv před ním.

Ačkoliv Zeyer a Vrchlický v nejedné příčině — hlavně právě ve svém západnickém kosmopolitismu — vykazují řadu podobností, přece jsou to v podstatě básníci odlišní. Již povahy obou chovají mnohé protiklady. Julius Zeyer jest povaha převahou citová, podléhajcí silně zevním dojmům a náladám, namnoze bez schopnosti vyjmouti pomysly, ideje osoby děje z tohoto náladového ovzduší, ze subjektivního citového rozechvění, tím trpí nejen jako básník, jenž pokoušl se býti epikem, ale i jako myslitel, který vyslovuje ideje náboženské a ethické. Jaroslav Vrchlický, ačkoliv občas se jeví jako bytost až vý-

středně sensitivní, vyniká nad Zeyera mohutnější schopností rozumovou, silou všeobecné až schematické abstrakce, možností vyhledávat za světem hmotným, pojatým často vysoce smyslně, skryté ideje. Vše to předurčovalo jej, aby vedle sensualního pěvce hmoty, pudů a plodivé přírody stal se básníkem filosofické reflexe. Vrchlický přijal tuto úlohu s ohnivostí a prudkostí sobě vlastní a po Máchovi stal se v Čechách prvním básníkem filosofickým a metafysickým. Leč stále kolísání myšlenkové, tĕkání od spiritualistických soustav k názorům materialistickým, od nadšeného, přírodovědecky podloženého pantheismu k čiré skepsi, pohrávání různými naukami náboženskými, mravními a filosofickými — to vše uvedlo do jeho myšlenkového světa chaotický zmatek a nesoustavný nelaď, kterému propadají eklektikové. Podobnou kletbou stížen byl i Vrchlického eklekticism kulturní, jenž pouze zevně dovedl sjednotit nejrůznější doby a světy od starověku až po dobu moderní; vnitřně nepodařilo se mu najíti za vším tím společnou jednotu ani vystihnouti jednotlivé oblasti v celé jejich životní a ideové plnosti. I na vrcholech svého díla podává Vrchlický volně improvisace ducha nasyceného renaissancí a obráceného k přechodné době moderní na různá dějinná i myšlenková temata minulosti a přítomnosti.

Této kolísavé rozpoltěnosti zůstal ovšem Julius Zeyer ušetřen, za to však upadl v jakousi jednostrannou strnulost. Proti renaissančnímu eklektikovi Vrchlickému jest spíše goticky naladěným romantikem, jenž prchá ze své doby, již nerozumí, aby hledal svůj životní ideál, zpola umělecký, zpola náboženský v minulosti, ve středověku, v mystice. Jestliže j. Vrchlický s chvatným neklidem ssál do sebe všechny raffinované dary moderní civilisace, zřklal se jich neméně hluboce vzdělaný Zeyer v touze po ztracené prostotě, po primitivní víře, po lidové poesii, po zbožném zázraku. Ježto pak k týmž výsledkům, kterých došel v posledních fásích svého života idealista romantik Zeyer, dospěly i umdlené duše moderních naturalistů, dekadentů, upoutal jeho dlouho nedoceňovaný zjev pozornost nejmodernějších literátů v době, kdy nebylo mnoho zájmu, ba ani již úcty pro Vrchlického, průkopníka nejedné z nových ideí literárních.

Julius Zeyer (1841—1901) narodil se v Praze 12. dubna 1841 jako syn velkoobchodníka Jana Zeyera, jehož rodina byla původu aristokratického a pocházela z Francie, a Eleonory,

dcery staré pražské rodiny židovské; dům otcovský veden byl více německy než česky. Dojmy vypravování staré chůvy, nálady staropražské, hojná četba romantická, vzněcovaly fantasií hochovu, jenž od 8 let pokoušel se literárně. Po skončených studiích realních vstoupil na techniku, jež však se mu záhy zprotivila a tak r. 1861 vstoupil do závodu otcova. Za rozšířením praktických vědomostí dlel v letech 1861 a násl. ve Vídni a na cestách v Německu, ve Švýcařích a v Paříži. Navrátiv se do Prahy, připravil se r. 1869 studiem klassických řečí ku gymnasijsní maturitě, ač jí nevykonal, studoval na universitě vědy filosofické a aesthetiku a naučil se všem předním jazykům evropským. R. 1873 vstoupil do literatury humoreskou „Krásné zoubky“ otištěnou v Štolbově „Palečku“; ale teprve r. 1874 jeho novella „Duhový pták“, uveřejněná v „Lumíru“, upozornila na něj literární veřejnost. V té době byl předčítatelem a vychovatelem na Rusí, navrátiv se však záhy do Prahy, věnoval se literatuře a vědeckým studiím pomocným, přerušuje pražský pobyt občas cestami, r. 1878 byl ve Švédsku, r. 1880—1881 opět na Rusí, znovu jako vychovatel; v Praze žil dílem v Liboci dílem na Vinohradech. R. 1883 byl společníkem hraběte Harracha na zámku Zelči a na studiích v Bonnu. Koncem r. 1889. odjel do Italie, kdež zdržel se půl roku, r. 1885. cestoval do Řecka a do Cařihradu. V Praze však honič neuspokojovalo a tak r. 1887. odstěhoval se do Vodňan, kde setkal se s literárními přáteli Ot. Mokrým a Fr. Heritesem. (O době té podává nám hojně zpráv Fr. Herites v knize „Vodňanské vzpomínky“ 1904). Ve Vodňanech Zeyer setrval do r. 1899., přerušiv tamní pobyt cestami: r. 1889. a 1890. do Francie a do Spaněli, r. 1892. a 1893. přes Tyroly a sev. Itálii do Ruska, 1894 do Štýrska, Krajiny a Chorvatska, r. 1896. do Bavor, posléze 1899 naposled do Ruska a na Krym. Když dlel ve Vodňanech uprostřed svého domácího musea a obsáhlé knihovny, pracoval, oddán meditacím náboženským a studiu vědeckému, pilně literárně; v posledních letech kromě vnitřních krisí trpěl i tělesně. Na podzim r. 1900. přestěhoval se do Prahy do paláce Hlávкова, u něhož již dříve dlel na Lužanech. Brzy na to se vážně rozstonal a 29. ledna 1901 v Praze zemřel.

Tvorba Julia Zeyera, objímající téměř 30 let a vykazující v úhrnném vydání 34 veliké svazky, objímá poesii lyrickou i epickou, veršované i prosaické drama a valnou většinou

romány a novelly. Julius Zeyer jest v první řadě básník: i jeho prósa má vždy rytmický tok, bohatství obrazů a metafor, barevnou řeč zvláštního svůdného kouzla. Jeho epické básně, jeho romantické novelly a romány, jeho „obnovené obrazy“ jsou vlastně volné improvisace na staré literární neb lidové átky, proniknuté velice silným živlem lyrickým a pravidelně přetřžené širokými krajinářskými popisy a kulturně uměleckými líčenými na úkor epické stavby a dějové jednoty; tyto prvky pronikají také v jeho dramatických básních. Z té příčiny není docela snadno rozdělití Zeyerova díla přesně dle básnických druhů.

Čisté lyriky napsal Zeyer celkem málo: i jeho převahou lyrická „Poesie“ (1884) obsahuje vedle bezprostředních ohlasů vnitřního života básníka z let 1877—1883 ještě středověkou legendu „Ramondo Lullio“ (1882), ohlas staroruské písně bohatýrské „Zpěv o pomstě za Igora“ (1882) a pro verbz provençalské doby troubadourské „Blanka“ (1880). Zvláště hluboké pohledy do Zeyera intimního života hlavně milostného a náboženského, poskytují pohrobne vydané „Nové básně“ (1907), shrnující vše, co básník od vydání „Poesie“ lyrickým veršem napsal.

Epika Zeyerova obsahuje dva veliké cykly hrdinských básní, čtyři svazky veršovaných románů milostných, delší legendu, několik básnických povídek a improvisací. Cyklický „Vyšehrad“ (1880), jenž skládá se z pěti skladeb „Libuša“, „Zelený vítěz“, „Vlasta“, „Ctirad“ a „Lumír“, jest posud největší pokus o vytvoření polohrdinského, polomythického eposu z báječného pravěku českého; při nedostatku pramenů koncipoval Zeyer i většinu děje samostatně, hojně užívaje bájeslovné symboliky. Rozměrem ještě větší „Karolinská epejeja“ (1895), skládající se ze čtyř rhapsodií „Plo hádky o Karlu Velikém“, „Rožmánuš o čtyřech synech Ajmonoových“, „Písně o Rolandu“ a „Písně o kojrunování krále v Lovise“, jest ohlasem starofrancouzských pověstí o Karlu Velikém a jeho družině i rodině; Zeyer podal tu zvláště krásný obraz dokonalého rytířství. Také IV svazky „Letopisů lásky“ (1889—1892) jsou z velké části volným ohlasem básnických látek cizích, hlavně románských a východních, které poskytly Zeyerovi příležitost vyložiti svou zároveň smyslounou a zároveň mystickou filosofii lásky v barvitých veršovaných novellách, blízcích se volnou technikou

rytířským skladbám epiků středověkých. Sem pojal Zeyer básně: východní motiv „Aziz a Aziza“; tklivou pověst o lásce litevského šlechtice „Olgerda Gejštora“ k české královně Anně; rytířskou „Zvěst lásky z Provence“; známý italský příběh lásky „Ghismonda“; historicky podložený španělský román lásky „Gabriel de Espinosa“; tragoedii lásky ze Sieny „Pia de' Tolomei“ a indickou pověst „Záletnice“, prochnutou názorem budhistickým. Z ojedinělých epických skladeb Zeyerových jest „Griselda“ (1883) alegorickou oslavou dějinného utrpení národa českého s rouchem napínavě romantickým; rhapsodický „Čechův příchod“ (1886) pokusem o básnický výklad kulturního i národního konfliktu živlu keltského se slovanským v době příchodu Čechova; legendární „Kronika o svatém Brandanu“ (1886) věrným ohlasem klášterní poesie irské; sebrané spisy pak přinesly ještě (1905) ohlas gaelského starého básnictví a irských legend klášterních „Ossianův návrat“ (1885) a připojily k němu vedle drobného ruského motivu bohatýrského „Píseň o hofi dobrého juna Romana Vasiliče“ také poslední velkou práci Zeyerovu „Troje paměti Vítá Choráze“ (1899), kde básník s mocnou lyrickou silou vyzpíval svoji zpověď a znovu naznačil, že vlastní tragický zákon jeho osudu byl odvrát od pozemské lásky, přínášející znechucení, zklamání, úzkost k lásce metafysické, rajske, která nesouc se k Bohu, objímá spolu v soucitném milosrdí celé lidstvo.

Jako dramatik šel Zeyer po stopách velkých básníků romantických: obracel se vždy k minulosti neb k exotické dále místní, liboval si v upřílišené kresbě vášnivých charakterů a v hromadění povahových kontrastů a ve shodě s tím v pathetické deklamaci a v rozsáhlých vložkách lyrických. O vkus obecnstva a scenické zvyklosti divadla, kterým cítil se vždy zanedbáván, nedbal a pro realismus divadelní neměl smyslu, ba v poslední době své tvorby vyměnil dramatisované ohlasy starých motivů za scenickou úpravu pohádky a legendy. Nejstarší Zeyerův pokus dramatický jest, nehledíme-li k tragoediím z dětských let, aktovka „Blanka“ (1880); následují: čínská komedie „Bratři“ (1882); napodobení vlašské *commedia dell' arte* „Stará historie“ (1883); dramatická báseň biblická „Sulamít“ (1883, kn. 1885); čtyřaktová krvavá tragoedie z pravěku irského „Legenda z Erinu“ (1886); bohatýrská

komoedie z okruhu „Vyšehradu“ „Libušin hněv“ (1887), k níž druží se melodramatická drobnůstka „Šárka“ (1887); žaponská hříčka „Lásky div“ (1888) pastýřská hra patriarchální „Z dob růžového jitra“ (1888); tragoedie hříšné vášně v rámci španělském „Doña Sanča“ (1889); jímavé drama konfliktu přicházejícího křesťanství a hynoucího pohanství v pravěku českém „Neklan“ (1893); konečně slovenská pohádka „Radúz a Mahulena“ (1898) a divadelní mysterium „Pod jabloní“ (1901). R. 1894. vyšly pod úhrnným názvem „Tři komedie“ drobné dramatické hry „Bratři“, „Lásky div“ a „Z dob růžového jitra“.

Jako románopisec dospěl Zeyer od dějové napjatosti a spletnosti, která v „Ondřeji Černyševu“ (1876) volí si za předmět pohnutého vypravování dvorské kruhy ruské za Kateřiny, nejprve k široké románové malbě odlehlých zemí a dob, jak podává ji ve zkřížení několika kulturních vrstev přeplněný „Román o věrném přátelství Amise a Amila“ (1880) a v přesné jednotě ovzduší žaponský příběh lásky „Gompači a Komurasaki“ (1884). V mužném věku dostoupil však Zeyer moderního románu psychologického, v němž zevní příběhy romanticky volené a seskupené spolupracují na duševním vývoji hlavního reka, pravidelně reka marné touhy, zhroucené lásky, bolestné víry: první „Jan Maria Plojhar“ (1891) odehrává se střídavě v Čechách a v Itálii a proniknut jest silně problémem erotickým, druhý „Dům u tonoucí hvězdy“ (1897) řeší náboženskou otázku a tragiku malého národa uprostřed moderní Paříže. Obě práce mají mnoho rysů bezprostředně osobních, ano i autobiografických.

Z novellistických prací Zeyerových vyšly samostatně: přeplněná hra motivové fantazie a romantického rozmaru „Dobrodružství Madrány“ (1882); přísně církevní legenda klášterní „Sestra Paskalina“ (1887); humoristický obrázek ze staromodní společnosti maloměstské „Rokoko“ (1887); staroirská legenda mystická upravená pro mládež „Maeldunova výprava“ (1898); ohlas severské Njálssagy „V soumraku bohů“ (1898) a dvě katolické legendy vzniklé v posledních letech „Kristina zázračná“ a „Zahradá Mariánská“ (1898, kníž. 1903), jichž knižní vydání přineslo teprve souborné vydání jeho spisů. Ostatní novelly, fantazie, mythy, legendy, jež pravidelně otiskoval Zeyer v „Lumíru“,

vydával ve sbírkách povídek, z nichž jen některé měly jednotný rámeček. Soubory ty jsou „Novelly I“ (1879), „Báje Šošany“ (1880), „Fantastické povídky“ (1882), „Novelly II“ (1884), „Stratonika a jiné povídky“ (1892), „Obnovené obrazy“ (1894), „Tři legendy o křížu“ (1895), „Amparo a jiné povídky“ (1896, jest to II. řada „Obnovených obrazů“). V sebraných spisech přistupuje k tomu ještě paběrkující svazek „Ostatní prósy“ (1907).

Zeyerovy povídky jsou různého způsobu. V první době jeho tvoření převládají volně vymyšlené skladby fantastické, v nichž skrovničké jádro reálné jest zcela ukryto za divokou romantikou, rozmarně střídanými scenerie a zcela pohrdající pravděpodobností i nejskrovnější. Ale postupně prodělává Zeyer vývoj k zjednodušení a hospodárnému omezení motivů; soustřeďuje se na jeden děj, účelně položený do určitého ovzduší dobového a kulturního; při tom velmi mocný vliv měly na Zeyera jeho předlohy a studia, jejichž ozvuk v povídkách svých, tu s větší, tu s menší volností podával. Nejlepší z posledních jeho novellistických prací mohou se vyrovnati vzorným novellám světovým: vystihujíce opravdu mistrovsky i nejexotičtější ústředí až do posledních polotónů náladových, kladou přece hlavní důraz na dramatické vystupňování a plně epické podání děje, jenž sám sebou odhaluje charakter, pravidelně nevšední. Nikdy tu nechybí ústřední bod dějový, kolem něhož vše se otáčí a jenž má v sobě vždy něco neobyčejného; do vyšší oblasti uměleckého zájmu povznáší Zeyerovy novelly jejich sytá řeč, hned vášnivě rytmovaná, hned hrající jemnou hudbou lyrickou. Hluběji do knihy vnikající čtenář shledá nad to, že za příběhem, arcí i prostě epicky uzavřeným a hotovým, často se skrývá všeobecný symbol, zasahující nejčastěji do oblasti erotické, náboženské neb metafysické.

Kromě belletrie napsal Zeyer velice málo, ale v několika těch essayistických pracích, prosycených upřímnou subjektivností, právě jasně vysvítají názory básnickovy o životě a o umění právě jako v jeho charakteristických předmluvách a věnováních, památných i tím, že kromě stesku do nepřítelné obecnosti i kritiky prozrazují prameny inspirace Zeyerovy. Z těchto předmluv dlužno uvést úvod ku „Karolinské epeji“, podávající Zeyerovy názory o podstatě epiky a věnování „Doňi Sanči“, kde hrdě hlásí se ke svým vzorům drama-

tickým, pak úvodní výklad ku komedii „Bratří“, objasňující postup básníkovy tvorby. Z oněch statí vynikají: „Úvod ke spisu V. V. Zeleného o B. Smetanovi“ (1894) a přednáška „Vojta Náprstek“ (1896).

Jako ve svém životě, jenž odehrával se mimo literární svět na dalekých cestách cizinou nebo v uměleckém zátiší uprostřed zajímavých sbírek, vzácných knih a náboženských i lidových památek, byl Julius Zeyer také v literatuře důsledným a pyšným samotáfem. Jeho romantismus, podmíněný již račovým původem, tkvějící v samé povaze básníkově, která byla zároveň fantastická a smyslná i hloubavá a mystická, živěny velmi obsáhlou četbou cizojazyčnou i neobyčejnými studii literárními, uměleckými, filosofickými i náboženskými, podporovaný cestami na východě i na západě — tento romantismus nebyl pouze odlišný od veškeré soudobé literatury české, leč i ode všeho, co kdy v Čechách nazývalo se romantikou. Nevyvěral z německých zdrojů jako u českých romantikův v době obrozenské; neměl vztahů k lidové lyrice české, která stála v popředí zájmu naší literární romantiky; nesledoval cílů národně utilitářských; pouze těžká historická elegičnost, ozývající se u Máchy, byla mu blízka. Přijal z romantiky francouzské syté bohatství barev a obrazů, hýřivý exotismus, smyslné pojetí pozemské lásky; naučil se od t. zv. anglických praeraffaelistů, kteří byli zároveň malíři i básníky, plaché duchovitosti, zbožné legendárnosti, zálibě pro gotické katolictví a dokonalé rytčíství; včetl se pozorně do středověké i národní epiky, do církevních legend, do východních tradic náboženských i povídkových; podepřel bujnou a žhavou fantasií svou důkladnými studii.

I vytvářel si svět velmi bohatý a pestrý, exotický a romantický, který však nebyl pouhou hrou obraznosti, neboť, alespoň v zralé době básníkově a v nejlepších jeho pracích, ukryta byla za symboly tak pestrými vysoce osobní a přece velmi důsažná filosofie a metafysika. Zeyer byl ryzí idealista nábožensky založený, jehož duše, unavená vírem marné rozkoše, stídním illusí, vždy znovu zatoužila po Absolutnu, po Bohu, nazývaném řečí různých náboženství a filosofických nauk, nejčastěji mluvou katolické církve. Návrat duše k Bohu jest věčné thema Zeyerovy tvorby; pravidelně však tomuto mystickému motivu předesílá básník jako předehru vášnivě přilnutí duše k světu smyslů v lásce pozemské, která neukojí,

nýbrž jen probudí touhu po ideálu. Tento novoidealismus Zeyerův přivábil k němu v poslední době jeho života mladou generaci, která opustila naturalismus a toužila po umění symbolickém a názoru spiritualistickém; leč tato souhlasnost, jež nabyla vrcholu r. 1896, brzo vzala za své a Zeyer umíral jako literární samotář. Jen katoličtí básníci, kteří se Zeyera dovolávali necelým právem, hlásili se i dále k němu s podezřelou horlivostí. Pravá popularita Zeyera v čtenářstvu datuje se teprve od jeho smrti.

Zeyerova lidská osobnost jest významnější než jeho osobnost umělecká. K básníku opravdu velikému scházelo Zeyerovi velice mnoho: závisel příliš od svých předloh; improvisoval často, kde bý pravý mistr komponoval; upadal do jednotvárnosti slohové a opakování v líčení; unavoval marnotratným popisováním a stále udržovaným pathosem; pracoval v charakteristice schematy a v psychologii kontrasty. Jako umělec slova, jako vysoce kulturní spisovatel, jako věrný vyznavač neodvislé krásy a ryzího umění byl však ve své době výjimkou co nejskvělejší.

Sebrané spisy Zeyerovy vyšly v Praze 1901—1907 v XXXIV sv.; rozdělení kryje se celkem s rozdělením Zeyerovým v soubořech za živa vydaných. Dopisů vydání to pohřbichu neobsahuje; jsou však neméně důležité než spisy ostatní, neboť Zeyer věnoval jim opravdu uměleckou péči a odhaloval v nich svou duši. Z listů posud otištěny tyto ukázky: pět listů z nejstarší korespondence K. Lužanem v „Zl. Praze“ 1902; další ukázky ze starších dopisů K. Pleskačem v „Čas. Čes. Musea“ 1908; velká přátelská korespondence s Al. Kašparem, adresátem tamže, 1902 a 1904; listy dru J. Štolbovi, adresátem v „Máji“ 1904; dopisy sochaři Fr. Bílkovi v „Květech“ 1901; listy S. Bouškovi v „Obrázkové revui“ 1901; dopisy K. Světlé v „Ž. Světě“ 1908; některé níže uvedené životopisy otiskují i listy jinak nepřístupné, na př. životopis Kamprův a monografie Voborníkova. Velice pěkný obraz Zeyerova ducha podává anthologie Marie Kalašové, Julius Zeyer. Myšlenky ze spisů jeho (1903).

Nejobšrnější životopis básníkův podal dodatkem k sebraným spisům Jan Voborník v knize Julius Zeyer (1907, obsahuje i bibliografii a řadu dopisů), data biografická doplňují tu charakteristiky a rozbory děl; monografie jest rozšířením starší kritické studie autorovy O poesii Julia Zeyera (1897).

Jiný životopis od Jar. Kampra v Čas. Čes. Musea 1901. Z kritických prací nejdůležitější jsou: kniha Fr. V. Krejčího J. Zeyer. Krit. studie (1901) a články F. X. Šaldův v „Čes. Revui“ (1901), Jar. Boreckého o dramatech Zeyerových v „Obzoru lit. a um.“ (1901), H. Máchalovy studie hl. o Karolinské epice a „Letopisech lásky“ v „List. filol.“ (1904), J. Jakubcův přehled nové literatury Zeyerovské v „Naši době“ (1901), pak dva články ve školních programmech, úhrnný Fr. Tůmy ve zprávě lycea v Čes. Budějovicích (1904) a A. Häcklův o východních látkách u Zeyera v progr. realky v Pardubicích (1907).

Nejvýznamnějším básníkem, jež hned v prvním ročníku Sládkův „Lumír“ uvedl, byl Jaroslav Vrchlický. První své básně J. Vrchlický otiskl o něco dříve; nejdříve báseň „V brnění“ ve „Světozoru“ 1871, pak téhož roku v almanachu „Anemonky“; řadu knih Vrchlického zahajuje překlad „Básní Viktora Huga“ r. 1874., první pův. sbírka „Z hlubin“ vyšla r. 1875.

Jaroslav Vrchlický (* 1853), vlastním jménem Emil Frida, narodil se jako syn obchodníka Filipa Jakuba Fridy a Marie rozené Kolářové dne 17. února 1853 v Lounech. Po roce přestěhovali se rodiče do Slaného, ve čtyřech letech odvezen Emil k strýci faráři do Ovčár, kde pobyl do deseti let. Gymnasium studoval ve Slaném, v Praze a Klatovech, tam r. 1872. i maturoval. Vstoupil zprvu do semináře, ale již v druhém semestru přešel na fakultu filosofickou, aby studoval historii. Po třech letech přijal vychovatelské místo v rodině hr. Montecuccolih, s nímž pobyl 1875–1876 v Itálii, dletem u Modeny, dletem v Livorně. Po návratu suploval na pražském pedagogiu; r. 1877. stal se tajemníkem české techniky a české zkušební komise pro středoškolské učitelství; místo to zastával do r. 1893., kdy jmenován mimořádným profesorem srovnávacích dějin literárních na české universitě, stav se r. 1891. čestným doktorem filosofie; r. 1898. jmenován profesorem řádným. Od 90. let dosáhl největších poct, jichž umělec v Rakousku může dojíti; výčet jejich i jiných vyznamenání nenáleží však do literatury. Z intimního jeho života dlužno uvést sňatek s Ludmilou Podlipskou, dceří známé spisovatelky r. 1879. a pak některé cesty: 1882 do Paříže, Německa, Nizozemí a Belgie, 1885 do Dánska, od 1894 několikrát do Polska.

Literární tvorba Jaroslava Vrchlického svou rozsáhlostí i mnohostranností nemá sobě rovny a sama původní

produkce básnická, která posud v souborném vydání vyplňuje 63 svazky, jest rozlehlejší než básnická díla celých generací; k ní druží se velmi početná dramata, několik knih krásné prósy, mnoho svazků literárních a kritických studií a pak obrovská literatura básnických překladů. (V tomto pořadí bude proveden bibliografický náš přehled, pokoušející se rozvrstvit nepřehledná již díla Vrchlického na příbuzné skupiny a míti při tom zřetel ku sledu chronologickému.)

V popředí básnické tvorby Vrchlického stojí t. zv. zlomky epeje, menší to básně epického podkladu hojně prosycené živly lyrickými a filosofickou reflexí. Po způsobě největšího svého učitele Viktora Huga, jenž složil tímto slohem velkou „legendu věků“, chtěl Vrchlický v těchto rhapsodických úryvcích, které spadají do oboru ballady, romance, legendy a mythu, obsáhnouti celé dějiny lidstva od prvopočátků až po dnešní dobu a ozářiti je zvláštní filosofií dějin, hlásající vítězství přemýšlejícího ducha nad hmotou a obětovné lásky nad utrpením a zoufalstvím. Antika, často převlečená do roucha rokokového, rytířský středověk, renaissance na jihu a na západě, české národní dějiny po stránce látkové, triumf vědy nad vírou, vzdělanosti nad barbarstvím, humanity nad ukrutenstvím, radostné smyslnosti nad askesí, sociální naděje nad pessimistickou skepsí po stránce ideové stojí v popředí tohoto cyklu, který často od epiky přechází k hymně a filosofickému mysteriu. Sem náleží díla; „Epické básně“ (1876); „Ducha svět“ (1878); dvě řady „Mythů“ (1879 a 1880), z nichž první obsahuje výlučně látky české mezi nimi „Legendu o sv. Prokopu“, která později (1884) byla rozhojněna a samostatně vydána; „Nové epické básně“ (1881); „Staré zvěsti“ (1884); „Perspektivy“ (1884); „Selské ballady“ (1886) s látkou z české selské poroby a vzpoury; „Zlomky epeje“ (1886); „Fresky a gobeliny“ (1890); „Nové zlomky epeje“ (1894); „Bozi a lidé“ (1899); „Votivní desky“ (1902); „Episody“ (1904) a „Třetí kniha básní epických“ (1907). V některých z těchto knih převládá reflexe nad epikou. Čtyři „zlomky epeje“ rozrostly v samostatné knihy: starokřesťanská legenda „Hilarion“ (1882); polská národní Faustiada „Twardowski“ (1885); grandiosní epeje ze zoufalé války židovské proti Římu „Bar Kochba“ (1897), největší dílo Vrchlického, a posléze ve velkých freskových rysech načrtaná

„Píseň o Víně“ (1906) z bojů dánskoslovanských. V prvních třech z těchto velikých filosofických eposejí řešil Vrchlický se zvláštní silou a odvahou to, co dalo by se nazvatí otázkou faustovskou v moderním básnictví, onu velkolepou titanskou snahu proniknouti k pravému poznání světa i boha, ukojiti svou bytost filosofickým věděním, když víra nepřinesla útěchy a smyslný požitek nasycení. Vrchlický tu ukázal se velkým žákem obou vůdčích duchů ve středověku i v době moderní, které sám tlumočil, Danta a tvůrce Faustova Goetha.

Lyrika J. Vrchlického má dvě zcela různé tváře, jsouc dílem ryze citová, dílem reflexivní. Citová lyrika Vrchlického prýští jednak z velmi mocné erotiky, plně smyslného žáru, vášnivě svůdnosti, intimní něhy, jednak ze složitého dojmového a náladového života rozehvívaného pozorováním přírody ve veškerých jejích odstínech barevných i světelných za různých ročních i denních dob; přírodu nepodává jen v impresionistických obrázcích krajinářských, které v pozdější jeho tvorbě zcela vystřídávají původní rhetorické passáže popisné, nýbrž i jako scenickou dekoraci drobných genrových výjevů, někdy mythologických. Ale vedle citu osobního již od počátků, kdy byl Vrchlický chmurným pessimistou, ozývá se cítění sociální, soucit s trpícími, soustrázeň s utlačenci, soustrast se smutnými a tu od Leopardim podníceného zoufalí povznáší se vždy jistěji k společenské naději v blížící se zoří spravedlnosti a humanity. Silné jest i jeho cítění národní, ač do vydání sbírky „Na domácí půdě“ (1888) pokládán neprávem za básníka nevlasteneckého; věří pevně v budoucnost národa, hrdě velebí svůj nástroj český jazyk, inspiruje se národními dějinami, krásně opěvuje Prahu, nadšení slovanského však nezná, sympathisuje ze Slovanů pouze s Poláky, rovněž pro ofensivu politického boje nemá smyslu.

Erotické sbírky Vrchlického jeví vzestup od abstraktních chmur mladistvé knihy. „Z hlubin“ (1875) k vyjasněnějším „Snům o štěstí“ (1876) a odtud k jásavému milostnému opojení srdce a smyslů ve sbírkách „Eklogy a písně“ (1880), „Poutí k Eldorádu“ (1882) a „Čarovná zahrada“ (1888); v zasmušilé periodě 90 let zní i erotika „Oken v bouři“ (1894) ponuře a trpce. Básně opěvující intimní štěstí rodinné vložil Vrchlický do knih smíšeného obsahu lyrického, jichž jest veliká řada a které často mají také vložená čísla epická i mnoho reflexivního živlu. Jejich chro-

chronologický postup jest tento: „Rok na jihu“ (1878) s dojmy italskými; „Co život dal“ (1883); „Jak táhla mračna“ (1885); „Motýli všech barev“ (1887); „Na domácí půdě“ (1888); „Dni a noci“ (1889); „Hořká jádra“ (1889); cyklus krásných elegií náhrobních „Ě morta“ (1889); „Potulky královny Mab“ (1893); „Kytky aster“ (1894); „Kniha sudiček“ (1895); „Než zmlknu docela“ (1895); „Napadlo rosou“ (1896); „Pavučiny“ (1897); „Na sedmi stranách“ (1897); „Překročeni zénith“ (1899); „Rok básníkův“ (1900); „Žamberké zvony a jiné básně“ (1901) elegická kniha vznícená smrtí básníkovy přítelky Ed. Alberta; „Duše mimosy“ (1903); „Svlačce na úhoru“ (1906); „Korálové ostrovy“ (1908); „Skryté zdroje“ (1908) a „Zaváté stezky“ (1908).

Zvláštní skupinu v lyrice Vrchlického tvoří několik knih, v nichž úmyslně velice umělá a složitá stránka formální klade se proti lyrickému neb meditativnímu obsahu na místo první. Tu ukazuje Vrchlický, jenž již v řadě básnických překladů z renaissančních a moderních francouzských po V. Hugovi sledujících (t. zv. „parnassistních“) lyriků ukázal se pyšným a svrchovaným mistrem formy básnické, svoje veršové umění i v nejtěžších a nejbravournějších útvarech verše, sloky a rýmu. Nejvíce a nejšťastněji pěstuje sonet, jehož mistrem po Kollárovi jest u nás největším a do znělky umí vtěsnati velmi bohatý obsah reflexivní. Zvláštností Vrchlického jsou stručné podobiznové charakteristiky myslitelů, básníků a umělců v sonetech; neobyčejnou sílu mají jeho sonety posvěcené úvahám o našem národním životě a jeho otázkách, blížící se pádným Sládkovým „Českým znělkám“. Výhradně znělky obsahují knihy „Sonety samotáře“ (1885), „Hlasy v poušti“ (1890), „Nové sonety samotáře“ (1891), „Poslední sonety samotáře“ (1895) a „Prchavé illuse a věčné pravdy“ (1904). Vedle sonetů pěstoval Vrchlický se zálibou některé lyrické formy provencalské, francouzské i vlašské, které před ním částečně uváděli k nám J. E. Vocel a Fr. Doucha a které ve Francii s bravourou ovládal čirý formalista Th. de Banville, tak na př. rondely, ballady, fanfary, ritornelly, sestiny, terciny, rispetti, leč i orientální ghazel, běžný u nás od V. Furchy a V. Šolce. Sbírkou rázu čistě formálního jsou: „Dojmy a rozmary“ (1880), „Hudba v duši“

(1886), „Zlatý prach“ (1887), „Moje sonata“ (1893) a „Fanfáry a kadence“ (1906).

Uprostřed mezi lyrikou a „zlomky epopeje“ stojí Vrchlického velice hojná poesie reflexivní. Básnická inspirace Vrchlického jest menší měrou prostá, životní, bezprostřední než učená, knižní, literární; jeho obrovská sčetlost a mnohostranná učenost dávají mu vždy nové podněty k přemýšlení básnickému; jeho velice úzký vztah k poesii všech národů, jeho důvěrný poměr k tolika kulturám uměleckým vedou ho k nepřetržitému srovnávání, analogisování, mnohdy i k dialektickému pochodu po způsobě dějinné filosofie Hegelovy. Není však básníkem filosofickým, nemaje jednotné a pevné soustavy a podléháje při svých myšlenkových úvahách velice mocně vlivům citovým; kromě toho dle vzoru V. Huga přeměňuje themata filosofická v náměty rhetorické a často vypomáhá si z nesnáze myšlenkové pouhým působivým obratem řečnickým. V prvních svých reflexivních knihách klonil se pod vlivem Danta a Leopardiho k pessimismu a skepsi, zvolna rozjasňoval se jeho názor a měnil se v kulturní evolucionism; prostředkem 90. let zmocnil se však básníka chmurný skepticism zнову, podporován jsa současnými krisemi citovými; posléze však vyprostil se přece z něho klidem stoickým ne bez působení francouzského básníka Vignyho, jež v této době překládal; někdy má stoicism ten však ráz umdleného kvietismu. Ale vedle učené a kulturními reminiscencemi přetížené reflexe vystupuje občas u Vrchlického i prostě lidská, neobyčejně vroucí úvaha o základních věcech života a smrti, pro níž básník rád vyhledává průzračný a zjednodušený výraz: sem náležejí jeho básně nejúčinnější. Časová řada reflexivních sbírek jest tato: „Vittoria Colonna“ (1877), básnický to román lásky, obtížený složitou meditací; „Symfonie“ (1878); „Pantheon“ (1880), psaný k otevření Nár. divadla; „Sfinx“ (1883); „Dědictví Tantalovo“ (1888); „Různé masky“ (1889); „Breviář moderního člověka“ (1892); „Život a smrt“ (1892), z nejhlubších knih básníkových; „Bodláčí z Parnassu“ (1892); „Písň poutníka“ (1896), vrcholné dílo mužných let básníkových, plně písňné a bolestně moudrosti životní; „Skvrny na slunci“ (1897): „Já nechal svět jít kolem“ (1902); „Má vlast“ (1902), souhrn básníkových projevů vlasteneckých; „Tiché kroky“ (1905) a „Západy“ (1907).

R. 1882. přistoupil k lyrikovi a epikovi také básník dramatický, když 10. března 1882 na Prozatímním divadle provedena byla tragoedie *Drahomíra*, jejíž počátky sahají až do r. 1879. Od té doby Vrchlický psal pro divadlo velice pilně tragoedie, komoedie, proverby, které dosáhly celkem jen prostředního úspěchu divadelního, takže básník několikrát se rozhodl vzdáti se tvorby dramatické, ale opět odvolal své rozhodnutí. Pouze v některých antických tragoediích vypracoval se k ryzímu stylu pravé básně dramatické; náběhy k pravé tragice učinil i v několika dramatech z českých dějin doby Přemyslovců, ač dobová charakteristika daří se mu jen poskrovnu. Některé ze starších veseloher a proverbů mají šťastnou náladu a lehký rozmar a upoutávají jako zdařilé hříčky ducha umělecky povýšeného a vysoce pružného; v pozdějších však proniká místo svěžího humoru jakási vynucená a mnohdy trivialní rozpustilost. Úhrnem přejal Vrchlický dramatické útvary a zvyklosti divadla romantického, nepohrdaje ani pochybnou technikou her intrikových; prvky realistické porušily pravidelné jednotu slohovou, rovněž lyrické; passáže vynikaly na úkor dramatické stavby. Dramatická díla Vrchlického (uvádíme při nich datum provedení i uveřejnění) jsou dílem tragoedie a činohry, dílem veselohry. Většina dramát Vrchlického oživuje minulost s kosmopolitismem velmi rozsáhlým; drobnůstky moderních námětů jsou bez významu. Tragoedie a činohry Vrchlického jsou: „*Drahomíra*“, tragoedie z českých dějin (prov. 1882, tišt. 1883); „*Smrt Odysea*“, tragoedie antická (prov. 1882, otišt. 1887); „*Julian Apostata*“, zkrácená verše velké komposice o rozkladu antiky křesťanstvím ve formě tragoedie (prov. 1885, tišt. 1888); „*Exulanti*“, drama z českých dějin XVII. věku (prov. 1886, tišt. t. r.); „*Bratři*“, historické drama o Václavu a Boleslavu (prov. 1889, tišt. t. r.); velká trilogie z řeckého cyklu heroického „*Hippodamie*“ skládající se z „*Námluv Pelopových*“ (prov. 1890, otišt. 1889), „*Smrtu Tantalova*“ (prov. 1891, otišt. t. r.) a „*Smrti Hippodamie*“ (prov. 1891, otišt. 1891), celek tvoří s hudbou Fibichovou melodram a jest vrcholem dramatické tvorby básníkovy; drobná dramatická báseň z českého pravěku „*Trojí políbení*“ (prov. 1892, tišt. t. r.); dvě tragoedie španělské „*Láska a smrt*“ (prov. 1897, otišt. 1894) a „*Marie Calderonová*“ (prov. 1897, otišt. 1896); drama z císařské doby římské „*Epponina*“ (prov. 1896, otišt. t. r.);

biblická „Trilogie o Simsonovi“ (prov. 1907, tišt. 1901); historické drama z dějin Přemyslovců „Knižata“ (prov. 1903, otišt. t. r.) a dramatická legenda anglická „Godiva“ (prov. 1907, otišt. t. r.) Náměty moderní mají aktovky: „K životu“ (prov. 1886, tišt. t. r.), „Nad propastí“ (prov. 1887, tišt. t. r.), „S vědek“ (prov. 1895, tišt. 1894); k nim druží se veselohra „Závěť Lukavického pána“ (prov. 1894, tišt. 1905). Historické komoedie Vrchlického čerpány jsou: „V sudě Diogenově“ (prov. 1883, tišt. 1886) z doby Alexandra Vel.; nejuspěšnější veselohra autorova „Noc na Karlštejně“ (provedeno 1884, tišt. 1885) z doby Karla IV.; „Rabínská moudrost“ (prov. 1886, tišt. 1886) ze života v pražském židovském městě doby Rudolfské; „Soud lásky“ (prov. 1887, tišt. 1886) z milostného života v papežském Avignoně kupčího se kolem Petrarce; „Pomsta Catullova“ (prov. 1887, tišt. t. r.) z antického Říma; „Midasovy uši“ (prov. 1890, tišt. t. r.) z antické pověsti mytické; „Pietro Arétino“ (prov. 1892, tišt. t. r.) z vlašské renaissance; „Krále ptáček“ (prov. 1898, tišt. t. r.) z ovzduší krále Artuše; „V uchu Dionysiově“ (prov. 1900, tišt. t. r.), ze života na starověké Sicílii a „Kočičí král“ (tišt. 1908) z pozdní renaissance vlašské. K dramatům druží se hojná libreta k operám, oratoriím, výpravným hrám a t. p.

Nejskromnější počtem v literárním díle Vrchlického jest novellistická prósa; obsahuje tři svazky drobnějších prací „Povídky ironické a sentimentální“ (1886), „Barevné střepey“ (1887) a „Nové barevné střepey“ (1892) a román marné lásky „Loutky“ (1908). Povídkové práce Vrchlického, vynikající břítkou ironií a zralým humorem, jsou menší měrou novelly v pravém slova smyslu, než důmyslně vykombinované a pečlivě provedené důkazy určitých thesů, které v závěru práce vyniknou pravidelně jako ostré pointy. Hojně zastoupeny jsou tu i t. zv. „básně v próse“, malé to skladbičky soustředěného umění slovního, v nichž básník po vzoru tvůrců této formy Baudelairea u Turgeněva podává své názory životní, neb předvádí některé zvláště významné momenty svého života citového.

Jaroslav Vrchlický vynikl též jako literární kritik a essayista. Neobyčejné jeho vědomosti v oboru světové literatury, hl. básnictví národů románských, zvláštní vnímavost,

chápadící vedle sebe nejrůznější duše, směry, ideje, veliká schopnost charakteristiky zejména cestou analogie, konečně i neutuchající nadšení pro poesii ve všech jejích tvarech a představitelích, přímo vedly jej k tomu, aby se stal vykládacím a popisujícím kritikem světového písemnictví u nás. J. Vrchlický liší se značně od kritiků jak dogmaticko-aesthetických tak historicko-filosofických: nesoudí, nehledá pravidel, nekonstruuje souvislosti, nepodává filosofii literatury, nýbrž jen slovem neobyčejně hojným a barvitým kreslí výrazné hlavy literární, pravidelně užívaje při tom materiálu životopisného a anekdotického, zevrubných parafrazí obsahu, pronikavých rozborů technické stránky básnické. Básníky klassické, romantické a novoromantiky, umělce slova a nálady, formalisty a epigony velkých mistrů kreslí nejlépe, za to nemá porozumění ani pro zástupce moderního umění realistického, ani pro básníky ideové. Jeho kritické essaye seřazeny jsou ve sbírkách: „Básnické profily francouzské“ (1887), jednájící většinou o škole V. Huga a tvořící tak doprovod k jeho výborům z novodobé poesie francouzské; „Studie a podobizny“ (1892, tu otištěna jest i dlouhá studie „O poesii Viktora Huga“); „Nové studie a podobizny“ (1897), „O knihách a lidech“ (1899), „Devět kapitol o novějším románu francouzském“ (1900), „Rozpravy literární“ (1906 ve II dílech, obsahující hlavně tři objemné studie o Parinim, Carduccima Vignym); samostatně vyšla studie „Giacomo Leopardi“ (1880). V letech 1885—1893 byl i divadelním kritikem v „Pokroku“ (pozd. „Hlasu Národa“); divadelních svých posudků nevydal však souborně.

Překlady Jar. Vrchlického přesahují rozměrem jeho díla původní a vyrovnají se jim svojí cenou literární. Básník otevřel jimi nové světy české literatuře a obrátil hlavně zraky mládeže ke vzorům neznámým; ukázal formální schopnost českého jazyka, verše a rýmu i při úkolech nejtěžších; vtělil českému písemnictví klassická díla vůdčích evropských národů; jako šťastný kulturní zprostředkovatel pracoval k tomu, co Goethe případně pojmenoval „světovou literaturou“. Nejdůležitější jsou Vrchlického překlady z literatury francouzské, moderní a vlašské renaissanční i soudobé, protože měly tak oplodňující vliv na básníkovy ideje i jeho formy. Odpovídající nejvíce jeho vlastní osobnosti, byly provedeny nejvěrněji a nejumělečtěji a zanechaly nejhlubší stopy v básnictví českém.

Z francouzského básnictví Vrchlického zajímá nejvíce Victor Hugo a jeho škola a další básníci až do dneška. Jsou tomu věnovány výborné anthologie „Poesie francouzská nové doby“ (1877) a „Moderní básníci francouzští“ (1894); pak překlady z vůdčích básníků francouzských v XIX věku: z *V. Huga* „Básně“ (1874), „Nové básně“ (1882), „Nové překlady“ (1901), „Hernani“ (1902); z *Leconte de Lisle* „Kain“ (1880), „Výbor básní“ (1882), „Nová řada básní“ (1901); *Vignyho* „Osudy“ (1903); z *Baudelairea* „Výbor z ‚Květů zla‘“ (1896 s Jar. Gollem); kromě toho některá dramata klassická Corneillův „Cid“ (1899), Moliérův „Lakomec“ (1899) a archaisující tragoedie moderní Rostandův „Cyrano de Bergerac“ (1898).

Nejsoustavněji překládal Vrchlický básnictví vlašské přihlédaje jak k velkolepému období renaissančnímu, jehož hlavní díla k nám uvedl všecka tak k moderní poezii italské. Nejvíce naň působil ze starých Vlachů Dante, představitel faustovské myšlenky na rozhraní středověku a renaissance; z básníků moderních pak klassik pessimismu a mistr básnictví filosofického Leopardi a obnovitel antiky ve vlašském verši Carducci, tento v mužných létech, onen v samých začátcích. Z renaissančního písemnictví vlašského přeložil Vrchlický vesměs v složitých veršových tvarech originálů díla *Dantova* „Božskou komedii“ (1878—1882), „Nový život“ (1890) a „Lyrické básně“ (1890); *Petrarcovy* „Tři cancony“ (1890); *Tassův* „Osvobozený Jerusalema“ (1889) a „Výbor lyriky“ (1906); *Ariostova* „Zuřivého Rolanda“ (1893) a *Michelangelovy* „Básně“ (1889). Novodobé básnictví vlašské — z přechodní periody přeložil jen *Pariniho* „Den“, dosud v rukopisu souhrnně předvádějí anthologie „Poesie italská nové doby“ (1885) a „Tři knihy vlašská lyriky“ (1894); z jednotlivých básníků jsou zastoupeni: *Leopardi* „Básněmi“ (1876), *Carducci* „Výborem básní“ (1890), „Ódami barbarskými“ (1904) a „Novým výborem básní“ (1904), *Cannizzaro* „Výborem básní“ (1884), *Annie Vivanti* „Lyrikou“ (1905) a dramatik *Giacosa* „Červeným hrabětem“ (1900).

Z ostatních románských literatur nejdůležitější jest „Výbor dramát Caldevonových“ o XV svazcích (1899—1903); portugalské básně hrdinské Camoẽsových „Lusovců“ (1902); katalanského eposu Verdaguerova

„Atlantis“ (1891), pak některých dramat Echegarayových. Spolu konstrukci s překladem podává „Cid v zrcadle španělských romancí“ (1901).

Z literatur germanských Vrchlického nejvíce vábila anglická, ač právě tu překládal nejméně šťastně. Vrchol její zří v 1. polov. XIX. věku, přihlížeje hojně i k století XVIII., ale i některé z vůdčích básníků současných převedl k nám poprvé na př. Browninga, Swinburnea a Whitmanna; leč překlady Sládkovy a Jungovy stojí výše vystižením originálu. Kromě anthologie „Moderní básníci angličtí“ (1898) přeložil Byronovy „Hebrejské melodie“ (1890, souběžně se Sládkem) a „Manfreda“ (1901); Shelleyova „Odpoutaného Promethea“ (1900) a „Výbor z lyriky“ (1901), Poeova „Havrana a jiné básně“ (1891), pak menší výběry z Tennysona (1906), Walt Whitmanna (1907) a Robinson Darmstetrovy (1899). Mezi překlady z němčiny na prvním místě stojí velkolepé přebásnění celého Goetheova „Fausta“ (1890), jimž zastiněny byly starší nedokonalé překlady J. J. Kollárův (1863) a Vlčkův (1890) obsahující pouze I. díl tragoedie. Menší překlady z němčiny jsou: Schillerův „Vilém Tell“ (1892); Hamerlingův „Ahasver v Římě“ (1899) a „Amor a Psyche“ (1907) a „Výbor z básní H. Lingga“ (1894). Ze skandinávských literatur přeložil veršem jen Ibsenovy „Nápadníky trůnu“ (1897) a prósou Andersenovy „Pohádky“ (1902).

Ojedinelý jest i překlad z polštiny: soutěže se Sládkem pokusil se po Štulcovi o nový překlad Mickiewicze přeloživ jeho „Tryznu“ (1895). Na některých překladech z básnictví východního má Vrchlický podíl jen formální, tak na Aranyho „Budově smrti“ (1896) a Petöfiho „Básních“ (1906), jež z maďarštiny převedl Ferd. Brábek, tak na Košutově překladě Hafizova „Divanu“ (1882), tak na R. Dvořákově převodu čínskému „Ši-Kingu“ (1897). Ve dvou anthologiích spojil J. Vrchlický překlady z různých básníků románských a germánských „Hostem u básníků“ (1891) a „Z cizích Parnassů“ (1895); ve dvou svazcích zařazených pod názvem „Zniv poesie národní a umělé“, (1898 a 1901) volné ohlasy a parafrase cizího básnictví umělého i lidového, které nejsou překlady v pravém smyslu slova.

Hojně Vrchlický překládal i prosou, jmenovitě z frančtiny, na př. Balzaca, A. France, Maupassanta.

Podobně jako Julia Zeyera nelze ani Jaroslava Vrchlického vyložití z české souvislosti literární. Básník sám opětovně se pokusil objasniti svůj vztah ke svým předchůdcům a ukázal na př. pěkně, kterak jeho formalism byl připravován J. E. Vocelem, kterak již Fr. Doucha razil cestu jeho kosmopolitické činnosti překladatelské; také bylo častěji naznačeno, jak v lyrických svých počátcích závisí od Háška, ano i od Meyera, jak občas ozvou se u něho názvuky Sládkovy; ba Vrchlický netajil se ani s velkým vlivem poetického jazyka Sv. Čecha na vlastní mladistvou tvorbu. Leč to jsou jen nejskrovnější zlomky toho, co dalo by se nazvatí filiací slovesnou. Zevrubným a dlouholetým studiem zahraničního básnictví Vrchlický sám se takřka vytrhl z české půdy a dychtivě hledal mezi poety cizími vzory, které by byly sourodé jeho duševní osobnosti, slučující v celek silný lyrismus vášnivého a smyslného podmalování, hluboký sklon k filosofické a náboženské úvaze a dumě, prudkou a neklídnou obraznost tékající od představy k představě, žíznlivý zájem historický a snění melancholické.

Hledaje jej marně u Leopardiho, který vyhověl černým svým pessimismem pouze přechodnému období mladistvému, jsa jako duch moderní příliš vzdálen výlučně středověkému Danteovi, obrátil se do francouzského básnictví XIX. věku, kde uprostřed zjevů básnicky ryzejších obrovskou plodností a zevní nádherou ohromoval zjev Victora Huga. Tento oslňující zběh od royalismu k utopismu společenskému, od akademického klasicismu k výstřední romantice upoutal mladistvého J. Vrchlického zcela. Působil naň svou genialní rhetorikou, honosně hlučnou rytmikou, sytostí a pestrotou barev, spoustou obrazů, navršených za každou cenu, často i nelogicky; svou řečí plnou opakování a tautologie, bombastu a tirád, konečně i svým eklekticismem, jenž pohrává myšlenkami často přímo protichůdnými. Vrchlický přijal od něho i básnickou ideu „epopeje lidstva“, složené z rhapsodistických úryvků, od pola epických, od pola reflexivních; střílil v jeho stopách svou erotiku v idyllickou lyriku plnou křehké a smyslné něhy; šel za ním i v pathetickým boji proti duchu času, proti politické bezcharakternosti, kritické samolibosti. Ale Vrchlického lyrický zdroj byl hlubší, jeho názor na život pravdivější: byl

Stručně děj. čes. lit. *Novák-Novák*.

více člověkem a básníkem než hercem a řečníkem a naslouchal častěji vnitřnímu hlasu než Hugo.

Neutkvěl na tomto jediném vzoru, třebaže nejdražším, nýbrž s Hugem přijal do svého ducha celou soudobou poesii francouzskou, bera od ní mnohé podněty. Velký a přísný Leconte de Lisle vedl jej k hutnější plastice verše a jednotnějšímu názoru na antiku i na předhistorické fáse lidstva; vážný a suchý Sully Prudhomme učil jej úsečnosti ve vyjadřování pouček didakticko filosofických uprostřed básnictví reflexivního a uváděl jej dále k básníku-filosofovi Vignymu; Gautier vedl jeho štětec k jakému intimnímu vystižení věcí mrtvých a kultur odumřelých a se Soulayem i Hérédíem vybízel jej k zhušňování rozsáhlých pomyslů a složitých představ do stručné formy znělky. Tito žáci Victora Huga, nazývaní „parnassisty“ dle proslulých svých almanachů z let 1866—1876, posilovali Vrchlického i v jeho kultu básnické formy, kterou přivedl u nás k nezvyklé virtuositě, když byl prošel také znamenitou školou velkých vlášských mistrů renaissančních.

Básnický princip formální není u Vrchlického v podstatě jiný než u Sv. Čecha, jež na rozdíl od veřejného mínění naprosto nepokládal za antipoda a jehož si srdečně vážil (viz na př. posláni v „Mojí sonatě“), jsa od něho zhusta oslavován. Oba básníci jsou verbalisté, kteří hromadí za zvýšením názornosti pojmové i dojmové obrazy, metafory, analogie, vidouce v této amplifikaci básnickou sílu; Sv. Čech tíhne při tom více k poetickému popisu, Vrchlický ku kontrastu rhetorickému. Kdežto však u Sv. Čecha básnická forma, nevykazující valné rozmanitosti, jest jakýmsi mrtvým schematem, přináší si u Vrchlického básnická myšlenka pravidelně s sebou svůj útvar, svou veršovou hudbu, svou dekoraci rýmů: forma vnější a forma vnitřní v nejčtetnějších případech se kryjí a pouze v některých bravourních knihách čirého formálního provazolezectví jest forma zevní čímsi absolutním. Význam Jar. Vrchlického pro tvarové zmnožení českého básnictví nesmí se pojímati jen tak, že naučil básníky naše tolika novým veršovým umělostem a umělostkám, že zavedl k nám tak veliký počet potud neznámých strof, genrů, takové bohatství figur a tropů, nýbrž tak, že poprvé a tím průkopně ukázal, jak pro nescíslný počet vnitřních básnických možností pravý poeta může najíti zase nescíslný počet možností formálních.

V dílech, kde J. Vrchlický jest opravdu mistrem, ať jsou to obnovené a moderně oduševnělé obrazy antiky neb renaissance, ať jsou to filosofické reflexe o osudu člověka ve vývojovém dramatu dějin a kosmu, ať jsou to citové záchvěvy prostého trpícího neb jásajícího srdce nad základními jevy života, ať jsou to konečně charakteristiky sourodých jevů a činitelů kulturních — ve všech těchto dílech dovedl Vrchlický odhodit marnou rhetorickou a amplifikační nádheru, odložit masku svých mistrů, zřít se poetické fráse a odpovídati na otázky dějin a osudu z vnitřní svojí nutnosti. Právě tehdy mizí vliv Hugův a jeví se posvěcení dvěma genii vyššího typu Dantem a Goethem. Směrem, který oni ukázali, jde pak Vrchlický, věren sobě. Jest to pout srdce zmučeného a nenasyceného smyslnou hrou vášní k vyššímu poznání, k vědě, k filosofii, k náboženství, ale i tady hrozí nebezpečí marných illusí a opětovného zklamání, hrozí tu konečně agnosticisťm. Mužně básník překonává také ten a byt ztratil víru ve vlastní vykoupění, pevně věří v konečné spasení lidstva. Tato víra, stotožněná s moderním evolucionisťmem, není víra passivního klidu, nýbrž mužného činu, jakým jednotlivec může brátí podíl na osvobození veškerenstva.

Pohřichu ryzích a uměleky bezvadných děl, v nichž by byla dokonale organisována tato vůdčí básnická myšlenka, jest v nepřehledné produkci Jar. Vrchlického velice málo a to skoro jen v první periodě tvůrčí. Jeho činností schází většinou autokritika: knihy nejsou organicky sestaveny a spořádány, nýbrž často jen mechanicky v určitém období sebrány; nikdy není přihlíženo k tomu, aby vedle opravdově vykrystalisovaných básní nestály hned improvisované skizzy, aby neopakovaly se tytéž dojmy, nálady, ano i motivy; nikde nejsou reminiscence literární odloučeny od samorostlé tvorby. V některých knihách převládají dokonce básně příležitostné, v nejbanálnějším smyslu slova nebo nahodilé improvisace, lehké nápady bez korektury vržené na papír.

Tento básníkův nedostatek úcty k sobě samému vyvolal u kritiky ostrý a spravedlivý odpor. Kdežto v 70. létech byl básník hlavně se stránky látkové, kde žádaly se od něho násilně náměty české a s hlediska úzkoprse moralisťního, nejm podceňován, ale i odsuzován, zavládl koncem 80. a počátkem 90. let pravý opak a díla jeho zmocnilo se nekritické chvalořečnictví; avšak právě v té době povážlivě ubývalo vlastní

kritičnosti básníkovy a v produkci jeho jevil se zřetelný úpadek. Mladší kritika L. Čech, T. G. Masaryk, F. X. Šalda, Jiří Karásek a J. Vodák podrobili dílo básníkovo přísné revisi; ukázali ku vzorům, analysovali nejednotnost ideí, posoudili jeho formalismus, zevrubně rozebrali básnické prostředky a provedli to, co jistě učiní i budoucnost, nebude-li chtítí mjet vůbec tento labyrinth s lhostejností: odlišili plevy od zrní. Boj o Vrchlického v 90. letech patří k hlavním literárním sporům tohoto období a přispěl značnou měrou k odlišení generace staré a mladé. Přispěl však také k hlubšímu a spravedlivějšímu poznání životního díla Jar. Vrchlického.

Ohromnost a nepřehlednost díla Vrchlického sama vybízela, aby z něho byly pořizeny orientační anthologie; některé z nich pocházejí od básníka samého. Dle poetických druhů a látek rozříděna jest dvojdílná „Anthologie básní Jaroslava Vrchlického“ (1894 a 1903), jejíž první díl obsahuje tvorbu z let 1875—1893, druhý z desetiletí následujícího a to jak lyriku tak i epiku. Potřebám školským slouží oba výběry, uspořádané Fr. Bílým „Kytka ballad, romancí a legend“ (1896) a „Kytka lyriky“ (1898). Ve „Světové knihovně“ vyšly „Portréty básníků“ (1898), výbor to literárních charakteristik ve formě sonettu a „České ballady“ (1901), výbor drobné epiky Vrchlického s látkami národními. V anthologii „Česká poesie XIX. stol.“ obsahuje IV. díl informační obsáhlý výběr z Vrchlického. Anthologickými snůškami úryvků z básní Vrchlického dle obsahu jsou bezcenné spisky H. V. Wunsche „J. Vrchlický jako učitel lidstva“ (1893) a „J. Vrchlický jako básník milostný“ (1895). Také oba německé výběry Fr. Adlera „Gedichte von Jar. Vrchlický“ (1895) a Albertova „Neuere Poesie aus Böhmen“ (1893) jsou dobrým úvodem do díla Jar. Vrchlického.

Sebrané spisy Jar. Vrchlického vycházejí v redakci básníkově od r. 1895. nákladem J. Otty (posud 63 sv.) a obsahují verše a krásnou prósu; uspořádání jednotlivých knih značně se liší od původních vydání, ale mnoho děl Vrchlického tu vyšlo poprvé. Dramatická díla jeho vydává od r. 1886. Fr. Šimáček (posud 32 sv.).

Literatura o Vrchlickém, nehledíme-li k nesčíslným kritickým článkům o jeho jednotlivých knihách, jest celkem

posud skrovná. První samostatný spisek o J. Vrchlickém napsal J. Voborník „J. Vrchlický a jeho legenda o sv. Prokopu“ (1890); po něm následoval s první soustavnou studií o celém tehdejší díle básníkově Ed. Albert „J. Vrchlický. Příprava k budoucím studiím jeho lyriky a epiky“ (1893). Nejrozsáhlejší knižní přehledné studie podal švédský učenec Alfred Jensen „Jaroslav Vrchlický. Literární studie“ (přel. Arn. Kraus 1906), kde vedle podrobného soupisu a popisu děl Vrchlického pokoušel se řešiti základní otázky literárně historické a kritické, pak nadšený žák básníkův Jaromír Borecký, „Jaroslav Vrchlický. Pokus o studium jeho díla“ (1906), jenž omezuje se na popis a charakteristiku všech knih v pořadí chronologickém, nepodává však všeobecných závěrů. K nim druží se dobrý informační spisek „Padesát let života Jar. Vrchlického“ uspořádaný a vydaný spolkem „Májem“ (1903) a obšírná studie Alb. Pražáka v Čas. Čes. Mus. (1903). Všecky ty spisy psány jsou způsobem více méně oslavným. Kritické námitky proti dílu Vrchlického shrnuty jsou všeobecně v knize Jiřího Karáska ze Lvovic „Chimaerické výpravy“ (1906). Nejostřejší projev z tábora odpůrců básníkových podává upřlišená brožurka „Oslava papírové pyramidy“ (1903).

Bezprostředně vedle Jar. Vrchlického zasluhuje zmínky velkodušný jeho příznivec, oddaný přítel, první historik a šťastný překladatel

Edvard Albert (1841—1900). Vlastní význam proslulého profesora vídeňské university není literární; Albert získal si světové pověsti jako nejpřednější chirurg své doby a výtečný professor svého oboru. Básnictví však bylo vždy jeho důvěrnou radostí a nejmilejším vedlejším zaměstnáním. O tom svědčí nejen pohrobní sbírka jeho veršů uspořádaná a vydaná J. Vrchlickým „Na zemi i na nebi“ (1900), jdoucí ve vleku poesie J. Vrchlického, ale i tři německé anthologie českého básnictví „Poesie aus Böhmen“ (1893), „Neue Poesie aus Böhmen“ (1894) a „Neueste Poesie aus Böhmen“ (1894); většina básní, vybraných s hlediska Jar. Vrchlického a jeho školy, přeložena jest E. Albertem. I veřejné řeči Albertovy prokazují jeho vzácný smysl pro literární formu. Kromě o Jar. Vrchlického, jenž posvětil jeho památce knihu „Žamberecké zvony a jiné básně“ (1901), získal si Ed. Albert zásluhu i o J. Gebauera a J. S. Machara; onen mu

věnoval za to 1. díl své „Historické mluvnice jazyka českého“, tento svou „Třetí knihu lyriky“.

Básnická škola Jaroslava Vrchlického. První, kdož přidrželi se směru Vrchlického a francouzských jeho vzorů básnických, byli dva spoluúčastníci III. ročníku almanachu „Ruchu“ r. 1873. Otakar Mokřý a Karel Kučera. *Otakar Mokřý* (1854—1899), dlouholetý společník Zeyerův ve Vodňanech, vzdělal se na romantice polské, z níž přeložil díla Julia Slowackého „Básně“ (1876), „Balladynu“ (1893) a „Lillu Wenedu“ (1896). Původní jeho tvorba básnická vykazuje sbírky „Jihočeské melodie“ (1880), „Básně“ (1883), „Dumy a legendy“ (1888) a „Jasem i šerem“ (1893), v nichž převládá krajinomalba prosycená výmluvnou reflexí. Básnická povídka „Na Dívčím kameni“ (1885) jest projevem vroucí a oduševnělé jebo lásky k českému jihu, doložené četně i v jeho lyrice. Obě sbírky jeho povídek a arabesek (1884 a 1886) významu nemají. *Karel Kučera* (* 1854) přimknul se k Vrchlickému zlomkovitou technikou reflexivní epiky, již jako historik z povolání dovede dáti dějinný a kulturní sytý kolorit; svědčí o tom dvě sbírky „Básně“ (1883) a „Zapadlé hvězdy“ (1890). Překladatelskou svou činnost zasvětil H. Ibsenovi, z něhož přeložil veršem „Básně“ (1898) a „Branda“ (1908) a prosou „Rosmersholm“ (1898) a „Stavitele Solnesza“ (1899). Ot. Mokřému a K. Kučerovi v mnohé příčině se podobá přední zástupce almanachu „Máje“ z r. 1878., stojícího pod přímým vlivem ranních knih Vrchlického a „Poesie francouzské nové doby“ (1877), *František Kvapil* (*1853). Jako O. Mokřý přilnul k barvitým romantikům polským, hlavně ku Z. Krasińskému a A. Asnykovi; přeložil z Krasińského „Vybrané spisy“ (1880), „Nebožskou komedii“ (1899) a „Irydion“ (1906), z Asuyka pak II. sv. „Poesie“ (1886 a 1893). Původní jeho poesie tihne hlavně k širokému popisu a epickému vyvolávání minulosti; také některé genrové obrázky mají teplo skutečností; za to lyrika jest převahou konvenční. Sbírký Fr. Kvapila jsou „Zpěvy knížecí“ (1883 a nové rozmn. vyd. 1897) na základě ruských bylin), „Zaváté stopy“ (1887), drobné genry ve formě znělky „Z výstavních táček“ (1891) a „Když kvetly máky“ (1905). Životopisné své stati, posvěcené hlavně vzájemnosti českopolské, shrnul do dvou sbírek „Ženy a milenky slo-

vanských básníků“ (1893) a „Živo tem k ideálu“ (1901).
 [O Fr. Kvapilovi viz vzpomínku O. Theera v Lumíru 1905.]

Někteří básníci z III. „Máje“ a vedle nich přispěvatelé moravského almanachu „Zora“ dovedli užiti veršového umění J. Vrchlického k zpracování látek a lyrických temat, jež byly v oblibě u školy t. zv. „národní“. Mnohoslovným uměním veršovým, hlučnou básnickou rhetorikou opěvovali lásku k rodné půdě, nadšení pro české dějiny; nebo kreslili genrové obrázky z našeho života malující pestrým veršem společenské prostředí ustrnulé v statickém klídu; nebo vybírali pro svoje epické zlomky úryvku z dějin slovanských. Sem lze řaditi básníky: Františka Chalupu, Josefa Jakubce, Františka Táborského a Karla Legera. *František Chalupa* (1857—1890), typ literárního bohéma, studoval zevrubně básnictví ruské, z něhož vydal dva výbory „Niva“ (1885) a „Kvítí z ruských luhů“ (1885) a podlehl silně jeho vlivu; také národní píseň působila naň mocně, ale přes to ukazují obě jeho epické knihy „Záviš“ (1883), „Zpěvy bohatýrské“ (1889), že nezůstal nedotčen básnickým převratem na rozhraní 70. a 80. let. Napsal též obrázky venkovské „Naše ves jindy a dnes“ (1886) a historickou povídku „Poslední Přemyslovec“ (1887). [Srv. pohrobní vzpomínku M. A. Šimáčka ve Světozoru 1890,] *Josef Jakubec* (1858—1889) upoutal všeobecně svými „Povídkami z kraje“ (1887 a 1890 ve II sv.), prostými a svěžými to obrazy z jičínského kraje, plnými idyllismu a syté malby; také v nich proniká vliv nové školy, ovšem jen po stránce formální. [Viz posudek Fr. Zákrejsův v Osvětě 1888.] *František Táborský* (*1858) jest v poesii typický Moravan: patřil k nejpřednějším přispěvatelům I. roč. almanachu „Zora“ v Brně, opětovně se vracel vzpomínkami, látkami k rodnému Valašsku, jazykově i obrazově rád zužitkuje dědictví domova. Vliv Vrchlického hlásí se zejména v řadě básnických poslání a ód myšlenkového pathosu, které věcně usilují o sesílení charakteru národního, v několika pokusech o hutnou výpravnost epických básní, jak shledávají se v „Básních“ (1884), „Melodiích“ (1893) a „Hrdinných touhách“ (1906). V epickém obraze pražské společnosti „Staré komedii“ (1892) jeví se snaha o malbu denní skutečnosti veršem rozmarným a satirickým, jak provádějí ji starší básníci ruští, z nichž přeložil „Básně M. J. Lermontova“ (1892—1895 ve II sv.) Neobyčejně šťastný jest Fr. Táborský, u něhož jemný vkus a ušlechtilost tendence

daleko převyšují schopnost básnický tvárnou, jako kronikář a kritik výtvarný. Jeho články a posudky v „Naší Době“, jeho úvody k obrazovým souborům J. Úprky a H. Schwaigera, prozrazují vzácnou schopnost vnímání výtvarného, srdečnou lasku k umění novému a smělému, šťastný dar získavati pro malíře a jejich díla nejlepší náklonností divákovy. [Srv. jubilejní črtu M. Hýskovu v Moravsko-slezské revui 1908.] *Karel Leger* (*1859) jest epik, spřízněný poněkud s Josefem Jakubcem, vládne však jak hutnějším a sytějším veršem popisným i výpravným, tak pronikavější a opravdovější znalostí venkova i malého města. Neupadá nikdy do idyllických tónů a vyhýbá se sentimentalitě; raději satirizuje a posmívá se. Jeho epické básně — lyricky vydal jen „Verše“ (1880) a „Zapomenuté sny“ (1881) — mají ráz těžké, ale zdravé orné půdy i s její těžkopádností; sledují v tomto pořadí „Pohádka z naší vesnice“ (1883), „Všední život“ (1883), „Přeludy“ (1884), „Tři povídky“ (1887), „Poslední Rusalka“ (1886), „Povídky veršem“ (1887), „V zátíší“ (1890), „Drobné povídky a kresby“ (1895), „Chvilku zas doma“ (1897). „Fantastické povídky“ (1900), „Ballada o mrtvém ševci a mladé tanečnici“ (1901), „Český román“ (1904). Velmi trefné jsou také jeho satirické obrazy z malého města „Emancipovaná“ (1898), „Petr a Pavel“ (1901) „Hořký román“ (1906), bez významu jest několik jeho prací scénických.

U básníků právě vyjmenovaných omezil se vliv Vrchlického hlavně na techniku veršovou a na výraz básnický. U jiné skupiny však došel živého ohlasu i myšlenkový obsah jeho básní reflexivních: hluboký světobol sklánějící se v účast a slítování k utrpení vesmíru a vyznívajcí vřelou humanitou; těžký stesk nad osudem básníka, jemuž se dostává neporozumění a duševního osamění, touha po mravní i společenské obrodě lidstva zmítaného krisemí přechodní doby současné, někdy i úsilí po vyproštění se z náboženských nejistot století skeptického. Z lyricků této skupiny uvázl J. Spáčil Žeranovský v čirém epigonství; B. Kaminský vypěl pessimism osobní a obrátil se pak ku genrové kresbě veršem a výpravné causerii; A. E. Mužik přešel od reflexí společenských k veršování tendenčnímu, namnoze vlasteneckého rázu; sem možno přičlenit dva mnohem mladší básníky, kteří formou školy Vrchlického vyjádřili velice osobní a silnou reflexi, Ludvíka Lošťáka a Jana

Rokytu. *Jan Spáčil Žeranovský* (1857—1905) strávil svůj nepopírný talent literární v práci žurnalistické, která vedla jej i k pracím jeho nadání tak nesourodým, jakými jsou jeho obrázky ze života hanáckého „*Samotáři*“ (1904). Ale ukázky, které otiskl z nedokončených sbírek „*Veliká noc*“ a „*Výše a propasti*“ svědčí nejen o značné schopnosti sytého, akademického verše, doloženého i zdařilým překladem *Hérodových „Trofejí“* (1900), nýbrž též o duchu nakloněném k básnické reflexi těžkého zrna, ač nevyproštěné z jednostranných vlivů Jar. Vrchlického. Také *Bohdan Kaminský* (*1859, vl. jménem Karel Bušek) kolísá stále mezi poesíí a žurnalistikou. Jako novinář pěstuje jmenovitě feuilleton vynuceného humoru a násilné veselosti, snaže se bez zvláštního zdaru také satirizovati hlavně měšťácké kruhy pražské. Tento feuilletonismus vniká nejen do jeho novellistiky sledující spíše zábavu obecnostva než cíle literární (na př. „*Kresby*“ [1888], „*Nová prósa*“ [1889], „*Různé panstvo*“ [1891], „*Čty humoristické a satirické*“ [1892], „*Mecenáš*“ [1893], „*Nocturno*“ [1895], „*Rozházené kapitoly*“ [1902]), ale i do jeho veršů, v nejlepších číslech prudce citových a horoucně zoufalých. Druhotné ty živly jeví se v lyrice B. Kaminského planě žvatlavou causerií, genrovými obrázky nicotných figurek, povídkou zevrubností některých výpravných čísel. Básnické knihy B. Kaminského jsou „*Ztracené volání*“ (1884), „*Rokoko*“ (1889), „*Den štěstí*“ (1890), „*Z Příkopů*“ (1892), „*Protesty*“ (1892), „*Muži a ženy*“ (1893), „*V samotách*“ (1893), „*Verše humoristické a satirické*“ (1893), „*Dvě vídky veršem*“ (1895), „*Motivy ze Sychrova*“ (1896), „*Zlomky románů*“ (1898), „*Doma i jinde*“ (1899), „*Povídky veršem*“ (1900), „*Cestou na Parnass*“ (1902), „*Noemi*“ (1902) a „*Na viole d'amour*“ (1905). Formální svou zručnost prokázal i řadou překladů divadelních veršem i prosou. Rovněž *August Eugen Mužik* (*1859), redaktor „*Besed lidu*“ a „*Světozora*“ neodolal svodům a vlivům činnosti novinářské. Z chmurné reflexe prvních knih, které napodobí Vrchlického bez osobitého tónu, postupně dospěl k hlaholným tirádám veršování tendenčního a k jalové frasovitosti časových deklamací; o tom svědčí tato řada většinou lyrických svazků „*Jarní bouře*“ (1883), „*Hlasy člověka*“ (1882), „*Balady a legendy*“ (1884), „*Květy polní*“ (1887), „*Hymny a vzdechy*“ (1892), „*Černé perly*“ (1893), „*Písně ži-*

vota“ (1894), „Epištola českému dělnictvu“ (1897), „Krůpěje rosy“ (1902) a „Ducho Husovu“ (1903); dvě řady novell „Trosky života“ (1894) a „Skvrny a paprsky“ (1898) doplňují činnost Mužíkovu.

Z mladších básníků reflexivních dali Ludvík Lošťák a Jan Rokyta zaznít tónům rázovitějším a modernějším. *Ludvík Lošťák* (*1862), básník a hudebník, organisator t. zv. „mladé hudební generace“ a útočný polemik, pokusil se výbojnou a neklidnou svou osobnost vyjádřit slovem i tóny; v obou případech s jakousi strhující a hlučnou prudkostí, jíž však chybí ryzejší zdroj citový. Prvotina „Básně“ (1891) slibovala více než pak splnily knihy „Tři noci u mrtvoly“ (1894), „Píseň nadšená“ (1895), „Nápěvy v molli“ (1905); poslední veršové publikace Lošťákovy pěstují málo vtípnou satiru. *Jan Rokyta* (*1864), básnický pseudonym známého pěstitele českolужиcké a českopolské a vůbec slovanské vzájemnosti Adolfa Černého) upoutal hned v prvních knihách veršů „Když se připozdívá“ (1897) a „Světla a bludičky“ (1898), jednotou lyrického ladění: plachý stesk nad marně prosněným životem, tichá elegie beznadějného podzimu, pokorná zbožnost passivního novokřesťana rýsovaly hned v začátcích tohoto básníka krajně sentimentálního. Když pak ve sbírkách „Lekniny na hlubinách“ (1900) a „Viděl jsem duši ženy“ (1902) formuloval šířeji svoje bezkrevné a přeslazené pojetí ženy; když v knize „Za Kristem“ (1903) vyložil svůj mdlé utopický sen tolstojovského novokřesťanství; když posléze obrátil se svazky „Pouta a peruti“ (1905) a „Hradby pa dají“ (1906) k naivnímu řešení problémů moderního života veřejného, byla všeobecně zjištěna jednotvárnost a skrovná rozloha jeho nadání, které sice rádo odpovídalo na otázky zneklidňující svědomí mladého pokolení, ale činilo tak zcela starým uměním básnickým.

Mezi francouzskými básníky novodobými, jež ve svých anthologiích uváděl k nám Jar. Vrchlický a jimž nescházelo učelivých napodobitelů, zaujímali dosti význačné místo někteří veršovci potlačující výslovně osobní city pro snahu po objektivním zobrazování zevnějšího světa, dávající před lyrikou přednost zevrubnému popisování svého, byť sebe všednějšího okolí, podrobné reprodukci každodenní skutečnosti vypozerované až do titěrných jednotlivostí. Byli při tom formalisty velice úzkostlivými, pečlivými veršovci a drobnými mistry

rýmus: těmito znaky slohovými hlásili se za žáky Victora Huga, kdežto jejich objektivní, skorem vědecká záliba pro každodenní skutečnost, pro realitu současného života, po výtce městského, ukazovala k jejich souvislosti se soudobým hnutím naturalistickým v próse. Trojí náměty převládaly u nich: krajinářské pohledy na přírodu, které snažily se potlačit živel citový prozrazující pozorovatele a dáti co nejplněji vystoupiti charakteru krajiny samému; drobné genrové výjevy ze života malých lidí, zveršované anekdoty z osudu směšných a ubohých existencí pravidelně s jakousi přecitlivělou sociální tendencí; konečně pařížské obrázky pouliční, zpola komické, zpola sentimentální účtující poprvé v básnictví se skutečností velkého města. Domnělý mistr tohoto směru François Coppée (1842—1908) těšil se v Čechách neobyčejné pozornosti, nepochybně s jeho celkem nepatrným významem. Jak jeho obrázky pařížské, promíšené genrovými kresbami z nižších vrstev lidových, tak i jeho sentimentální veršované povídky našly překladatele v *Ladislavu Tesarì-Charpentier* (1859—1885), v *Ladislavu Ariettovi* (vl. Ladislavu Šebkovi) (*1861) a *Antonínu Vaňovi* (1869—1899), vlivu jeho podlehl i jmenovitě Antonín Klášterský, Alois Škampa, Emanuel rytíř z Čenkova a v začátcích svých i Antonín Sova.

Krajinářské motivy v této době vydatně pěstované byly pro české básnictví velkou měrou novinkou. Od doby K. H. Máchy, který náladu duševní nerozlučně spojil s malbou krajinářskou, byla i u nás řada básníků, malujících přírodu jako věčnou průvodkyni a dekoraci důvěrných vztahů lidské duše, na prvním místě V. Hálek, jehož kniha „V přírodě“ obsahuje četné veskrze originelní a svěží postřehy krajinářské a jenž také v některých cestopisech dívá se na kraj a jeho náladu čistě malířsky. Teprve však v některých knihách J. Vrchlického osamocuje se básnická krajinomalba a básník snaží se zachytiti charakter, ovzduší i ducha krajiny s podobnou objektivností, s kterou popisoval a charakterisoval společenský a dekorativní ráz minulosti. V tomto osamocení krajinomalby postoupili jeho epigoni dále a sesilující stránku popisnou, omezovali živel myšlenkový, ačkoliv zprvu stěží dovedli vytvářeti krajinářské obrázky bez point, ať vtipkujících, ať společensky moralisujících. Na tomto stupni stojí krajinářské obrázky Ant. Klášterského, Al. Škampy, E. z Čenkova, práce to přechodní a nedomyšlené. Novou metodu přinášá proti

nim pojetí t. zv. impresionistické čili náladové, které vychází od základního předpokladu, že krajina s celým svým ovzduším, se svým světelným i barevným naladěním není než odraz duše pozorovatelovy, že mění se dle jeho vnitřních stavů. Toto pojetí převládá i v naší moderní krajinomalbě od Chittussiho, přes Mařáka až k soudobým krajinářům, z nichž dva *František Pečinka* (* 1869) a *František Kaván* (* 1866) pokusili se i o literární zachycení výtvarných svých dojmů. V básnictví 90. let stvořili řadu krajinářských motivů impresionisticky a intuitivně, hluboký znalec luk a polí F. X. Svoboda, vroucí básník lesa a zvěře K. Červinka, hlavně pak ryzí impresionista Ant. Sova. V próse prokázali se impresionistickými krajináři jmenovitě Vilém Mrštík, J. K. Šlejhar a F. X. Svoboda.

Malé genrové výjevy ze života nižších společenských vrstev, po způsobě Copéeově u nás zdomácnělé, zadržovaly často podnět ku zdůrazňování sociálních tendencí, častěji však pouze k naivnímu a sentimentálnímu pohrávání jimi. Sociální náměty uvedli do české literatury básníci V. Šolc a R. Mayer, kteří sympathisovali s dělníkem a románopisec G. Pflieger Moravský, jenž jej ozářoval světlem romaneskním. Na V. Šolce navázal přímo Sv. Čech, když v „Nových písních“ i později, svým rhetorickým způsobem oslavoval „hrdnu budoucnosti“ a naslouchal s romantickou tuchou „podzemnímu hlasu“. Proti tomuto více řečnickému a pathetickému pojetí postavili genroví epigoni ze školy Vrchlického svůj dojatý a všední realismus, kreslíce se sentimentálními pointami malé scény ze života továrního, zobrazující moderní proletariát uprostřed jeho bídy a klopoty, spíše lidumilně než socialisticky, putující do čtvrtí dělnických a chudinských. Všecky předešel v tom zapomenutý mladý bohém *Antonín Koukl* (1860—1884), veršovec „Písní o m o z o l e c h“ (1883), následovali pak Antonín Klášterský, M. A. Šimáček, ale pravými básničky sociálními ve smyslu společenské revolty a základního přerodu sociálního celku jsou teprve básníci tak zv. „Moderny“ J. Machar, Ant. Sova a P. Bezruč (viz níže).*)

*) Organisované dělnictvo socialistické mělo od počátku 90. let svoje tendenční pěvce, kteří se rekrutovali pravidelně z redaktorů-samouků; utápěli se však v tendenci a řečňování a málo kdy vypracovali se k opravdové bezprostřední lyrice. Nejvýznačnější z nich jsou: mezi staršími V. L. *Liberté* (* 1868, vl. František Cajthaml), dělník krejčovský a redaktor „Severočeského dělníka“, jehož básně a popěvky vynikají

Do této skupiny lyriků tlnoucích k básnictví genrovému, patří tito spisovatelé, seřazení dle stáří: *Jan Červenka* (1886—1908), překladatel ze španělštiny, vydal kromě bezvýznamných pokusů povídkových a divadelních, knihy lyriky „Amoroso“ (1883), „Ztišené vlny“ (1886), „Písně Závěšovy“ (1891) a „Babí léto“ (1901), které kromě některých formálních uměleckých (hlavně triků) upoutávají prudkostí erotických zvuků, připomínajících až do své jednotvárnosti básnictví troubadourské. *Alois Škampa* (1861—1907) ukázal se v pěti sbírkách „Malby a písně“ (1883), „Mladý svět“ (1884), „Malá křídla“ (1888), „Venku a doma“ (1893) a „Poslední květ“ (1903) suchým krajinářem pointujícím idealisticky svoje konvenční obrázky, bezkrvným přeslazeným erotikem měnícím se konečně v pěvce domácího pohodlí a manželské spokojenosti, neunavným kreslilem pobledlých dívčích podobizen, trpělivým pracovníkem na genrových pracíčkách, milovníkem básnictví parnassistního i písně lidové. S ním duševně blíže byl spřízněn skromný pěvec malých radostí, chudých krás, nehlubokých trudů, *Antonín Klose* (1861—1906), autor svazků „Básně“ (1889), „Na zemi“ (1892) a „Z tohoto světa“ (1901), k nimž druží se i několik prosaických drobnůstek.

S největšími nároky z celé skupiny vystupuje její nejpłodnější a nejmělejší veršovec *Antonín Klášterský* (* 1866). Ve svých téměř dvaceti knihách probral *Ant. Klášterský* — v mládí psával pod pseudonymem *Petr Jasmín*, *A. K. Lešan* — veškeré básnické druhy a látky, v nichž si jeho pokolení líbovalo. Psal coppéeovské obrázky přírodní přeněžnělého citu a nemužné titěrnosti v pozorování. Vyčerpával v genrových básničkách kratičkého rozměru Prahu i s předměstím, rodný venkov i život končin shlednutých na cestách, aniž se vypracoval k plasticě slova a básnického výrazu. Pokusil se přenést techniku genrového náčrtku do epické básně a vytvořit moderní balladu, ale nebyl ani epikem, ani umělcem vystihujícím hrůzu a tíhu života. Napsal nesčíslné krajinářské básničky, ale i všechny krajiny na souši i na pobřeží, ve vlasti i na jihu byly pozorovány mdle a nevýrazně a zdobeny s kalnou sentimentalitou. Pohrával si s poesíí sociální, k níž schá-
 ůsečností a lidovou prostotou, mezi mladšími pak *Vilém David* a *Rudolf Illový*. Velice pěkný výbor básní rázu sociálního z celé české poesie uspořádal pod názvem „Poesie sociální“ (1902) *Antonín Macek*.

zela mu mužnost cítění a šífka názoru. Chtěje v pražských zátiších i pohledech vysloviti svoje credo vlastenecké, upadal vždy znovu do zastaralých frází a naivního nadšení. Psal erotiku bez vášně, bez nervního vzrušení, bez síly a byl hotov velmi záhy obměnití ji tichou, spořádanou a docela šosáckou lyrikou manželskou s akademickou přesností a nesmírnou únavností zveršoval celé kruhy sonetů na themata vhodná i nevhodná a ani v jednom neuměl oživití formu, tak u nás Kollárem, Vrchlickým a Macharem ovládanou, svojí osobností. Vždy scházela mu jiskra tvůrčí, vždy psal bez vyššího posvěcení; snaživý a vytrvalý tento spisovatel nikdy nebyl básníkem. Sbírký Klášterského jsou „Ptačí svět“ (1888), „Živým i mrtvým“ (1889), „Spadalé listí“ (1890), „Písně z práce“ (1891), „Poli a lesy“ (1891), „Drobtý života“ (1892), „Epické básně“ (1892), „Pražské motivy“ (1893), „Srdce i duše“ (1894), „Noční violy“ (1894), „Živé stíny“ (1895), „Vzpomínky z jihu“ (1897), „Tmavé růže“ (1897), „Sonety tiché pohody“ (1899), „Nové básně“ (1901), „Cestou podle moře“ (1902), „Sny a toulky“ (1905). V posledním desetiletí zabývá se Klášterský hojně překládáním básníků anglických; tu lze chváliti spíše jemný vkus při vybírání než sourodost básnického slohu originálu a přebásnění. Sem patří Byronův „Vězeň Chillonský“ (1900), „Mazepa“ (1902) a „Parisina“ (1902); výbory z básní Longfellowových (1902) a Aldrichových (1903), velká anthologie „Moderní poesie americká“ (1907) a dvě řady slavných znělek Lee'Hamiltonových „Sonetů maginárních“ (1908) a El. Barrett Browníngové „Sonetů z portugalštiny“ (1908). Některé jeho překlady i básně původní určeny jsou mládeži. V 90. letech byl A. Klášterský předmětem úporných bojů mezi zástupci mladšího a staršího pokolení básnického; s oním vystoupil na veřejnost, s tímto splynul v názorech i ve výrazu stílovém.

V literárních svých začátcích stál A. Klášterskému velice blízko *Emanuel Stehlík, rytíř z Čenkova* (* 1868), pracovník pro shodu česko-francouzskou a překladatel románových děl Hugových, Bourgetových, Richepinových a Prévostových. Kromě druhů všeobecně běžných v této skupině básnické, pěstoval ve svých sbírkách „Z mého alba“ (1889), „Eros a Psyche“ (1890), „Chmury a červánky“ (1899) a „Paříž“ (1900)

i vlasteneckou poesii zbarvenou rhetoricky. Nejlepší krajinářem této družiny jest *Karel Červinka* (* 1872), jenž řadou ostře reliéfních, bezprostředně postřehnutých a s mocným vzrušením nervovým podaných náladových čísel z lesa a z pole, z paseky a z vesnice postavil se v předvoj českých lyriků impressionistů. Jeho krajinám jednotně naladěným a v plných proudech vzduchu a světla zachyceným schází však rozmanitost. Vedle lyrických svazků „Zápisník“ (1892), „Krajiný a nálady“ (1894), „Hledání samoty“ (1896) a „Slunce v mlhách“ (1901) vydal i tři knihy novell „Zhaslé oči“ (1895), „Ejhle člověk“ (1905) a „Zahučaly lesy“ (1908). Tu převládají vedle motivů ze soudní síně podložených vřelou humanitou i náměty ze života mysliveckého, který mu dal látku také ku sbírce humoresek „Zelená krev“ (1907).

Od chmurné neb tklivě zádušivé nálady, již obestřena jest valnou většinou básnická tvorba literární družiny právě provedené, odráží se jasný a jarý ton, který zaznívá z nejcharakterističtějších stran jejich současníků a druhů *Karla Maška* a *Josefa Kubelky*. *Karel Mašek* (* 1867), písničkář některé své práce pod pseudonymem *Fa Presto*, obrátil na sebe pozornost cyklem výborných literárních parodií „Utíkej Káčo!“ (1894), ale i v pozdějších sbírkách „Kyselá hrozny“ (1895), „Popěvky tulácké“ (1900) a „Pierrotova loutna“ (1901), kde se k veselosti druží i trpká ironie a melancholie uprchlého mládí, občas propuká humor velmi jasný. V poslední době upozornil K. Mašek na sebe i jako librettista. Předčasně zesnulý *Josef Kubelka* (1868—1894) vydal jen dvě (knížечky popěvků, ghazelů a sentencí „Písň a popěvky 1892“ a „Kaleidoskop“ (1894), odlišující se od všech veršů úsečnou prostotou, lehounkým rozmarným vtípem a soustředěnou formou.

Veršované drobnokresby a krajinomalby, sociálním soucitem prodchnuté obrázky ze života trpících a pracujících tříd a z velkoměstského víření, v nichž si líbovali čeští následovníci Coppéea, byly projevem probouzejícího se smyslu pro skutečnost v poesii a nově hlásící se snahy o objektivnost básnickou; tím souvisejí s realistickým směrem literárním. Avšak současně, rovněž dle francouzských vzorů z téže „Parnassistické“ školy básnické, ozývá se mezi epigony Jar. Vrchlického opácný směr lyrický, který postupem času nabyl rázu novoromantického a do jisté míry byl předvojem nového

hnutí poetického, s J. Vrchlickým již nesouhlasícího. Tito lyrikové vynikali velice prudkým životem dojmovým, smyslovým a citovým; oddávali se v poesii vášnivě rozkoším, horečkám, křečím, snům a beznadějším lásky spíše smyslné než duchové; opájeli se dojmy hudebními, vzněty uměleckými, antikvářskými představami středověkého světa; pohrávali myšlenkou nemoci, rozkladu, smrti; vzněcovali se, ač více náladově než myšlenkově, náboženstvím, pojatým katolicky a polomystický. Byli velmi pečlivými stilisty, nahražující upřilíšenou a přeplněnou mnohoslovnost Vrchlického hospodárnějším, zhuštěnějším a plastičtějším výrazem slovním a obrazovým, přihlédající k hudebním hodnotám verše, snažící se o neobyčejnost, novost metafory. V té příčině pouze důsledně rozvíjeli formální možnosti dané Vrchlickým, kdežto jejich francouzští mistři usilovali o naprostou reformu veršovou; i jinak, zejména později úzkostlivě přidržovali se Vrchlického. Celkem však bylo jejich umění velice úzké a jednotvárné: byli básníky z druhé ruky; přijímali podněty více z literatury než ze života; podávali pravidelně pouhou básnickou dekoraci místo opravdové vniterné skutečnosti; opakovali do únavy svoje erotické motivy; neubránili se frasím básnickým; ukryli za poetickou módou své individuality. Sem náleželi především Otakar Auředníček, Jaromír Borecký a Jaroslav Kvapil.

Otakar Auředníček (* 1868), autor dvou sbírek lyrických „Verše“ (1889) a „Zpívající labuť“ (1890) i několika svazeků dějově napínavých novell, upoutal žhavou smyslností a temperamentní odvahou své erotiky, zakalené představou rozkladu a zmaru. *Jaromír Borecký* (* 1868), vynikající i jako hudební kritik a učený překladatel z poesie východní, vyzpíval ve své „Rosa mystica“ (1892) sny a extase melancholického srdce, raněného bolestnou láskou a závratnou touhou po tajemném; odmlčev se pak na dlouho, ukázal se v „Básníko vě kancionálu“ (1905) věrným stoupencem básnických ideálů Jar. Vrchlického, horoucím pěvcem erotickým, umělým napodobitelem západních forem veršových. Početností produkce básnické předstihl oba *Jaroslav Kvapil* (* 1888). Jeho lyrika obsahuje 11 svazků „Padající hvězdy“ (1889 a 1897), „Reliquie“ (1890), „Básníkův denník“ (1890), „Nad zříceninou Karlova mostu“ (1890), „Růžový keř“ (1890), „Tichá láska“ (1891), „Liber aureus“ (1893), „Oddanost“ (1896), „Trosky chrámu“ (1899),

„Andante“ (1903) a „Závoje“ (1907). Roku 1907. vyšly „Básně Jaroslava Kvapila. 1886—1906. Vydání definitivní“, jest to výbor a úprava celé jeho lyriky, sestavené dle jednotného hlediska; obraz, jež tu básník čtenáři o své tvorbě podává, liší se však značně od toho, jež poskytuje četba jeho knih v chronologickém sledu.

Jaroslav Kvapil, jehož starší knihy básnické byly málo více než formálně obratný ohlas lyriky francouzské, jest takřka výlučně básník milostný se silným rysem melancholické snivosti. Od smyslně dusné erotiky, nasazující si masku blažovaně únavy, postoupil k vděčné a oddané lásce plné jasu a štěstí, pak přes tichou, plachou resignaci hřející churavé srdce v záři domácího krbu dospěl k vroucí elegii náhrobní. Dva znaky, jevící se od počátku v jeho lyrice, rozvily se plně teprve, když od tvorby básnické a od činnosti novinářské uchýlil se zcela k divadlu jako dramatik, jako dramaturg „Národního divadla“, jako reformátor umění režiserského, jako průkopník Shakespearea a Ibsena na české vůdčí scéně, jako spolupracovník své vynikající chotí, největší české dramatické umělkyně Hany Kvapilové (viz níže), jíž věnoval řadu svých knih, pro niž napsal několik divadelních postav, jejíž literární pozůstalost vydal. Ony dva znaky jsou: sklon k básnické pohádce, vlastní novoromantice vůbec, a vzácný smysl pro náladovou dekoraci uměleckého celku. Jako dramatik Jaroslav Kvapil začal proverbem „Přítmí“ (1895) a dramatem z umělecké bohémy „Bludička“ (1896); ku vzoru Maeterlinckovu ukazuje lyrická trilogie „Memento“ (1896). Nejsťastněji sloučil okouzující rozmar pohádkové obraznosti s lyrickou melancholií a něhou v dramatické báchorce „Princezna Pampeliška“ (1897), míscí zajímavě převzaté motivy literární s živly lidovými. V dramate „Oblaka“ (1904) tone skrovná dramatičnost v upřílišněném lyrismu. Také napsal Jaroslav Kvapil několik librett, přeložil řadu dramatických děl, mezi nimi několik dramát Ibsenových.

Ke skupině této patří též několik lyriků rázu čiže epigonského: nohsleda poesie Jaroslava Kvapila, pokoušející se v poslední době i o divadlo *Adolf B. Dostal* (* 1873); překladatel Verlainea a populární kritik *František Sekanina* (* 1875); sentimentální romantik německého způsobu *Alfons Breska* (* 1873) a mnohoslovný básník smyslné touhy i rozstručné děj. čes. . *Novák-Novák*.

marné hry *Bohuslav Knösl* (* 1873), jenž debatoval jako stoupenec skupiny „Moderní revue“.

„Katolická Moderna“ a básníci s ní spřízněni. Do samého konce 80. let spokojovali se katoličtí básníci čeští se skromným a v jádře neuměleckým didakticko-mravoučným směrem, jež v Čechách zahájil V. Štulc, na Moravě Fr. Sušil a jehož hlavními představiteli v této době byli veršující katechetové V. Pakosta a Vl. Šťastný (viz str. 377.) Teprve ze školy Vrchlického vyšel první opravdový český katolický básník, jehož vroucně náboženská a přísně církevní poesie nevyvěrá již z paedagogické a utilitaristické snahy utvrzovat čtenáře v dogmatech a v ethice církevní, nýbrž ze skutečné citové potřeby srdce roztouženého k Bohu a k tajemství. Jest to nástupce Pakostův v úřadě katechetském *Xaver Dvořák* (* 1858), autor knih „Zlatou stezkou“ (1889), „Stínem k úsvitu“ (1891), „Modlitby a písně“ (1893), „Sursum corda“ (1894), „Eucharistia“ (1897), „Meditace“ (1897), „Improprie“ (1902), „Nový život“ (1903), „Z hlubin věků“ (1905), „Solí Deo“ (1905). Xaver Dvořák jest mistrem básnické formy, již přijímá sice v zásadě od Vrchlického, ale, obdobně s Boreckým, zbavuje přeplnění obrazového a slovního, stilisuje náladověji a suggestivněji, třeští přesným výběrem metafor braných z jednotné oblasti, aby ji postavil do služby kontemplace náboženské. Lyrické jeho náměty jsou hěžně veškeré katolické poesie na západě: duše umdlená vírem světa, ale přece nedotčená ve své víře touží po zasnoubení se Spasitelem v mystické jednotě, nalézá v Nejsv. Svátosti zdroj rozkoše a v úctě Mariině záruku smíru životního. Velice účinně využíval X. Dvořák symbolů, vzatých z liturgie církevní; pokusy o drobnou legendární epiku se mu nezdařily.

Xaver Dvořák jest duch samotářské kontemplace, bez schopnosti pro sdružování; teprve dodatečně zařazen byl svými druhy daleko menšího básnického nadání, ale neobyčejného daru organizačního do literární školy, nazvané „Katolická Moderna“. Na Moravě, kde celý kulturní život ovládan byl kněžskými a kde katolictví bylo vůdčím principem, kynuly modernímu hnutí katolickému jiné vyhlídky než v Čechách. Kromě populárního časopisu belletristického „Obzoru“, vedeného Vl. Šťastným, měli tu katolíci dva vědecké orgány, věnované především filosofii v duchu obnoveného tomismu

a kritice literární: list bohoslovců brněnských „Muzeum“ (od r. 1866) a vědeckou revui „Hlídku literární“ (od r. 1884), vydávanou benediktiny rajhradskými za redakce *Pavla Vychodila*; v obou těchto listech sledován byl soustavně moderní katolicismus jako směr filosofický i jako bohatý zdroj podnětů literárních.

Cizina vskutku poskytovala mnoho zjevů básnických, těsně souvisejících s katolicismem. Provençalské básnictví, i u nás Vrchlickým popularisované, budilo dvěma pěvci ryze katolickými Th. Aubanelem a Fr. Mistralem nemenší pozornost, než velký katalanský epik církevní J. Verdagner, jemuž rovněž Vrchlický byl tlumočnickem. Ve Francii přimkli se oba geniální básníci Baudelaire a Verlaine alespoň na čas v mystické touze zmučených svých duší ku katolicismu a vytvořili v jeho duchu několik lyrických arciděl; k nim přidružil se někdejší nejdůslednější naturalista J. K. Huysmans, jenž přímo se stal psychologem katolické konverse srdce ztrýzněného; konečně i zapřisáhlí odpůrci moderní Francie, vášniví katolíci, románopisec a kritik Barbey d' Aureville a publicisté E. Hello, L. Bloy došli slechu obecnějšího. Spisovatelé ti vzbudili zájem i u nás, jak u literátů světských, tak u čtenářstva kněžského.

Tlumočnickem jejich stal se benediktin *Sigismund Bouška* (* 1867), který i jako obratný překladatel i jako vnímavý kritik zvláště všiml si Verdaguera (přel. „Sen sv. Jana“ [1894] a „Květy Mariiny“ [1906]), obou básníků provençalských a M. Maeterlincka. Ohlasem tohoto literárního studia i ozvukem různých podnětů příležitostných jsou Bouškovy původní sbírky veršové „Pietas“ (1897), „Duše v přírodě“ (1904), „Legendy“ (1904). S. Bouška měl živý smysl pro sepětí katolických snah básnických s moderní literaturou, která u nás v letech 1896—1898 jevila pod vlivem Huysmanse, Verlainea, Garborga silný sklon ku katolicismu. Nejvýraznějším dokladem tohoto sepětí byla účast katolických básníků v „Almanachu secesse“ v 1896.

Organizačním středem katolické školy literární, která nazvána byla „Katolickou Modernou“, stal se moravský časopis „Nový Život“ (1896—1907), založený Karlem Dostálem Lutínovem, s nímž však o redakci sdílel se takměř rovnoměrně S. Bouška. „Nový Život“ nesledoval jen cílů literárních: sympathisoval i se zahraničním re-

formním katolicstvím; hájil na Moravě populární myšlenku cyrillo-methodějskou; zastával zájmy nižšího duchovenstva proti aristokracii vysokého kleru. Leč scházela mu charakterní vytrvalost, neústupná pravdymilovnost, věrnost zásadám a tak pravidelně sběhl list i redaktor se započaté cesty, aniž kteroukoliv reformu provedl. Posléze Macharovou polemickou výpravou proti redaktoru listu na jedné straně, odpadnutím některých vynikajících spojenců na př. J. Svozila, ztratil list sympathie všeobecně. Úloha jeho přešla pak na sborník „*Studium*“ (od r. 1905.) vydávaný Jakubem Demlem, na revue „*Meditace*“ (od r. 1908.) redigovanou V. Bittnarem a na některé týdeníky, jež však převahou politické a veřejné propagandy nad obsahem literárním vymykají se úplně z tohoto rámce.

Po stránce čistě literární stál *Karel Dostál Lutínov* (*1871) na stanovisku zásadně jiném než X. Dvořák neb z počátku i S. Bouška. Jeho knihy veršů „*Se dmikrasy*“ (1895), „*Království Boží na zemi*“ (1898), „*Potulný zpěvák*“ (1902), „*Písně tvorů*“ (1905) v lepších svých číslech jsou opožděné ohlasy lidového básnictví českého s jakousi vynucenou prostotou i naivitou, většinou však veršováním tendenčním, rýmovanou dogmatikou, suchou didaktikou a tak vracejí se k překonanému katolickému tendenčnímu básnění před X. Dvořákem; nejsou ani čerpány ze závratných hlubin náboženského cítění, ani oplodněny bohatým pelem katolické lyriky západoevropské; stráník pohlcuje v nich naprosto básníka.

Karel Dostál Lutínov pokoušel se pro směr svůj a svých stoupenců vyhledati českou tradici literární, jako S. Bouška, jenž hlásil se k J. Zeyerovi, navazoval styky s O. Březinou, Fr. Bílkem atd. Jako svého předchůdce označoval K. Dostál Lutínov často staříčkého kanovníka vyšehradského *Beneše Methoda Kuldu* (1820—1903), jenž kromě národopisných prací vydal v stáří i několik svazečků prostoduchých katolických říkánek. Také hlásili se „katoličtí modernisté“ k moravskému knězi *Adamu Chlumeckému* (*1854, vl. Františku Kuželovi), jenž s drsnou originalitou libuje si v apokalyptických vidinách biblického slohu a humoristických groteskách prstonárodních; z oněch zmínky zaslouží „*Apokalypse otroků*“ (1881 a 1883), „*Andělé pyšní*“ (1886), „*Evangelium svobody*“ (1896), z těchto „*Epos o hloupém Janu*“ (1882 a 1894) a „*Romance o rejdech čertových*“ (1893). R. 1895. shromáždili se katoličtí básníci směru Dostálova v almanachu

„Pod jedním praporem“, věnovaném B. M. Kuldovi, leč z nich nikdo zvláště nevynikl.

Z kruhu „Katolické Moderny“ vyšlo také několik novelistických svazků, v nichž se skrovným sice uměním, leč s opravdovým procítěním a případným vystižením skutečnosti v živých drobnokresbách vylíčeny jsou složité vztahy novodobého katolického kněze k obci věřících i ku společnosti vůbec. Povídky ty prodchnuty jsou namnoze duchem reformního katolictví, jehož mistrem v románě jest Vlach A. Fogazzaro, českou „Katolickou Modernou“ ctěný a překládaný. Z těchto prosaiků zvláštní zínky zasluhují *Jindřich S. Baar* (*1869) a *Bedřich Konařík-Bečvan* (*1878). [Přehled literární produkce „Katolické Moderny“ podává studie Marie Kavánové „Naši básníci“ (1903), psaná však bez kritického smyslu.]

Literatura překladová. Básnický kosmopolitism český, žijící ze stálé výměny a assimilace cizích literárních myšlenek, látek i forem, pokračoval velice vydatně v činnosti překladatelské, uvedené generací Nerudovou v soustavu (srv. str. 292—294). Nespokojil se však s převáděním oněch děl slovesných, která přímo vlivuplně, obrodně neb pokrokově působila na rozvoj české literatury, ani oněch umělých výtvorů básnických, na nichž tříbila se formální obratnost domácí poesie, ba neobmezil se na vskutku živé plody literatury světové. Nepromyšlený universalism chtěl našemu písemnictví vtěliti veškerou poesii nadprůměrné ceny: vzájemnost slovanská dovedla se rozohniti i pro prostřední výtvoř zbratřených básníků; Jar. Vrchlický obrátil pozornost k francouzské a vlašské poesii bez rozdílu; vedle moderní literatury vábily i plody renaissanční a středověké; humanistické gymnasium vedlo k učeneckým spíše než uměleckým převodům zpěvů řeckých a římských; odborné studium na universitě otvíralo brány poznání literatur exotických; někteří básníci, na př. Puškin, Mickiewicz, Byron byli překládáni znovu; literární ukvapené módy zaváděly k předčasným převodům děl prchavých a jen časově zajímavých. Činnosti překladatelské scházela organizace a přehlednost, také kritika málo všimla si překladů, ať po stránce výboru, ať s hlediska věrnosti a správnosti.

Význačným centrem překladatelské produkce byl po zániku „Poesie světové“ „Sborník světové poesie“ (od roku 1891 posud 96 sv.) vydávaný za redakce Jar. Vrchlického IV.

tř. „České Akademie“. Vedle něho přinášel drobnější překlady i „Výbor cizojazyčných děl básnických“ (1884—1888); také „Světová knihovna“ (od r. 1897.) redakcí Jar. Kvapila vedle novellistiky a děl poučných obsahuje značnou řadu překladů básnických.

Ráz umění překladatelskému vtiskli v této době jeho hlavní mistři Jaroslav Vrchlický, Josef V. Sládek, částečně i Eliška Krásnohorská, jejichž překlady v přehledě na svých místech jsou uvedeny. Jar. Vrchlický vyniká nad ostatní smělou universálností, formální obratností; J. V. Sládek zachovává však přesněji osobitý výraz anglických originálů; El Krásnohorská oslňuje výmluvnou nádherou, patřící namnoze na účet její a nikoliv k povaze původního textu. Společný znak všech tří i jejich následovníků jest pečlivé, místy až upřilíšené zachovávání zevní formy originálu, takže rozměr veršový, pořad rýmů, stavba strofická, byly ponechány vždy, byť často i jim byl obětován některý charakteristický obraz, výrazné epitheton, příznačný obrat slohový. Tím najednou setřen byl celý stilový charakter básníkův a překladatel zhusta tlumočil umělce nej-různějšího slohového rázu jedním sobě blízkým způsobem, vyrovnáváje rozdíly naprosto bytostné. Tak vytýká se Vrchlickému právem, že celou novodobou francouzskou poesii přebásnil ve slohu V. Huga; tak trpí převody A. Klášterského konvenční jednotvárností vlastní překladateli, nikoliv originálům.

Výčet všech překladatelův nemůže býti zde podán; pokud byli i původními básníky, připomenuty jsou jejich překlady při činnosti ostatní. Uvádíme tu jen některé význačnější, kteří v původní tvorbě významu nemají. Zemský školní inspektor a badatel v oboru klassické filologie *František Krsek* (*1854) přeložil z novodobé poesie anglické větší skladby Byronovy, Mooreovy a Longfellowovy, pak i ruskou tragoedii „Car Fedor Joanovič“ Al. Tolstého. Nejšťastnějším moderním českým překladatelem básnickým jest *Václav A. Jung* (*1858), kdysi americký notář, pak žurnalista, nyní profesor angličtiny na obchodní akademii v Plzni. Svěže a rozmarně psané jeho feuilletonistické vzpomínky „Půl roku v carské říši“ (1903) a „Rodina Petra Běla“ (1903) jsou bezprostředními ohlasy pestrých životních zkušeností; velký „Slovník anglicko-český“ (od r. 1907) dokladem důvěrného styku se živou angličtinou; překlady přednášek Ruskinových a úvah Whitmannových svědectvím hlubokého zájmu o moderní hod-

noty kulturní. Vlastní básnický význam mají Jungovy zároveň věrné a básnický bezprostřední překlady obou genialních eposů moderních, Puškinova „Evžena Oněgina“ (1892) a Byronova „Dona Juana“ (od r. 1905. posud IV zpěvy), činící dojem originálu. K nim druží se přebásnění anglické tragoedie Otwayovy „Zachránění Benátek“ (1908). Předčasně zemřel jemný překladatel Shelleye, Poea, Coppéa a Theurieuta, herec *Václav Černý* (1864—1894) a snivý lyrik *Antonín Váňa* (1869—1899), chudičský písař, jenž s porozuměním tlumočil Coppéa a Verlainea.

Z učených zájmů vyklíčily jednak překlady starožitných děl východních národů, jednak převody básníků antických. Oba profesoři exotických řečí na universitě, indolog a srovnávací jazykozpytec *Josef Zubatý* i orientalista *Rudolf Dvořák* (o obou viz níže) osvědčili se mistry přesného tlumočení i elegantního slohu básnického; onen v interpretaci staroindických dramát, tento v přebásňování skladeb biblických a epiky čínské.

V překladech z latinské a z řecké poesie převládal dlouho formalisticky otrocký předsudek, že časomíru antickou důžno překládati časomírou českou, třeba že české básnictví snese pouze prosodii přízvučnou. Domnělá prosodická věrnost zaplacená byla českostí a správností přednesu, paralelně pak pedantická správnost a přiléhavost získána byla za cenu literárního vkusu; nejhorlivější zastance a nejlodnější zástupce tohoto zastaralého směru byl professor *Timotej Hrubý* (1861—1899), nespolehlivý a mělký vydavatel „Klassiků řeckých a římských v ro u š e českém“ (1891 a 1892). Převrat ve prospěch přízvučné prosodie provedl přední současný znalec metriky a rhytmiky vůbec a po Kvícalovi vůdce klassické filologie v Čechách, universitní professor *Josef Král* (viz níže), prokázav theoreticky, že všechny rozměry antické lze v češtině napodobiti rhytmicky věrně s důsledným zachováním prosodie přízvučné a podav prakticky několik skvělých dokladů opravdu básnického překládání děl klassických. Z nich Sofokleova „Elektra“ (1897) a „Antígona“ (1883) i Aischylova „Oresteia“ (1902) patří k nejkrásnějším překladům českým vůbec a dobyly si již s neobyčejným úspěchem „Národního divadla“. Ve stopách Králových jde řada jeho žáků, jejichž překlady vycházejí od r. 1885. ve „Sbírce klassiků řeckých a římských v p ř e k l a d e c h českých“. Jsou to gymnasiální profesoři *Eduard Štolovský* (* 1856), překladatel Horatia; *Augustin Krejčí* (* 1857), tlumočnick komoedií Aristofanových a

Otmar Vaňorný (* 1860), jenž převedl vedle ukázek z Ovidia a Vergilia přízvučně i Goetheova „Hermann a Dorotu“ (1897) a zpracovav v novém duchu i důsledně dle prosodie přízvučné Timotheje Hrubého „V ýbor z literatury řecké a římské v českých pře kladech“ (1903), dal školám i čtenáři neznalému klassických jazyků výbornou úvodní rukovět k studiu starověkého písemnictví.

Novellistika a román doby příbuzné.

Novella a román z doby Hálkovy a Nerudovy byly ovládnány dvěma silami: snahou po realistickém vystižení a zpodobení života a vůlí k liberální tendenci. V dílech jejich předních představitelů plynou vedle sebe tyto proudy, u Nerudy jako u Háška, u Světlé jako u Pfliega-Moravského, u Arbesa jako u Šmilovského. Čím zájem pro skutečnost byl hlubší, všestrannější, charakternější, tím trvalejší jest cena děl literárních; proto velkoměstské drobnokresby Nerudovy, vesnické povahokresby Háškovy, ještědské povídky Světlé a maloměstské obrázky Šmilovského posud uchovaly svou svěžest a svůj význam. Naopak tendenční novellistika neměla význam větší než časově přechodný, ať její tendence byly sebe ušlechtlejší; knihy ty zastaraly a jsou nám dokladem jen dobovým, ba namnoze protiuměleckým. K vnitřní neústrojnosti, vyvěrající z neodčinitelného sporu obou snah, přistupoval zmatek v celistvém pojetí díla románového a novellistického. Kolísalo se mezi konvenčním idealismem, užívajícím děje k důkazu všeobecných thesů, mezi romantikou vršící zevní napínavost a neobyčejnost na povahovou výjimečnost, mezi neuvědomělou koncepcí realistickou, podávající přesný a plný výkroj života.

Z tohoto mnohonásobného zmatku, jenž nedovedl však zameziti vzniku několika krásných děl ani některým mnohoslíbeným náběhům, hledá česká novellistika východisko. Zamítá tendenci jako živel neumělecký; sesiluje, prohlubuje a uzákoňuje pozorování a zobrazování skutečnosti; propracovává se od realismu a naturalismu popisného, indukčního, analytického, stojícího namnoze pod cizími, jmenovitě francouzskými a ruskými vlivy, pomalu a tápavě k umění stilisačnímu, komposičnímu, synthetickému. Vývoj ten není klidný a organický; časové a národní poměry vždy znovu otvírají bránu tendenci; vysoce oblíbený historický román zdržuje namnoze, tkvěje

kořeny dílem v oblasti vědecky antikvářské, dílem v mimo-uměleckých zálibách populárních, přirozený postup krásné prósy; do realismu zpodobujícího po způsobě genrovém vrstvy maloměšťácké, pražské a venkovské, vetřel se hrubě komický humor; naopak realisté, studující venkov, málokdy dovedli obeplouti úskalí čistě národopisného dokumentování; posléze široké davy čtenářské svou zřejmou zálibou pro literaturu konvenční a zábavnou svádělo i vážné spisovatele na scesti neumělecké, ba reakční. (O novellistice této doby srov. knihu H. Máchala „O českém románu novodobém“ 1902).

Ve svém přehledě — jenž přirozeně opomíjí epickou prósu Zeyerovu, probranou již a osobitě sestilisovaným svým romantismem zcela osamocenou — přidržíme se hlediska jednotícího rozdělení látkové druhové se zřetelem vývojově slohovým. Stanovisko to ukazuje k těmto šesti skupinám soudobé prósy novellistické a románové: I. k povídce historické. II. ku genrovým obrázkům společenským, III. k realistické novellistice čerpané ze života venkovského lidu, IV. k zábavné a konvenční literatuře, V. k uvědomělému realismu sociálnímu a VI. k novým snahám o synthetické umění románové.

I. Historická povídka. Na rozdíl od ostatních druhů krásné prósy, nepřijala historická povídka od nehistorického, ba namnoze protihistorického období Nerudova a Hájkova obrodných prvků. Jestliže přece, celkem kolísavě a nepromyšleně, učiněno v tomto čase několik vzestupných kroků, nebyly důsledkem vlastního literárního života. Rozmnožení dokumentárních jednotlivostí, seslení dobové malby, archaistická charakteristika řeči, jež naskytují se v některých drobnějších pracích, vyvěraly z podrobného dějepisného studia a z kulturně historického diletantství několika jednotlivců. Až k osobě Palackého sahá mocný zájem o naši reformaci a o oběti české protireformace, jenž pomohl odvrátiti naši historickou belletrii od přežilé rytířské romantiky a spolu ji vybídl k ideovému pronikání života náboženského.

První stadium české historické novellistiky v přítomnosti jest tendenčně sentimentální; hlavním jeho představitelem Václav Beneš Třebízský. Od romantického obrození národního všecky povídky z české minulosti prodchnuty jsou tendencí vlasteneckou, láskou k jazyku a k národnosti, nadšením pro politickou samostatnost; nyní přistupuje reformační

zápal husitský a českobratrský, založený však spíše liberalisticky než nábožensky, a elegicky vroucí účast na tragoedii bělohorské i jejích následcích. Spisovatel všemi prostředky, zpravidla spíše rhetorickými než uměleckými, snaží se přenést své nadšené tužby na čtenáře; kombinuje historické děje tak, aby vždy vysvitlo, ne-li bezprostřední, tedy konečné vítězství jeho patriotických ideí, které nemají býti dovozeným důsledkem minulosti, nýbrž i apriorním programem národní budoucnosti. Historickému povídkáři neschází však jen myšlenková a zájmová nestrannost, nýbrž i epický klid: jest stále dojat, citlivě rozechvěn, událostmi zneklidněn, dějiny vykládá srdcem. Dodejme, že, ač vybírá droby z archivů a starých kronik, přece zůstává libovolně konstruujícím a dobrodružně vynalézajícím romantikem, který miluje minulost; protože plně jí nerozumí; i vidíme, že tento sentimentálně tendenční historický novellista, jenž jest psychologem velmi mělkým a opakuje se povídkářem nuzné obrazotvornosti a schematické komposice, značí v české próze 70. a 80. let spíše reakci než pokrok.

Protitlak, jež vyvolal tento způsob povídky historické, nevyšel z popudů uměleckých. Intellekt, který u realisticky dokumentujících historických novellistů soudobých ozval se proti jednostranné citovosti a libovolné invenci V. Beneše Třebízského, stál celou svou podstatou ve službách naukových a nikoliv literárních. Poznalo se, že dlužno postaviti historickou povídku na pevnější základ kulturně dějepisný, že děje třeba zasaditi do rámce podrobného a trpělivého líčení dobového, že jednajícím osobám schází náležité pozadí starožitnické. I obrátila se všecka péče na zjištění a studium průvodních okolností a jevů provázejících veliké události dějin národních: historická topografie, strategie minulých dob, znalost krojů, náčiní kuchyně našich předků do nejjemnějších odstínů provedené zvykosloví, archaistické zbarvení řeči po stránce slovníkové i syntaktické slavily nyní vítězství v obrazech české minulosti, na nichž nejen kulturní historie, ale i ethnografie měly účast. Oba mistři české historické povídky tohoto směru Alois Jirásek a Zikmund Winter jsou na rozdíl od příčinnivého diletanta V. Beneše Třebízského dějepisci z povolání, Z. Winter nad to z nejpřednějších kulturně historických badatelů; to jest zvláštní zárukou, že dobový detail jimi snesený a v celistvé malby kulturní proměněný jest spolehlivý a hodnověrný.

Odborně historická metoda obou, která skoro nahodile setkala se ve svých důsledcích se současnou snahou literární o realistické zpodobování skutečnosti, vedla k zdravému a účelnému specialisování. I V. Beneš Třebízský obmezoval se vždy více na určitou periodu dějinnou, totiž na slavné období husitské a bratrské s tragickou dohrou bělohorskou; bylo to rozhodnutí jeho sympathií. A. Jirásek zprvu, dokud byl romaneskním novellistou starší školy, volil různé periody za dějiště svých prací, ač hned v začátcích ukázal se zvláštním znalcem selských bouří a pruských válek doby tereziánské. Ale čím prohlubovaly se jeho detailní studie, tím vždy určitěji vymezoval časovou oblast svojí tvorby. Vlastní jeho oblíbené periody jsou husitské války a jejich vojenské dozvuky, národní probuzení s rokokovým pozadím panského života; kromě toho vodi jej láska k rodnému kraji velice často do severovýchodních Čech. Z. Winter, jehož novellistická činnost počíná mosaikovými obrázky na základě bystře vyslíděných archiválií, jest povždy specialistou. Vžil a vcítil se do XVI. a XVII. století naprosto, takže mu rozumí, jakoby v něm byl vyrostl; proniká veškeré společenské typy velice barvitě doby a jeho archaisování jest již téměř bezděčné; v starobylé Praze od nastoupení Habsburků do katastrofy bělohorské jest opravdu doma. Tím, že archaický svět ten zná nejenom hmotně, nýbrž i duševně, pronikaje ku způsobům jeho citění, myšlení, nazírání a chtění, stojí do jisté míry nad Jiráskem, jenž však již zevní a vnitřní rozlehlostí svých děl vzepial své snahy k vyšším cílům.

Všecko toto úsilí našich realisticky dokumentujících povídkářů historických svádí, aby byli pokládáni za umělce realistické, jimiž v podstatě nejsou. Hledají-li se pro ně, ač jsou ryzími produkty domácí české půdy, v cizích dějinách slovesných obdoby, nejsou to velicí moderní epikové minulosti mohutného psychologického zoru, K. F. Meyer, G. Flaubert, L. N. Tolstoj, jimž historická dokumentace jest pouhou pomůckou k proniknutí lidských duší a jejich tragodií, nýbrž spíše němečtí románoví populatoři dějin, u kterých novellistický a románový děj jest vlastně jen zámlinkou historického poučení o různých století (na př. Scheffel, Dahn, Wolf). Vlasteneckou tendencí Jirásek jest spřízněn s Polákem Sienkiewiczem.

Tyto analogie nemají význam soudu o původnosti našich

historických povídkářů, nýbrž cenu pomůcky pro rozpoznání jejich umělecké metody a hodnoty. Ta stojí daleko za jejich historickou zdatností a dokumentární spolehlivostí. Pracovní jejich způsob postačuje právě jen, kde se jedná o drobné genrové obrázky, neposkytující ani psychologických problémů ani ideových řešení. Z. Winter většinou zůstal věren tomuto literárnímu oboru a tak nepřekročil meze svého nadání a umělecké schopnosti. A. Jirásek, který též namaloval celou galerii teplých a sytých genrových obrázků starodávného života, pokoušel se však od počátků o veliké skladby románové, jejichž mnohodílnost nejednou vyzrazovala bezradnost komponujícího umělce vůči látce příliš se rozrůstající. Tyto veliké skladby rozdělití jest ve dvě skupiny. V první, časově starší, přimyká se Jirásek celkem k faktuře starších českých historických a pseudohistorických románů: spokojuje se s napínavou romaneskností, vypočtenou na zevní dějový efekt, nepohrdá banálními motivy intrikovými, libuje si v situacích konvenčních a v psychologii naivně schematické. Druhá skupina souvisí již těsněji s realistickou fází české prósy.

Rozkládáním historického dění na jednotlivé součinitele přiveden byl Al. Jirásek k mylnému domnění, že i románo-pisec může se spokojití podobným roztříštěním epického děje, obdobnou dekomposicí umělecké látky. I vyloučil z pozdějších svých děl, v nichž s minuciózní pečlivostí sbírá veškeré nitky velkých dějinných processů, ústřední reky a vůdčí postavy, v jejichž srdcích a osudech vyhraňuje se takřka symbolicky duše a smysl doby. V nejšířejí založených svých pracích vytvořil úžasně dokumentovanou a dobově přesnou kroniku zástupců a kmenů, hromadných účastníků nějakého hnutí, při čemž bezesporně mocného účinku dosáhl tím, že stále důrazně projevoval nadšené povědomí rodové, kmenové a místní, nahrazuje tak někdejší tendenčnost vlasteneckých povídkářů historických. Leč zároveň zmizela z těchto kronik jednotná románová kompozice, ústřední charakterová linie, pevný psychologický střed. Individualistický romantismus, jemuž dějinné události byly výsledkem mocné libovůle vůdčích osob a jenž zanedbával průvodní vysoce charakteristické události a jevy, zaměněn byl zcela opačným směrem, kolektivistickým realismem, kterému v historickém prostředí ztratil se hrdina, za kulturní dekorací vlastní psychologický děj, tvořící přece pravou podstatu slovesného umění.

Vedle V. Beneše Třebízského, Al. Jirásky a Z. Wintra již jak přednostmi tak nedostatky svými jsou přímo typičtí, jeví se ostatní pěstitelé české povídky historické epigony v pravém smyslu slova; ano, ne jeden z nich jest přímo otročkým napodobitelem. Někteří z nich omezili okruh své látky podle archivu, v němž pracovali; jiní vybrali si z minulých dějů pouze příběhy humoristicky zbarvené; třetí spokojili se s archaistickým nátěrem řeči, nemajíce pro minulost jinak smyslu; nescházelo konečně ani těch, kdož pro konvenční zábavu vyprávěli pošetilé příběhy velmi povrchně historicky kostymované; ovšem starý nápinavý román historický nalézal stále pěstitele a milovníky. Tyto plody historického i literárního diletantství byly hojně čteny a i kritika nejinak než čtenáři soudila na nich spíše tendenci a látku než zpracování. Úhrnem lze říci, že česká historická novellistika při ohromné své kvantitě přispěla pouze skrovně k uměleckému vzestupu české prósy.

Všeobecný tento přehled vývoje české historické povídky dlužno nyní doplniti daty životopisnými i bibliografickými.

Václav Beneš Třebízský (1849—1884), vl. jménem Václav Beneš, narodil se dne 24. února 1849 v Třebízi u Slaného. Školu obecnou navštěvoval v Kvílcích a ve Slaném, také nižší gymnasium studoval ve Slaném; vyšší pak třídy na Novoměstském gymnasiu v Praze jako chovanec arcibisk. konviktu. Vykonav studia bohoslovecká, byl r. 1875. vysvěcen; první kaplanské místo jeho bylo v Litni u Prahy, kdež pobyl do r. 1876. Tehdy přijal místo kaplana v Klecanech nad Vltavou u Prahy a setrval tu, podlamován těžkým plicním neduhem, jemuž podlehl za léčebného pobytu v Mariánských Lázních dne 20. června 1884.

Literární činnost V. Beneše Třebízského spadá do let 71—1884, první otisknou prací jeho byl obrázek z bojů bulharsko-tureckých „Mara Bočarovna“, uveřejněný ve „Světozoru“ (1871), poslední jeho povídkou široce založené vypracování z války třicetileté „Ušlapán“, jehož dokončení přinesl „Lumír“ r. 1884. již po smrti spisovatelově. Úhrnem čítá se prací Třebízského na 90; většina z nich jsou menší povídky, historické anekdoty, úryvkovité charakteristiky. Románem nazval V. Beneš Třebízský pouze několik knih, jsou

to „Anežka Přemyslovna“ (1878) z doby Václava I., „Bludné duše“ (1879) z náboženského života selského za Josefa II., „Trnová koruna“ (1883) z období pobělohorského, „Královna Dagmar“ (1883) z rozhraní XII. a XIII. věku a široká malba „zlatého“ věku Rudolfova „V podvečer pětিলisté růže“ (1884, kn. 1885), líčící konec slávy rožmberské. Šíře založeny jsou dále práce „Bludaři“ (1873), předvádějící počátky roboty v Čechách za panství braniborského, „Levohradecká povídka“ (1882) z války třicetileté, „Z letopisů sázavských“ (1881) zobrazující konflikt starého pohanství s křesťanstvím a zápas o liturgii slovanskou, „Stadický král“ (1881) s polohistorickým námětem vzatým z bezvládní v Čechách po smrti Albrechta II. a obě působivé malby z nejstrašnějšího úpadku pobělohorského „Dokonáno jest“ (1886) a „Pro bílou labuť Svamberskou“ (1884). Z hojných souborů, které V. Beneš Třebízský sám sestavil a jež vydáním sebraných spisů jeho zapadly, došel největší obliby svazek „Povídky karlístejnského havrana“ (1884), mající případný rámeček jednotný.

Nejlepší přehled činnosti V. Beneše Třebízského podávají jeho sebrané spisy, zahájené již za jeho života. První jich vydání z let 1884—1889 mělo 5 dílů o 15 svazcích; v novém otisku 1892—1897 přidána byla „Královna Dagmar“ a svazky ztotožněny s díly, takže nyní (spisy ty vždy znovu se přetiskují) čítá se celkem dílů 6. Rozdělení dílů se případně podle námětů doby dějové. Díl I. obsahuje pod názvem „Pod doškovými střechemi“ drobné obrázky vesnické, soustřeďující svůj děj kolem rázovité některé postavy selské. Díl II. „V červánkách kalicha“ zahrnuje historické povídky z úsvitu české reformace, k němu se druží jako III. a IV. díl provedením slabší práce z rozkvětu českého husitství „V září kalicha“. (Již r. 1879. uspořádal V. Beneš Třebízský II. sv. „V červánkách a lesku kalicha“ obdobnou sbírku.) Nejpříznačnější práce Třebízského, zcela prosycené bolestným elegismem, psané krví a slzami, laděné bez výjimky do barev neobyčejně temných, jsou zařazeny do V. a VI. dílu „Pobělohorské elegie“. Devět svazků (díly VII.—XV.) nadepsaných „Z různých dob“ objímá velkou řadu věků. Z období přemyslovského poutal spisovatele dvojitý zápas, jednak boj pohanstva s věrou křesťanskou, jednak konflikt cizích mravů rytířských se svéráznou vzdělaností národní; bědné

intermezzo braniborské vábilo rozbolestněnou duši spisovatele, jež dávala přednost dobám strastiplným, jako předobrazení úpadku pobělohorského. Dobu Rudolfovu volil si V. Beneš Třebízský častěji, ačkoliv neměl valného smyslu pro její vyspělou kulturu; zase jej v ní upoutával zápas českého národního ducha s cizáckou a rozmařilou vzdělaností, jejíž nejzhoubnější výtvar viděl v alchymii. Kdežto rakousko-pruské války teresiánské ho nepoutaly, líčil rád odraz náboženské svobody a osvícenského hnutí za Josefa II. na českou duši lidovou; jeho selsky cítící srdce radostně se rozehvívalo i úlevami robotními. (Román „Bludné duše“, slučující tyto prvky, počítá se za nejzralejší práci Třebízského.) Několik povídek odehrává se na pozadí válek napoleonských; nejhlouběji do přítomnosti sahá novella z r. 1848. „První růže“. Poslední (XVI.) svazek sebraných děl Třebízského vyplňuje v komposici roztržštěný román „Královna Dagmar“, rozsahem největší práce autorova. V. Beneš Třebízský, jenž obracel se výslovně k nejširším vrstvám lidovým, psal mnoho prací výslovně pro mládež, jiné pak snadno daly se za četbu dětskou upravit, takové výbory pro mládež upravil z nich K. V. Rais „Z rodné chaloupky“ (1885), „Národní pohádky a pověsti“ (1886), „Povídky starého zbrojnoše“ (1887) a „Havraním perem“ (1906). Činnost V. Beneše Třebízského doplňuje i působení homiletické; jmenovitě modlitební kniha „Pomněnky ve vínek božský“ (1884), psaná úplně týmž slohem citového výlevu, rhetorického vzletu, rozslzeného pohnutí jako lyrické části jeho prací a prodchnutá místy vlastenectvím velmi uvědomělým, nemůže býti z literatury vylučována.

Životopis V. Beneše Třebízského od jeho obdivovatele a napodobitele Josefa Brauna připojen byl k soubornému vydání (1889); jiný žák a ctitel Třebízského, Karel V. Rais, zpodobil jeho osobnost a činnost již dříve způsobem lidovým (1885); aesthetický a psychologický obraz literární o V. Beneši Třebízském nakreslila v XXVIII. roč. „Listů filolog.“ (1901) Božena Jiránková.

Alois Jirásek (*1851) narodil se 23. srpna 1851 v Hronově u Náchoda z nezámožné rodiny rolnické a tkalcovské; otec jeho měl krámek pekařský. Domov, jehož lidovou kroniku napsal v rozlehlém dile „U nás“, působil na něj mocně. Jako

malý hoch poslán výměnou do německého Grossdorfu u Broumova, také nižší gymnasium vystudoval u německých piaristů v Broumově; vyšší třídy pak na českém ústavě v Hradci Králové. Pokusiv se tu již slovesně a uzavřev několik literárních přátelství (s B. Jelínkem, J. Bašem), odešel do Prahy studovat historii, kdež seznámil se s mladými spisovateli seskupenými kolem „Lumíra“. R. 1874. stal se suppletem gymnasia v Litomyšli, po 4 letech přešel jako profesor na tamější školu reální a prodělav různé organizační změny ústavů litomyšlských, vytrval tam celkem 14 let. Starodávná Litomyšl s dochovanými tradicemi měšťanskými a piaristicky gymnasiijními, částečně i zámeckými zbystřila jeho pozorovatelský dar a obohatila jeho kulturně historické vědomosti; odtud odnesl si nejen „maloměstské historie“ a jiné menší prósy, ale i látku „Vojnarky“ a mnohé podněty pro F. L. Věka. R. 1888. přeložen byl na c. k. vyšší gymnasium v Praze v Žitné ulici, kde, obdařen různými důstojnostmi, působí doposud.

K historické novellistice nedostal se Al. Jirásek rázem. Literární svou činnost zahájil r. 1871. balladou „Žena podlouhnickova“ a básně psal do r. 1876. První jeho povídky z r. 1872., shrnuté později (1878) do svazku „Povídky z hor“ jsou malé ostře vypracované charakteristiky lidových postav, úsečné podáním a úzké horizontem, vůči vesnickým novellám K. Světlé blednou zcela. R. 1874. přináší nejen první historickou povídku Jiráskovu „Viktor“, neuchylující se v celku od starší sentimentální romantiky, ale i velký dějinný román ze selského povstání „Skaláci“. Trojí oblast látková, jež Jiráska vždy znovu vábila, stýká se v „Skalácích“: lidový život svého rodného kraje v době úpadku, skvělý a nespravedlivý svět požívačné šlechty v době rokokové, živel vojenský. V různém seskupení vracejí se tyto prvky v následujících pracích Jiráskových, z nichž tuto se uvádějí jen význačnější. Oslnivý panský život vévody Zaháňského, usedlého v rodném kraji básníkově, líčí dvě souvislé knihy „Na dvoře vévodsckém“ (1876) a „Ráj světa“ (1880). Celá serie britkých vojenských scén a figur uzavřených do sbírky „Z bouřlivých dob“ (1879) působí dojmem skizzáře větších skladeb z dějin válečných. První z nich, román „Slavný den“ (1879) značí Jiráskův vstup do veliké doby husitské, současně zkouší se v povídce „Konec a počátek“ (1879) v dějích Jednoty bratrské.

Jest to doba mnohonásobného kolísání: věcný realista podepřený o spolehlivé dokumenty zápasí s konvenčním romantikem; soustředěný mistr drobných praegnantních obrázků není ještě vyrovnán autorem rozlehlých děl s chvatně a v obecných rysech pracujícím; promyšlený specialista určitých spisovatelů sourodých období stále ještě ustupuje mnohostrannému a povrchnímu eklektikovi, měnícím chvatně doby dějové. Uprostřed dobově velmi věrných, třebaže umělecky ne právě hlubokých novell z měšťanského empiru a české doby „biedermeierovské“ pojatých později (1889) do „Maloměstských historí“, mezi nimiž slunná selanka studentská „Filosofská historie“ (1878) došla neobyčejné popularity, zapadá Jirásek i do doby vlády brániborské, v české historické novelistice již sevšednělé, povídkou „Obětovaný“ (1880) a do českého prvokřesťanského pravěku „Nevolníci“ (1884).

Široce založený román „Poklad“ (1881) znamená návrat k světu rokokové a osvícenské šlechty josefinské, přiblížení se rodnému kraji v Čechách severovýchodních, první pokus o sledování slabounkých počátečních kořinek českého obrození národního. Na rodné půdě, duševně sourodém XVIII. věku, uprostřed válečných zmatků stojí v „Soušedech“ (1882) a v „Pandurku“ (1883). Ale bitevně strategický a kronikářsky výpravný zájem zavádí jej v „kuse české anabase“ „V cizích službách“ (1883) na práh XVI. věku mimo hranice domova; potřebě kulturního dějepisce zhostití se spousty nasbíraných dobových dokumentů vyhovuje novella „Ze zlatého věku v Čechách“ (1882) z rozhraní XVI. a XVII. století. Období ležící uprostřed mezi husitstvím a Bílou Horou, jehož Jirásek neprožívá daleko s tak intenzivní silou jako dobu husitskou, osvícenskou a obrozenskou, dává mu přece pozadí k řadě prací: selanka „Maryla“ (1885) velmi svěže a teple vyvolává dobu Jiřího z Poděbrad, „Zemanka“ (1885) sleduje sektářství české po bitvě u Lipan.

Větší práce volají však Jiráskova k soustředění na historické děje a na myšlenková neb sociální hnutí, s nimiž sám též cítí nejživější účast. V první své opravdu monumentální skladbě „Psohlavcích“ (1883—1884) stává se epikem selského povstání, které svou lidovostí, svou houževnatou důsledností boje za právo jest přímo symbolem našeho národního zápasu vůbec; průprava historická spojena jest neobyčejně šťastně s lidovědnými detaily. Epika českého národního

Stručné děj. čes. lit. *Novák-Novák.* 28

úpadku doplňuje ve „Skalách“ (1886), vůbec z nejlepších Jirákových děl, elegik a suggestivní malých nálad; jsou tu veškeré podmínky, aby mohl spisovatel přistoupiti k širokým několikadílným skladbám. Jest však v tomto díle i leccos, co brzy Jirásek obětoval pestré rozmanitosti dějů neobyčejně obsáhlých pevnost a úměrnost jednotné stavby.

První z románových cyklů sluje „Mezi proudy“ a do tří dílů (I. „Dvojí dvůr“ [1887], II. „Syn Ohnivcův“ [1888] a „Doutní hlasů“ [1890]) zavírá myšlenkové vření za krále Václava, předcházející bezprostředně období husitskému; řada osobních příběhů, zosnovaných s romantickou napínavostí, rýsuje se na široce podaném obraze zápasu králova s panstvím a s kněžstvem a mohutného hnutí národního. Ještě před ukončením této trilogie počal Al. Jirásek vydávati velký román z národního obrození na rozhraní XVIII. a XIX. století; dílo nadepsané „F. L. Věk“ rozrostlo se na V dílů (I 1890, II 1892, III 1897, IV 1900, V 1905) a seskupuje kolem průměrného reka, jenž v životě slul František Hek, celé zástupy pražských i venkovských buditelů stalo se neúplnější a authentickou kronikou českého osvícenství i vlastenectví literárního, jazykového, divadelního v době obrozené. Mezi tím však rozdělal si spisovatel i jiné objemné práce. V širokém proudu epického vypravování bez vlastního ústředního hrdiny a se stejnou měrou davové psychologie jako kulturního detailu zachytil „list z české epeje“ „Proti všem“ (1893) vrcholnou dobu husitskou. „Nová kronika“, pojmenovaná „U nás“, střídala se od r. 1896. s „F. L. Věkem“, jsouc mu vnitřně velice blízká. Také v této ryze kronikářsky vedené historii rodného kraje autorova sleduje se obrodny process národní, sahající kořeny hluboko do doby osvícenské; nositelem processu jest tu však — proti měšťanům vzdělančům z „F. L. Věka“ — venkovský lid vedený sympathickým knězem. Kronikářský ráz svedl autora k pohodlné a volné kompozici, která látku rozčlenila nestejně do IV dílů (z nich I. „Úhor“ vyšel 1896, II. „Novina“ 1899, III. „Osetek“ 1901 a IV. „Země žluč“ 1902). A opět vedle skladby z probuzení národního dílo z periody husitské: od r. 1899 vydává Al. Jirásek „tři rhapsodie“ spojené titulem „Bratrstvo“. V duchu autorové označuje se „Bratrstvo“ třetí, konečnou částí cyklu, jehož první dva díly slují „Mezi proudy“ a „Proti všem“: když v trilogii „Mezi proudy“ vylíčil průpravu husitství, když v epeji

„Proti všem“ oslavil vrchol husitského zápasu, sleduje teď v kronice zbytků tábořských seřazených pod Jiskrou z Brandýsa na půdě uherské a slovenské rozklad velkého toho hnutí. Dílo to není posud dokončeno; r. 1899 vyšel I. díl „Bitva u Lučence“, r. 1904 „Mária“, nyní (1909) vychází konečný svazek „Žebráci“. V „Bratrstvu“ přiblížil se Al. Jirásek nejvíce stejně plodnému a oblíbenému románopisci historickému, s nímž bývá často srovnáván, H. Sienkiewiczovi, velkému majiteli bitev a nadšenému hlasateli národní energie.

Vedle uvedených rozlehlejších děl historické prósy napsal i celou řadu menších povídek a novell s náměty z nejrůznějších dob českého dějinného vývoje. I v nich vyslovuje svou zálibu pro časy rušné, pro scény válečné, pro lidi činu, pro myšlenky promítnuté hlučnou zevní akcí; zhusta podává v těchto drobných číslech dějovou arabesku, charakteristický profil povahy nevšední kulturně historickou miniaturu. Některé ze souborů těch byly již uvedeny; jiné vyplnily v sebraných spisech posud svazky „Drobné povídky a obrázky“ (sv. IX), „Z různých dob“ (sv. XI, XII a XIII), „Domů a jiné obrázky“ (sv. XXIV). Skrovné počtem jsou jeho povídky čerpané ze současného života. Mezi nimi povídky „Na Ostrově“ (1888) a „Druhý květ“ (1890) zabývají se s uměleckým nezdařem, konfliktem starého a mladého pokolení, který Jiráskovi často zaměstnával; tendenční povídka první, jejíž děj ztrácí se v nepřetržitém řečňování, vykládá do široka Jiráskovy názory vlastenecké.

Pohledem do spisovatelské dílny Jiráskovy jsou dva svazččky „Rozmanité prósy“ (1894 a 1905); tu Jirásek předkládá své výpisky z pramenů, pomocné články kulturně historické, drobné charakteristiky atd. Krajinné pozadí mnohých svých prací podrobně a všestranně vylíčil v „Horách Orlických“ (1887), VI. to svazku Ottových „Čech“, jichž jest redaktorem. Pro mládež vydal Jirásek tři významnější knihy: „Z Čech až na konec světa“ (1890) jest šťastnou parafrazi staročeského degniku pana Šaška z Mezihoří z cesty po západní Evropě; „Staré pověsti české“ (1894) shrnují hlavní české pověsti národní a některé místní a vypravují je mohutným slohem dobře přiléhajícím k vyslovené tendenci vlastenecky výchovné; „Ze zaslých dob“ (1907) jest výbor menších povídek historických pro mládež.

Od r. 1890 Al. Jirásek jest činný i dramaticky. Také v oněch jeho dílech, která jsou určena k provozování scénickému, chybí vlastní dramatický nerv, organický duševní rozvoj, intenzivní soustředění na typický děj. Místo toho podává Jirásek řadu sytě malovaných a do posledních detailů propracovaných obrazů, které v davových scénách dosahují divadelní úchvatnosti a které oblitly jsou účinnou náladovostí. Leč veškeré nadhozené konflikty jsou konvenční, jejich psychologické řešení mělké; veselohrám Jiráskovým nedostává se povzneseného humoru. Řetězec dramát Jiráskových začíná „Vojnarkou“ (1890), nevyhraněnou tragoedií ze vsí se zajímavými národopisnými postřehy. Ani historický žert „Kolébka“ (1892) ani drsná dramatická studie upřílišené postavy lidové „Otec“ (1894) nedobily divadla trvale, pokus o analýsu duševní „Zkouška“ (1895) nepřišel na prkna. Věren zůstal Jiráskovi divadelní úspěch od dramatu ze sedmileté války „Emigrant“ (1896), kdež, užívaje své látky ze „Sousedů“, řeší konvenčně konflikt vlastenectví a náboženství. Starší látky (z „Filosofské historie“) chopil se i v trojaktové komedii „M. D. Rettigová“ (1901), v níž genrová malba starodávné Litomyšle promíšena jest obhroublou komikou sousedskou. K husitské epopěji „Proti všem“ pojí se bezprostředně historické drama o pěti jednáních „Jan Žižka“ (1903), jehož děj v davové scéně roztržený vyznívá apelem k svornosti národní. Heslo to rozšiřuje na celou oblast slovanskou tragédie nesvorných Polabanů „Geró“ (1904) provedená touže technikou. Symbolickou pohádkou dalekého národního dosahu chce býti „Lucerna“ (1905), v níž Jirásek zpodobil panský mrav a selský útisk v době rokokové. Neuměleckým poblouzením jest hrubě tendenční hra ze současného života „Samota“ (1908), podávající nešťastnou obměnu Jiráskova oblíbeného motivu, boje zasloužilých a ušlechtilých idealistů proti mravní i národní vlačnosti mládeže.

Sebrané spisy Al. Jirásky vycházejí od r. 1889 a obsahují posud XXXV svazků; veškeré svazky vyšly v několikrátém vydání; mnohá díla teprve v souboru tomto nabyta podoby definitivní. Vylíčení a ocenění literární činnosti Jiráskovy věnovány jsou posud 3 knihy: Jan Voborník, Alois Jirásek (Jeho umělecká činnost, význam a hodnota díla) 1901; Alois Tuček, Alois Jirásek (Kapitoly literárně kritické) 1901; Zdeněk Nejedlý, Alois Jirásek (Otisk z Čas. Čes. Mus.) 1902. Zdafile

ocenil Jiráskovu prósu historickou též Jan Jakubec ve dvou statích Jiráskova beletrie historická (Lumír XXXIV) a Jiráskův F. L. Věk (Lumír XXXVI).

Zikmund Winter (* 1846) narodil se 27. prosince 1846 v Praze. Vykonal gymnasiijní studia na akad. gymnasiu pražském, oddal se na filosofické fakultě historií a dovršil přípravu professorskou doktorátem filosofickým. Na to působil jako profesor dějepisu na reálce v Pardubicích a Rakovnice, od r. 1884 do r. 1906 na akademickém gymnasiu v Praze. Nyní žije na odpočinku na Král. Vinohradech.

Opustiv básnictví, jemuž v mladých letech věnoval se s malým zdarem, věnoval se Z. Winter nejprve sbírání dějepisného a kulturního materiálu v archivech, sleduje při tom spíše cíle kulturně historické než literární. Nejdříve vyčerpал archiv v Rakovníku, později studoval hlavně v městském archivu pražském, kdež přijal hojně a cenné podněty od J. Emlera a Jar. Čelakovského. Při svém studiu archiválním Z. Winter neshromažďoval látku kupící se kolem jedné určité otázky historické, neb osvětlující některou periodu dějinnou, nýbrž se zvláštním smyslem pro pittoresknost a zajímavost nashromažďoval detaily a droby kulturní, z nichž mosaikově dal se složití obraz vnitřního života a národního bytu českého za XVI. a XVII. věku. Zprvu vznikaly tak menší monografie a obrázky nesené takřka povahou látky; Winter skládal je v pestré sbírky na př. „Malé historie ze života staročeského“ (1888), „Historické arabesky“ (1890), „Ze starodávného života“ (1892).

Vedle toho těžil Winter ze svých studií archiválních pro tvorbu novellistickou, zprvu spíše rázu anekdotického, přízvuku humoristického, nepatrného zevního i vnitřního rozsahu. Místně — a i tu závisí od svého archivářského zkoumání — převládá v starších pracích Rakovník s okolím, v pozdějších stará Praha; časově obmezuje se Winter výslovně a určitě na dobu od rozkladu husitství až ku katastrofě bělohorské; společensky jest kronikářem měšťanstva, kněžstva a stavů učených. Knihu od knihy šíří Z. Winter i svůj psychologický rozhled a vztýčuje si vyšší cíle; některé z pozdních svazků rozebírají i základní vášně lidské a otrásají se vnitřními tragoedii; poslední kniha novellistické prósy Wintrovy odvažuje se přímo na zpodobení dramatu Bělohorského. Vždy zůstává však Winter novellistou, jemuž velké románové plány Jiráskovy jsou vzdá-

leny. Sled novellistických knih Wintrových jest tento: „Starobylé obrázky z Rakovnicka“ (1886), „Rakovnické obrázky“ (1888), „Dva obrázky Rakovnické“ (1891), „Pražské obrázky“ (1892), „Ze staré Prahy“ (1894), „Staropražské novelly ze XVI. a XVII. věku“ (1896), „Miniatury“ (1899), „Staré listy“ (1902), „Povídky a obrázky historické“ (1905), „Rozina sebranec“ (1905), „Bouře a přehánka“ (1907), „Mistr Kampanus“ (1909). Do některých z těchto svazků přimíšeny jsou i drobné stati kulturně historické.

Leč i v oblasti vědecké kulturní historie jeví se od polovice 90. let u Z. Wintra značný vzestup. Pouští se do velkých koncepcí; vyčerpává až na dno určitý materiál; ocitá se v bezprostřední blízkosti problému dějin ideí a myšlenkových hnutí; stýká se s historií společenskou a hospodářskou. Zůstává věren methodě Tomkové a Kalouskové, která vědomě osamocuje si oblast českého národního a vzdělanostního vývoje a tu pak studuje s neúmornou podrobností, která dává přednost zevnímu dění před vnitřními událostmi; která často spokojuje se s úkolem všestranné interpretace akt a dokumentů. Kromě toho převládá u Z. Wintra mosaikový způsob podání: jeví se často nedostatek jednotící myšlenky, chybívá konečná synthesa. V otázkách náboženských netají se Winter svou konservativností a svými sympathiemi ku katolické jednotě ve víře; náboženská hnutí česká oceňuje hlavně se stránky vlastenecké. Velké, často několikadílné kulturně historické práce Wintrový jsou: „Kulturní obraz českých měst“ (II díly 1890 a 1892), „Dějiny kroje v zemích českých od počátku stol. XV. až po dobu Bělohorské bitvy“ (1893, první část díla napsal Č. Zibrť), „Život církevní v Čechách“ (II díly 1895 a 1896), „Děje vysokých škol Pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy Bělohorské“ (1897), „O životě na vysokých školách Pražských knihy dvoje“ (1899) „Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. stol.“ (1901), „Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století“ (1906). Činnost Z. Wintra ocenili při příležitosti jeho 60. narozenin Č. Zibrť v „Osvětě“ 1907, a J. Volf v Čas. Čes. Mus. 1907, přihlídnajíce jak k vědeckému tak k literárnímu působení; Z. Wintra jako novellistu kriticky osvětlil Ot. Theer v Čas. Čes. Mus. 1904

a v jeho stopách V. Surový v programu z. v. reálky v Bučovicích 1907. Vědecké námitky proti Wintrovu pojetí českého náboženského hnutí zdvihl J. V. Řehnický v „Naší době“ 1897, na jeho kritiku odpověděl Z. Winter „Otevřeným listem“ adresovaným professoru T. G. Masarykovi (1898).

Z ostatních povídkářů historických tohoto období psali někteří ještě způsobem běžným před vystoupením V. Beneše Třebízského: děje vyvážené z četby kronikářů a historiků a orámované povrchní malbou dobového prostředí zpestřovali romantickými příběhy a prosycovali vřelou tendencí vlasteneckou. Sem počítati jest *Ivana Klicperu* (1846—1881), syna dramatika a autora historických románů „Čeští vyhnanci“ (1878) a „Bitva u Lipan“ (1878), pak kronikáře a buditele slezského *Františka Slámu* (* 1850), jenž kromě genrových obrázků vybraných z vlastní praxe soudcovské vydal ve své „Slezské kronice“ celou řadu dějepisných novell z minulosti slezské na př. „Poklad Trúby Štramberské“ (1890), „Pán Lysé Hory“ (1891), „Černá kněžna“ (1892) vesměs rázu lidové výchovného.

Pak vznítíl příklad V. Beneše Třebízského některé napodobitele, u nichž láska k minulosti pojila se s mocným citem elegickým, se zálibou pro doby děje chmurné, tragické; jako u jejich mistra rušeno bylo epické vypravování lyrickými výlevy a strojenou rhetorikou. Až do slohových zvláštostí a do výběru látky napodobil V. Beneše Třebízského jeho životopisec *Josef Braun* (1864—1891): vedle četby a archiválních studií působil na jeho literární rozvoj, předčasnou smrtí přervaný, starožitný ráz rodného jeho města Kutné Hory, z jehož dějin nejčastěji čerpal. Leč konvenční romanesknost a upřílišená sentimentalita zasahovaly velmi rušivě do jeho manýrovaných prací, trpících i kvapnou nadprodukcí nezrálého autora. Toho rázu jsou Braunovy knihy „Čtvero obrázků starohorských“ (1886), „Z paměti krevních písařů“ (1886), „Zašlými věky“ (1890), „Chudý bohatec“ (1891), „Mezi vyhnanci“ (1891), „Z dob poddanství“ (1893), „Ze zlatých dobrých časů“ (1893), „Dvě historické povídky“ (1894). Učitelské povolání Braunovo vedlo jej i k historickým povídkám pro mládež. Způsob psaní náleží sem i plytký novellista dějepisný *Karel Škába* (1858—1904) a v poslední době nepůvodní historický genrista *František J. Čechetka* (* 1871), pokoušející se i o divadelní kusy s dějinnými látkami.

Mnohem skrovněji zastoupena jest mezi epigony historická novellistika oprárající se o realistické dokumenty a vyvíjející svoje děje z dobového charakteru přesně vystiženého, jak jí pěstují Al. Jirásek neb Z. Winter; patrně odstrašuje tu složité a těžké studium naukové, které nemá býti samoučelným cílem, nýbrž pouze pomůckou a nástrojem. Belletristickým oživovatelem archiválních drobtů a dokumentárních jednotlivostí s nepatrnými jen literárními aspiracemi byl *Kolda Malínský* (vl. Josef Lacina, 1850—1908). Za professorského svého působení ve Slaném, jehož se stal historiografem, přečetl svědomitě archiv slanský a podobně jako Z. Winter záznamy listin rakovnických, oděl belletristicky zprávy dokumentů slanských ve knihách „Kronika“ (1884), „Ze starých pamětí“ (1887), „Slanské obrázky“ (1890), „Zemani“ (1890), „Starý dluh“ (1891), „Světlo a stín“ (1891), „Před pádem“ (1892), „Na vsi“ (1895). Šťastného lidového způsobu vypravovatelského užil se zdarem ve dvou dějepisných popularisacích „Česká kronika“ (1893—1897) a „Obecná kronika“, (1899—1903), v nichž ukázal se dobrým následovníkem Zapovým.

Na nejnižším stupni české povídky historické stojí nadprodukce *Václava Řezníčka* (* 1861), žurnalisty a vydavatele „Modré knihovny“. S povrchním vzděláním historickým obratnou rutinou novinářskou, tendenční a hlučnou výmluvností spojuje V. Řezníček, jehož spisů jest takměř 90, bezpříkladnou psavost, která osvědčovala se dříve v historických povídkách mělkým obsahem i provedením, čerpaných z nejruznějších dob, v novější pak době libuje si v „společenských“ románech určených lidu. V úplném rozdílu od české ostatní novellistiky historické, ale v naprostém souhlase s celou svou novinářskou a veřejnou činností jest Václav Řezníček obhájcem násilné protireformace pobělohorské.

Záliba českého čtenářstva, jmenovitě lidových vrstev pro dějepisnou povídku jest neobyčejná. V politickém zápase národním, neseném značnou měrou myšlenkou historického státního práva, obracejí se pohledy vždy znovu k národní minulosti, aby z ní čerpaly potěchu a posilu. Vlastenecká tendence spojená namnoze s rozhodným záštitím protiněmeckým a s nadšením slovanským neproniká žádný druh tvorby novellistické tak jako povídku historickou a dobývá jí popularity. Posléze i dějová napínavost, úchvatnost zevních událostí, stále vlastní

naši dějepisné povídce líbí se prostému čtenáři, jenž v nesložitých, primitivních postavách těchto výtvorů s radostí pozdravuje svoje duševní blížence. I jsou jmenovitě díla V. Beneše Třebízského a Al. Jiráska nejčtenějšími a nejvíce milovanými českými knihami, jimiž školy, lidové knihovny i noviny dobývají vždy nových čtenářů a ctitelů, třebaže moderní kritika literární nepřisuzuje jim zvláštní ceny umělecké. Vedle nich vycházejí stále v nových vydáních starší historické povídky J. K. Tylovy, J. Ehrenbergrovy, P. Chocholouškovy, J. Svátkovy, ba i cizí románopisci historičtí na př. J. Kraszewski, H. Slenkiewicz, G. P. Danilevskij ze Slovanů, Walter Scott, E. L. Bulwer, V. Hugo, G. Ebers z románopisců západních, jsou v překladech s oblibou čítáni.

II. Genrové obrázky společenské. Již Neruda ve své tvorbě ukázal, že genrové obrázky, zpodobující s pozornou láskou ku každodenní skutečnosti a se živým smyslem pro rysy charakteristické malé výseky současného života mohou býti případnou průpravou realistické novellistiky. Zobrazoval v nich, tu s bohatým humorem, tu s lidumilným soucitem, tu s břitkou satirou rázovité postavičky z davu, někdy život celých tříd, pravidelně hmotně spoutaných a sociálně závislých. Touto cestou šla uvědoměle neb neuvědoměle za ním řada spisovatelů, kteří přes svůj smysl pro skutečnost a přes lásku k realistickému detailu nezasluhují název realistů v pravém slova smyslu: často v stavbě dějové dávají přednost fabuli romantické; svoje postavy mimoděk rozvíjejí nikolík dle životní zkušenosti, nýbrž dle starší slovesné tradice. Pracují jen v malých rozměrech a nemají ani koncepční síly, ani dostatečného zájmu pro větší jednotící celky, takže i jejich romány rozsypávají se na hromadu figur, spoustu samostatných episod, konglomerát genrových obrázků. Také okolnost — osudná již pro Nerudu — že nejeden ze spisovatelů této skupiny pracoval horlivě jako feuilletonista, přispěla k roztržitosti a úryvkovitosti jejich prací. Původci těchto genrových obrázků společenských nechtěli s neosobním klidem a s epickou šíří malovati celistvost života, nýbrž reagovali humorem, satirou neb nejčastěji humanním soucitem na jeho jednotlivé zjevy. Svoje náměty často specialisovali, tak že i látkově vytvořil si každý z nich svůj obor, často až titěrně vymezený. Zvláštní oblibě těšili se látky maloměstské; nesložitě a jedno-

stranné postavy malých měst daly se snadno prohlédnouti až na duševní své dno a byly vděčným předmětem hned karavé satiry, hned dobrodušného humoru, do něhož pronikly i soustrastné slzy nad osudem vyděděnců kastovníctví venkovského.

Ve všech možnostech ovládl český maloměstský genre, syn venkovského městečka *František Herites* (* 1851), kdysi předák jihočeské mladé generace básnické z r. 1871., pak člen literárního trojlístku vodňanského — věnoval mu r. 1904. své „Vodňanské vzpomínky“ — konečně žurnalista a redaktor v Praze. Herites vyšel od feuilletonistiky a drobnokresby, v níž dosáhl prvních úspěchů: po mladických a rozmarných „Arabeskách a kresbách“ (1880 a 1883 ve II díl.) následovala sbírka rázovitých charakteristik „Z mého herbáře“ (1882), skrytých za allegoriemi květin, dále ostře tendenční feuilletony najmě vlasteneckého směru „Psáno pod čáru“ (1885 a 1886 ve II díl.), v pozdějších letech pak další knihy causerii, v nichž převládá nad humorem sentimentálnost, resignace, soustrázeň, „Vrásky duše“ (1898), „Na nitě humoru“ (1898), „Nálady a zátiší“ (1901) a „Botanická pohádka“ (1907). Jako genrový povídkář a podrobný kronikář malého města zprošťoval se Herites vždy více romantického děje ve prospěch ostré kresby postaviček a vystižného líčení společenských poměrů maloměstských; výše než jeho oblíbené rozmarné humoresky stojí některé náběhy k analýse mravních vztahů venkovského města ve formě téměř románové, většinou chmurného rázu a pokusy o proniknutí v náboženské názory lidové. Novellistické knihy Heritesovy jsou „Za dědictvím“ (1883), „Tajemství strýce Josefa“ (1885), „Maloměstské humoresky“ (1885 a 1886 ve II sv.), „Dvě povídky“ (1887, obsahující „Poslední“ a „Pan kancelista Novák“), „Jan Příbyl“ (1887, román), „Ze starých časů“ (1888), „Povídky“ (1890), „Tři cesty“ (1890), „Bez chleba“ (1892), „Drobná prósa“ (1892), „Ze starých časů“ (1892), „Dvě povídky z maloměstského života“ (1894), „Všední zjevy“ (1894), „Návštěvy“ (1897), „Měšfanská šlechta“ (1897), „Bůh v lidu“ (1897), „Vlny života“ (1900), „Křemen a hlína“ (1908). Sebr. spisy Heritesovy vycházejí od r. 1907.

Všestrannější a oslnivější než Herites jest jiný představitel genrového obrazu společenského v 80. letech, rovněž ze

skupiny „Lumira“ *Jan Lier* (* 1852), sotva však původnější a hlubší *Heritesa*. Také *Jan Lier* dobyt prvních úspěchů jako feuilletonista; psal-li však nesložité a sentimentální *Fr. Heritez* pod čáru pro lid, obracel se široce vzdělaný, daleko zcestovalý, západní technickou i uměleckou kulturou nasycený *Jan Lier* ve svých vtípem a ironií sršících causeriích hlavně k inteligenci. Jeho skvělé „*Feuilletony* (1885—1889) jsou řadou účinných kritik naší společnosti a vzdělanosti; duchaplnou, ač výslovně jednostrannou uměleckou, jmenovitě výtvornou kronikou a tím, že zcela důsledně a plně vzdávají se hře rozmaru a ohňostrojm temperamentu; že zřikajíce se všeho utilitarismu, rozhodují se pro čistý estheticism, znamenají místy pokrok i proti *Nerudovi*. *Causerie* převládá i v *Lierově* novellistice, kde děj jest často pouhou záminkou pro vtípný hovor o nejrozmanitějších a vzájemně odlehlých themech. *Lier* spokojuje se s nejnemožnějšími ději, které se vsí jejich výstřední romantikou, převzatou z literatury francouzské, libovolně přenáší na českou půdu a tu obklopuje fízně provedenými satirami na mlado měšťský život náš. Touto směsí rysů skutečných s náměty přejatými z druhé ruky, touto neústrojnou převahou literární romantiky nad původní kresbou genrovou, tímto matením povídky s feuilletonem působí *Lierovy* práce bizarně. Pro novost námětů bývaly svou dobou vysoce ceněny *Lierovy* novelly železniční. Svoji literární činnost, vykazující „*Novelly*“ (IV. sv. 1882—1886), „*Arabesky a novelly*“ (1885), „*Hra s ohněm*“ (1886) *Lier* počátkem 90. let přerušil; ze starších prací, z nichž některé nejlepší posud jsou uloženy jen v časopisech, vyšly pak později „*Klín klínem*“ (1898), „*Píseň míru*“ (1900), „*Pokuta*“ (1902) a „*V područí lítery*“ (1905). Maloměšťský obrázek genrový proměnil se v burleskní humoresku hrubého zrna a pochybného vtípu u *Václava Štecha* (* 1859). Nejjadrnější z jeho humoristických snůšek jsou „*Maloměšťský pepř*“ (1893) a „*Hloží*“ (1896), ale i tu klesá vtíp často v trivialitu a rozmar v banálnost; *Štechova* satira maloměšťských nezvyků nemá povýšenějšího stanoviska. Tři jeho humoristicko-satirické romány z českých kocourkovů „*Koleje*“ (1895), „*U tří bláznů*“ (1899) a „*Kovové ruce*“ (1904) nemají ani komposice, ani psychologie. I v dramatech, kde vzbudil naděje pokusem o hru společenskou „*Zlatý děš*“ (1890), poklesl od veselohry „*Maloměšťské tradice*“ (1888) až k *Šamber-*

kovským fraškám „O h niv á z e m ě“ (1898) a „T ř e t í z v o n ě n í“ (1900); o málo výše stojí i veselohra „D e s k o v ý s t a t e k“ (1908).

Ignátu Herrmannovi (* 1854) bývá přičítáno za zásluhu, že genrovým obrazem, podmalovaným humoristicky, vystihl lidový život pražský. V době, kdy bývalo titěrným zvykem rozlišovati novellistiku a román dle jejich námětů, častěji bylo voláno po „pražském“ románě. Myslílo se na obsáhlé, široce založené dílo románové, které by typickým způsobem v složitém sociálním zrcadlení zachytilo celou Prahu současnou a tak v slohové jednotě pojalo starosvětské starousedlíky archaistické čtvrti, jichž genrový básník povstal v Nerudovi, bohaté patricie, jejichž výstředni romantiky vyhnala do zámezí Světlá, dělnické třídy, které našly své románopisce v Sabinovi, Pflegru Moravském, Arbesovi. Uvědoměli realisté 90 let napíjali své plachty o závod k tomuto cíli, ale již Ignát Herrmann svou dobou býval vyhlášován za tvůrce románu pražského. Neprávem; v jeho spisech zahrnut jest velmi nepatrný zlomek pražského života a to ten, který má vlastně ráz maloměstský: malí obchodníci, nižší úředníci, řemeslnictvo a kramářstvo, fiakristé a Podskaláci, ženy z lidu a zbohatlí plebejci atd. Kromě toho nelíčí Herrmann nikde sociální vrstvy v celistvosti jejich zájmů, v složitosti jejich mravních vztahů, v souvislé jednotě velkoměstského života, nýbrž vybírá z davu figurky, předvádí je takřka fotograficky a kinematograficky čtenáři, objasňuje jejich povahu nějakou ostře pointovanou anekdotou, která pravidelně zastupuje děj. Jeho úspěch založen jest na tom, že Herrmann pražské lidové vrstvy zná nejen jako bystrý pozorovatel, ale přímo jako jejich příslušník. Jeho život, sám pěkný případ energické svépomoci, přivedl Herrmanna do styku s nejrůznějšími lidovými třídami byl kupeckým mládencem, obchodním cestujícím, advokátním písařem, účetním příručím, administračním úředníkem, referentem ze soudní síně, redaktorem a tak vnikl nejen do nejrůznějších zákoutí a tajů pražského lidového života, ale i do způsobů jeho myšlení, cítění, vyjadřování se. V zachycení pražského jargonu, pražského pouličního vtípu, pražského dialogu jest mistrem. Nestojí nad svými figurkami, nýbrž uprostřed nich; raduje se s nimi v bodrém humoru a běže účast na jejich životních nesnázích v dobráckém soucitu. Jejich laciná, často banální moudrost životní jest filosofii

jeho; nikde neopouští zemi a všední den, stále podezírá se svými každodenními reky vášnivě srdce ze zmatenosti, povzneseného ducha z přepjatosti. Není ani myšlenkově, ani umělecky schopen širších obzorů; jeho velký, vážný román jest v podstatě vyčerpávající studie interieurová, jeho humoristický cyklus nemá vnitřního děje. V malých figurkovitých kresbách spočívá jeho vlastní význam.

Herrmannovy práce dělí se na dvě skupiny, první více feuilletonistického, druhou ryze novellistického rázu. Do první náleží jeho hojně „nedělní povídky“ a články z „Národních Listů“, způsobu arabeskového, tendenčně causeristického, na něž feuilletonistika Nerudova nezůstala bez vlivu, jsou to vedle prvotiny „Z chudého kalamáře“ (1880) sbírky „Páté přes deváté“ (1895), „Na různé adressy“ (1902). K druhé skupině počítáme sbírky jeho pražských genrových obrázků, charakteristik pražského lidu, humoristických povídek „Pražské figurky“ (1884 a 1886, II. sv.), „Drobní lidé“ (1888), „Z pražského zákoutí“ (1889), „Bodří Pražané“ (1893), „Domácí štěstí“ (1893), „Dvě pražské idylly“ (1896), „Ztřeštěné historky“ (1902). K tomu přibýly v „Sebraných spisech“, jež od r. 1905. vycházejí, pod svazečky „Blednoucí obrázky“ (1905) a „Staří mládenci“ (1908); svazek „Z chudého kalamáře“ rozmnožen byl o „Pražské figurky“ a o „Pana Melichara“ (1866, původně II sv. předch. spisu). Románový rozměr mají kronika rozvratu chudé pražské kupecké rodiny „Usnědeného krámu“ (1890), nejlepší práce Herrmannova, a posud dvoudílný humoristický román pražského banausního měšťáctva „Otec Kondelík a ženich Vejvara“ (1898) a „Tchán Kondelík a zeť Vejvara“ (1905).

Zvláštní pozornost věnuje Herrmann organizaci literární humoristiky české*). Od dob Nerudových, jenž byl posud jediným českým humoristou většho slohu, byl humoristou umělcem pouze Sv. Čech. Vedle něho vyrojilo se mnoho autorů směšných a ubohých humoresek bez vtípu a bez barvy, vypočítaných jen pro chvilkové obveselení; psali je na př. Karel Tůma (* 1843), Josef Štolba (viz níže), později

*) R. 1880. uspořádal J. Herrmann i anthologii českého humoristického básnictví „Humor českého Parnassu“, výbor ten pro novou dobu případně doplňuje obdobná K. Lužanova „Veselá hodinka“ (1904).

Oldřich Seykora Kostelecký (* 1857), *Václav Stech* (v. výše), *František Hejda* (* 1865), *František Flos* atd. Nejlepší humoristické práce obsahoval však Herrmannův humoristický časopis „Švanda dudák“ (od r. 1882), kam převedl redaktor i dřívější přispěvatele zaniklého „Palečka“ (1873—1887), založeného J. Štolbou a Aug. Nevšimalem. Sám ve „Švandě dudáku“ vytvořil jmenovitě drastickou figuru groteskního divadelního referenta, někdejšího ředitele loutkového divadla Vavřínce Lebedy. Od r. 1895. přidružila se k „Švandovi dudákovi“ knihovna humoristické literatury „Čítárna Švanda dudáka“. Z autorů, kteří seskupili se kolem těchto Herrmannových podnikův zmínky zasluhují tři pseudonymní, *Franta Župa* (vl. František Procházka * 1858), *Fa Presto* (vl. Karel Mašek v. výše) a zejména *Karel Šípek* (vl. Josef Peška * 1855). Obratně tento librettista blíží se svými náměty vybranými z lidového života pražského a jeho figurkového bohatství, J. Herrmannovi, převyšuje jej však šťastným jasným v humoru a harmonickou láskou ke všemu nepatrnému; o tom svědčí čtyři svazky jeho povídek „Žertem i do pravdy“ (1888), „Rub a líc“ (1892), „Za větrem“ (1902) a „Čtvrtá kniha povídek a humoresek“ (1908).

III. Realistická novellistika čerpaná ze života venkovského lidu. Mnohem dříve než v ostatní novellistice české převládaly realistické živly v povídkách čerpaných z života lidu venkovského. Působila tu jednak slovesná tradice která sahala až k B. Němcové a Fr. Pravdovi, jednak i mimo literární zájem ethnografický.

Jak literární směr B. Němcové, tak národopisná záliba tkvějí svými kořeny v západoevropském romantismu návratkem k přírodě a k prostotě, hlásaný Rousseauem, obráží se i v důvěrném studiu života a cítění, zvyků i poesie prostých přírodních blízkých vrstev. B. Němcová byla spolu básník realista a spolu národopisec; souvislost s myšlenkovým hnutím t. zv. mlado-německým, prochnutým kritickými reformními snahami sociálními, jeví se u ní kromě toho vřelým porozuměním o mravní a společenské otázky v životě lidovém. V dalších fázích našeho vývoje slovesného nezůstala tato jednota neporušena. Přední zástupkyně vesnické povídky p. B. Němcové, K. Světlá, studovala sice duši lidu a jeho mravní charakter s neobyčejným smyslem pro rysy zvláště význačné

a pokročila i k stopování náboženských ideí lidových, leč upřílišená její tendenčnost přenášená z oblastí denních otázek i do ovzduší metafysiky a ethiky přebarvovala její velkolepě myšlené práce neméně než její sklon k ponuré a divoké romantice. Ostatní spisovatelé, kteří neopouštěli v jádře skutečnost lidového bytu, zůstávali omezeni na příliš úzké, často i místně uzavřené zření. Jiní pokračující ve dráze Fr. Pravdou nastoupené, přizpůsobovali naivně pravdivé a v prostotě líčení věrohodné povídky lidověvýchovnému účelu své literární činnosti; tu jmenovitě katolické kněžstvo s tendencí církevně dogmatickou stálo v popředí.

Zatím národopis, jenž v době B. Němcové byl v pouhých počátcích, se prohloubil a stal všestrannějším. Ke studiu lidové tradice, představovanému u nás Erbenem, Sušilem, Bartošem, přistoupilo sbírání a zkoumání zvykoslovné, k němuž ovšem již B. Němcová učinila průpravné kroky; rovněž studium lidového kroje, které také u ní a u J. Mánesa jest v začátcích, bylo organizováno a promyšleno; konečně i dialektologie, zahájena A. V. Šemberou, našla ve Fr. Bartošovi svého dovršitele. Všecky tyto snahy došly zvláště pečlivého pěstění na Moravě, kromě zmíněného již Fr. Bartoše, který byl v jedné osobě takřka celou encyklopaedií a zároveň společností národopisnou, soustředily se ty snahy kolem „Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci“ (od r. 1883.; s časopisem od r. 1884.), kdež působily i horlivé průkopnice československého národopisu sestry Vlasta Havelková, Lucie Bakešová, Madlena Wanklová přinesší si již z otcovského domu tradici etnografickou, posvěcenou stykem s J. Mánesem. Morava byla bohatou a živou studnicí lidového studia zachovala si velmi dlouho svůj svéráz; přesné rozvrstvení jejích kmenů dle nářečí, dle kroje, dle zvyků udrželo se dodnes; nivellisující městská kultura vnikala sem dosti pomalu. Při tom nejen národopisec, ale i umělec nacházel tu nepřebrané bohatství motivů a podnětů; malebnost a barvitost Slovácka spojená se svérázností tvarovou upoutaly všeobecně jako pozdrav pravé národní duše slovanské. Odlesk toho přinášela záhy literatura: prosté, celkem neuvědomělé zobrazování tvarové a barevné krásy, původní a překypující instinktivnosti, primitivního a polovýchodního lidového slovanství samo znamenalo látkové obohacení české novellistiky. Později zabírali moravští povídkáři hlouběji a všímali si lidového ducha i v jeho slo-

žitějších vztazích, buď vyškoleni v národopise neb vzděláni českými dějinami duchovními.

I v Čechách vzkvétalo poznání národopisné, až po založení ethnografického časopisu „Český lid“ (r. 1891) a po současném vybudování podnětů plné „České chalupy“ na Zemské jubilejní výstavě došlo r. 1895 k památné „Národopisné výstavě československé“, na jejímž podkladě vzniklo pak „Národopisné museum československé“. Leč na realistickou povídku ze života lidového v Čechách nemělo národopisné hnutí valného vlivu. Kdežto na Moravě vábil spisovatele barvitý povrch lidového života, obraceli se v Čechách, kde tento povrch byl setřen, autoři k lidovému vnitru, k myšlenkovému a mravnímu životu vesničanů; při tom podněty dané K. Světlou působily, třebaže namnoze jen mimoděk.

Nejprve upoutal kraj velice samorostlého svérázu, jež milovala a studovala již B. Němcová, Chodsko; ale tu velká minulost zastíňovala přítomnost, takže to byl historický spisovatel Al. Jirásek, jenž v „Psohlavcích“ namaloval byt lidu na Domažlicku. Ostatní Pošumaví ztratilo na své původnosti mnoho stálou životní i račovou výměnou se sousedy bavorskými; proto K. Klostermann, který zpodoboval tento kraj a lid, nečinil valného rozdílu mezi českými a německými obyvateli šumavských hvozdů a nahrazoval scházející rázovitost etnickou konvenční romaneskní zajímavostí. Trojí kraj však otvíral vzácné duchovní poklady, psychologům myslí lidové, zejména pokud měli dosti smyslu pro českou náboženskou tradici a pokud chápali mystický skorem poměr rolníka k půdě: Podkrkonoší, Tábořsko, Čechy východní. Krkonošsko se svým podhořím našlo dva velice charakteristické, namnoze protichůdné epiky svého lidu. Jeden, Antal Stašek, související celou tradicí se starší generací romantickou, všímal si v příbězích psychologie poněkud dobrodružné náboženských zájmů lidu, druhý, K. V. Rais, při veškeré citové vroucnosti, v celku střízlivý básník vesnice podkrkonošské, sledoval základní životní vztahy vesničanů k rodině, půdě, k městu, k mravnímu řádu. Uprostřed obou stojí s kronikou rodného svého kraje v Orlických horách Al. Jirásek (v. výše). Tábořsko, zevně málo poutavé, bylo živým problémem jako někdejší kolébka velké selské a náboženské revoluce husitské; tak pojal a všestranně vysvětlil je J. Holeček, když k domovu svému se navrátil po dlouholetých literárních i kulturních výpravách za

slovanskou lidovou duší. Nejvýchodnější Čechy živily reformační jiskru bratrskou i v době nejkрутější protireformace a zachovávalce ji až do našich časů, zcela svérázně braly podíl na českém i evropském myšlenkovém životě; to vystopovala určitě a přesvědčivě ve svých dílech T. Nováková, když několik méně významných spisovatelů již dříve vylíčilo sousední okresy východočeské po stránce hmotné i zvykové. (Myšlenkovým pojetím lidu u některých z těchto spisovatelů zabývá se Josef Karásek v „Příspěvku k psychologii českého lidu“ [1908]).

V čele starších lidových povídkářů moravských stojí

Václav Kosmák (1843—1898). Narodil se 4. září 1843 v Martinkově u Mor. Budějovic; gymnasium studoval v Jihlavi, theologii v Brně pod Sušilem, jenž vedle učeného P. Matěje Procházky měl velký vliv na jeho národně církevní politiku. Byl r. 1866. vysvěcen, pobyl na různých farách jako kaplan, pak jako farář, nejdéle v Tvarožné a v Prostoměřicích, kdež 15. března 1898 zemřel.

Spisovatelská činnost Kosmákova souvisí s dvěma velkými katolickými podniky moravskými, s kalendářem „Moravanem“, založeným r. 1862. B. M. Kuldou a s deníkem „Hlasem“, jenž r. 1870. z původního listu náboženského („Hlas jednoty katolické“ zal. r. 1849.) proměnil se v denník katolicko politický. Kalendář „Moravan“ dlouho před vystoupením Kosmákovým přinášel povídky z venkovského života, prodchnuté mravokárnou a přísně církevní tendencí, čímž jeví se jako Kosmákova průprava literární; deník „Hlas“ učinil Kosmáka svým feuilletonistou. Tyto feuilletony, spojené v celistvý literární rámec maskou potulného kukátkáře, který ukazuje rozmanité obrázky ze života, založily Kosmákovu slávu. „Kukátko“ (v V dílech 1877—1892) s dodatky „Několik obrázků z Kukátka“ a „Nové obrázky z Kukátka“ tvoří směs životopisných vzpomínek, krajinářských obrázků, každodenních anekdot, ostře narýsovaných venkovských figurek, cestopisných arabesek, povídkových doprovodů k některé časové otázce; všecko ozářeno jest jadrným, ač někdy velmi drsným humorem; prodchnuto přísným kazatelským a mravoučným zápallem, vypravováno lidovým zábavným způsobem. Od této tendenční feuilletonistiky postoupil V. Kosmák k novellistice; ve svých povídkách kreslí velice živě a ostře lidové postavy s patrným sklonem ku po-

Stručné děj. čes. lit. *Novák-Novák.*

vahám zvráceným a špatným. Ukazuje tu vedle naprosté znalosti moravského venkova i výmluvnou pravdivost a nebojácnou upřímnost, která neleká se odporných postav a hnusných výjevů. Leč vždy, ať v lapidárních rysech charakterisuje rozvoj a rozvrat svých vesnických hrdinů, pravidelně soustředěný na jedinou vlastnost, ať s nepopěrnou epickou silou vypráví do široka některý z typických dějů, dokazuje a obhajuje určité mravokárné a náboženské zásady. Mnohé z těch povídek svazoval v cykly „Kytice z vonného i nevonného kvítí“ (1885, později „Lidský zvěřinec“), „Staří a mladí“ (1888), „Pošetilci“ (1890). Jiné významnější jsou „Jak byl Rapouch jun. vyléčen“ (1885), „Bída je — proto juchu!“ (1890), „Otrávená růže“ (1895); pak některé ostře tendenční polemicky vyhocené „Volby do říšské rady“ (1892), „Fotografie z tábora černých“ (1894) a „Fouňna, svobodný pán z Nadutína“ (1895), vesměs z posledních let činnosti Kosmákovy.

Bezprostřední své epické umění, břitkou vervu satirickou, šfavnatý a nemilosrdný humor, dar lidového vypravatelství, ale i tendenční předpojatost osvědčil V. Kosmák nejlépe v obou širokých skladbách „Sláva a úpadek Jana Kroutila, pololáníka v Drnkálově“ (1877) a „Jak Martin Chlubil bloudil a na pravou cestu se opět vrátil“ (1886), jimž řízností satiry, nikoliv však silou vypravatelskou a znalostí líčeného prostředí, blíží se dva rozlehlé výstražné obrazy z města „Eugenie“ (1882 a 1883 o II díl.) a „Chrt“ (1886). Nedostatkem stavby a vkusu trpí ostatní rozsáhlejší práce Kosmákovy. „Ztracená“ (1885) a „Potkalo ji štěstí“ (1891). K obrovskému rozšíření Kosmákových spisů na Moravě, na nichž pro pádnou charakteristiku, bodrý, ač nešlechtěný humor, odvahy plný, t. zv. „naivní naturalismus“, přehlíženy byly mnohé vady, zejména i zanedbaná stránka jazyková a slohová, přispěla trojí vydání jeho děl: první 1883 a 1884 (III díly), druhé a třetí pak po jeho smrti, jedno v redakci P. J. Mathona v Brně, druhé v Telči. [Nejobširněji rozebrali a ocenili Václ. Kosmáka K. Juda v VII. progr. reálky v Novém Městě na Moravě 1901 a Arne Novák v „List. filolog.“ 1904.]

Stejnou oblast jako V. Kosmák volila pro svoje vypravování *Františka Stránecká* (1839—1888), vl. Františka Všeeteč-

ková, provd. Koerschnerová. Její prosté povídky z moravského života lidového, vydané v knihách „Z našeho lidu“ (1883), „Některé črty“ (1885) a „Z pohoří moravského“ (1886) a posmrtně shrnuté pod titulem „Povídky, obrazy a črty“ (1889—1892) vyznačují se spíše tklivostí ženského citu, vlídnou lidumilností a mírným soucitným humorem, než odvahou bezprostředního realismu a výrazností podání.

O nejednu z těchto rysů se s Fr. Stráneckou sdílí *Gabriela Preissová* (* 1862, rodným jménem Sekerová, podruhé provdaná Halbanová), jmenovitě v pozdějších pracích, kde vystupuje zřejmý sklon k literární konvenci. Význam prvních jejích novell — a nad formu dějově jímavé, sentimentálně nadechnuté, z celistvé životní souvislosti vytržené novelly nikde se nepovznesla — otiskovaných na rozhraní 80. a 90. let spočíval v tom, že lehkým uměním vypravovatelským, průhlednou povahokresbou rázovitých postav, živě vedeným dialogem zbarveným dialekticky, upozornila na barvitý a svěží kraj a lid slovácký, který povídce české byl takměř novinkou zájem národopisný, primitivní umění vypravovatelské, citové vroucí zaujetí a svěží naivní ženská zaručovaly úspěch jejím prvním povídkám slováckým. Když později, opustivši i v životě půdu moravskou — žilaf do té doby v Hodoníně a Oslavanech — volila své látky ze slovinských Korutan, bavila znovu své čtenáře novostmi scenerie a novostmi lidových typů, leč tu často již pronikala povrchní konvenčnost a planá povídavost; větší měrou trpí těmito nedostatky její povídky z pražské t. zv. lepší společnosti. Časový pořad jejích knih, většinou to sbírek novellistických, jest tento „Obrázky ze Slovácka“ (1886, II. vyd. 1901), „Ideály“ (1889), „Povídky“ (1890), „Z mého alba“ (1890), „Črty ze Slovácka“ (1890), „Nové obrázky a črty“ (1893), „Obrázky bez rámu“ (1895), „Korutanské povídky“ (1896), „Mládí a jiné novelly“ (1898), „Když hvězdy padaly“ (1898), „Povídky“ (1899), „Jerla“ (1901), „Talmové zlato“ (1901), „Z mítané haluze“ (1901), „Máky v žitě“ (1903), „Porosené pavučiny“ (1904) a „Setmělé cíle“ (1905). Obě její dramata ze života slováckého „Gazdina roba“ (1889) a „Její pastorkyňa“ (1890), jichž scenická působivost a zevní malebnost obratně zakrývají nedostatek vlastního dramatického rozvoje, způsobila značný roz-

ruch jako ranní příklady realistické hry lidové na jevišti Národního divadla.

Hluběji než G. Preissová vnikl pod pestrý povrch lidového života slováckého *Jan Herben* (* 1857). Zrozen v Brumovicích u Hustopeče uprostřed moravského Slovácka, vychován v brněnské škole Bartošově k pochopení národního svérázu moravského, odmítav za historických a jazykových studií na universitě v Praze všechny vlivy západních literatur a pronikaje naopak k samému jádru české řeči a minulosti, upozorněn realistickou literaturou ruskou na mravní otázky zachvívající slovanskou duši národní, ukázal se Herben podrobným, věrohodným a láskyplným kronikářem rodného svého kraje. Sbírký jeho životných, namnoze rázovitě humorigistických obrázků a povahokreseb ze Slovácka jsou „Moravské obrázky“ (1889), „Slovácké děti“ (1890) a „Nadědině“ (1893); v staleté kronice slovácké rodiny „Do třetího a čtvrtého pokolení“ (1892, II. vyd. 1907) řeší Herben na širokém základě a s mohutnou silou epickou problém dědičnosti. Ostatní činnost Herbenova náleží žurnalistice, vedené v duchu mravní reformy, neúprosné kritiky, společenské i náboženské emancipace české veřejnosti (viz níže); episodou v novinářském tom úsilí, kromě svěží knihy pro mládež „Bratr Jan Paleček“ (1902), jest osobitá sbírka subjektivních obrázků z jihočeského zákoutí „Hostišov“ (1907); psychologie lidu na Tábořsku, připomínající poslední práce Holečkovy a podložená historickými výklady o protireformaci v Čechách, nepůsobí však tak silným kouzlem jako ostře vykreslené postavy venkovanů, jako důvěrné obrázky z jihočeské přírody psané ze srdce myslivce a přítele zvířat a zrosené jemným humorem. Jadrná, lidově původní řeč neobyčejné jasnosti a barvitě živosti zvyšuje svéráz Herbenových prací.

Alois Mrštík (* 1861) vystoupil v literatuře jednak jako spolupracovník svého mladšího bratra Viléma ve sbírce novell „Bavlnkové ženy a jiné povídky“ (1897) a v dramate „Maryša“ (1894), jednak jako samostatný novellista v knihách „Dobré duše“ (1893), „Rok na vsi“ (1903 v IX. dílech) a „Obrazy z Tater“ (1904). V oněch pracích společných, líčících vesměs lidový život slovácký, uplatňuje svou osobnost hutně plastickou kresbou postav a dramatickým spádem

dialogu. V těchto, jmenovitě v obsáhlé, cyklicky seřazené kronice slovácké dědiny Habrůvky, „Rok na vsi“ — Alois Mrštík žije od let jako správce školy v Divákách u Hustopeče — zachycuje takřka kinematograficky do malých životem kypících obrázků neobyčejné lokální věrnosti celý život moravských Slováků v plesu i v žalu, při práci i v slavnostech, nejšťastněji tam, kde celý lidový zástup víří a hlučí pod nárazy instinktivních vznětů. Obrazy ty, kde i dialektická stránka má ráz vzácně dokumentární, jsou zároveň cennými doklady národopisnými i šťastnými ukázkami důsledně realistického pozorování v novellistice; komposice umělecké však nemají.

Z ostatních novellistů, zobrazujících s ethnografickou přesností život jednotlivých moravských kmenů a krajů v drobných, namnoze humoristických kresbách, dlužno alespoň jmenovati autory: *Jana Spáčila Žeranovského* (v. výše), *Karla Křena* (* 1861, vl. Františka Zgodu), *Jana Vyhlídala* (* 1861) a *Otakara Bystřinu* (* 1861, vl. Ferdinanda Dostála), kteří zobrazují život hanácký; *J. M. Slavičinského* (* 1861, vl. Jana Misárka) a *Čeňka Kramoliše* (* 1862), dva to kronikáře moravských Valachů a *Michala Srubjana* (1870—1908, vl. Martina Prigla), jenž s humorem líčí Slovácko. Slezsko má své lidové vypravovatele ve zmíněném J. Vyhlídalovi a historickém povídkáři Fr. Slámovi (v. výše). Většina z těchto prací vydána byla v „Moravsko-slezské kronice“ (založ. r. 1890, nyní vydávána R. Prombergrem). Několik autorů uveřejnilo čistě národopisné záznamy a dokumenty moravského lidového života bez jakýchkoliv uměleckých cílů; leč výbor a uspořádání látky nasbírané s opravdovou zálibou a porozuměním mimoděk prozrazují i spisovatelské nadání sběratelů. Takové dokumenty nahledali na Slovácku *Augusta Šebestová* a *Karla Slavíková-Welsová*, na Valašsku *Josef Kalda*.

Vyšší cíle než tito čistě lokální zpodobovatelé krajových a kmenových výseků vytkl si *Methoděj Jahn* (* 1865). Jmenovitě starší jeho povídky, v nichž s dobrým porozuměním pro jednoťu krajinné i lidové povahy zobrazuje, většinou zasmušilými a ponurými barvami moravské Valašsko, působí svou přesvědčující životností a vroucím soucitem se strádajícím lidem; jsou zahrnuty do knih: „Z temných i světlých cest“ (1894), „Nevzešlo ráno“ (1897), „Zapadlé úhory“ (1900), „Tiché světy“ (1905), „Ve černí stíny“ (1908). Když

však M. Jahn opouští oblast Valašska, kde vyrostl, kde jako učitel uprostřed lidu působí, nabývají jeho práce konvenční mělkosti. Z českých autorů působil na M. Jahna nejrozhodněji K. V. Rais.

V čele českých novellistů, kteří studovali lidovou duši, dlužno jmenovati *Antala Staška* (* 1843, vl. Antonína Zemana). Antal Stašek není stoupcem realismu literárního, naopak v mnohé příčině jeho protichůdcem. Jak studia v Polsku a mladistvá literární i veřejná činnost v Praze, tak mocný vliv romantických básníků polských, z nichž přeložil i úryvky ze Slowackého, připoutaly potomka starobylého selského rodu z podkrkonošského Stanova k hnutí romantickému. Tak ukazuje se v prvních veršovaných knihách, eposu „Václav“ (1872) a dvou svazcích „Básní“ (1876 a 1880) opožděným byronovcem: neurčitými osnovami vzrušených dějů prodírá se mohutný proud reflexivní, v němž vlny těžké melancholie světobolné po způsobě básníků polských kříží se s vlnami činorodého, svobodomyšlného chtění rázu mladoněmeckého. Lyrické živly zcela ustupují meditaci a rozbujnělé epice. Ta nejraději volí si náměty z duševního života lidového, představovaného bizarními a zcela osobitými postavami, jejichž romantičnost nezvykle se odráží od ústředí venkovského, podaného s naprostou podrobností a jistotou dobrého znalce, žijícího uprostřed podkrkonošského lidu; (od r. 1878. jest A. Stašek advokátem v Semilech). Poprvé ukázal A. Stašek tuto zálibu a schopnost v povídce „Z horské krčmy“ (v „Květech“ 1866); široce uplatnil ji v „Nedokončeném obraze“ (1878), novellistické to skladbě, rozlehlé a namnoze nepřehledné stavby s velikým bohatstvím figur; i veršovaná povídka „Z doby táborů“ (1884) zvláště cenná jako dobový dokument politického našeho probuzení, nesena jest tímto směrem. Odmlčev se na několik let, propracoval se A. Stašek, zaujatý i v životě otázkami socialními a politickými, k hlubokému poznání novodobých duchovních hnutí v české myslí lidové, jmenovitě v našem Podkrkonoší. Psychologická kresba, provedená často do jemných podrobností, dychtivý zájem o veškeré myšlenkové vření naší doby, vzácný smysl sledovati odrazy evropských směrů ideových v našem životě slučují tyto pozdější práce Staškovy s nejlepšími z realistických českých povídek venkovských; za to tendenční vyostření, ne-

přehledná mladoněmecká stavba, výstřední záliba v romaneskních zápletkách a rozuzleních, konečně i nepropracovaná, zpola novinářská, zpola lyrická řeč, schylující se namnoze k rhetorice, staví je k starší novellistice české. Z nich povídkový cyklus „Blouznivci našich hor“ (1895) sloučený v románovou jednotu, sleduje spiritistické hnutí v lidu krkonošském; velký trojdílný román „V temných vírech“ (1900), zabývá se otázkou dělnickou a bojem kapitalismu se socialismem; dvousvazkový román „Na rozhraní“ (1908) řeší národnostní problém na českoněmeckém pomezí.

Zmínky zasluhuje i A. Staškův zdařilý překlad G. Hauptmanna dramatu „Forman Henčl“ (1899), k němuž se řadí rovněž šťastné zčeštění „Tkalců“ téhož básníka Josefem Krušinou ze Švamberka (1899); dvěma znalci a básníky českého lidového života podkrkonošského ztlumována tu proslulá naturalistická díla velkého současného dramatika, jenž vedle svého bratra K. Hauptmanna a vedle H. Stehra nejlépe vystihl život duši německého obyvatelstva Krkonoš.

Podkrkonošský lid na Jičínsku a Novopacku nejzevrubněji a nejpravdivěji zpodobil v druhé, pozdější, části své literární činnosti Karel V. Rais (* 1859), rodilý z Bělohradu u Nové Paky. V početně hojně slovesné produkci Raisově obražejí se i jeho zevní osudy: vesnické jeho povídky berou svou látku buď z rodného kraje autorova, nebo z pohorského Hlince, kdež působil v 80. letech jako učitel; úřad učitelský vedl jej nejen k hojnému spisování pro mládež, ale i k zdůrazňování tendence výchovné ve všech skoro spisech: přesídlení do bezprostředního sousedství pražského — od r. 1894. jest K. V. Rais ředitelem měšť. školy na Kr. Vinohradech — rozšířilo jeho obzor a dalo mu potřebnou vzdálenost od látek i postav podhorského venkova. Do literatury vstoupil Rais jako epigon vlasteneckého básnictví, jako primitivní a idyllický žák Sv. Čecha; prostota venkova, historická vzpomínka, láska k rodné půdě, sentimentální krajinomalba, prostá drobnokresba venkovských postaviček jsou hlavní náměty jeho veršovaných knih „První květy“ (1881), „Doma“ (1883), „Obrázky od nás“ (1885), „Obrázky veršem“ (1886), určených jmenovitě mládeži a doplněných řadou veršiček a říkánků pro nejmenší děti. K veršovaným těm pracím druží

se hojně povídkové sbírky pro mládež: v některých obnovuje a napodobuje národní slovanské pohádky a pověsti; v jiných zasažen silně vlivem V. B. Třebízského, vychovává elegickými příběhy z národní minulosti k uvědomění národnímu — tak zejména v charakteristických „Povídkách ze starých hradů“ (1888), „Listech z české kroniky“ (1888), „Z naší kroniky“ (1892) a „V záři minulosti“ (1892), někdy vypráví zábavným způsobem příkladné životopisy českých spisovatelů a umělců; konečně sestavuje i výběry ze starších spisovatelů se zřetelem výchovným. Všecky tyto práce, vzniklé většinou v letech 1881—1892 a od r. 1908. shrnuté do VII dílných „Spisů pro mládež“, značí v Raisově činnosti pouhou slovesnou přípravu a službu tendenci vlastenecko-paedagogické.

Vlastní literární význam K. V. Raisův spočívá však v jeho realistických obrazech z venkovského života na českém podhoří; kromě selského lidu vystupují tu i hojnou měrou učitelé a kněží venkovští sloužící národním a buditelským snahám. Mezi knihami převládají soubory kratších prací; skladby rozměrem nejdelší „Zapadlí vlastenci“, „Západ“ a „Pantáta Bezoušek“ mají spíše ráz kroniky volně rozpředené; skutečným, promyšleně rozpředeným románům stojí nejbliže knihy „Kalibův zločin“ a „Na lepším“. Chronologický postup děl sem hledících jest tento: „Výminkáři“ (1891), „Horské kořeny“ (1892), „Potměchuť“ (1892), „Rodiče a děti“ (1893), „Zapadlí vlastenci“ (1894), „Kalibův zločin“ (1895), „Lopota“ (1895), „Za světem“ (1896), „Pantáta Bezoušek“ (1897), „Půlpáni“ (1898), „Mezi lidmi“ (1898), „Západ“ (1899), „Paničkou“ (1900), „Na lepším“ (1902), „Stehle“ (1905), „Káča a jiné obrázky“ (1906) a „Sirotek“ (1907). (Od r. 1909. vychází souborné vydání spisů K. V. Raisových.)

Valná většina novellistických prací Raisových, v nichž líčení zevního života venkovského i skrovná krajinomalba podány jsou střízlivě až suše, kdežto vlastní příběhy vypravovány jsou s citovou vřelostí a lidumílnou účastí, má ráz chmurný. Rais volí s oblibou trpné a pokořené povahy, odstrčené a podlomené postavy, hmotně i duševně ujařmené existence, churavé a odkopnuté výměnkáře, starce opuštěné od dětí, nuzné podruhy, vysílené, životem vypotřebované ženy, dívky zkažené velkým městem a vracející se beznadějně do

domova, churavé muže jdoucí na ves umřít, nepatrné zavržení osudu, toužící marně po lásce a něze, tiché duše vydrážděné nespravedlností a nezřízeností okolí až k zločinu. Ukazuje, jak tyto povahy, které charakterisuje velmi případně dialogem, někdy i monologem, vedou trdně a beznadějně, sileny jakousi náboženskou resignací a hlubokým smyslem pro povinnost, svůj životní boj. Umí vystihnouti pravidelnou a krásnou zákonnost práce na poli a instinktivní jednotu sedláka a půdy. Variuje v celé životní rozmanitosti vztah starých rodičů k dětem, výměnkářů k hospodářům, podruhů k sedlákům. Jsa nadšený vyznavač posvátnosti venkova, neumdleně předvádí rozkladný vliv městské vzdělanosti a nemravnosti na české horaly; káře vystěhovalectví, zpanštllost, cizáctví, marnivost. Tento tradicionalism pojí se v některých pracích, kreslicích v idealistickém osvětlení venkovské učitele a kněze, v „Zapadlých vlastencích“ a v „Západě“, které se občas stýkají s obdobnými pracemi Jiráskovými, s vlasteneckou tendencí; v idyllickém, ale nesmírně rozvleklém „Pantátu Bezouškovi“ dává tradicionalism ten ve sporu se skutečností soudobé Prahy, podnět k zábavnému zpracování humoristickému. Určitá ta, ač nevtíravá tendence mravně výchovná, zastupuje u Raisa vlastní jednotlící názor světový. Nikde nezabývá se Rais společenskými a hospodářskými vlivy na duše lidových svých reků; nikde nesestupuje k výkladu jejích povah a činů ze života instinktivního a pomísjeje tuto stránku naprosto v oblasti erotické, líčí vztahy milostné jednostranně a kuse. Nikoliv z povahy své látky — právě v končinách jím líčených hýbají duši lidovou velké otázky náboženské, společenské, ba filosofické — vyhýbá se skorem úzkostlivě všem myšlenkovým problémům, rozvífujícím ducha i srdce jeho podhořanů, a vůbec jest spíše podrobným a vroucně zaujatým realistickým kronikářem svého lidu než jeho pronikavým psychologem neb tragickým básníkem širého zření. (O K. V. Raisovi viz studii A. Nováka v „Obzoru lit. a uměl.“ 1900, roč. II.)

Způsobem Raisovi velice přfbuzným líčí Krkonošské horaly i *Josef Krušina ze Švamberka* (* 1859) a *Josef Šír* (* 1859), onen s darem ostřejšího pozorování realistického, tento s vřelejším soucitem pro lopotu lidu ztravovaného hmotnou prací.

Jak Josef Holeček tak Teréza Nováková došli dlouhými oklikami literárního vývoje k psychologii českého venkovana

s hlediska náboženských, socialních a ethických ideí, pro něž nebylo místa v realistickém díle Raisově a jež K. Světlá i A. Stašek podávali v přebarvení romantickým.

Josef Holeček (* 1853) bývá pokládán za nejtypičtějšího představitele slavjanofilského směru v české literatuře, třeba že myšlenkový proud ten u něho má celkem jiný ráz než na Rusi. Vzděláním, studii, četbou, cestami, politickým přesvědčením tihne Josef Holeček, rodák jihočeský a redaktor slovenské zahraniční rubriky v „Nrodních Listech“, rozhodně k slovanskému jihu a východu. Hledá spojitost mezi myšlenkovým i veřejným životem svého národa a slovanských soukmenovců; odmítá nadvládu západoevropských, jmenovitě německých vlivů u nás; odkazuje od mezinárodní knižní a společensky vylučné kultury, ku račové, životní, lidové vzdělanosti slovanské. To vyslovil velice zevrubně v publicistických svých publikacích „Rozmanité čtení“ (1881, 1886, 1892), „Zrcadlo naší národní společnosti“ (1881), „Ruskočeské kapitoly“ (1891), „Zájezd na Rus“ (1896) a „Vysoké hráze třeba“ (1904). Kladné rysy národní povahy slovanské, hrdinskou odhodlanost, mužnou pravdomilovnost, kmenovou soudržnost, smysl pro rodovou čest, sledoval nejprve u Slovanů balkánských, mezi něž uvedlo jej studium jejich národní epiky i povolání válečného zpravodaje za balkánské války. Plody onoho studia jsou překlady a ohlasy rhapsodické epiky jihoslovanské, kterou k nám uváděl již S. Kapper, „Junácké písně národa bulharského“ (ve II sv. 1874 a 1875) a „Hercegovské písně“ (1876). Z vlastního pozorování a studia poměrů Černo-horských přinesl kromě informačního spisu „Černá Hora“ (1876) i několik knih povídkové prósy „Za svobodu“ (1878—1880 ve III díl.), „Černo-horské povídky“ (1879—1881 ve II díl.), „Černá Hora v míru“ (1883—1885 ve III. díl.), „Junácké kresby černo-horské“ (1884—1890 ve III díl.*).

*) Zájem o balkánské Slované v českém písemnictví od 70. let jest značný. Udržují jej četní překladatelé z jihoslovanských jazyků, uvádějící k nám díla veršovaná i prosaická, z nichž kromě *Josefa Koláře* (viz výše) jmenujeme ještě *Františka Fahouna* (* 1844), *Jana Hudec* (* 1856), *Josefa Koněru* (* 1858) a *Josefa Zdeňka Raušara* (* 1862). Mezi nimi vynikají oba básniční překladatelé ze srbských J. Hudec a J. Zd. Raušar, tento rozsáhlým rozhledem, onen vytříbeností formální. Po-

Všestrannost a hloubku svého zájmu o epickou poesii národní J. Holeček krásně dosvědčil cenným překladem obrovského finského lidového eposu „Kalevala“ sestaveného E. Lönnrotem (1894—1896 v V dílech); k tomu připojil i přebásnění finské lyriky národní „Kantelatar“ (1904).

Po veškerých těchto náběžích a oklikách J. Holeček našel svůj pravý tón literární teprve, když v široce založené a do nejdůvěrnějších podrobností rozpředené kronice, prosycené svěžími dětskými vzpomínkami i samorostlou filosofií životní, vrátil se k rodnému svému jihočeskému kraji v okolí Vodňan. Od r. 1898. chce vyčerpati v rozsáhlém polorománovém cyklu „Naši“ (posud VII svazků: I. Jak u nás žijí i umírají, II. Létá, III. Bartoň, IV. Výprava, V. Boubín, VI. Adamova svatba, VII. Vojna) všecku zevní i vnitřní pravdu jihočeského kraje a kmene za svého mládí i s hojnými pohledy retrospektivními. Není to román v pravém smyslu; kompozice jest nejistá a nepřehledná; dispozice dějová, sestavení hlavních osob svazek od svazku se mění; výklady ethnologické zastírají nejednou jádro epické. Ale česká duše národní otevírá se v tomto vzácném dokumentu dokořán: brzy některá postava lidová, brzy volná rozprava zvykoslovná, jindy osnova velké novellistické zápletky, uvádějí až na dno problémů otfásajících prostou českou myslí. O otázce náboženské, o poměru k půdě a práci, o pojetí smrti, o vztazích rodinných, o rozporu šlechty a lidu, s marnotratným bohatstvím podrobností pojednává tu sice velmi laxní a neukázněný umělec, ale opravdový básník a výborný instinktivní psycholog. (O „národní filosofii“ v Holečkových „Naších“ pojednal Alb. Pražák v progr. gymn. „Minervy“ v Praze 1908.)

Teréza Nováková (* 1853) rozená Lanhausová, vstoupila do literatury několika svazky konvenční novellistiky, v nichž jednak s přecitlivělou dojatostí líčí bolestné osudy žen, hledajících uprostřed nechápavé společnosti mravní sebeurčení, jednak s mírnou ironií kreslí drobné zvrácenosti malého města. K těmto sbírkám novel „Z naší národní společ-

dobným způsobem jako J. Holeček volil si Černou Horu za dějiště svých novellistických obrázků jeho redakční kollega *Ignác Hořica* (1859—1902), jenž získal si u čtenářstva obliby svými konvenčně ale švižně psanými novellami z vojenského života a z národnostního rozhraní slezského.

nosti" (1887), „Z měst a ze samot" (1890), „Kresby a črty" (1891), „Tři ženské podobizny" (1897) druzí se i „Maloměstský román" (1890). Některé současné nebelletristické práce ukazovaly poučně k šířícím se obzorům spisovatelčiným. V lidově psané jubilejní monografii literárně dějepisné „Karolina Světlá, její život a spisy" (1890) přihlásila se k literárnímu svému vzoru K. Světlé, ženě intelektuelní, hledající v duši lidové ozvuk myšlenkových proudů novodobých. Z pobytu v Litomyšli od r. 1876. vzešly podrobné a odborné studie národopisné „Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku" (1891) a „Východočeské lomenice" (1903), pak krajinopisné knihy, líčící scenerie dalších prací autorčiných „Z nejvýchodnějších Čech" (1898) a „Čechy Východní" (1902). Také populární, ženskému čtenáři určené obrazy z českých dějin „Slavín žen českých" (1894) naznačují po svém způsobě další dráhu T. Novákové národní dějiny české poutají ji hlavně po stránce náboženské; největší pathos náležel teskné době emigrantské a protireformační. Veškeré tyto práce mají význam průpravný; doba zralosti literární nadchází až počátkem XX. století. Zatím T. Nováková znovu rozšířila svůj obzor myšlenkový hojnou přípravou a činností feministickou, které se zvláště věnovala od svého návratu do rodné Prahy r. 1895. a pro níž vytvořila orgán v časopise „Ženský Svět" (1897—1907). R. 1902. vyšel první svazek realistických kreseb a povídek z lidového života na Litomyšlsku, „Úlomy žuly" ostré charakteristiky, přísné rázovitosti, drsné pravdivosti, posud však vábil spisovatelku jen svérázný zevnějšek lidový a některé primitivní vztahy společenské. V dalších rozměrem rozsáhlých knihách tohoto řádu, v nichž dějiště prací rozšířilo se z Litomyšlska i na Poličsko a Skutečsko, ponořuje se veskrze do myšlenkového života východočeských venkovanů: v „Janu Jílkovi" (1904) podává na základě dobových dokumentů tragickou historii českého emigranta a českoobrabského blouznivce z XVIII. věku; v „Jiřím Šmatlánu" (1906) kreslí dopodrobna duchovní rozvoj tvrdohlavého evangelického sekretáře z Poličska, jenž umírá jako sociálně demokratický nadšenec; v románě „Na Librově gruntě" (1907) předvádí osvíceného sedláka od moravských hranic, v jehož důvěrných osudech obráží se politické osvobození z r. 1848.; v nejrozsáhlejší románové skladbě „Děti

čistého živého“ (1909) sleduje tragický rozvrat pantheistické sekty „adamitské“ na Skutečsku v druhé polovici XIX. stol. Kdežto však v těchto důsledně realistických a bohatě věcných románových komposicích psaných s energickou mužností v pojetí i v provedení potlačeny jsou naprosto živly subjektivně citové, promítají pohádkové a legendární sbírky prós, „Rosné perly“ (1902) a „S kamenité stezky“ (1908), pod symboly a allegoriemi nejosobnější vztahy autorčiny, jmenovitě neutěšitelné hoře mateřského srdce, zlou sudbou strašně popleněného.

Ostatní novellistické práce z východních Čech — Al. Jirásek našel v lidu litomyšlském látku pro dvě dramata „Vojnarka“ a „Otec“ — mají více zajímavosti národopisné než literární. Z bezprostředního sousedství „Jiřího Šmatlána“ a „Jana Jílka“ volila svou povídkovou látku *Anna Popelková* pro knihu „Za jeden hřích“ (1897) se zvláště jemným citem pro dialekt, kterého i T. Nováková šetří. Pohodlí žďárské, které v několika pracích líčival již Fr. Pravda, od počátku 90. let v naivně realistických povídkách průhledné osnovy a mravoučné tendence kreslí *Vlasta Pittnerová* (* 1858) provd. Weymelková; starší sbírky jejích prostých povídek „Ze žďárských hor“ (1892), „Žďárské obrázky“ (1893), „Od Žďáru“ (1894) jsou cennější než pozdější její nadprodukce.

Karel Klostermann (* 1848) zaujímá zvláštní místo mezi českými povídkáři zpodobujícími lidový život. Narodil se na německé straně Šumavy v Horních Rakousích, prožil mládí na rozhraní českoněmeckém v Sušici, vykonal německá studia, stal se německým žurnalistou a posléze profesorem německé reálky v Plzni. Pod pseudonymem Faustín, jež učinily známým malé causerie a obrázky, uveřejnil r. 1890. svoje „Böhmerwaldskizzen“, jdoucí ve stopách německých básníků Šumavy a Českého Lesa Josefa Ranka a Adalberta Stiftera. Nenašed však v německé literatuře povšimnutí, jal se psáti česky a rázem stal se spisovatelem oblíbeným. Upoutal lehkým půvabným způsobem vypravování, švihně povídacím a barvitým slohem, ději napínavými, příběhy konvenčně erotickými. Zevrubná líčení ze života sklářů, dřevařů, vorařů, pytláků a hajných šumavských, jmenovitě z osudného roku 1870., lykožroutové to katastrofy, seskupuje kolem líbivých milostných

historií jako barvitou dekoraci. Vášnivým scénám vždy romaneskně uspořádaným dává odehrávat se v barvitém rámci krajinářském prosyceném nadšením pro hory a lesy. Za to nepostihuje Klostermann nikde svérázu lidového; nezahlobává se do duší svých postav, působících vždy spíše dojmem dekorativním; ba nedbá ani o rozlišení českého a německého. lidu na hranici rakousko-bavorské. Nejlepší z jeho prací tohoto druhu jsou romány „V ráji šumavském“ (1893), „Ze světa lesních samot“ (1894) a „Skláři“ (1897), i povídky „V srdci šumavských hvozdů“ (1896). Časovou látkou upoutal i román ze života vídeňských Čechů „Za štěstím“ (1895). Od r. 1894. vycházejí „Sebrané spisy“ Klostermannovy (posud XIV sv.), vedle uvedených prací obsahují i hojné romány, povídky, humoresky, feuilletony rázu konvenčně zábavného.

IV. Literatura zábavná a konvenční. Vedle spisovatelů, kteří svojí tvorbě vytkli uvědomělé cíle umělecké, ne alespoň sledující význačné vzory literární, dali se unášeti hlavními proudy slovesnými, stojí v kvantitativní převaze autoři, již nechtějí než bavit nebo tendenčně vychovávat své čtenáře naprosto bez zřetelů literárně uměleckých. Značí v písemnictví vždy živel konservativní, neboť zůstávají dlouho věrni přežilým módám literárním a namnoze žijí z odpadků starých škol a dávno mrtvých mistrů; ostatně vkus průměrného čtenářstva, jenž jest jim vůdčí normou, vždy o několik desetiletí pokulhává za vážnými směry uměleckými. Po mnohé stránce znamenají ve vnitřním životě literárním prvek rozkladný; jejich nadprodukce, umožněná chvatnou improvisační methodou a naprostou lhostejností o charakter slohový, nejednou dusí vážnou tvorbu uměleckou, ať již svou mnohostí nebo opakováním čtenářského zájmu.

V přítomné době, kdy opravdoví umělci slovesní usilují jednak o psychologické zniternění a prohloubení, jednak o vyšší methodu produševnělého a důsledného realismu, libují si konvenční spisovatelé i nadále v čistě zevnějším, hrubě látkové, dějově přeplněné romantice, v dobrodružných příbězích, libovolně fantastických zápletkách nebo opět v naivním okreslování povrchní skutečnosti života s všelijakými lidumilnými a reformními tendencemi, které pravidelně jsou vnuceny a neorganicky nalepeny. Kdežto vážní umělci snaží

se viděti jasně a ostře, utápějí konvenční literáti vše v neukázněné, pohodlné sentimentalitě. Jestliže realismus zastává krásný požadavek, aby spisovatel líčil pouze to, co na dno zná, aby své tvorbě vždy předesílal podrobné, trpělivé studium věcné, konvenční literáti rádi kreslí v neurčitých tazích a mdlých barvách světy a vrstvy vzdálené, drážďící sice zvědavost povrchního čtenářstva, ale samému autoru jen matně, z doslechu, z dohadu známé.

Právě v tom spočívá zpravidla vítězství autorů tohoto druhu: uvedou do literatury dotud neznámé prostředí, sensationálně novou látku, nevyužitou potud scenerii; tím strhnou k sobě čtenářstvo, žíznlivé po překvapení, aby na to mohli po léta těžiti ze své speciality. V této věci jest konvenční belletrie v těsném vztahu k novinářskému reportérství, jako vůbec valná většina novellistů tohoto řádu skládá se ze žurnalistů. Odtud onen pestrý, napínavý, na zevní efekt vypočtený sloh konvenční belletrie, v němž feuilletonistické prvky a reportérské živly přímo dusí vlastní povídkovou epiku. Mnohé z konvenčních spisovatelů poznali jsme již při přehledu povídek historických, genrových a vesnických; zde chceme v rychlém výčtu vyjmenovati autory, jejichž práce buď libují si v povrchním exotismu, buď v naivním zpodobování společenského ruchu, buď v žurnalistickém vzdělávání lidu tendenčně vyhocenými novellami. Sentimentalismus spisování tendenčního dosahuje vrcholu v produkci některých ženských autorek. Samostatnou, literárně málo významnou skupinou jsou moralisující povídkáři katoličtí.

Z veliké řady belletristů konvenčních vyjímáme několik význačnějších, kteří s obratnou volbou látky, napínavou úpravou dějovou, živou malbou prostředí, poutavým způsobem vypravovacím vzbudili větší pozornost. *Servác Bonifác Heller* (* 1845), jenž jako spoluredaktor „Lumíra“ a „Květů“ i člen redakce „Národních Listů“, zaujímal význačné místo v literární organizaci 70. a 80. let (napsal i řadu cenných vzpomínek na tato léta, nevydal jich však souborně), zobrazil ve svých barvitě a pružně psaných románech scény bitevní ruský a kavkazský život, mezinárodní společnost plavící se po moři, i obchodní vrstvy pražské. *Bohumil Havlasa* (1852—1878) upozornil na sebe více než svými romány dobrodružným životem, ženoucím se stále z domácí tišiny do rušného

světa za hranicemi, jmenovitě na daleký slovanský východ, kdež jako ruský voják v kavkazské válce předčasně našel smrt. Vášnivý neklid, dobrodružná fantastičnost, touha po všem výstředně barvitém, divoce exotickém, improvisační chvat charakterizuje i jeho románové knihy, z nichž „V družině dobrodruha krále“ (1874) a „Kněz Jan“ (1875) mají námět historický, „Tiché vody“ (1876) jsou romantickou malbou vysněného šlechtického života na českém venkově, „Péri“ (tišt. 1901) fantastickým ohlasem orientálských dojmů autorových. (Památku jeho oslavil krásně s případnou charakteristikou Havlasovou Svatopluk Čech básní „Na hrob Havlasův“ 1878). *Edvard Jelínek* (1855—1897), vedle V. Štulce, Fr. Kvapila a Ad. Černého přední pěstitel vzájemnosti českopolské, pokoušel se neúnavně dáti cestopisným svým reminiscencím, historickým arabeskám, společenským tužbám a panslavistickým dumám formu novellistickou. Naivní idealism, skoro ženská přecítlivělost, stálý sklon ku konvenci, pohodlné prodlévání při všem podružném a nahodilém, feuilletonistická povídkavost vyplňují jeho početnou produkci. Románový ráz má jen přeládlá dámská lektura „Motýlek z norské pohádky“ (1893). Z jeho polopovídkových knih, věnovaných slovanské vzájemnosti, jmenujeme na př. „Črty kozácké“ (1885), „Črty litevské“ (1886), „Ukrajinské dumy“ (1888), „Slovanské návštěvy“ (1889), „Slovanské črty“ (1889), „Črty varšavské“ (1890), „Jasem a stínem“ (1890 a 1894).

Pavel Albieri (1861—1902), vl. Jan Mucek) vydal v 80. letech pravou spoustu plytkých lehce nahozených, vtípně a poutavě psaných novell, skizz, anekdot, causerii, čerpaných z vojenského ovzduší, z pruské okupace a z konce gracievního i galantního XVIII. věku; od počátku 90. let líčil z vlastní zkušenosti život Čechů amerických, mezi nimiž předčasně zemřel. *Rudolf Jaroslav Kronbauer* (* 1864), představuje v našem písemnictví nejplnější typ povídkáře-žurnalisty. S neklamným smyslem pro sensaci dovede vysлідiti ve velkoměstském víření nejnapínavější látku, vyzíská z ní řadu hrubých, ale působivých efektů, zpracuje ji způsobem naprosto konvenčním, bez stylu, bez psychologie, bez vkusu, nešetří kalnou sentimentalitou a posléze nasadí si masku lidumilné tendence, sociálního soucitu. Největšího účinku v průměrných vrstvách

čtenářských docílil křiklavými povídkami z blázince, nalezince a porodnice „Z posledních stanic“ (1890), průhledným románovým zastřením sensačních středočeských katastrof peněžních „Řina“ (1902) a dvěma svazky genrových povídek groteskního rázu „Z pražských katakomb“ (1903) a „Ze života naší bohémy“ (1904). V poslední době vydal řadu memoirových feuilletonů. *Karel Švanda ze Semčic* (* 1867) ve „Fantastických povídkách“ (1892) a „Bizarních povídkách“ (1896), pohrávajících spiritismem, okultismem a magií, se smělou bravurou, leč s malou hloubkou vyvrcholil napínavost české novellistiky konvenční. *Emil Tréval* (* 1859, vl. Václav Walter) specialisoval se ve většině svých povídkových knih na chmurná témata duševních poruch, chorobného rozkladu vědomí, hallucinací, fixních představ, podvědomých stavů psychických. Leč látkový zájem, zvyšovaný lékařským povoláním autorovým, jest silnější, než umělecká schopnost tvůrčí a tak v knihách „Zápas“ (1895), „Těžké chvíle“ (1902), „Maia“ (1902), „Silnější než milování“ (1904) vedle stran prozrazujících bystrý zor psychologický, jest i mnoho povídacé konvence. Dvě knihy „Za onoho času“ (1899) a „Antiky“ (1907) pokoušejí se o objektivní epiku, obrácenou do daleké dávnověkosti. Některé ze svých posledních prací píše Tréval se svou chotí a podepisuje je pak Tréval-Viola.

Jan Havlasa (* 1883, vl. Jan Klecanda mladší) dovedl v pestrém eklekticismu sloučiti rysy starší konvenční literatury s některými zevními znaky moderní pestré prósy. Našed na Tatrách, ve Valašsku, v Itálii, na Oceáně i v Americe scenerie, situace, lidové charaktery a společenské vztahy, českou novellistikou potud nevyčerpané, improvizuje o nich dějově poutavé a scenicky pestré příběhy, laděné často do výstřední hrůzy a divoké fantastičnosti. S marnotratnou mnohoslovností a leckde v křiklavých barvách dává jim krajinářské orámčování; někdy pokouší se o psychologický výklad bizarních svých dějů; jindy pohrává si moderními problémy. Nadprodukce jeho svádí jej všude k mělkosti a povrchnosti, která ubíjí i jeho pružnou vervu a živý temperament. Z jeho knih cennější jsou pouze povídky inspirované Tatrami, Bezkydy a jich horaly: „Mezi životem a smrtí“ (1902), „Horské stíny“ (1902), „Tatranské povídky“ (1902), „Pod skalnatými štíty“ (1904).

Z ostatních konvenčních novellistů zasluhují zmínky *Antonín H. Sokol* (1847—1889), *Josef Miroslav Hovorka* (* 1848), *Václav Beněš Šumavský* (* 1850), *Josef Havlík* (* 1850), *Čeněk Kalandra* (* 1850), *Jan Klecanda st.* (* 1855), *Emanuel Zítek* (* 1856), *Josef Ladislav Hrdina* (* 1856), *Josef Deográt Konrád* (* 1859), *Viktor Kamil Jeřábek* (* 1859), *Jan Antoš* (1860—1899), *Pavel List* (* 1862, vl. Václav Schwab), *Karel Jonáš* (* 1865), *František S. Holeček* (* 1865), *Josef Jan Svátek* (* 1870), *J. V. z Finberka* (* 1871, vl. Jan Václav Svoboda), *Jan Osten* (* 1871, vl. Jan Ohrenstein) a *Antonín Nečásek* (* 1871). Mezi nimi nejproduktivnější jsou tři novináři, Jan Klecanda, J. L. Hrdina a F. Sokol-Tůma, kteří vydávají již svoje sebrané spisy. Jan Klecanda, dlouholetý žurnalista ve službě severočeských menšin, líčí rád dělnický život a národnostní spory na česko-německém pomezí; J. L. Hrdina, feuilletonista „Národní Politiky“, nejčastěji volí náměty z pražských chudých vrstev; F. Sokol-Tůma, vydavatel „Ostravana“, vypráví o hornících, huťářích a továrních dělnících uhelné pánve ostravské a o horelech valašských se zvláštním zřetelem k bojům jazykovým mezi Čechy, Poláky a Němci. Genrové obrázky z kanceláří a pisáren humoristicky zbarvené, jež do české literatury uvedl I. Herrmann a jimiž zahájil svou novellistickou dráhu V. Hladík, píše z uvedených povídkářů zvláště Josef Havlík, Jan Antoš, Pavel List, Jan Osten. Někteří z jmenovaných novellistů pokusili se i o drama, tak E. Zítek, J. Antoš, K. Jonáš a A. Nečásek.

Ze spisovatelek, sem náležejících, vyznačují se *Berta Mühlsteinová* (1847—1887) a *Anna Řeháková* (* 1850) silným sklonem sentimentálním. B. Mühlsteinová, povaha podstatou lyrická, — vydala i sbírku přecitlivělých veršů —, zobrazovala se vždy znovu v ženských trpících a roztoužených postavách svých jednotvárných novell, jež vyšly pod názvy „Na březích Nežárky“ (1882), „Nové povídky“ (1883), „Povídky, novelly a arabesky“ (1884) a „Vlasti a tobě“ (1886). Anna Řeháková rámuje své konvenční příběhy nádechu sentimentálního a leckdy příchuti paedagogické do cestopisného a národopisného líčení, jež jest ozvukem dalekých jejích cest i causeristicky zpracovaných; nejcharakterističtější z jejích knih jsou povídky „Žena a život“ (1898), kde případně jest vystižen starší typ české emancipované ženy. Malým genrovým obrázkům, jaké v začátcích svých psaly T. Nová-

ková a B. Víková-Kunětická, zůstala věrna *Teréza Svatová* (* 1858). *Felix Tevér* (* 1855, vl. Anna Lauermannová) a nejnověji *Olga Fastrová*. Tu lehkým konverzačním způsobem, se smyslem pro zevní eleganci zpodobují postavení ženino ve společnosti měšťanské.

Katolická belletrie tendenční, která shromažďovala se ve sbírkách „Hlasy katolického spolku tiskového“ (od r. 1870.), „Zábavy večerní“ (od 1880) a „Ludmila“ (od 1898) opouštěla vždy více směr Pravdův, v němž primitivní realismus byl v rovnováze s mravoučnou tendencí a sesilovala stále rysy konfessiíjní polemiky, účného církevnictví, nesnášlivého dogmatismu, charakterisující lidové práce Kosmákovy. Tyto znaky poznali jsmę částečně již v starší době na Josefu Ehrenbergerovi a Vojtěchu Pakostovi (v. v.); vyvrcholení jejich v nejkřiklavějších barvách a ve způsobě opravdu protiliterární obsahují spisy kanovníka *Petra Kopala* (* 1834, psal i pod pseudonymem Petr Kopřiva), biskupa *Edvarda Brynycha* (1846—1902) a učitelů *Václava Špačka* (* 1856) a *Josefa M. Kadlčáka* (* 1856); z nich proniká u P. Kopala hrubý tón žurnalistický, u E. Brynycha vášeň kazatelská.

Spíše zábavně lidový než polemický účel sledují ve svých přečetných povídkách faráři *František Jiří Košťál* (* 1857) a *Alois Dostál* (* 1857), *Bohumil Brodský* (1862, vl. Bohumil Zahradník), pokouší se scelití naprostý rozpor mezi nábožensko mravní tendencí a opravdovou hodnotou literární; leč jeho nadprodukce — v poslední době vycházejí jeho sebrané spisy — tone v konvenci a sentimentalitě.

V. Uvědomělý realism sociální. V evropských literaturách byl realismus daleko dříve latentní silou než svými theoretiky vyhlášen byl hlučně za samospasitelný program. V každém písemnictví nabyt literární směr, spravující se výlučně zákony skutečnosti a zpodobující podstatné její jevy — neboť to jest vlastní obsah realismu slovesného — vlastního národního rázu; realismus francouzský liší se zásadně od realismu skandinávského a v Rusku by angličtí realisté nebyli pokládáni za realisty. Také v Čechách, kamž promyšlený realism románový a dramatický vstoupil v druhé polovici 80. let, nebyly snahy o pravdivost a skutečnost v literatuře novinkou. Pod vlivem mladoně-

mecké školy obrátila se B. Němcová k realistickému studiu lidu venkovského; J. Nerudu přivedl týž podnět k genrovým obrázkům realistickým z Prahy a z cest. Pak v povídkách ze života vesnického ovládal realism tu uvědoměleji, tu neuvědoměleji; ethnografie sílila jeho smysl pro spolehlivost pozorování a správnost zachycování. Vnikal dosti neurčitě do historické povídky i do genrových kreseb společenských; nikde však nebyl jednotnou methodou a uvědomělým programmem. Organický vývoj českého realismu románového počíná až pod cizím vlivem, když domácí podmínky byly zvláště příznivé; mocný ten podnět přichází z Ruska. Ruský literární realism, ať v románě či v dramatě, má svoje velké tradice praotec jeho N. V. Gogol (1809—1852) byl současníkem našich buditelů a učitelem našeho Havlíčka, jenž z něho se zálibou překládal; oba jeho klassikové, románopisci I. A. Gončarov (1813—1891) a I. S. Turgeněv (1818—1883) vytvořili svá hlavní díla, když u nás pokolení Nerudovo a Hálkovo obrozovalo v moderním duchu literaturu a vyvolali již tehdy u nás živý zájem i řadu překladů; genialní kritický interpret a psycholog realismu ruského G. V. Bělinskij (1811—1848) vedl s naším Havlíčkem současně svůj literární i ideový boj. Leč oba největší duchové ruské literatury F. M. Dostojevskij (1821—1881) a L. N. Tolstoj (* 1828), v jejichž dílech grandiosně jest ztělesněno vše, co liší ruský realism od studené a vědecky objektivního realismu francouzského i od humoristicky a satiricky naladěného realismu anglického, totiž přísná ethika, založená na evangelickém křesťanství, vášnivě vroucí zájem o veškeré mravní, náboženské a sociální otázky, neúprosně pravdivá a obdivuhodně jasnovidná psychologie — oba ti geniální tvůrci umění zcela osobitého, vstoupili k nám se svými veledily stvořenými v 60. a 70. letech, teprve v předposledním desetiletí XIX. věku. Současně přijati byli s nadšením ve Francii a v Německu a působili tam obrodně: podobný blahodějný výsledek dostavil se i u nás.

První průkopníci ruského románu u nás byli Pavel Durdík, T. G. Masaryk a Vilém Mrštík. K jejich podnětu vyšly první překlady z Dostojevského i Tolstého, nejdříve v „Románové knihovně Světozora“ (od r. 1887), pak od r. 1888. v „Ruské knihovně“ (posud 50 svazků). „Ruská knihovna“ (v jejíž redakci se vystřídali Josef V. Kalaš,

Jaromír Hrubý a Pavel Papáček) učinila si úkolem vydati souborně románová a novellistická díla velkých ruských realistů. I vyšly tu spisy N. V. Gogola, I. S. Turgeněva, I. A. Gončarova, M. I. Saltykova-Ščedrina, A. F. Pisemského, F. M. Dostojevského a L. N. Tolstého; kromě toho prósa A. Puškina a v nejnovější době některé práce M. S. Lěskova a I. N. Potapenka.*) Z autorů těch působili nejmocněji Dostojevský a Tolstoj po stránce psychologické a ethické, Turgeněv po stránce stilové; u mnohých spisovatelů-realistů mísil se s vlivem ruským i vliv naturalismu francouzského. Mezi překladateli z ruštiny zasluhují zvláštní zmínky *Pavel Durdík* (1843—1903, viz i níže), *Jaromír Hrubý* (* 1852), *Ignác Hošek* (* 1852), *Karel Štěpánek* (* 1863), *Pavel Papáček* (* 1863) a *Vilém Mrštík* (* 1863 viz i níže). Veliký vliv ruského románu na naši literaturu v 80. letech lze vysvětliti nejen hlubokou přibuzností

O L. N. Tolstém, jenž sám živě zajímá se jmenovitě o českou reformaci náboženskou, máme již celou literaturu. „Ruská knihovna“ přinesla kromě veškerých jeho povídek a románů, také jeho stati vychovatelské a úvahy o umění; některá jeho velká díla na př. „Anna Karenina“ a „Vojna a mír“ přeložena jsou několikrát. Od r. 1890., kdy jeho „Kreutzerova sonata“ (překlad Ant. Hajna zkonfiskován, nové vyd. až 1908), způsobila přímo revoluci v mravních názorech mládeže, jsou jeho nábožensko-reformní a sociálně kritické spisy sledovány s nemenší pozorností než jeho díla básnická. Většinu jich přinesla Pelclova „Knihovna Rozhledů“, mnohé v překladech *Karla Velemínského* (* 1880), jenž získal si zvláštních zásluh o propagandu mravních názorů Tolstého. Z děl o Tolstém uvádíme překlady monografie E. Solovjevovy „L. N. Tolstoj“ (přel. K. Kolman 1899) a P. Birjukových „Vzpomínek a listů L. N. Tolstého“ (přel. B. Prusík 1906 a 1908), pak díla původní, K. Kolman: L. N. Tolstoj (1908), K. Velemínský: „U Tolstého“ (1908) a úvahu o filosofických názorech L. N. Tolstého v knize F. Krejčího: O filosofii přítomnosti (1903). Kromě autorů v „Ruské knihovně“ zastoupených, uvedeni k nám byli ještě tito významní ruští prosaikové: L. Andrejev, A. N. Apuchtin, A. P. Čechov, V. Garšin, M. Gorkij, D. V. Grigorovič, V. Korolenko, V. M. Kreslovská, J. A. Lejkin. a D. Merežkovskij. O překladech a vlivu realistického dramatu ruského viz níže. Konečně vzbudila pozornost i ruská literární kritika, která kráčela ruku v ruce s ruským slovesným uměním; přeloženy z ní některé práce G. V. Bělinského a N. A. Dobroljubova. Původních českých dějin literatury ruské posud nemáme, nahrazují je dva překlady — nehledíc k staršímu soubornému dílu Pypinovu o literaturách slovanských (přel. A. Kotíkem 1880). — A. G. Stínova kompilace hlavně dle Skabičevského „Historie literatury ruské“ (1897) a S. Volkonského „Čtení z ruských dějin a z ruské literatury“ (přel. L. Hofman 1901).

národního ducha ruského s národním duchem českým, hlavně v otázkách mravních a náboženských, leč i příznivou časovou konstelací, za jaké k nám ruský román byl uveden. Bylo to v době, kdy problémy společenského přerodu, jmenovitě ve způsobě moderního socialismu, bušily i na duševní brány u nás; kdy v mládeži, pod mocným vlivem osobnosti a nauky prof. T. G. Masaryka kvasilo hnutí ethické; kdy literatura, přinášena k nám z Francie, mluvila o krizi pozitivismu a snáhách novoidealistických. V tom ve všem velcí ruští spisovatelé, kteří spolu byli reformatory, přinášeli uspokojivé řešení; ale i po stránce umělecké dobře se přimykali k potřebám naší literatury. Realistické metody bylo tu použito z velké části k vyličení lidových vrstev, kterýmžto směrem, ač nejasně a tápavě, nesly se i české pokusy realistické. Nebyly tu žádány ani předpoklady vědecké, ani se tu nevycházelo z dlouholeté čistě literární a umělecké tradice jako v realismu a naturalismu francouzském a i tím bylo ruské realistické umění v Čechách srozumitelnější a sourodější. Tím lze vysvětliti též, že vlivy francouzského a anglického románu, jež k nám byly později rovněž soustavně přenášeny, nevnikly pod literární povrch.*)

*) O působení francouzských naturalistů na český román viz níže v souvislosti s nejnovějšími fázemi české novelistiky. R. 1899. založena byla obdobou k „Ruské knihovně“ „Anglická knihovna“ (posud II. řady, I. o 7., II. o 27. svazcích); vede ji překladatel *Josef Bartoš* jenž napsal i řadu statí o soudobé novellistice anglické. Z počátku omezovala se hlavně na americké humoristy, v druhé však skupině (od r. 1902) vedle klasiků prósy britské L. Sternea, W. M. Thackeraye, G. Elliotové přinesla i přední prosaiky současné G. Mereditha, G. Moorea, R. Kiplinga, O. Wildea, H. G. Wellse. „Anglickou knihovnu“ doplňuje Laichterova „Sbírka krásného čtení“ (od r. 1905.), kde anglický román převládá (tu Ch. Brontëovou docelena řada starších mistrů anglického románu, z nichž však Ch. Dickens posud čeká na důstojný překlad). Z překladatelů anglické prósy nejproduktivnější a důležitější jsou: *J. J. Benešovsky Veselý* (1854—1905, vl. Jan V. Veselý), *Pavla Moudrá* (* 1861), *Zdeněk Franta* (* 1868) *Marie Jesenská* (* 1867), *Josef David* (* 1871, pseudonym J. D. Zvičinský) a *Bořivoj Prusík* (* 1872). Ačkoliv při zakládání „Anglické knihovny“ kladeny velké naděje (na př. Vilémem Mrštíkem) do jejího vlivu na naši literaturu, přece účinky ty se nedostavily; naopak s jiné strany kritické (F. X. Šaldou) pronešeny vážné pochybnosti o tom, zda anglická prósa může oplodnit naše písemnictví.

První odraz ruského realismu objevil se v řadě malých povídek a genrových skizz vytržených ze samého víru každodenního života a ostře kreslících postavy uražených a ponižených lidí, které však autoři snažili se vystihnouti „s kusem světla, se světlejším koutem lidské duše“. Na samém prahu 90. let, kdy i genroví lyrikové Coppéeovy školy veršoval s lidumilným soucitem o tomto trudném světě, psali takové povídky jmenovitě Karel M. Čapek, František Roháček a Gustav Jaroš. Nižádný z nich však nerozvil plně možnosti realistického svého talentu. *Karel Matěj Čapek* (* 1860) podlehl příliš záhy svodům žurnalistu, jenž porušil jeho bezprostřednost pozorovatelskou, znásilnil a barokně přeplnil jeho sloh, zhruběl a zbanalisoval jeho vtip, jak o tom svědčí vedle hojných novinářských polemik v „Národních Listech“ i mnohé z jeho referátů výtvarných. V „Povídkách“ (1892) však byl realistou velmi ostrého daru pozorovacího a velmi silného soucítění sociálního; pak přes románovou bizarrerii a psychologii i v stavbě „Nejzápadnější Slovan“ (1893) dostal se k pražskému románu „V třetím dvoře“ (1895), v němž banálnost staví se jako realism, karrikatura jako charakteristika, povíдавost jako epická šíře; vzestupem a návratem k literárním počátkům jest naturalistický román „Kašpar Léon, mističel“ (1908). Drobnější Čapkova prósa „Nedělní povídky“ (1897), „Dar sv. Floriána“, „Zvířátka a Petrovští“ (obě společně 1902) a „Patero novel“ (1905) jest buď groteskní karrikatura neb bravurní hra nahromaděnými slovy a větami. *František Roháček* (1860—1904), jenž zasáhl do literárního života také jako redaktor „Nivy“ (1890—1896), střediska to mladých spisovatelů, vydal tři svazky charakteristické prósy realistického směru načerpané většinou z moravského prostředí „Malé povídky“ (1884), „První hřích“ (1893) a „Několik povídek“ (1895). *Gustav Jaroš* (* 1867, psával i pod pseudonymem Adam Kříž) vzbudil r. 1891. veliké naděje dvěma knihami opravdově realistického svérázu. Z nich veršovaná burleska „Sláva“ podrobnou a sytou drobnomalbou vystihuje dobové a kulturní ovzduší našeho obrození národního, třebaže bez pochopení jeho vůdčích ideí; sbírka pak prós „Publikáni a hříšníci“ vychvacuje z velkoměstského davu výrazné figury, aby je několika rázovitými čarami zpodobila a obklopila jímavým temnosvitem soucítěného pocho- pení a odpuštění. Leč nadějí těch Gustav Jaroš nenaplnil;

v pozdějších letech vystupoval veřejně jen jako pokrokový novinář živého temperamentu a původní kronikář výtvarný neohroženého úsudku a jistého vkusu.

Románopisci, jejichž literární vývoj mocně a rozhodně byl zasažen ruským románem realistickým, jsou M. A. Šimáček, Josef Laichter, B. Viková Kunětická a F. X. Svoboda; k nim druží se Jiří Sumín.

Matěj Anastasia Šimáček (* 1860) narodil se 5. února 1860 v Praze; vystudovav chemii, byl cukrovarským úředníkem na venkově. Navrátil se do Prahy, redigoval v l. 1884—1899. „Světobzor“, od r. 1900. „Zvon“, oba časopisy dovedl učiniti orgánem svého směřu a jeho hojných přívrženců. Šimáček, jenž zkoušel se ve všech genrech slovesných, začal svou činnost literární básněmi. Jsou to důvěrné improvisace slabého lyrického letu a skrovného tvarového umění, tíhnou k zemi a často naklánějí se v sentimentální soustrasti k trpícím a pracujícím, z jejichž života kreslí miniaturní, celkem všední obrázky. Za sbírkou „Z kroniky chudých“ (1884) následoval veršovaný román přemoudřelý a ztlumený erotiky „V bludišti lásky“ (1889); lyrická kniha „Na záletech“ (1896) a elegický doslov „Hrobu a životu“ (1908) mají ráz čistě episodický.

Novellistika Šimáčkova počíná realistickými obrázky z cukrovarského života, jež šťastně nalézají při práci rázovité lidové typy a se sytou malbou prostředí slučují všední, leč poutavě osnované příběhy hlavně milostné; sem patří „Z opuštěných míst“ (1887), „U řezaček“ (1888) a „Duše továrny“ (1894). I některé ze starších románů Šimáčkových vyrůstají z ovzduší cukrovarského; tu líčí spisovatel, podlehnuv zatím ruským psychologům realistům, duševní krise úředníků, souvisejících erotickými vztahy s dělnickou vrstvou, tak v „Bratřích“ (1889), „Otcích“ (1891) a ve „Dvojí lásce“ (1894). Již v těchto knihách vtírá se na místě barvitě kresby bystře vypořizovaného milieu, šedivá, únavná jednotvárnost, zaviněná částečně tím, že M. A. Šimáček rozprává clouhé dialogy, aniž by jimi dovedl postavy své charakterizovati, částečně tím, že podrobný psychologický rozbor zavádí je k neživé schematičnosti a papírové abstraktnosti. V dalších knihách prósy stává se společenským kronikářem měšťanských vrstev pražských, když již v jedné z nejstarších svých rozlehlých

skladeb „Štěstí“ (1891) vylíčil pražskou uměleckou bohému. Ony obrazy z pražské buržoasie vycházely v jednotném rámci „Z e z á p í s k ů p h í l. s t u d. F i l i p a K o f í n k a“ pod pseudonymem „Martin Havel“ v letech 1892—1896. a zaujaly V sv. (I. Lívanečky sl. Rózy. U Žehurů. „Miroslav z Lipan“. II. Rodina Janebova. III. Chamradina. IV. Poslední svého jména. V. Rodiny dvou sester); první svazky, kde převládá malba prostředí, stojí nepoměrně výše než díly pozdější, přeplněné nešťastným řešením naivně položených problémů sociálních. Nasládlý idyllism vyznačuje dvě povídky „První služka“ (1898) a „V novém životě“ (1899). Plné rozvíjení osobnosti Šimáčkovy obsahují rozsáhlé tři romány poslední „Světla minulosti“ (1901), „Lačná srdce“ (1904) a „Chci žít“ (1908). V nich snažil se spisovatel sloučiti realistickou malbu společenskou s důkladnou analýsou duševní; předvésti v tragickém střetnutí zápas temných, namnoze zděděných vášní s veřejnou mravností; postaviti vědecký výklad jevů sociálních a přírodních do služeb psychologických. Leč tragiky opravdu lidské dosahuje jen zřídka, neboť místo mocných duchovních sil uvádí pouze mechanické processy, místo hlubokých bolestí jen trapné krise, místo románové epiky toliko důkladně zpracované referáty.

Podobnou vývojovou drahou jako Šimáček románopisec proběhl i Šimáček dramatik. Po nasmělých náběžích k realistickému dramatu ve veselohře „P o m l u v a“ (1886) a v činohře „B e z b o j e“ (1887) dobývá prvního vítězství soustředěným scénickým obrazem ze života cukrovarského „Svět malých lidí“ (1890), jenž jest dramatisováním povídky „Manželé Strouhalovi“ z knihy „Z opuštěných míst“. Opouští však brzy tento svět, aby v „J i n é m v z d u c h u“ (1894) se pokusil o řešení moderních morálních otázek na pozadí porušené nízké buržoasie. V tragoedii mravního rozkladu sociálního „Z t r a c e n í“ (1902) ztroskotává se jeho úsilí o krajní psychologism a o analytické rozložení děje; rovněž „P o s l e d n í s c é n a“ (1907) není než nezdařený experiment. (Šimáčkovy sebrané spisy vycházejí od r. 1907. [posud XII sv.] a obsahují jeho verše, dramata i prósu; o Šimáčkově psal zevrubně V. Dresler v České Revui 1907.)

Josef Laichter (* 1864) vložil svoje literární zásady opětovně nejen ve svých románech oplývajících poučnými úvahami, theoretickými rozhovory a vloženými traktáty mravo-

učnými, nýbrž i přímo jako kritik „Naší Doby“. Román jest mu v první řadě dějovým promítnutím určité pravdy ethické, epickým vyobrazením obrodného pochodu mravního, výmluvným prostředkem k apoštolátu morálnímu; k tomuto účelu tendenčnímu volí pravidelně jednoduché příběhy z vlastní životní zkušenosti neb z nejbližšího společenského okolí a snaží se spíše probrati všestranně předem položenou thesi; v důkladných hovorech než rozvíjeti v složitém ději charaktery. Suchopárná ztrnulost, neživotná schematičnost, dějová chudoba a slohová vyhublost jsou pak znaky jeho nadměru rozsáhlých románových knih, které vyabstrahovaly svou metodu z pozdní méně šťastné a v jádře protiumělecké fáse Tolstého. V „S y c h r o v é é ř e“ (1892) napsal maloměstskou historii s pamfletistickým ostřím, nepoužív posud své románové theorie; v knize „Z a p r a v d o u“ (1898 ve II sv.) kroniku pokrokového hnutí se stanoviska Masarykova realismu; v románě „N a p ř e c h o d u“ (1908) autobiografickou zповěď svého vztahu k ženě a k lásce.

Božena Vlková Kunětická (* 1863) roz. Novotná, provd. za cukrovarského úředníka J. Vika, vzpomíná svým pseudonymem pardubického rodiště. Starší práce její, povídky, arabesky a drobnokresby z venkova i malého města zabývají se se zájmem a citovou účastí, často s dobrodušným humorem nepatrnými ženskými osudy; ústřední děj jest zpravidla erotický, charaktery nepřekračují nikde běžného průměru, jedinou intenci spisovatelčinou jest bavit a rozveseliti cituplného čtenáře. Sbirky takových povídek postupují od r. 1887. asi patnáct let, některé vyšly, když již autorka stála na vyšším stupni vývojovém. Toť knihy „P o v í d k y“ (1887), „D r o b n é p o v í d k y“ (1888) „Č t y ř i p o v í d k y“ (1890), „P o s v a t b ě“ (1892), „N o v é p o v í d k y“ (1893), „V d o v a p o c h i r u r g o v i“ (1894), „I d y l l k y“ (1894), „S t a ř í m l á d e n c i a j i n é p o v í d k y“ (1901) a „M a c e c h a a j i n é n o v e l l y“ (1902). V knihách románové šíře a stavby „J u s t y n a H o l d a n o v á“ (1892) a „M i n u l o s t“ (1895) ozývají se již jiné tóny: autorka se počíná zajímati o složitější bytosti ženské obtížené vinou neb stojící v konfliktu s průměrnou mravností; snaží se vysvětliti je psychologicky a jejich konflikt s úzkoprsým okolím obklopiti září tragickou. Postupně stává se vyznavačkou osvobození ženina od mužské nadvlády; její feminism má nejen ráz svěhlavého a bezohledného individualismu, jenž neváhá

rozvrátí řád společenský, nýbrž i povahu vražedného odboje proti muži; její knihy přestávají býti románovou epikou a stávají se tendenčními protesty a divokými obžalobami; její postavy schematy, která se nerozvíjejí v bohatém toku životním, nýbrž deklamují divadelně o feministických zásadách. Nejčastěji vrací se k požadavku naprosté pohlavní čistoty mužovy před sňatkem, jak jej formulovali Björnson a Tolstoj; ráda prodlévá též u společenského přeludu matriarchátu; a v obou případech tendenčně zkresluje postavy mužské, poprvé v knize „Sílu uetty mužů“ (1899). V posledních svých třech románech „Medřická“ (1897), „Vzpoua“ (1901) a „Pán“ (1905) libuje si v mnohoslovném slohu exstatičtém, dívoce improvizovaném, ve větách vyrážených a přerývaných jakoby v nejvášnivějším affektu, v kupení pestrých a křiklavých obrazů: zdá se, jakoby si sama namlouvala, že není již romancierkou, nýbrž věštkyní. Obraz prósy B. Vikové Kunětické dokresluje svazek cestopisných causerii „Švýcarské scenerie“ (1902), sbírka feuilletonistických improvisací rázu většinou spiritistického „Věřím!“ (1908) a kniha lyrických improvisací milostných „Má lásko!“ (1908), vydaných pod pseudonymem „I g n o t a“.

Scenické práce B. Vikové Kunětické, rázu většinou veseloherního, ba fraškového ukazují nejednou rub feministické činnosti autorčiny, při tom nepohrdají starou technikou konvenčních komoedií a tak mají u diváků značnou přízeň. Veselohrami jsou „Sběratelka starožitností“ (1890), „Neznámá pevnina“ (1899), „Přítěž“ (1901) a „Cop“ (1905); ve vážných dramatech a scenických črtách „V bludišti“ (1890), „V jařmu“ (1897), „Co bylo“ (1902) a „Holčička“ (1905) neschází hrubých efektů; poslední hra „Lidé“ (1907) rozplývá se v blouznivých mátohách nejinak než některé kapitoly „Pána“ a improvisace „Věřím“. (Přátelsky ocenil B. Vikovou Kunětickou J. S. Machar v „Knihách feuilletonů“ II. 1902; popisně předvedl její spisy V. Dresler v Ženské revui 1908).

Jiří Sumín (* 1864, vl. Anna Vrbová) ztělesňuje typ moderní spisovatelky-realistky způsobem přímo opačným než B. Viková Kunětická. Od r. 1895. vycházejí pod pseudonymem Jiřího Sumína románové studie, sbírky novell, popisné společenské analýsy z moravského venkova a malého města, syté a zhuštěné v detailu, pevné a přesné v psychologické interpretaci, rozřtřštěné však namnoze v stavbě. Není v nich ná-

rodopisné ni krajinářské malebnosti; mohutné vášně a velké bolesti jsou z nich naprosto vyloučeny; sklon k chmurnosti, k hrůze, beznaději jest v nich vždy patrný. Jejich síla spočívá v důsledném, přesném objektivismu, sestupujícím až na dno duší a pronikajícím k základním motivům společenského dění; objektivismus nejeví se jen v oblasti látkové, prosycuje i všecko mravní nazírání, daleké všeho apriorismu a jakéhokoliv apoštolátu. Ze soudobých autorek může se v této vážné věcnosti měřit s Jiřím Sumínem pouze T. Nováková, u níž jest však silnější zaujetí ideové a vroucnější tón. Knihy Jiřího Sumína jsou „Z doby našich dědů“ (1895), „Zapadlý kraj“ (1898) a „Věště“ (1898) tři to románové studie; pak dvě sbírky povídek „Úskalím“ (1900) a „V samotách duší“ (1903); další dvě románové studie „Potomstvo“ (1903) a „Zrádné proudy“ (1904), ~~„Věnování“~~ (1907, obsahují „Loutku“ a „Soumraky“) a veliký román z náboženského života neobyčejné síly „Spása“ (1908).

František Xaver Svoboda (* 1860) narodil se 25. října 1860 v Mníšku z venkovské rodiny středočeské, jejíž kroniku podal ve svém románě „Rozkvět“; selská láska k půdě, kmenový konservatism, oddané přilnutí k přírodě zůstaly pro vždy význačnými rysy jeho povahy. Po technických studiích, které seslily jeho reální smysl a obrátily jeho pozornost k jevům a zákonům hmotné skutečnosti soudobé, stal se úředníkem městské spořitelny v Praze, na níž dosud působí.

Literární činnost Svobodova, vyznačující se lehkou produktivností, objímá nejrůznější druhy slovesné; těžko lze říci, zda Svoboda lyrik či Svoboda novellista neb Svoboda dramatik stojí v popředí. Svobodovy literární počátky jsou básnické: dva svazky „Básní“ (1883 a 1885), obsahující oddíly „Paprsky“, „Drobné zrní“, „Širokým proudem“, „Chladem a teplem“, „V záhybech společnosti“ a „Písně milostné“ vynikají intimní vroucností, milostnou něhou, silným sklonem k meditaci a jemným smyslem pro krajinářskou i společenskou skutečnost. V pevnější linii tuhnou tyto rysy ve sbírkách „Nálad z minulých let“ (1889) a „V našem vzduchu“ (1890); vyžralý básník mužné meditace, solidní malíř českého kraje, vyrovnaný filosof stoického klidu mluví z lyrických svazků „Květy mých lučin“ (1896) a „K žatvě dozrálo“ (1901). Níže stojí epik Svoboda, skladatel genrových humoresek veršem „Koketky, ženichové a nevěsty“ (1893), veršovaného

mravoličného románu ze středočeské vesnice „Noví vesničané“ (1895) a historické episy z husitské doby „Pavel Liška“ (1898).

Svoboda novellista, jenž již 1885 zkusil se v „Povídkách“, přihlásil se jako uvědomělý realista v studii studentské duše „Probuzení“ (1893): za každodenním příběhem vyhledává hlubší psychologické motivy, veškeré sociální dění sleduje s povýšeného hlediska všeobecných, ze života odvozených ideí, jednotlivce líčí v stálé souvislosti s jeho okolím a jmenovitě s jeho společenskou třídou, zvláště pozornost věnuje dušemalbě milenců a krajinářskému zarámování, pečlivě vystihuje náladové ovzduší, šťastně zpodobuje povahy ženské. Novelly tohoto rázu pojal do knih „Mladé představy“ (1894), „Náladové povídky“ (1894), „Románové paprsky“ (1894), „Směs žertu i žalu“ (1895), „Drobné příhody“ (1896), „Vzrušující hlavy ženské“ (1897), „Pestré povídky“ (1899), „Příběhy a obrazy“ (1900), „Vášeň a osud“ (1902), „Dva romány“ (1906) obsahují „Obláčky mládí“ a „Tiché povznesení“ (1906). Vrcholem prósy Svobodovy jest veliký rodinný „Rozkvět“ (1898), v němž s mohutnou epickou šíří a s hlubokým vystižením venkova na osudech svého rodu rozvíjí svou oblíbenou teorii energie národní. „Sebrané spisy“ F. X. Svobody, zahájené r 1908., přinesly řadu prací knižně potud nevydaných: románek ženského osudu „Srdce její vzkvétalo vždy dvěma květy“ (1908), novelly „Válečné sny F. Poláka“ (1908) a rozvětvený román z pražské společnosti „Řeka“ (1909).

Dramatik Svoboda byl z prvních, kdož uvedli na českou scénu realismus; při tom zpodobuje výlučně svět, jež do nejmenších podrobností zná. Proto jeho postavy, jeho společenská ústředí, jeho zhuštěný dialog působí neobyčejnou iluzí skutečnosti a přece nespokojil se Svoboda úlohou pasivního zpodobovatele českého světa, nýbrž usiloval vždy o sepětí děje všeobecnou sociální neb ethickou myšlenkou, leckdy didaktického rázu. Sám dal dramatům svým heslo „Pod barevným povrchem života postupují hlubší proudy“. Snahy ty uskutečňují činohry „Márinka Válková“ (1889), „Směry života“ (1892), „Rozklad“ (1893), „Útok zisku“ (1894), „Odpoutané zlo“ (1898), „Podvratčený dub“ (1900), „Olga Rubešova“ (1902); veršovaná

hra „D é m o n“ (1905) trpí jak nejistotou slohovou, tak schematicností v povahokresbě. F. X. Svoboda, výborný psycholog mladistvého blouznění milostného, shovivavý soudce lidských pošetilostí, úsměvný filosof všedního života, má i značný sklon veseloherní. Nejlépe zachytil rozmar mladické lásky a půvab staromodního světa v komediích „D ě d e č k u, d ě d e č k u“ (1896) a „Č e k a n k y“ (1900) i v áktovce „P o u p ě“ (1902), ústupkem vkusu českého veseloherního obecenstva jsou žertíky „R o z v e s e l e n á r o d i n a“ (1902), „L a p e n ý S a m s ó n e k“ (1902), „M l s á n í č k o“ (1902) a komedie „F i a l k a“ (1907). „Dramatická díla“ F. X. Svobody vyšla o V sv. v letech 1900—1903; jest to však vydání neúplné.

(Výraznou charakteristiku Svobodovu nakreslil F. X. Šalda v „Zlaté Praze“ r. 1896.; zevrubně popsal jeho prósu V. Dresler v „České Revui“ 1909).

VI. Nové snahy o synthetické umění románové.

Jako naši čeští realističtí románopisci a novellisté 80. let v ruském románě bohatý živel oplodňující, tak poskytla cizina i prosaikům posledního pokolení v románovém svém umění hojně podněty a určovala namnoze směr jejich theoretického chtění a jejich tvorby. V překotném úsilí doléhají k nám z evropského západu různé proudy umění románového a v ochotném kosmopolitismu přijímány jsou vedle sebe, byť i často vzájemně se vylučovaly. Čeští spisovatelé napodobují je někdy až do nahodilých vněšností, řidčeji dávají jim vybaviti nové rysy svých individualit, jen ve výjimečných případech zpracují naši novellisté methodou zahraničních svých vzorů český myšlenkový a životní obsah. Dnes, kdy stále nové vzory a vlivy valí se k nám přes hranice a působí na mladé autory, lze velmi ztěžka stanoviti, co jest společno veškeré té tak různorodé tvorbě románové, jejíž většinu dodává nám Francie, menší část literatury skandinávské, něco i moderní Německo a Italie. Leč všichni ti cizí románoví vůdci, ať jsou vyznavači vědeckého pozitivismu, ať stoupenci náboženského a filosofického idealismu, nechť zabývají se výlučně hmotnou a smyslovou stránkou života, či sestupují výlučně do hloubek duševních záhad, třebaš ulpívají na naturalistické reprodukci či dívají se na životní jevy jako na symboly abstraktních ideí, učí naše spisovatele viděti život složitěji, pozorovati a zpodobovati jej s vášnivějším uměleckým temperamentem, hledati

v synthetické snaze jeho essenci. I proti staršímu poloromantickému povídkářství českému, i proti realistickému románu 80. let značí naše poslední tvorba románová, ačkoliv může se vykazati skrovným počtem děl opravdu dokonalých, v psychologii, ve stylu, v zhuštěnosti pokrok, který ovšem nemůže se zdaleka měřiti s výsledky mladého pokolení literárního v lyrice a v kritice.

Nové cizí vzory románové přivádějí k nám tyto knihovny. Z pokrokářského hnutí r. 1890. vyšla „Vzdělávací bibliotéka“ (redaktor Karel Stanislav Sokol), která vedle francouzských a anglických moderních děl filosofických, historických a sociologických uvedla k nám přední mistry románu francouzského a skandinávského. Skoro výlučně románové tvorbě věnovány jsou od r. 1905. „Knihy dobrých autorů“ (rediguje K. Neumannová, výběr řídí Arnošt Procházka); tu přihlíží se jednak k soustavnému střídání literatur, jednak k naprostému uměleckému rázu bez jakýchkoliv zřetelů tendenčních; totožný program má i „Moderní bibliotéka“ (založena r. 1903., rediguje K. H. Hilar), jež však přináší jen menší práce, občas též původní. Vedle starší literatury přinesly mnoho moderní belletrie také zprostředkující sbírky Pospíšilova „Bibliotéka překladů vynikajících děl cizojazyčných“ (1890–1894), „Knihovna Zlaté Prahy“ (od r. 1893), „Vilémkova knihovna“ (od r. 1898., v níž sloučena „Knihovna románů cizojazyčných“ a „Moderní knihy“), zvláště pak „Světová knihovna“ (od r. 1897.).

Největší rozruch a nejvíce podnětů přinesl francouzský román naturalistický. Kdežto velicí klassikové francouzského románu Balzac, Stendhal a Flaubert, v jejichž mistrovských dílech vystřídává romantiku nejdokonalejší realism dokonalé stavby, nezvratné psychologie, velkolepé epiky, zůstávali přes opětovné poukazy kritiků, jmenovitě F. X. Šaldy, nepovšimnutí neb byli předvedeni troskovitě v nedokonalých překladech, dobyt ě. Zola se svou školou takměř české literatury.

Emil Zola (1840–1902) vyšel z přírodovědeckého a sociologického materialismu a pokusil se na podkladě pečlivě nasbíraných „lidských dokumentů“ a neúprosné společenské analýsy, vykonané cestou čistě vědeckou, vytvořiti v románové formě přírodopis současného lidstva a podnikl tu práci v rámci

dějin úpadkové rodiny francouzské za doby druhého císařství. Zaměnil takto literární umění za vědu, vymýtil z polorománových svých rhapsodií všecku psychologii, popřev pro přírodní a sociální součinitele osobnost člověkovu, uvedl Zola, nadšený a výbojný theoretik, do písemnictví mnoho bludů, jež byly zvýšeny ještě tím, že čistě romanticky upřílišoval pudový život na úkor života mravního, že z výstřední obšírnosti líčil brutální a animální stránky v přirozenosti člověka, že všude vnášel do svých knih násilnou mravoučnou tendenci. Síla nebyla v jeho umění, leč v jeho bojovném vystupování a v prudkém odporu, na nějž narazil; to právě tak u nás jako ve vlasti neb v Německu.

Kdežto r. 1880. Ferdinand Schulz odsoudil v „Osvětě“ Zolovy senační romány v zájmu „mravnosti a slušnosti“, ohrazuje se důrazně proti eventuelním překladům jejich do češtiny, vystupoval r. 1888. Vilém Mrštík v „Ruchu“ a v „Nedělních listech“ jako průkopník Zolova naturalismu a doporučoval vřele překládání románových i theoretických spisů Zolových do češtiny. Nehledíc k pokoutním překladům nesledujícím vůbec literárních cílů, byl k nám poprvé Zola uveden r. 1890. románem „Sen“ (v překl. K. J. Kukly), dílem to plným ústupků čtenářskému průměrnému vkusu. R. 1891—1894. přinesla Pospíšilova „Bibliotéka překladů vynikajících děl cizojazyčných“ čtyři zvláště význačné romány cyklu „Rougonů a Macquartů“: „Člověka bestii“ (1891, v překl. J. J. Benešovského Veselého) „Peníze“ (1891, přel. Jar. Hladíkem), „Terezu Raquinovou“ (1892, v překl. Jar. Boreckého), „Dílo“ (1893, v překl. Ot. Auředníčka), „Peníze“ (1894, v překl. Jar. Hladíka); z téhož cyklu přeloženy ještě „Germinal“ (1892, Janem Třebickým), „Zkáza“ (1892, Bedř. Fridou), „Doktor Pascal“ (1893, Ig. Hořicou), „Země matka“ (1901, Josefem Pachmayerem) a „Hřích abbé Moureta“ (1902, Pavlem Projsou). Celý cyklus však do češtiny nepřeveden, za to obě další řady románů „Tři města“ (1896—1898) a „Čtyři evangelia“ (1899—1908). Ale zvolna nadšení na jedné straně a odmítavé opovržení na straně druhé ustupovalo kritickému soudu, jehož nejlepšími doklady jsou studie V. Kalinova v „Osvětě“ 1895 psaná s hlediska konservativního a nekrolog F. X. Šaldův v „České revui“ 1903, vyjadřující názor moderní aesthetiky o Zolovi. Vliv Zolův na moderní český román jest však nesporný a jeví se zvláště sklonem k širokému barevnému popisu nesenému mohutnou vlnou hymnického pathosu, ze-

vrubným líčením společenského prostředí, sensualistickou metodou ve vystihování duševních jevů.

Menší měrou působili na vývoj české prósy ostatní stoupenci francouzského naturalismu, jako Edmond a Jules Goncourt, Guy de Maupassant, Alphons Daudet, byli sice od polovice 90. let hojně překládáni, aniž však se podařilo překladatelům vystihnouti osobité zvláštnosti jejich slohu a tak ani nervosní impressionism Goncourtův, ani ryze francouzská ironie a jasná klassická forma Maupassantova, ani jemný humor Daudetův nenašly v českém románě ohlasu. Za to odpadlík naturalismu, pozdější novokatolík a mystik Joris K. Huysmans, jenž vytvořil pravý typ úpadkového člověka přesyceného kulturou a zasvěceného fyzickému zmaru ozářenému náboženskou extází, dal hojně podněty veškeré próse české dekadence.*) Z jiných přednějších románopisců moderní Francie hojněji k nám uváděni ještě v překladech A. France, E. Rod, P. Lotf, P. Bourget a M. Barrès.**)

K románu francouzskému družil se román skandinávský. Kdežto dříve, nehledíc k ženskému sentimentálnímu románu E. Bremerové a E. Flygaré Carlénové, přišly k nám, většinou v překladech Václava Petrů (viz výše) pracujícíno dle německých předloh, jen ojedinělé ukázky realismu Björnsonova a Kiellandova, našla v 90. letech celá severská tvorba románová u nás přijetí. Hlavní zásluhu o to má „Vzdělávací bibliotéka“, která uvedla k nám všechny přední prosaiky moderní Skandinávie a pak jejich soustavný a nadšený tlumočník Hugo Kosterka (* 1867). Ze severských románopisců se zvláštním nadšením a s živým ohlaseem přijati byli Norové A. Garborg, K. Hamsun, Dánové J. P. Jakobsen, H. Bang a Švédové Aug. Strindberg a Ola Hansson. Čeští autoři učili se od nich složitě psychologii, útočné společenské kritice, láskyplnému, ba

*) Jeho román „Na ruby“ přeložil Arnošt Procházka (1896, knižně 1905), všechny práce Huysmansovy byly předmětem kritického rozboru jmenovitě v časopisech dekadentů a „Katolické moderny“. Huysmansova smrt r. 1907., hojně registrovaná, vyvolala i knihu, vycházející z tábora katolického. J. K. Huysmans od Fr. Odvalila (1908).

**) Živě informující, třebaže feuilletonisticky psaný přehled moderního francouzského románu podal J. Vrchlický v „Devíti kapitolách o novějším románu francouzském“ (1900); také oddíl „K psychologii básnické tvorby“ v knize „Chimae-rické výpravy“ J. Karáska (1906) obsahuje řetěz kritických statí o témže předměte.

mystickému hřížení se v taje oduševnělé přírody, náladovému básnickému slohu v próse. Jako z moderních francouzských románopisců Huysmans, tak shromáždil ze Seveřanů zvláště Jakobsen kolem sebe spřízněné duše české, které dle jeho vzoru rády zpodobují bolestnou tragiku zrazených illusí, o něž se ztroskotávají přecitlivělí melancholické. Jmenovitě R. Svobodové jest básník „Nielse Lyhnea“ tím, čím J. Karáskovi ze Lvovic Huysmans.

Z ostatních cizích vlivů na českou moderní prósu dlužno zvláště uvést ještě poněmčeného Poláka St. Przybyszewského, z jehož románového cyklu „Homo sapiens“*) přijali čeští dekadenti sexuální mystiku podvědomého a Vlacha Gabriela d' Annunzio, který dovedl oslniti nádherou umělecky raffinovaných scén, skvělou řečí podobnou klenotnici, smělou dušmalbou a synthetickým podáním.

Jak rychle naturalismus v české literatuře byl vystřídán jinými směry, ukazuje celým svým vývojem horlivý někdejší průkopník ruského románu a díla E. Zolova *Vilém Mrštík* (* 1863). První jeho novellistické a románové práce — k nimž dlužno se i jedno programní drama — přiléhají k jeho propagační činnosti koncem 80. let: jest naturalistou silnou svou vlohou deskripční a malířskou, která na čas vtiskla mu i štětec do ruky, prudkým a dychtivým svým smyslem pro hmotnou skutečnost, jednostrannou svou vnímavostí pro neujasněné pudový a primitivně vášnivý život nesložitých, výbušných, mladistvých postav, nedostatkem všeobecnějších ideí. Z děl první této řady jest „Pohádka máje“ (1892, knižně v přepracování 1897) hymnickým románem mladé lásky a jarní přírody, „Santa Lucia“ (1893 a 1903) tragicky podmalovaným obrazem vášnivě milované Prahy, která zhubí mladého nadšeného studenta moravského, „Stíny“ (1893) cyklem naturalistických

) Stanislaw Przybyszewski (1868), jenž neproniknuv v Německu, zahájil v písemnictví polském literární revoluci, nenašel nikde tolik porozumění jako v Čechách, jmenovitě v kruhu „Moderní revue“. Z cyklu „Homo sapiens“ přeložil román „Přes palubu“ Alf. Breska (1905), „Cestou“ K. Kamínek (1898) a „Malstrom“ F. R. Dlouhý (1905). Kromě toho vyšly „Satanovy děti“ v překladu M. Fučíka (1901), pololyrické „De profundis“ (1906), „Vigilie“ (1906), pak dvě menší práce „U moře“ (1897) a „Epipsychidion“ (1897), obě tyto jako český originál. I dramatické práce jeho došly v Čechách zvláštního povšimnutí. Essaye věnovali mu J. Karásek a Arn. Procházka.

povídek z jihomoravského života lidového, „Obrázky“ (1894) řadou výlučně náladových skizz svědčících o silném citění malířském; dodatečně shrnul V. Mrštík ještě ve svazku „Babetta, Verunka a jiné povídky“ (1902) starší svou prósu naturalismu vyzývavého a naivního. Od polovice 90. let jeví se u V. Mrštíka obrat: přimyká se k starší české tradici slovesné, opouští výlučně malebný naturalism, diskutuje ve svých knihách o aktuálních otázkách, pěstuje v rámci povídkovém titěrnou drobnomalbu genrovou neb idylickou. O tom mluví nezdařilý románový fragment ze studentského života „Z u m ě i“ (1903, knižně nevyd.); sbírka obrázků z přírody a aforismů „Zlatá nit“ (1907), kdežto „Kniha cest“ (1904) přimyká se impressionistickým svým způsobem spíše k starším „Obrázkům“. V novellách ze Slovácka, které vydal s bratrem Aloisem (v. výše), jmenovitě v knize „B a v l n k o v y ž e n y a j i n é p o v í d k y“ (1897), připadá na Viléma Mrštíka spíše podíl barevného líčení přírodní malby. Společně — v naturalistické své kampani vydal V. Mrštík látkově smělé drama neúprosné mravní analýsy našeho společenského života „P a n í U r b a n o v á“ (1889) — napsali bratři i drama „M a r y š a“ (1894), prudkého dramatického spádu, rušného scenického života sytého slováckého koloritu, psychologicky však málo svérázné. V něm proniká jasně Mrštíkův kult moravského Slovácka, země jásavých barev a propukajících vášní, samobytné kultury lidové a divoké radosti ze života.

Vilém Mrštík, rodák z Jimramova na českomoravských hranicích, žije od r. 1893 s bratrem uprostřed slováckého lidu v Divákách u Hustopeče a přispěl valnou měrou k ocenění rázovitého světa slováckého v Čechách, ukazuje zvláště s důrazem i s porozuměním na velkého moravského plein-airistu Jožku Úprku, jenž s ním po nejedné stránce jest spřízněn. Pobyt na Moravě postavil V. Mrštíka i do středu literárního a kulturního proudění na Moravě, aniž V. Mrštík se stal stoupcem krátkozrakého separatismu moravského, v poslední době rediguje s bratrem „Moravsko-slezskou revui“.

V. Mrštík vůbec jest duch propagační a polemický: do služeb kulturních bojů nestaví však ani kritickou soudnost ani široký obzor ani promyšlený ideový program, nýbrž jen útočný a výbušný temperament, snadno zápalné, ale i rychle zhasínající nadšení, neumořitelnou lásku k věci. Proto dává spíše podněty než by soustavně domýšlel a vedl, proto spíše bur

cuje spící a volá do zbraně lhostejně, než informuje a odborně vzdělává interessenty. Propagační statí, psané ve prospěch naturalismu, v románě i na scéně ve jménu Zolově a pro porozumění ruského románu, spojil s různými charakteristikami literárními i výtvarnými, divadelními a politickými, s pamflety a polemikami v knize „*Moje sny. Píadesideria*“ (1902-3). Sem pojal i brožuru psanou pro záchranu staré Prahy proti nivellisačnímu barbarství pražské městské správy „*Bestia triumphans*“ (1897), kdež postavil se v čelo mohutnému ruchu kulturnímu, jehož ohlas sledává se i v literatuře.*)

Ze svých studií o ruské literatuře, jež jdou souřadně s jeho překlady z Tolstého, Dostojevského, Garšina, Pisemského, Michajlova a Potapenka (v. výše), V. Mrštík vydal samostatně spisek „*A. S. Pisemskij*“ (1907); studie Mrštíkovi stojí nainozej pod vlivem velkého ruského kritika Bělinského. (O V. Mrštíkovi srov. články F. V. Krejčího v „*Rozhledech*“ 1897, J. Kamperův v „*Obzoru lit. a uměl.*“ 1901).

Bezprostředně V. Mrštíkovi vlivu podlehlí dva jiní moravští novellisté, jeden akklimatisovaný, druhý Moravan rodem, Josef Merhaut a E. Sokol. Západočeský rodák *Josef Merhaut* (1863—1907) ztrávil většinu svého mužného věku v Brně jako redaktor konservativního denníku „*Moravské Orlice*“; Morava nezůstala naň bez vlivu ani ve volbě látek, ani v ideích promítaných v jeho románech, ani konečně v bludech jeho pozdějších let. První tři knihy jeho novell „*Povídky*“ (1890), „*Had a jiné povídky*“ (1893) a „*Černá pole*“ (1897) těží z pronikavého pozorování brněnského života; tu s trpělivou láskou ku všednímu dnu a jeho poníženým obětem, s těžkým sensualismem podává Merhaut ryze naturalistický obraz zastřený temnými chmurami fatalismu a prodchnutý ideí naprostého determinismu. V nepoměrně velikých dvou románech „*Andělská sonata*“ (1900) a „*Vranov*“ (1906),

*) Již J. Neruda bránil ve feuilletonech starobylého rázu Prahy. Zeyer přímo i nepřímoo vydal svědectví nejen své lásce k staré Praze, ale i svému opovrzení stavebnímu vandalství. Před Mrštíkem hájili starožitných památek staropražských hlavně J. Lier, K. Chytil, K. B. Mádl a Zd. Braunerová; s V. Mrštíkem svorně pracovali J. Kamper, J. Herain, L. Jeřábek a j.; až konečně hnutí našlo středisko ve zvláštním spolku. V posledních letech mnozí románopisci se zvláštní zálibou do široka i dopodrobna malují krásy staropražské, jmenovitě R. Svobodová, R. Jesenská, J. Kamper atd.

z nichž tento myšlen byl částí většího cyklu, pokusil se Merhaut překonatí naturalism ideově a umělecky. Ideově došel k oslavě programních hesel na Moravě té doby bujících, k apotheose mravní obrody v katolickém duchu, k račové mystice krve, ku krátkozrakému zbožnění rodné půdy. Umělecky ulpěl na mnohoslovném bombastu přeplněném násilnými a pestrými obrazy, jimiž nedovedně a nevkusně promítal duševní život; rozvleklost a nesouměrnost vyznačují tyto pochybené práce. Po smrti Merhautově vydal z jeho pozůstatosti M. Hýsek jednak „Básně“ (1908), jednak „V ý b o r fe u i l l e t o n ů“ (1908). I v básních jako v novelle daleko vyniká Merhaut sensualista a pozorovatel nad Merhautem idealistou a lyrikem. Feuilletony Merhautovy byly psány od r. 1885 pro „Moravskou Orlici“, většina z nich věnována jest divadlu; pro poznání jeho vlohy popisné jsou velice charakteristické též jeho cestopisné obrázky z Moravy a z Italie (O J. Merhautovi viz studii O Theerovu v „Lumíru“ 1907.). Mrštíkův sklon k širokému barevnému popisu, o Merhautovo obrazové materialisování duševní stavů i o nedostatek konstruktivního žvilvu v pracích obou autorů sdílí se E. Sokol (* 1874, vl. Karel Elgart), autor svěží skizzy „Děti“ (1904), zpola cestopisných a zpola psychologických „Kreseb“ (1906) i neúměrného románu dívčího srdce „Slunce“ (1908). E. Sokol jest také činný v kritice slovesné i výtvarné.

S prostředním jen zdarem pokusili se V. Mrštík a J. Merhaut překonatí naturalism myšlenkově; postavili vůči jeho slepému fatalismu a jeho deterministické spoutanosti idealism buď tradiční, buď račový, buď náboženský, ale sotva kde podařilo se jim vyrovnati tyto rozpory, namnoze zcela vněšně a násilně pojaté. Také J. K. Šlejhar od počátku své literární dráhy upírá všecku svou sílu k vyřešení základního konfliktu mezi materialistickým naturalismem a takměř mystickým idealismem. Josef K. Šlejhar (* 1864), potomek starousedlé rodiny tkalcovské z Nové Paky, proběhl drahou chemika, sedláka, úředníka, profesora a s neobyčejnou schopností pozorovatele úžasně vidoucího a bolestně vnímajícího nahledal na venkově, na statku i v poli, v továrnách i cukrovarech, městských brlohách i hospodách, ve spokojených domácnostech i v skrýších chudiny spoustu dokumentů mravního rozkladu, společenské hniloby, lidské surovosti. J. K. Šlejhar dovede zpracovati svoje pozorování čistě naturalisticky: s divokou zá-

libou pro výjevy odporné, končiny hnusné, děje odpuzující vystihne výmluvnými větami celé ovzduší, celou společenskou vrstvu, takže tato líčení mají ve své ohromnosti přímo ráz chmurných a děsivých visí. Ale proti tomuto zavržení hodnému světu podlosti, zločinu, násill, bídy a hrůzy protestuje J. K. Šlejhar plamenně svým všeobsahujícím soucitem, který objímá stromy, zvířata jako společenské vyvržence a umírající mrzáky; protestuje svým silným vědomím smyslem pro mravní a společenskou spravedlivost; protestuje hlavně v poslední svými zapřísáhlými kletbami a odsudky moderní civilisace, společenského luxu, ženina kouzla. A tak do naturalistických, nekonečných a uměleky naprosto beztvárných popisů, neoživených nikdy mocnější dramatikou dějovou, mísí se hned hymnické výlevy mystického pathosu, ale zas prudké pamfletistické výbuchy protikulturní polemiky. Celou osobitost Šlejharovu prozrazují již jeho první práce, románová studie „Kuřemelanchoлик“ (1889), založená na účinné paralele umírajícího dítěte a dodělávajícího kuřete, i krásný cyklus skizzovitých „Dojmů z přírody a společnosti“ (1894), kde více než lidé upoutávají soucitného básníka trpící zvířata a rostliny. Přes suchou povídku „Fiorián Bílek, mlynář z Myšic“ (1894), a novou variací „Kuřete melancholika“ „Oba“ (1894) došel J. K. Šlejhar k oběma vynikajícím sbírkám sociální obžaloby ve způsobě visionářského naturalismu „Co život opomiji“ (1895) a „Zátiší“ (1898). Na to Šlejharova síla ochabuje v knihách novell „Vzášeří krbu“ (1899), „Temno“ (1902) a „Od nás“ (1907), „Předtuchy“ (1909) úpadek značí některé jízlivé útočné práce poslední doby na př. „Povídka z výčepu“ (1908). Oba nemožně rozvleklé a dějově vychudlé romány „Peklo“ (1905) s námětem z cukrovaru a „Lípa“ (1908) s rozvrtem selských posvátných tradic vyprahlým ziskuchtivým materialismem novodobým v popředí, dokazují, že Šlejharovi naprosto chybí dar románové stavby a úměrnosti. (O J. K. Šlejharovi viz stati J. Kampera v „České Revui“ 1900 a J. Rowalského v „Lumíru“ 1905.)

Také literární počátky *Václava Hladíka* (* 1868) vznikly ve znamení naturalismu. Ve svazcích povídek „Zlepšísocietnosti“ (1892) a „Zpražského ovzduší“ (1894) chtěl být specialistou, jenž opíraje se o detailní pozorování životní i o úsilovně sbírané lidské dokumenty, pronikal ústrojí pražského obchodního světa, pražských účtáren, pražských kan-

celáří a pražských ulic. Snažil se vystopovati všude souvislost veškerých součástí tohoto mechanismu, pokoušel se vyložití malé osudy, drobné vášně, banální hříchy těchto lidí z jejich prostředí. Leč nedovedl utkvěti na této metodě; toužil, opojen francouzskou literaturou a velkoměstským životem ciziny, po vyšším stupni života, po vášnivějších dějích, po úchvatnějších postavách. Vykonstruoval si sloučením svých zkušeností v pražské buržoasí a reminiscencí románových zvláště vlastně fiktivní svět pražské plutokracie, intelligence a bohémy; měšťáctva to, jehož ženy otfásány jsou prudkými, rovnováhu společnosti otfásajícími vášněmi, jehož muži sní a pracují o mohutných podnicích průmyslových, obchodních a finančních, osnovají velkolepé plány politické, zasahují činně do hnutí dělnického. Dovedl tento vybájený pražský svět obklopiti spoustou jednotlivostí napínavých a líbivých, využil vedle své četby i reminiscencí z cest po Francii, Holandsku a Anglii, zablyskl se svými vědomostmi z výtvarného umění, naučil se vyprávět nasazenou maskou ironického hejska, blaseovaného sensu soficky prolhaného světáka. Jiskřivý vtíp, vypravovatelská lehkost, sršící konverzace poutají u něho nejvíce; charaktery vracejí se z knihy do knihy; situace se opakují: milostná vášeň nemá mnoho možností, po obsažné a mnohoslibné exposici klesá děj sestrojený z pestrých milostných dobrodružství a společenských rozhovorů, až k náhlé, násilné katastrofě. Knihy nejeví skoro vývojového vzestupu. Řadu pražských Hladíkových románů uvádí nezdařená „Třetí láska“ (1895), za ní následuje kratší, leč dobře soustředěná románová studie „Trest“ (1901), pak rovnocenné, většinou rozlehlé romány „Vášeň a síla“ (1902, pův. „Slaboši“), „Evžen Voldan“ (1905), „Valentinovy ženy“ (1906) a „Vlnobití“ (1908). Románovou tu tvorbu docelují dva svazky drobných prós, cestopisného i novellistického rázu, často zdařilých ve své zhuštěnosti „Zesamota ze společnosti“ (1899) a „Barevné skizzy a malé povídky“ (1906). Ovzduší i metoda Hladíkových prós vrací se i v jeho dvou dramatických pracích „Nový život“ (1897) a „Závrať“ (1903).

Hladíkův s vervou, ač ne vždy se vkusem podniknutý pokus o zkulturnění, zvášnivění, zevropštění pražského románu cestou libovolné idealisace poměrů, vztahů a charakterů dle vlastní kosmopolitické záliby a dle osobních tužeb, nebyl v Čechách novinkou; před V. Hladíkem postupoval touže

cestou jiný obdivovatel Francie, Jan Lier. Leč v románech a povídkách Hladíkových zrcadlí se v tomto úsilí zcela charakteristicky zároveň touha mládeže na rozhraní století po rozšíření obzorů, po evropském vzduchu, po osvobození z domácí malichernosti. Hladík slouží i jinak tomuto úsilí: informuje ne sice jako kulturní psycholog, ani jako literární kritik, ani jako umělecký odborník, nýbrž jako vnímavý a výmluvný novinářský zpravodaj a jak pružný feuilletonista o duševním životě za hranicemi. Většinu z článků těch, skoro výhradně věnovaných Francii, uveřejnil pod čarou „Národních Listů“ a v „Lumíře“, jehož redaktorem byl v l. 1899—1907; výbor z nich vyšel pod názvem „O současné Francii“ (1908). (O V. Hladíkovi viz studii O. Theera v Čas. Čes. Mus. 1903.)

Z mladých autorů, kteří zkoušejí se v společenském románě i povídce, tíhnouce namnoze k lehkému, švihnému podání a k pružnému konverzačnímu tónu, jmenujeme V. Otomara (* 1867, vl. Otomara Viglice), Karla Scheinpfluga (* 1869), Karla Engelmüllera (* 1872), Karla Sezimu (* 1876, vl. Karla Koláře), Karla Rožka (* 1876, jenž psával lyrické verše pod pseudonymem K. Egor), Josefa Matějku (* 1879) a Otahara Theera (* 1880, viz níže). Z nich Karel Sezima, jenž psával také stati kritické, upozornil na sebe zvláště slohovou delikatesou a psychologickým bystrozrakem, hledícím zvláště do hloubek moderních duší ženských v novelle „Kouzlo rozchodu“ (1898) a v románě „Passiflora“ (1903). Do této řady náležejí i povídky a romány obou vynikajících mladých lyriků Antonína Sovy a Viktora Dyka; ale o těchto dílech, majících svérázné místo v novém českém románě společenském, bude řeč v souvislosti s ostatní činností jejich autorů.

Odpadlíky a odpůrce naturalismu zvolili za své učitele prosaikové dekadentní, seskupení kolem „Moderní revue“, již však současně a úspěšněji se pokoušeli o lyriku, drama či kritiku. J. K. Huysmans dal jim příkladný typ úpadkového hrdiny vehnaného mdlobou a nudou v náručí církve, J. Péladan učil je v dekadenci hledati jev společensky hromadný. J. Barbey d' Aurevilly uvedl v jejich duševní oblast satanism a nenávisť ženy, G. Rodenbach odhalil jim záhadné kouzlo mrtvého města, St. Przybyszewski poskytl jim theorii podvědomého a „nahé duše“, nadčlověckým individualismem a titanismem

zmaru vlastní kostru uměleckou. Sloučením těchto prvků a převedením jich do prostředí českého vzniká český román dekadentní, který jest vlastně monografickou studií psychopathickou psanou jazykem lyrickým a pohrdající jak zevními ději tak rozbohem společenského okolí reka propadlého rozkladu duševnímu i fysickému. Nejcharakterističtější práce tohoto směru napsali Jiří Karásek ze Lvovic a Karel Kamínek. Jiří Karásek ze Lvovic, jehož vlastní význam tkví v lyrice a kritice, jest v románě „Bez cestí“ (1893) ještě naturalistou, dostává se však přes psychologické studie „Stojaté vody“ (1895) a „Mimo vše“ (1897) k typickým výtvorům české dekadence, románu „Gotická duše“ (1900 a 1905), povídkovým tragoediím o churavé erotice „Lásky absurdné“ (1904, sem pojata i zvláště příznačná „Legenda o melancholickém princí“ z r. 1897) a okkultnímu „Románu Manfréda Macmille na“ (1907), zabývající se problémem dvojnicí. Jeho epigon Karel Kamínek (* 1868) odvrátil se od románu „Hřích“ (1895) a povídek „Dies irae“ (1897) a „Dissonance“ (1898) v poslední době výlučně k dramatu.

Z nejmladšího pokolení přimkli se k dekadentní próse zvláště těsně Rudolf Těsnohládek (* 1881) a Karel K. Hilar (* 1882), onen, namnoze pod vlivem severských autorů, tíhne k sensitivní náladové dušmalbě, tento k suché, logické analýse; Quido Maria Vyskočil (* 1881), trpící nadprodukcí, osvojil si manýru symbolicko-pohádkovou. Rázovitě zpracovali prvky přijaté od Hamsuna a Gorkého, dva psychologové bosáckých existencí, duší rozvrácených, instinktivních tuláků, Fráňa Šrámek (* 1877), jenž kromě lyriky vydal zvláště povídkové skizzy „Sedmibolestní“ (1904) a „Kamení srdce a oblaka“ (1906) a jmenovitě Josef Uher (1878—1908). J. Uhroví, autoru prosaických svazků „Kapitoly o lidech kočovných a jiná prósa“ (1905), „Má cesta“ (1906) a „Dětství a jiné povídky“ (1909 posmrtně), podařilo se jasnovidně nahlédnouti do spodin moravské duše lidové.

V moderní české tvorbě novellistické, která snaží se syntheticky zpodobiti typické osudy složitých duší soudobých, hlásí se o podíl velmi důrazně i žena spisovatelka. Úsilí novodobé ženy o společenskou, mravní a veřejnou osvobození, které bývá jmenováno emancipací nebo ženskou otázkou, proniká do českého života a českého písemnictví již dlouho. K. Světlá a El. Krásnohorská kladou hlavní důraz na prohloubení žen-

ského vzdělání a na rozšíření dívčího studia i pro školy dotud mužům vyhrazené; El. Krásnohorská dává podnět k založení ženského gymnasia, odkud vstupují na universitu a pak i do života první akademicky vzdělané ženy; obě spisovatelky opětovně vykazují ženám důležité místo v politických a národních bojích. Pokrokové hnutí postavilo mezi svoje úkoly boj za právní a občanskou rovnoprávnost ženinu a jedním z nejprvnějších spisů vydaných pokrokovou mládeží bylo klasické dílo novověkého hnutí ženského J. Stuarda Milla „Poddanství žen“ (1891). Současně vzbuzen v ženě zájem o hnutí mravnostní, o otázky sexuálního života, o reformu manželství; po pokrokovém hnutí převzali tyto problémy hlavně t. zv. realisté do svého programu; povstaly četné ženské organizace současně pracující k provedení těch snah; nově vznikající ženské časopisy stále rozšiřovaly a prohlubovaly svůj rámc.*) Mělo-li starší ženské hnutí, reklamující pro ženu vyšší vzdělání a živou účast v národnostním zápase, mluvčí v El. Krásnohorské, přihlásila se nyní v B. Vikové Kunětické neméně rozhodná řečnice moderních stránek emancipačních: mravního sebeurčení ženina, práva na pohlavní vyžití ženské bytosti, svobodného mateřství, nároků na stejnou mravní čistotu ženy i muže před sňatkem atd. A opětně ozývaly se tyto požadavky a tato hesla rhetorickou formou, často nepřátelsky vyhocenou proti muži, zase zůstaly tendencí nestrávenou a nepohlcenou uměleckou formou.

Mezitím dolehly k nám z germánské ciziny, jmenovitě ze Skandinávie, kde ženské hnutí dobylo více půdy než kdekoli v Evropě, nové názory o smyslu ženině v životě i v umění. Z dychtivě překládaných a čtených děl Laury Marholmové („Kniha žen“ přel. O. Mužáková 1897), Charlotty Edgren Lefflerové („Žena a láska“ přel. H. Kosterka 1897 a „Soňa Kovalovská“ přel. K. Mrha 1900), zejména pak velké essayistky Elleny Keyové („Essaye“ přel. A. Sychravová 1901) čerpáno

*) K zastaralým již „Ženským listům“ El. Krásnohorské přibýly „Ženský obzor“ (red. V. Kellner 1896, obnoven 1900 A. Ziegloserovou), „Ženský svět“ (1897—1907 red. Teréza Nováková, nyní P. Maternová) a „Ženská revue“ od r. 1906. red. Zd. Wiedermannová). — Mezi překlady důležitých úhrnných knih feministických vynikají A. Bebel „Žena v minulosti, přítomnosti a budoucnosti“ (přel. F. Soukup 1897) L. Braunová „Ženská otázka“ (přel. J. Felix 1903) a Mary Wolstonecraft „Obrana práv žen“ (přel. A. Böhmová 1904).

přesvědčení, že vlastní sféra bytosti ženské jest oblast instinktivní a citová, v níž nejlépe se může projevit zvláštní genialita ženina, že ženská duše neohlouběji zasáhla do vývoje mravní kultury jako milenka, inspirátorka a matka a tudíž že ústřední problém t. zv. ženské otázky jest plné uvědomění, oduševnělé zjemnění těchto vztahů.*) Nový ten názor, setkavší se s rozhodným odporem u starších zastávkyní ženské emancipace, zrcadlí se mnohonásobně v české tvorbě ženské. Její typickou postavou stává se žena přecitlivělá a trpící, která o práva vnitřní své bytosti zápasí s předsudky nechápavého okolí, se sobectvím mužovým, s vlastní nedůvěrou a slabostí, podlamována nad to jakobsenovskou tragikou věčně klamaného illusionismu a přece vždy pevně doufající v slavné přístří vyšších útvarů životních. Hrdinského ztělesnění na scéně došel tento typ v tragoedce *Haně Kvapilové* (1860—1907), která i jako spisovatelka („Literární pozůstalost“ 1907) vedle jemných úvah o moderním ženském umění hereckém vytvořila v řadě novellistických studií postavy tohoto typu.

Velkou básnířskou tohoto typu jest *Růžena Svobodova* (* 10. července 1868 v Mikulovicích na Moravě jako Růžena Čápková, žije v Praze jako choť spisovatele F. X. Svobody). V prvních svých knihách, románě „Ztroskotáno“ (1896), „Povídkách“ (1896), románě „Na písčité půdě“ (1895) a novelle „Přetřesený klas“ (1896) spojují R. Svobodovou četné rysy s prósou naturalistickou. Studuje až do nejmenších podrobností a nejutajenějších znaků společenské prostředí různých vrstev a stavů a ličí je s důkladností až vědeckou. Odhaluje s neúprosnou kritikou a s nebojácnou odvahou prohnílé řády společenské, nezdravé útvary mravní, nebezpečné předsudky životní. Ačkoliv jest především básnířkou psychického dění, přece nepřehlídí fysiologických stránek bytosti lidské. Zevnější skutečnost vyzorovanou s touto intenzitou

*) Kulturní předpoklady tohoto směru shrnuje stař. A. Nováka „Nové fáse moderní ženy“ (v Rozhledech 1899); aesthetiku ženské tvorby v tomto duchu essay F. X. Šaldy „Žena v poesii a v literatuře“ v knize „Boje o zítřek“ (1905). Z cizích spisovatelek, jichž díla předvádějí nový ten typ, uvedeny k nám zvláště: Vlaška Neera („Osamělá duše“ přel. M. Kalášová 1898) a Angličanky G. Egertonová („Dissonance“ přel. Ž. Pohorecká 1900) a Et. Barret Browningová („Sonety z portugalského“ přel. A. Klášterský 1908). Hluboké pohledy do moderní duše ženské citlivky otvírá i „Deník“ pofrancouzštělé Rusky, malířky M. Baškircevé (přel. M. Gebauerová 1908.)

a odvahou zpodobuje s překvapující živostí, tvarovou rázovitostí, s plastikou výrazu. Leč na rozdíl od naturalistů nepřijímá reality s neosobní trpností, s lhostejnou bezzájemností, nýbrž reaguje na ni nenávislnou satirou, trpkým posměchem, útočnou ironií. Jeť tato průměrná skutečnost nepřátelským živlem pro ženské postavy, k vůli nimž vlastně básníka vytvořila první své knihy. Jsou to jemné bytosti ženské, citlivé až k chorobnosti, které vyrostly v touze a ve snu, aniž si uvědomily vlastní svůj cíl na zemi a konečně buď uštvány, buď znuděny, buď duševně vyhladovělé hynou vlastním illusionismem, bezútěšnou šedivostí života, brutalitou společenských poměrů. Jako tyto passivní hrdinky samy stojí v rozporu se svým životním okolím, tak i způsob, jímž spisovatelka kreslí jejich duševní svět, jest v pravém protikladu k naturalismu vystihujícímu společenské milieu v lyricky vzdutých periodách, plných něhy a plaché krásy, přímo zpívá o vnitřních jejich zkušenostech. Tato stilová rozpoltěnost ukazuje jeden cíl dalšímu vývoji R. Svobodové; překonání monografického líčení osamocené ženské bytosti, které vždy nese ráz subjektivní zповědi, nabízí se jako jiný stupeň dalšího růstu; osvobození se od nepřátelského a útočného poměru k realitě jeví se jako nutný to požadavek velkého slohu.

To přinášejí následující knihy R. Svobodové opravdu. V drobných skizzách z moravské vesnice svěžího impresionistického kouzla „V o d l e h l é d ě d i n ě“ (1898) dívá se na skutečnost již z pouhé rozkoše pozorovací a na lidské bytosti s přebytkem soucitu. Román „Z a m o t a n á v l á k n a“ (1899) přináší děj složitější tím, že střetnou se tu osudy několika různých typů ženských, napětí dramatictější tím, že na místo passivních ženských postav popírajících život vstupují v popředí energické charaktery, které hynou, využívše své energie nešprávně, básničtější tím, že příroda, vyličená právě tak stkvěle jako oduševněle sladěna jest úplně s osudy postav. Na této cestě postupuje ještě dále román „M i l e n k y“ (1901), kde problém moderní ženské lásky osvětlen jest řadou charakteristických postav psychologicky se všech stran a pozitivně vyřešen osudem hlavní hrdinky, jež stává svou vítěznou láskou do služeb uvědomělého vývoje kulturního. Docela jest překonán nejen naturalismus daleko důsažným symbolismem, ale i rozjítřený poměr k realitě ze starších knih: autorka, vyzbrojená složitým uměleckým, kulturním a literárním poznáním,

zpívá v radostném opojení věcmi radost z krásy, z formy, z uměleckého vnímání. Kniha povídek „Pěšínkami srdce“ (1902) shrnuje různorodé povídky vzniklé mezi „Přetříženým klasem“ a „Milenkami“ a jasně dokládá rozvoj od naturalismu k symbolismu, od propagace ženiny bolesti k opojení životem, od sociální kritiky k umělecké radosti z formy a z podobenství.

V posledním období svého tvoření odklání se R. Svobodová naprosto od původní své úlohy zpodobovati ženu v mravních konfliktech kladených právě soudobou kulturou a stává se psychologickou vykladačkou i epickou básnířkou typických osudů kulturního člověčenstva vůbec. Při tomto postupu typisujícím velmi šťastně užívá zjednodušujících forem epických: ballady v próse, báchorky, lidové pověsti a vůbec tihne ku zhuštění a ku zkratkám, k nápodobám a hutné gnomic. Milostná vášeň v celém svém živelném rozpoutání vábí ji nejčastěji, ale i život náboženský, zákony tvoření uměleckého, zlá sudba aestheticismu, tajemství smrti zajímají ji hluboce. O tom svědčí svazek „Plameny a plaménky“ (1905), kam zařadila i román přerodu náboženského „Blahoslavený“, kniha hořkých katastrof milostných „Marné lásky“ (1907) a cyklicky seřazené i zaokrouhlené horské romány „Černí myslivci“ (1908), kde ukázala se i nádhernou pěvkyní lesní přírody, obklopující věčně se vracející tragoedie lidského milování.

Tvorbu R. Svobodové doceluje ironická veselohra z malého města „V říší tulipánků“ (1903), sbírka povídek pro děti „Blazenčino pokání“ (1907), do níž kromě příběhů při veškeré prostotě hluboce symbolických vložila i vlastní dětské vzpomínky na otce a jižní Moravu „V rodné vsi“ a „Listy italské“ (v „Novině“ I. a II. 1908 a 1909), nasbírané při několika cestách do Itálie za výtvarným uměním a starými kulturami.

(O R. Svobodové psal nejvýznamnější F. X. Šalda v „Če-
chische Revue“ I. 1907 a v „Novině“ I. 1908.)

Cestou, kterou v české próse razila Růžena Svobodová, běže se celá řada českých spisovatelek, u nichž nacházejí se hojné variace tematu, jak ženská duše zápasí s předsudky, s nepřizní společenského okolí, s vlastní vnitřní nejistotou o práva srdce, o možnost plně se vyžítí, cele se oddatí svému osudu; tu větší, tu menší měrou pokoušejí se autorky

při tom o společenskou malbu, o kritiku stávajících zřízení, o barvitě vystižení přírody neb uměleckých objektů.

Nejzřetelnějším dokladem, jakou přitažlivost má tento směr na spisovatelky obdařené literární vnímavostí, jest *Růžena Jesenská* (* 1863). Plných deset let hledala v lyrice výraz pro svůj život citový, podléhající vlivu národní písně, poesie Heydukovy, školy Vrchlického atd. a opěvujíc bez ustání touhy a sny, naděje a elegie dívčí bytostí oddávající se cele hře lásky a milovanému srdci mužovu. O tom svědčí veršované knihy „Úsměvy“ (1889), „Okamžiky“ (1891), „Svlastivkami“ (1892), „Tří listy“ (1892), „Konec idylly“ (1892), „Slitování a láska“ (1895), „Písně k Tvé duši“ (1899), „Ballady a písně“ (1904) — první z jejích prací tištěny byly pod pseudonymem Eva z Hluboké —, dikcí školy „Moderní revue“ psány jsou „Rudé západý“ (1905). Od konce 90. let přinášely časopisy, zprvu pod pseudonymem Martin Věžník, od R. Jesenské novellistické obrazy zápasících a raněných ženských duší, toužících marně spáliti se v plameni živelní lásky; většinou vadilo jim upřílišené nanášení barev a nedostatek objektivizační síly. Sebrány jsou posud ve svazcích „Novelly“ (1900), „Touha a láska“ (1902) a „Mimo svět“ (1909); barvitostí a soustředěností vyniká nad tyto povídky „Román dítěte“ (1905) se šťastně zachyceným prostředím staropražským; „Legenda ze smutné země“ (1907) jest romaneskní parafrasi osudů Z. Havlíčkové.

Z mladších spisovatelek vynikly ještě předčasně zesnulá *Luisa Ziková* (1874—1896), autorka drobných prós „Spodní proudy“ (1896) úsilím naléztí pro bystré analytické postřehy a pro úzkostné otázky po smyslu bytí barvitý a zářivý výraz slovní; *Pavla Moudrá* (* 1861), která psávala i pod pseudonymem Olga Příbylová, překladatelka Carlylea, Kiplinga a Lavrova a průkopnice theosofického hnutí, smísila v knize „Do rozmaru i do pláče“ (1901) lehkost feuilletonu s náběhy novellistickými; *Helena Nosková-Malířová* (* 1876) projevila knihami „Lidské srdce“ (1903), „Křehké květiny“ (1907), „Právo na štěstí“ (1908) a „Ženy a děti“ (1908), jakož i dramatem „Bratrství“ (1905) schopnost pozorovati bystře společnost a provázeti její dění ironickými poznámkami. *Marie Gebauerová* (* 1869), vydavatelka spisů a korespondence B. Němcové, zachytila v „Jurkovi“ (1901) a v „Ohrázcích“ (1908) svěže svět dětský; *Anna Maria* (vl. Anna Maria Tilschová * 1873), v „Sedmnácti

povídkách“ (1904) a „Na horách“ (1905) ukázala se kon-
cisní stilistkou malých náladových črt; *Marie Majerová* (* 1879)
básnířka socialistických veršů, vylíčila v „Panenství“ (1906)
s neohroženou pravdivostí mravní statečnost ženy z lidu
uprostřed nejhrubšího kalu společenského; *Edvard Klas*
(pseudonymem Vladimíry Jedličkové * 1881) sestilisoval v „Po-
vídkách o ničem“ (1903) plaché stesky ženské vysoce kultivo-
vané a citlivé duše a diskretní dojmy z přírody a velko-
města do křehkých malých žaponerů; *Marie Calma* (vl. Marie
Hurychová-Veselá * 1881) přichýlila se od průměrných skizz
ze společnosti k laciné módě pohádkové.

Česká feuilletonistika a causerie. Memoiry.

Na vysokém stupni, na nějž Jan Neruda uvedl český
feuilleton, zůstal tento prchavý a rozmarný útvar literární,
dobu krátkou; v sedmdesátých letech, kdy Neruda feuilleto-
nista byl na vrcholu tvořivosti, psal vedle něho i V. Hálek
své feuilletony, z nichž jmenovitě jeho epistoly k mládeži a
causerie cestopisné vynikaly; tehdy i mladý S. v. Čech šťastně
mířil ve feuilletonistickém rámci jemnou politickou satiru i ná-
měty povídkové, prósu vzpomínkovou i úvahy časové, dojmy
z cest a nápady z četby; tehdy napsal i S. B. Heller pod čáru
některé velmi zdařilé úvahy a rozpravy.*) V následujícím de-
setiletí nachází však značné ochabnutí: zatím co na Moravě do-
růstá v kukátkáři V. Kosmákovi lidový feuilletonista vel-
kého slohu a bezprostřední originality, vystupuje v Čechách
Fr. Herites jako feuilletonista píšící pro široké vrstvy li-
dové jen pohostínsku, kdežto P. Kopal ve svých klerikálních
besedách klesá na nejnižší úroveň. Pro inteligenci píše své
břitké causerie vždy kriticky neb polemicky vyhocené cau-
serie útočný západník Jan Lier, přední feuilletonista pone-
rudovského pokolení. Znamená-li Lier, píšící do listu konser-
vativního, nejen formou, ale namnoze i názory opravdový po-
krok, nelze toho říci o nástupcích Nerudových v „Národních
Listech“, o *Vilému Rybovi* (1849—1905) a *Josefu Kuffnerovi*
(* 1855). Josef Kuffner, — psával pod šiframi š neb β — jehož
feuilletony sebrány jsou posud do knih „Chvilé a otázky“

*) O feuilletonistické činnosti většiny z uvedených au-
torů, promluveno bylo při ostatních jejich pracích.

(1904), „Zdání a podoby“ (1899), „Scéna za scénou“ (1900), „Slovanské svity“ (1903) a „Časy letí“ (1905) vůbec nemá, ba ani nechce mít nikdy vlastního mínění o kterékoliv z přetřásaných otázek, nýbrž stotožňuje se vždy s průměrným názorem obecnstva a tím jak v otázkách divadelních, tak ve všeobecných kulturních záležitostech i konečně ve věcech slovanských, jimiž se rád a s propagační vřelostí zabývá, pomáhá šířiti předsudky. Jeho způsob psaní trpí kromě toho dvojnásobnou manýrou; jednak Kuffner až do omrzení převrací věci s prava na levo, z rubu na líc, jednak opakuje stále své aforistické otázky, odpovědi, gnomy atd. Vedle něho psávají do „Národních Listů“, v nichž feuilleton jest soustavněji pěstován než v jiných pražských denících, B o h d a n K a m i n s k ý svoje vynuceně vtipné a zbytečné mnohoslovné besedy a V á c l a v H l a d í k své svěťácky zabarvené a kosmopolitickými cetkami kulturními ověšené epístoly z Francie a Anglie. Lidové vrstvy malého vkusu a úzkého obzoru nalézají zálibu v J. L. H r d í n o v ý c h nedělních feuilletonech v „Národní Politice“; na Moravě psával pod čáru nejlépe J. M e r h a u t v „Moravské Orlici“ jmenovitě o záležitostech kulturních.

Poslední pokolení literární přineslo do české feuilletonistiky nový kvas. Jsouc naladěno větší měrou kriticky, ironicky, útočně proměnilo i časopisecké besedy v orgán kritiky stávajících společenských a národních poměrů, uvedlo do nich kulturní i osobní polemiku, nahromadilo v nich zápalných látek literárních, dravého sarkasmu, smělé persifláže, rozmarné karikatury. Jako dřívě „Národní Listy“, tak shromažďuje nyní deník „Čas“ nejhojnější feuilletony nového směru; i sám jeho redaktor J a n H e r b e n psává jadrným lidovým slohem pod čáru svého listu bystré a účinné úvahy. Vlastním feuilletonistou „Času“ jest básník J. S. M a c h a r, který tuto zajímá nás pouze svými týdenními besídkami, označovanými značkou —by— (bibliografii jejich viz však při přehledu ostatní činnosti Macharovy). Nepatrné příběhy, politické, společenské události, velkoměstská kronika denní, literárního a kulturního života, chvatně zachycené mžikové fotografie vsední zkušenosti a hlavně z ulice, malé dojmy krajinářské, básnickovy cesty italské dávají Macharovi podnět k všeobecné kritice, k satirickému zpracování, k intimní drobnokresbě; ke konci však spisovatel otvírá širokou kulturní perspektivu. Některé

otázky vracejí se vždy znovu, jmenovitě ony, které dává mu život ve Vídni, nepřátelské veškerému češství, tak kritika rakouských vlád a českých politických stran, tak boj proti veřejné nadvládě klerikalismu, odpor proti oficiální literatuře pražské, historicko-filosofické úvahy o dějinném boji antiky s křesťanstvím. Macharovy feuilletony, plné dravosti, pamfletické útočnosti, ale často i nesrovnalostí, vnitřních odporů, opakování vynikají lapidárním, jasným a břitkým slohem, úsečnou a hutnou mluvou, jiskřivou vervou, mohou se s feuilletony Nerudovými dobře měřiti.

Stejným kulturním cílům jako Machar sloužil ve svých feuilletonech i Gustav Jaroš, Arnošt Kraus, jmenovitě pak nejtalentovanější feuilletonista v literární mládeži Karel Horký (* 1879). Vycvičil se na lidovém časopise „Kramerius“ (1903—1904), uveřejnil K. Horký (jenž vystoupil také jako dramatik a dvěma knihami veršů „Paličovy sloky“ (1904) a „Když vesla vypadnou“ (1906) jako lyrik společenské satiry a zhnusené erotiky), v „Národním Obzoru“, jehož byl redaktorem, celý roj feuilletonů shrnutých po té do knih „Pátek“ (1908) a „Hory a doliny se srovnávají“ (1909). Tu propuká mladistvá a nebojácná láska k životu ve všech jeho projevech a útvarech, horoucí a nepodplatitelná spravedlivost sociální, která nesnese lži a podlosti, důsledný demokratism ctící práva svobodné lidské osobnosti; to vše podáno jest velmi živě, drasticky, působivě, často formou malých povídkových náčrtků.

Se zvláštní oblibou pěstován byl feuilleton *cestopisný*, jenž v českém písemnictví má dávnou tradici, neboť může se odvolávat až k českým cestovatelům XV.—XVII. věku, kteří zaznamenali svoje zkušenosti z putování do Svaté Země a končin sousedních. V novočeském období zahajují literaturu cestopisnou dva záznamy pobytu v Itálii. Kdežto však M. Z. d. Polák (1820—1822) zabývá se více pozorováním života soudobého a krás přírodních, Jan Kollár (1843) obrací se spíše do minulosti a k památkám kulturním; dvojnásob ten způsob pozorovací stíhá se stále v cestopisech českých. Tvůrcem moderního českého feuilletonu cestopisného jest Jan Neruda, svými „Obrazy z ciziny“ (1872) a „Menšími cestami“ (1875), o jejichž významu výše promluveno a od Nerudovy doby všickni naši přední feuilletonisté vydali causerie o svých cestách, tak V. Hálek, S. v. Čech, J. S. Machar.

Stručné děj. čes. lit. *Novák-Novák*.

U řady spisovatelů stal se cestopisný feuilleton literární specialitou. Oba čeští cestovatelé a objevitelé světové pověsti Čeněk Pacht (1813—1886) a Emil Holub (1847—1902), — v poslední době přidružil se k nim Alois Musil (* 1868) — nevydali arciř sami cestopisných svých děl v mateřštině, ale přece byli českým cestovatelům podnětem, aby všímali si zeměpisných zvláštností. I spojuje česká literatura cestopisná snahu vzdělávati a poučovati naukově s lehkým feuilletonistickým způsobem vypravování, zájem geografický a národopisný s tendencí baviti čtenáře, někdy i humoristicky; teprve v posledních letech proniká ve feuilletonech cestopisných také zájem umělecko výtvarný, kulturně psychologický. Ve stopách Nerudových šel *Josef Wünsch* (1842—1907); leč vedle feuilletonistických obrázků ve 3 knihách psaných česky, („P o s o u š í a p o m o ř í“ 1880, „Z b l í ž k a i z d á l í“ 1887 a „M i m o c h o d e m“ 1887) vytěžil ze svých cest celou Evropou, přední Asii a severní Afrikou i řadu německých statí vědeckých. *Pavel Durdák* (1843—1903) zachytil v živých barvách a se šfavnatým humorem exotické své zkušenosti na malajských ostrovech („P ě t l e t n a S u m a t ě e“ 1893). Neobyčejně barvitě vypravoval *Josef Štolba* (* 1846) o svých zkušenostech v Americe („K l e p y z c e s t“ 1873 a „Z a o c e á n e m“ 1874—1876), o pouti své skandinávské („N a s k a n d i n a v s k é m s e v e r u“ 1884 a „Z a p o l á r n í m k r u h e m“ 1890) i o cestách v Holandsku („N a p ů d ě m o ř í u r v a n é“ 1896). Objemem svých cest kolem světa, stejnoměrným zájmem o jevy přírodní a národopisné, malebností líčení, přístupností slohu, vtípnou rozmanitostí zvláště populárními se stali *Josef Kořenský* (* 1847) a *E. St. Vráz* (* 1859); kromě menších děl určených většinou mládeži, vydal onen „C e s t a k o l e m s v ě t a“ (1896—1897), tento „Z c e s t E. S t. V r á z e“ a „C e s t y s v ě t e m“ (1900—1903). Největší řadu cestopisných feuilletonů napsal pražský professor *Jiří Guth* (* 1861), jenž vydal některé své práce pod pseudonymem Gaston Humbert. Cestopisných jeho knih jest více než k dvaceti svazkům, mezi nimi i trojdílný soubor „C a u s e r i e z c e s t“ (1891—1895). Vedou čtenáře křížem celou Evropou od Skandinávie ke Gibraltaru, od Irska do Hellady a dotýkají se nejen severní Afriky, ale i Ameriky, nejdou však nad prchavé dojmy kvapícího turisty, který nemá času pro delší p byt a c t u t í p r o l i u b š í p o z o r o v á n í ; také nepřetržitě vtípkování a příliš úsilné projevování ducha-

plnosti unavuje čtenáře, jehož autor ani nepoučuje ani kulturně nepovznáší, nýbrž jen stálým lichocením zpohodlňuje. Jiří Guth vydal i četné překlady z francouzštiny a pod pseudonymem *Stanislav Jarkovský* několik svazků genrových obrázků novellistických. Cestopisné feuilletony vydali též *Quido Mansvet* (vl. *František Klement* * 1851), *Emanuel Fait* (* 1854), *Eugen Miroslav Rutte* (1855—1903), *Ludvík Kuba* (* 1863), v poslední době pak *Alois Svojsík* a *Josef Hloucha*.

Mezi Nerudovými feuilletony některé mají ráz kulturně historický, shromažďující kolem určitého thematického mosaikovým způsobem drobtý mravoličné, jednotlivosti kulturní, výpisky z různých dokumentárních pramenů a pokoušejíce se touto cestou psychologicky proniknouti k duchu různých dob a k povaze rozmanitých národů; po této cestě šli vyzbrojeni vědomostí odbornými v některých svých pracích *Zikmund Winter*, *Čeněk Zíbrt* a *František Vladimír Vykoukal* (* 1857), jehož snůšky mají význam národopisný a zvykoslovný.

Feuilleton přírodopisný spokojoval se namnoze jen s popularisací poznatků přírodních věd a častěji než k čtenářstvu literárnímu obracel se k vrstvám lidovým a k mládeži, jen někteří spisovatelé pokoušeli se dáti svým obrázkům z přírody náladový nádech, barvitější dikci, osobitější sloh. Z nich zvláště zasluhují zmínky autor svěžích zoologických obrázků pro děti *Karel Starý* (1831—1898), populární tlumočnický poznatků zeměpisných a hvězdářských, profesor matematiky na pražské universitě *František Josef Studnička* (1836—1903), neobyčejně plodný feuilletonista *Bohumil Bauše* (* 1845) a jemně stillsující vyprávěč *Jiří Janda* (* 1865.) Umělcem ze skupiny té jest jediný, profesor medicínské fakulty české university a proslulý odborník lékařský *Josef Thomayer* (* 1853), jenž v krásné literatuře vystupuje pod pseudonymem *R. E. Jamot*. Svě drobné obrázky z volné přírody, z českého venkova, vtipné a rázovité charakteristiky lidových typů, mžikové fotografie z lesa a polí počal v 70. letech otiskovati v „*Lumíru*“, do jehož družiny i osobními vztahy náležel; shrnul je pak v knize „*Příroda a lidé*“ (1881) a doplnil svazky „*Vedle cesty*“ (1895) a „*Žlutné listí*“ (1905). Knihami těmi vane svěží lesní vzduch, vůně hlíny a intimní láska k přírodě neobyčejně jemně pozorované; též stilisticky stojí vysoko. *Causerie* lékařská a zdražnická, kterou založil u nás

již v 50. letech Amerlingův spolupracovník v snahách lidově osvětových *Filip Stanislav Kodým* (1811—1884) svou „Z d r a v o vě d o u“ (1851), pěstována byla lékaři *Vladimírem Preiningrem* (1865—1901) a *Duchoslavem Panýrkem* (* 1867).

Zcela skrovně zastoupena jest u nás literatura *memoirová*, která u jiných národů počítá mezi své pěstitele nejen spisovatele a učence, ale i státníky, vojevůdce, šlechtice, vznešené ženy a tak poskytuje bezprostřední a poučné pohledy do celého kulturního a veřejného života, hromadíc zároveň pro dějepisce neocenitelný materiál. Memoiry bývají pravidelně řazeny do bezprostřední souvislosti feuilletonistíky, a to právem; neboť i nejlepší vypravovatelé podávají své vzpomínky nikoliv podle systematického spořádání aneb v pragmatickém sledu historickém, nýbrž dle nahodilé hry vnějších popudů a duševních vznětů, vyvolávajících zlomkový obraz minulosti a tak tékají často od děje k ději, od jednotlivosti k jednotlivosti, zcela dle způsobu feuilletonistů. Chudoba memoirového písemnictví českého má několik příčin. Hlavní jest ta, že literatura česká nemá vůbec aristokratických tradic společenských, z nichž na evropském západě memoiry vyrůstají; že dlouho nebylo vůbec osobám, vyjadřujícím se česky, přáno bráti podíl na politickém životě většího slohu a že tudíž memoírům scházely významnější obsah; konečně i, že spisovatelé vědomě potlačovali svou osobnost, tuto vlastní soustřeďující nositelku děl vzpomínkových, v zájmu celkového prospěchu národního.

Před obrozením národním vykazuje literatura česká dvojí obsáhlé záznamy memoirové hodnoty však spíše historické než slovesné: jest to snůška pamětí kutnohorských rázu význačně měšťáckého ze XVII. věku od Mikuláše Dačického z Heslova a pak typické selské memoiry XVIII. stol. rychtáře Františka Vaváka. První paměti rázu vskutku literárního pocházejí od Jana Kollára, souměrně rozdělené a stilisticky propracované; naproti tomu autobiografické i memoirové záznamy Frant. Palackého jsou spíše jen sbírkou materiálu. Počátky politického života českého ve spojení se současnou kronikou literární širokým memoirovým způsobem zaznamenali nám dva protichůdci: frasovitý svobodomyšlník Josef V. Frič v „Pamětech“ (1885—1889) a suchopárný konservativce historik Václav Vladivoj Tomek v „Pamětech mého života“ (1905 a 1906); v lecčem do-

plňuje je nespolehlivý a chvastavý Jakub Malý „Vzpomínkami starého vlastence“ (1872) a „Naším znovuzrozením“ (1880—1884). Umělecky zpracovala svoje memoiry po J. Kollároví teprve zase Karolína Světlá: v „Upomínkách“ (1874) křísí starou Prahu první polovice XIX. věku, v doplňující je knize „Z literárního soukromí“ (1880) literární prostředí svých slovesných začátků. Z jejich současníků dali Alois Vojtěch Šmilovský a Václav Vlček mladistvým svým vzpomínkám, nesoucím se k venkovu, rámeček dopola povídkový to učinil ve zvýšené míře i Svatopluk Čech.

Jestliže všichni tito jmenovaní autoři snažili se paměti své zaokrouhliti a uceliti, jejich látku historicky ovládnouti a umělecky propracovati, snášejí ostatní spisovatelé memoirů těžce nebo bezprostředně následující generace libovolně, úryvkovitě, kronikářsky materiál vzpomínkový. Svět venkovský a školský líčí takto „Život starého kantora“ (1899) od Jana E. Kosiny a „Paměti starého učitele vlastence“ (1902) od Antonína Konstantína Vitáka (1835—1906). Rázu většinou literárního jest Ladislava Quisa „Kniha vzpomínek“ (1902), Edvarda Jelínka „Vzpomínky“ (1904) a Františka Heritesa „Vodňanské vzpomínky“ (1904). V poslední době vycházejí hojněji memoiry politické líčící hlavně 60. a 70. léta; sem patří „Deník“ (1908) Edvarda Grégra, „Vzpomínky“ (1905) Josefa Baráka, „Ze zašlých dob“ (1908) Josefa R. Vilímka st.; periodu poněkud mladší osvětlují memoiry Josefa Kaizla „Z mého života“ (1909).

Největší zájem budily však ode dávna memoiry divadelní. Vstával v nich z temna zvláštní svět zcela odlišný od všední skutečnosti, honosící se vlastní atmosférou, neobyčejným osvětlením; nositelé jeho vždy byli předmětem nadšení, ba kultu. Takové memoiry zanechávali nám výkonní umělci, organizátoři a ředitelé podniků scenických, nadšenci pro divadlo. K starší periodě našeho hereckého života směřují většinou Josefa L. Turnovského „Paměti starého vlastence“ (1900); k divadelnímu ruchu 70. let Josefa Štolby causeristické zlomky „Z mých pamětí“ (1907); dobu rozkvětu „Národního divadla“ líčí jeho bývalý ředitel František Adolf Šubrť v knihách „Moje vzpomínky“ (1902) a „Moje divadelní toulky“ (1902). K poslední knize družil se přímo vzpomínkové feuilletony dvou herců „Národního divadla“; Jiřího Bittnera „Z mých pamětí“ (1894), „Frašky a tragoedie“ (1896) a „Jevišťe

a zákulisí“ (1900) a Josefa Šmahy „Americké táčky“ (1894) a „Různí lidé a různé dojmy“ (1898). Též ve „Vzpomínkách“ (1906 a 1907) Rudolfa Jaroslava Kronbauera, jež však většinou obsahují látku převzatou z druhé ruky, převládá živel divadelní. I v poslední generaci literární učiněno několik významných náběhů k literatuře memoirové, zejména Janem Herbenem v „Deseti létech proti proudu“ (1898) a J. S. Macharem v „Konfessích literáta“ (1900).

Ze souborných publikací memoirových obsahují hojně literární látky „Vzpomínky na paměť 30leté činnosti Umělecké Besedy“ (1893) a „Černá hodinka“ (1892 a 1893), kterou z pamětí svých členů sestavil literární spolek „Máj“.

Dramatické básnictví doby přítomné.

Od svého znovuotevření dne 18. listopadu 1883 zůstalo „Národní divadlo“ až podnes střediskem veškerého dramatického života českého. Básníci psali svoje díla se zřetelem na scenické poměry „Národního divadla“, dávali se ke svým postavám inspirovati jeho herci, přizpůsobovali se jeho režiserským a výpravným možnostem a odstoupili-li na čas rozmrzeni od dramatického tvoření, činili tak, rozešedše se se správou „Národního divadla“. Tudy přicházely k nám nové dramatické vzory, zde vystupovali cizí vynikající představitelé reprodukčního umění, v tomto hledišti dobývaly si moderní proudy dramatické pochopení českého obecnstva. Ve správě „Národního divadla“ vystřídala se v posledním čtvrtstoletí dvě družstva a dvě ředitelstva, v letech 1883—1900 řídil „Národní divadlo“ František Adolf Šubert (* 1849), jež v červenci 1900 vystřídil Gustav Schmoranz (* 1858).

Po zevní stránce zápasily v této době s činohrou stále o nadvládu opera a výpravná hra i balet, jimž se přizpůsobovalo jeviště i režie do té míry, že činohra, hlavně pokud si žádala intimity a soustředěnosti, byla v područí. Po vnitřní stránce jest toto čtvrtstoletí „Národního divadla“ dobou stálého zmateného boje několika uměleckých slohů, jenž jeví se v programu her, ve výkonech hereckých i v režii. Původně jdou svorně vedle sebe přežilý, lžiklassický sloh pathetické tragoedie neb dějinné hry v rámci přeplněně dekorativním

a plytká ve Francii odkoukaná salonní elegance konverzačních kusů v obou případech skrývá se pod oslnivým povrchem vnitřní prázdnota. V tomto období ovládají eklektičtí básníci romantického směru, patheticky deklamující herci staré školy, režiséři vychovaní na meiningenském musejním přěpychu; při tom dusí cizí hry, které neobohacují nijak literárně, nad dramatickou tvorbou původní. Na to vstupuje k nám básnický realism a třebaže r. 1887. uvádí zásluhou Pavla Durdíka „Národní divadlo“ jakožto pokus čtyři ruská dramata ku vnitru obráceného realismu (Palmův „Náš přítel Někluzev“, Spažinského „Paní majorka“, Solověvova „Ženítba Běluginova“ a Ostrovského „Les“), přece dobývá si našeho divadla spíše genrová drobnokresba realistická, hlavně pokud předvádí český venkov. Tu autoři přinášející pestrost vesnického života, Stroupežnický, Jirásek, Preissová, Mrštíkové, uplatňují se i s herci, kteří oživují vzpomínky svého mládí ztráveného uprostřed venkovského lidu i s režisery, již mají po ruce národopisnou dekoraci. Za to ubývá smyslu pro drama velkého stylu, světoví klassikové jsou nejvýše záminkou přeplněné výpravy a účištěm výkonných sil pathetických, necítilých se doma ve hrách realistických a velicí moderní básníci psychologické analýsy a ideových konfliktů marně bijí na zavřené brány pochopení u našich dramatiků, herců, diváků. Až na konci devadesátých let, kdy mezi herci „Národního divadla“ nabudou převahy Hana Kvapilová a Edvard Vojan a kdy někteří čeští dramatikové jmenovitě F. X. Svoboda a J. Hilbert postoupí od drobnokresby realistické k hrám ideovým, hájí se, byť nesměle, na „Národním divadle“ úsilí o nový realistický, vnitřní styl. Úsilí to projeví se po změně ředitelství také v režii, která účelným využitím prvků výtvarných docílíje účinnějších náladových výsledků. Současně snaží se nová divadelní správa předváděním děl obou velkých klassiků moderního divadla Shakespeara (v novém překladu Sládkové a při nové úpravě jeviště) a Ibsena (viz níže) znovu probuditi smysl pro velký sloh dramatický.

Z výkonných hereckých sil „Národního divadla“ proslavily se mnohé již na „Prozatímním divadle“ (viz o nich výše na str. 315.). Z nich požívali Otilie Sklenářová Malá, Karel Šimanovský, František Kolár pověstí pathetických herců romantického slohu; Jiří Bittner se svou chotí Maruškou, jmenovitě pak Jakub Seifert

vítězili ve hrách salonní konverzace, genrová hra ze života vesnického realisticky přistřížená našla výborné pěstitele v Jindřichu Mošnovi, Jakubu Vojtovi Slukovu z umělců starších, v Josefu Šmahovi (* 1848) a Marii Hübnerové (* 1865) z herců, kteří teprve na „Národním divadle“ vystoupili. R. 1888. stali se členy „Národního divadla“ Hana Kvapilová (1860—1897) a Edvard Vojan (* 1858), kteřížto oba hlubokým zorem psychologickým a plným uvědoměním niterné tragičnosti moderní nejmohutněji spolu pracovali o vytvoření nového velkého slohu na „Národ. divadle“.*)

Režisery „Národního divadla“ byli v době nadvlády hlučného dramatu výpravného, žádajícího velké komparserie herci František Kolár, Antonín Pulda (1848—1894) a Jakub Seifert, z nichž první sledoval ideály herců meiningenských, souhru mass, skvělost dekorace, pestrou barvitost, druží pak lesklou eleganci francouzského divadla konverzačního. V realistických hrách ze života venkovského vedl režii Josef Šmaha s dobrým smyslem pro národopisné jednotlivosti. Naznačený převrat moderní režie na „Národním divadle“, tihnoucí k ladění náladovému a k symbolickému hodnocení zevních znaků, jest hlavně dílem režiséra Jaroslava Kvapila, na nějž vlivuplně působilo scenické umění „Moskevského uměleckého divadla“ za řízení Stanislavského (1906).

Ostatní divadelní ústavy české nemají pro dramatickou tvorbu takměř významu. Hlasy o zřízení druhého českého divadla, které se poprvé ozvaly r. 1885., byly tím důtklivější, čím více na „Národním divadle“ bylo činohře ustupovati před operou a baletem a tak pomýšleno hned ze začátku na menší ryze činoherní scénu, již vytčeny úkoly dva: jednak uváděti mladé autory do veřejnosti, jednak udržovati stále styk s dramatickým moderním básnictvím cizím. Když tyto obě snahy po několik let byly prováděny nejprve „Intimním volným

*) O výkonných uměleckých silách jest jen skrovná česká literatura. Od r. 1902. vydává F. A. Šubert sbírku charakteristik herců pod názvem „Masky Národního divadla“, v níž posud vyšly podobizny J. Mošny, Fr. Kolára, K. Šimánovského. O individualitě H. Kvapilové napsal studii K. Engel-müller (1908); nejobšrnější práci toho druhu věnoval J. J. Bor E. Vojanovi (1908). — Dějiny „Národního divadla“ podal F. A. Šubert ve dvou spisech „Národní divadlo v Praze“ (1884) a „Dějiny Národního divadla v Praze 1883—1900“ (1908).

jevištém“ (1896—1899), později několika divadelními cykly pořádanými na pražských předměstích „Spolkem českých spisovatelů belletristů Májem“ a „Kruhem českých spisovatelů“, došlo r. 1908. ku zřízení druhého českého velkého jeviště „Městským divadlem Kr. Vinohradů“; leč to ustoupilo hned v počátcích od ryze činoherního programu a slevujíc vždy více s uměleckých požadavků, nestalo se ani střediskem mladých dramatických básníků ani vybrané cizí poesie scenické.

Životu divadelnímu po stránce literární, scenické i organizační slouží několik časopisů divadelních, které kromě dramatických ukázek přinášejí zvláště charakteristiky výkonných umělců, kroniku divadel pražských i venkovských, články theoretické, vzpomínky atd. Z nich „Česká Thalia“ (1887—1892), redigovaná Janem Ladeckým živě spolupracovala na obratu k realismu dramatickému; za ní sledovaly „Divadelní Listy“ (1900) red. Ottou Fastrem, „Divadlo“ (od r. 1901.) red. Bohuslavem Kavkou a „Divadelní list Máje“ (od r. 1904.) red. R. J. Kronbaurem a J. Boreckým. K starším sbírkám divadelních her (viz na str. 316.) přibývaly nově „Ochotnické divadlo“ (od r. 1885.), „Repertoire českých divadel“ (od r. 1886.) a „Divadelní knihovna Máje“ (od r. 1902.).

Tak jako v poesii epické a lyrické ovládá i v dramatické tvorbě české 80. let básnický eklekticismus pozdně romantický, jenž jeví silný sklon ku mnohoslovné rhetorice a k barevně přeplněné dekorativnosti; i tu jeví se úplná chudoba ideová, naprostá konvenčnost v psychologii, slovem nedostatek charakteru básnického. Také drama uniká skutečnosti a přítomnosti do historické dálky a exotické ciziny, nenalézajíc při tom hlubšího vztahu k nižádné době, k nižádné kultuře, nemajíc smyslu pro velké hybné síly dějinné. I kde sahá k minulosti národní, volí z ní náměty čistě mechanicky, spokojujíc se hlavně pestrým kostymováním a hlučnými tirádami; vlastní dramatický živel, jevící se v konfliktech vášni a v kresbě postav, bývá často reminiscencí. Sem patří dramatická díla Julia Zeyera i Jaroslava Vrchlického, jež rozebrána v souvislosti s ostatní činností jejich básníků; romantismus Zeyerův zastihl na scéně ještě příchod báchorového směru novoromantického. Kořeny svými sahají sem i historické kusy A. Jiráska, jenž však i na divadelních prknech vynikl důkladnou ověřeností drobného detailu a po-

pulární tendenci vlasteneckou. K tomuto vývojovému období přísluší i dramata obou mužů, kteří nerozlučně jsou spjatí se slavnostními dny znovuotevření „Národního divadla“, autora první novinky činoherní B. Adámka a dlouholetého ředitele F. A. Šuberta. *Bohumil Adámek* (* 1848) vydal kromě veršů „Horské ovzduší“ (1902) dvě tragoedie „Saloména“ (1885) z českého období renesančního, již zahájena činoherní představení obnoveného „Národního divadla“ a „Heralt“ (1888) z doby Rudolfovy; v obou ztrácejí se tragické konflikty pod přítěží krásných slov, dekorativních partií, slavnostně vyšňožené deklamace. *František Adolf Šubert* (* 1849), přední organizační duch českého divadelnictví v posledním čtvrtstoletí, poznal mnoholetou zkušeností jako ředitel „Národního divadla“ veškeré podmínky zevní účinnosti, obecného úspěchu, ba přímo senačnosti dramatických her. Těže z těchto znalostí, dovedl bez vlastního básnického posvěcení, bez dramatické fantazie, bez ideové hloubky a bez jemnější psychologie dobytí svými kusy, strhujícími buď hlučnými davovými výjevy neb napínavou časovostí, velkých vítězství divadelních. Přešel od historických povídek k dramatu, liboval si zprvu v historických neb polohistorických hrách „*Petr Vok Rožmberk*“ (1881), „*Probuzenci*“ (1882), „*Jan Výrava*“ (1886), jež doplňuje renesanční komoedie „*Láska Raffaelova*“ (1888). Další kusy Šubrtovy jsou divadelním zpracováním senačních událostí veřejných a prozrazují někdejšího novináře „*Praktikus*“ (1889), „*Velkostatkář*“ (1891), „*Drama čtyř chudých stěn*“ (1893) a „*Žně*“ (1903).

Od eklektického dramatu dekoračního, od pathetické zpožděně romantické tragoedie vedl vývoj k drobnomalbě realistické hry, k genrovému scenování barvitě skutečnosti a odtud velice nesměle k opravdovému psychologickému dramatu ideového plánu; nikdo neproběhl celým tím vývojovým kruhem tak jako dlouholetý dramaturg „Národního divadla“ *Ladislav Stroupežnický* (1850—1892). Stroupežnický, jenž napsal také řadu humoristických povídek a kreseb, uvedl se na scénu bezvýznamnými veselohrami „*Noviny a karty*“ (1875), „*Pan Měsíček, obchodník*“ (1877) a „*Triumfy vědy*“ (1884). Z rámce epigonského dramatu historického nevymykají se ani „*Černé duše*“ (1877) z doby bělohorské a „*Velký sen*“ (1884) z bojů tatarských. Na to v několika veselohrách s látkami ze XVI. a XVII. věku „*Zvíkovský rarášek*“

(1883), „Pani mincmistrová“ (1885), „V panském čeledníku“ (1886) a „Sirotčí peníze“ (1887) pokusil se podrobnou kresbou archaistického prostředí, pečlivou dobovou barvou, starodávnou patinou dialogu zakrýtí chudobu vlastní dramatické invence a povzneseného humoru. Když v polovýpravném „Christoforo Colombo“ (1886) ztroskotal s pokusem o historické drama velkého slohu, přichýlil se cele k dramatickému realismu. Oživiv selský lidový svět na rodném Písecku, dovedl v „Našich furiantech“ (1887) kolem chudé a nikoliv nové dramatické zápletky seskupití pestrý dav rázovitých figur venkovských, malebný vír živých výjevů, překvapující spoustu humoristických jednotlivostí. Této komoedii, která byla daleko spíše šťastnou genrovou hračkou než opravdovým realistickým dramatem, dostalo se při premiiře (3. května 1887) cti býti pokládána za počátek realismu na „Národním divadle“. Stroupežnický však nezastavil se u tohoto náběhu a uvědoměle postupoval k realistickému dramatu, jež by mělo jednotný děj a promyšlenou ideu. Obě následující hry z venkovského života „Václav Hrobčický z Hrobčic“ (1888) a satiricky zaostřený „Vojtěch Žák, výtečník“ (1890) zůstávají daleko za cílem. Za to poslední práce Stroupežnického — aktovka „Zkažená krev“ (1891) jest pouze psychologickým pokusem — „Na Valdštejnské šachtě“ (1893) ukazuje jasně, kam vážně pracující autor její mířil: od sociálního, rázovitě i pečlivě provedeného prostředí odráží se nesporně tragická postava zajímavého reka, jehož osud není pouhou slepou náhodou, nýbrž výsledkem konfliktu mocné ideje s nelítostnou skutečností. V této hře, která znovu docela osobitě přináší několik motivů z mladistvých tragoedií Stroupežnického, hledajících arcí zcela jinými slohovými cestami dramatickou velikost, Stroupežnický, jinde suchý a střízlivě kombinující divadelník, jeví se i básníkem; tu probleskuje místy i pochopení pro moderní otázky sociální. Leč veřejnost neuvědomila se dobře, v čem jest Stroupežnického typický význam dramatický a omylem shledávala jeho podstatu vždy ve vesnické komoedii a v historických anekdotách na scéně. (Životopis Stroupežnického podal J. Kamper v „Čas. Čes. Mus.“ 1900 a 1901, týž otiskl i korespondenci Stroupežnického v „Obzoru lit. a uměl.“ 1902, povahu Stroupežnického nakreslil J. Lier ve „Vzpomínk. Uměl. Besedy“ 1893, kriticky ocenil jej F. X. Šalda v „Rozhledech“ 1896.)

Do téže skupiny genrového realismu s národopisnou dekorací jako „Naši furianti“ patří i G. P r e i s s o v é „Gazdina roba“ (1889) a „Její pastorkyňa“ (1890), Jiráskova „Vojnarka“ (1890) a „Otec“ (1894), dramatickým vzruchem nad tato dramata vyniká „Maryša“ (1894) bratří Mrštíků. (Viz o nich při rozboru novellistických prací jejich autorů.)

Genrové drobnokresby realistické užívali rádi při svých komediích z venkova a z malého města divadelní autoři, kteří kromě zásoby vtipných nápadů, komických situací, nevinných satirických šlehů přinášeli i důkladnou znalost groteskních figurek českého venkova a švižnou ruku při kresbě těchto titěrných lidiček. *Josef Štolba* (* 1846) napsal již pro „Prozatímní divadlo“ řadu veseloher a frašek, z nichž „Krejčí a švec“ (1869) a „Zapovězené ovoce“ (1872) obecnstvu nejvíce se líbily. Národní divadlo provedlo jeho veselohry; „Vodní družstvo“ (1886), „All right“ (1887), „Maloměstští diplomati“ (1888), „Křivé cesty“ (1891), „Na letním bytě“ (1899), „Mořská panna“ (1901) a nezdařená dramata „Závěť“ (1889) a „Peníze“ (1895). K maloměstským fraškovitým hrám Štolbovým poji se bezprostředně veselohry *Karla Pippicha* (* 1849): „Z české domácnosti“ (1880), „Ve veřejném životě“ (1884), „Svět zásad“ (1888) i pokus o drama „Slavomam“ (1890). O sourodých hrách V. Štechoových viz str. 444. Ostatní skladatelé veseloher fraškovitého neb satirisujícího rázu v 80. a 90. letech jsou *Jan Vávra* (* 1843), *Antonín H. Sokol* (1847—1889), *Josef Šmaha* (* 1848), *František Ruth* (1852—1903), *Polykarp Starý* (1858—1907), *Luděk Archleb* (* 1860).

České drama realistické prodělávalo od počátku 90 let týž vývoj, jenž jeví se v poslednějších dramatech Stroupežnického. Spokojuje se nejprve s teplou a důvěrnou malbou ostře vyhraněného společenského ústředí a cvičí na něm svůj pozorovatelský smysl; život tovární, umělecká bohéma, pražská buržoasie bývají líčeny nejčastěji a nejšťastněji. Pak hledají autoři pod tímto vlnícím se povrchem ženoucí sociální síly, zabývají se společenskými otázkami, diskutují o různých právě se naskytujících aktualitách. Konečně uvědomují si, že vlastní duši jejich výtvorů musí býti ústřední dramatická idea a že úkolem jejich jest proměnit ji v děj nesený osobami domyšlenými psychologicky až do základů bytostných. Po hříchu dramatická díla tohoto období manifestují sice tyto

názory, vlastní veškerému divadlu soudobému, jako uvědomělé snahy, nikoliv jako umělecké ztělesnění. Tak jest u Matěje A. Šimáčka, Františka X. Svobody, Václava Hladíka, jejichž díla charakterisována byla při přehledě jejich činnosti novellistické. K nim řadí se i vytrvalý nadšenec divadelní Jan Ladecký (1861—1907), autor dramát „Dva světy“ (1897), „Bez lásky“ (1898) a veselohry „V úskalí“ (1892).

Váženějším z těchto dramatických autorů byl vlivuplným učitelem geniální tvůrce moderního básnictví Henrik Ibsen (1828—1906). Když v 80. letech předvádělo „Národní divadlo“ některé z jeho starších historických kusů a sem tam některé z jeho moderních dramát, chápala kritika právě tak málo jako obecnstvo Ibsenův význam; nesprávné překlady pořízené namnoze z němčiny, nedokonalá interpretace herecká měly na tom nespornou vinu. Teprve kritice 90. let podařilo se pro Ibsena i u nás dobytí alespoň zájmu: nejprve upozorňovala na společenské problémy řešené v jeho dramatech; na to zabývala se jeho domnělým naturalismem jako protikladem konvence pozdně romantické; hlouběji k podstatě Ibsenovy poezie však pronikla, obdivujíc se jednak důsledně logické jeho stavbě a jeho úžasnému psychologickému jasnozření; posléze vystihla i symbolický dosah jeho dramatických básní. Na „Národním divadle“ dopomáhaly vítězství Ibsenovu u obecnstva okolnosti různé: jednak vynikající cizí herci vystupující v jeho dramatech, jednak skvělá interpretace Ibsenových ženských postav kongeniální jim Hanou Kvapilovou, jednak za nové správy divadelní zvláštní péče režie, která důstojně předvedení moderních Ibsenových dramát staví mezi přední své úkoly.

O škole Ibsenově lze však u nás právě jako v cizině mluvit jen s krajní zdrželivostí v celistvosti svého zjevu jest Ibsen prostě nenapodobitelný. Je-li již nesnadno po Ibsenově způsobě podati všestrannou kritiku některého mravního neb společenského problému nikoliv ústy jednoho hrdiny, nýbrž dramatickou logikou celého děje, je-li těžkým uměleckým úkolem sloučiti realismus se symbolismem tak, aby každým sebe všednějším dějem, slovem, obratem prosvítala platnost typická, jest naprosto nemožno básníku, který nemá bohatého genia Ibsenova, sloučiti věceky tyto prvky v jednotné dramatické dílo. Tak bylo jinde, tak bylo i u nás: leccos dramatictí básníci přiljali z Ibsenovy společenské kritiky, z jeho inter-

pretace mravních konfliktů, z jeho stavby dialogu atd. Školou Ibsenovskou přece však nesmíme nazývat tyto mladé dramatiky, kteří ostatně nejsou než v začátcích svého uměleckého vývoje.*)

Z nich přední jsou Jaroslav Hilbert a Jaroslav Maria.

Jaroslav Hilbert (* 1871) pronikl hned první prací dramatickou „*Vin a*“ (1896), která jasnou a prostou stavbou, lehkostí a přirozeností dialogu, jistotou a svěžestí v kresbě charakteru vzbudila všeobecné naděje, byť se soustředila kolem problému řešeného bez zvláštní originality. Psychologické drama náboženské revolty „*O B o h a*“ (1898, později nazváno „*P ě s t*“) chce hlouběji sestoupiti na dno rozvrácených duší moderních, leč podává leckde místo tragiky pouhou zoufalou křeč, místo organické dramatičnosti rozryvné improvisace; nedostatky těmi trpí ještě více beztvárná činohra „*P s a n c i*“ (1903). Náběhem k tragoedii velkého slohu s historickým námětem a s kultem hrdinské síly jest „*F a l k e n š t e j n*“ (1903); dramatisovanou anekdotou z pruské války „*Č e s k á k o m e*—

*) Sledována dle chronologie svého vzniku, byla do češtiny přeložena a na scénu uvedena tato dramatická díla Ibsenova „*Paní Inger na Östrotē*“ (1883 netišť.), „*Oernulfova výprava*“ (1885 netišť.), „*Nápadníci trůnu*“ (1897 J. Vrchlickým), „*Brand*“ (1908 K. Kučerou), „*Spolek mladých*“ (1891 Al. Luckem), „*Podpory společnosti*“ (1887 G. Eimem), „*Nora*“ (1888 El. Peškovou p. t. „*Vánoce*“, (1889 Jak. Arbesem a 1901 Arn. Krausem), „*Štrašidla*“ (1891 A. Luckem pod t. „*Příšery*“ a 1908 J. Kvapilem), „*Nepřítel lidu*“ (1888 El. Peškovou a 1891 Jak. Arbesem), „*Divoká kachna*“ (1899 H. Kosterkou a 1904 Arn. Krausem), „*Rosmersholm*“ (1888 El. Peškovou pod t. „*Bílí koně*“ a 1898 K. Kučerou), „*Paní z námoří*“ (1906 J. Kvapilem), „*Hedda Gablerová*“ (1906 H. Kosterkou), „*Stavitel Solnesz*“ (1899 K. Kučerou), „*Jan Gabriel Borkmann*“ (1897 netišť.); kromě toho „*Bázně*“ (1899 K. Kučerou). R. 1898. počla vycházeti „*Moderní dramata H. Ibsena*“, vyšly však jen 3 sv. První českou studii o H. Ibsenovi napsal K. Kučera ve „*Světozoru*“ (1883); celý zjev Ibsenův objímají však teprve essaye F. V. Krejčího H. Ibsen (1897) a J. Karáska v „*Ideích zítřka*“ (1898, a znovu v „*Umění jako kritika života*“ 1907); z norštiny přel. V. Hanse spis „*Osud a vůle*“ (1908), podávající cenný rozbor mravních názorů Ibsenových. — Z dramát velkého Ibsenova žáka Gerharta Hauptmanna (* 1862) pronikly k nám s rozhodnějším úspěchem jen dramatické pohádky „*Hanička*“ (1894 přel. B. Frida) a „*Potopený zvon*“ (1897 přel. F. S. Procházka), i jeho realistické obrazy z *Podkrkonoší* (viz str. 455), než moderní dramata psychologická, z nichž přeloženy a provedeny „*Osamělé duše*“ (1896 přel. M. A. Šimáček).

die“ (1909). Byly-li starší práce Hilbertovy na př. „Lilia jiné povídky“ (1901) svěžími výtrysky ducha bezprostředního, trpí pozdější jeho práce, a to kromě dramát i polemiky, divadelní posudky a barokní verše, násilnou strojeností, zkrouceností slova i obrazu, hořečnou snahou po originalitě za každou cenu.

Jaroslav Maria (vl. Jaroslav Mayer * 1870) vydal posud scenické práce: cyklus dramát „V podvečervěku“ (1898), skládající se z her I. Prokurátor Rein, II. Děti pana prokurátora, III. Soumrak, činohru „Dobráci“ (1899), tragoedii ženské duše „Johanna Radimská“ (1904), „Dramatickou sonatu“ (1907) o dvou částech „Irrlacherové“ a „Vexilu“, revoluční drama ruské „Má jest pomsta“ (1908) a „bohatýrskou komedii“ „Tristan“ (1908). Ve všech těch dramatech směle a výbojně myšlených, ale zpravidla dramaticky nedomyšlených, demonstruje básník těžké životní problémy na rozvrácených osudech složitých a trpících duší moderních, do nichž pronikavě nahlíží, aniž by svoje bohatství psychologické, náladové, překypující opravdu prvky dramatickými, dovedl zákonně ovládnouti a zprostiti se při tom cizích vlivů. Leč kresba některých postav ženských a náladové kouzlo několika scén již dnes ukazuje k opravdovému básníku dramatickému.

Z ostatních dramatických autorů, stojících pod moderními vlivy, jmenujeme Emila Trévala (v. výše), Karla Kamínka (v. výše), *Lothara Suchého* a *Karla Kolmanna*.

Jako v ostatních literaturách, byl i u nás v posledních letech dramatických naturalism a realism vystřídán proudy novými, z nichž k nám vnikli jmenovitě Maurice Maeterlinck*, Oscar Wilde a Gabriel d' Annunzio. Pohádkové módě podlehl největší měrou Jaroslav Kvapil v „Princezně Pampelišce“ (1897), s níž zároveň dobyly si znovu scény dramatické pohádky Zeyerovy. Jim blíží se *Jiřího Karáska ze Lvovic* čínská báchorka „Sen o říši krásy“ (1907). Autor její po

*) Sourodou tlumočnicí a propagatorkou nejen svých dramát, ale i essayí nalezl M. Maeterlinck v jemné překladatelce Neery, Villiersa d' Isle, Contiho *Marii Kalašové*, která k nám uvedla *Matarijncka* téměř celého; kromě ní překládali z něho i A. Procházka a S. Ecuška.

nezdařeném pokuse o intimní hru psychologickou „Hořící duše“ (1899) odmítl se dlouho jako dramatik, aby kromě zmíněné báchorky přihlásil se k reakci romantické feerickou hrou náboženského rekovství z doby hellenistické „Apollonius z Tyanu“ (1905) a renaissanční tragoedí „Cesare Borgia“ (1908). V několika hrách poslední doby vyslovena jest syntheticky touha po velkém slohu heroickém na scéně; kromě Hilbertova „Falkenštejna“, Mariova „Tristana“ — tendencí, leč nikoliv stilovými hodnotami řadí se sem i historické drama „Posel“ (1907) od Viktora Dyka, jenž vedle něho napsal několik scenických hříček — náleží k nim především *Arna Dvořáka* (* 1880) „K níže“ (1908), symbolicky myšlené a skvěle stilisované drama z mytického pravěku českého.

Stranou od uměleckého vývoje dramatického jeví se úsilí o vytvoření lidové hry české; přežila divadelní konvenčnost, laciná sentimentalita, nešlechtěný vtíp, povšechné satirisování a naivní moralisování značí tyto kusy, které napsali *Josef Leda* (vl. Edvard Lederer * 1859), *Karel Jonáš* (* 1865), herec „Národního divadla“ *Karel Želenský* (vl. Karel Drápal * 1865), *Abigail Hedvika Horáková* (* 1870), *Otto Faste* (1872—1907), *Vítězslav Markus* (* 1876) a j.

Úsilí 90. let o přetvoření a obrození duševního života českého a jeho ohlasy v publicistice.

Od počátku 90. let projevuje se v celém životě českém rozhodné úsilí o vytvoření nových kulturních podmínek životních; jsou jím prosyceny stejně věda jako politika, literatura jako umění. Úsilí to vystupuje s bojovností, neznámou od dob přechodu Nerudova a Hájkova do literatury; kritický a polemický odpor proti vládnoucímu pokolení jest jeho význačným rysem. Ostří této neúprosné kritiky a polemiky obrací se proti vžilému autoritářství, pohodlnému uctívání mocných osobností, nadvládě předsudků, k nimž zavedl zkostnatělý historism a povrchní tradicionalism; mladé pokolení naopak si přeje volnost kritického slova, právo neodvislé diskusse, přísně věcný rozbor. Proti krátkozrakému vlastenectví, které nevidí a nechce viděti přes hranice a namnoze pokládá domácí slabosti za národní ctnosti, hlásá mladé pokolení vše.

evropské stanovisko, promyšlenou konkurencí s vůdčími národy světovými, organické přijímání a zpracovávání moderních prvků myšlenkových. V politice ozývá se nyní požadavek důsledného demokratismu, pečlivého zřetele k novodobým otázkám a potřebám sociálním, spravedlivého připuštění všech vrstev lidových k veřejným právům a úkolům. V literatuře, když kriticky odmítnut byl eklektický formalism a prázdná rhetorika právě jako vnějškově okreslující realism a přežilá konvenčnost vládnoucích spisovatelů, volá se po zvládnutí poesie, po prohloubení myšlenkového obsahu, po básnické pravdivosti. Nešlo tedy za této převratné doby, za jejíhož postupného odlivu posud žijeme, ani o pouhou výměnu literárních protagonistů, ani o uvedení nových směrů a vzorů z ciziny, nýbrž o podstatné přetvoření a obrození duševního života českého. Jako při každém podobném hnutí, nastal po čase přece návrat k tradici a to většinou neuvědomělý a zejména u duchů prostředních: ve vrcholných svých zjevech nové pokolení opravdu přineslo čerstvé a svěží hodnoty života kulturního.

První fáse obrodného toho hnutí jest vědecká. Záhy po rozdělení university pocítili mladší členové českého vysokého učení jmenovitě fakulty filosofické potřebu, aby, na rozdíl od dřívějšího naukového života u nás, všecko vědecké snažení mělo novou organizaci. Dvě tendence při tom se lišily a doplňovaly: kritická a encyklopaedická. Kritická tendence snažila se objektivně a přísně posuzovati domácí práci vědeckou, měřiti ji na cizích, moderních methodách a vzorech, hájiti naukovou činnost učeneckou proti předsudkům veřejnosti, zejména žurnalistiky, kde stále ovládaly starovlastenecké tradice. Tendence encyklopaedická mířila k jednotnému a soustavnému ucelení vědomostí naukových pod zorným úhlem moderního názoru světového; k jejich jasnému a přístupnému výkladu a popularisování. Obě tendence sdružoval ve své bohaté a podnětlivé plné osobnosti professor filosofie na české universitě Tomáš G. Masaryk, jenž přinášel k nám z ciziny nový vzduch vědecký. Kritické tendenci dal výraz založením velké vědecké revue „*Athenaeum*“ (1883—1893), encyklopaedické snahy došly provedení v „*Ottově Slovníku naučném*“ (1888—1908 ve XXVII dílech), pro nějž vypracoval prvotní plán a vykonal práce přípravné.*) Také založení „*České akademie pro vědy, slovesnost*

a umění“, jež stalo se později (1890) skutkem se strany T. G. Masarykovi protichůdné (Josefem Hlávkou, který zvolil si za rádce učence směru konservativního) bylo, již v prvních vědeckých plánech Masarykových.

Důsledné provedení kritické tendence přineslo však první rozpor v českém životě kulturním. R. 1886. a 1887. vybojován T. G. Masarykem, J. Gebauerem a jejich stoupenci boj o pravost t. zv. Rukopisů, který skončil nejen důkazem, že ony domněle staročeské památky jsou novodobými podvrhy, ale i rozstoupením se vědeckého světa českého na dva nesmířitelně nepřátelské tábory. Přivrženci pravosti Rukopisů byli vlastenečtí tradicionalisté, konservativní autoritáři; odpůrci její pak stoupenci moderních method, reformního kriticismu. Skupina tato nabyla posily v mládeži, větší měrou již T. G. Masarykem vychované, když r. 1887. založen Janem Herbenem „list věnovaný veřejným otázkám“ „Čas“ (vychází doposud, 1888 stal se týdeníkem, 1901 deníkem). V něm reformní program rozšířen z oboru vědeckého i na politiku, společenský život veřejný, otázku socialní, školství a literaturu. V T. G. Masarykovi měl „Čas“ a jeho směr, jenž nazván dosti případně „realismem“, svého duchovního vůdce, v J. Herbenovi zvláště schopného novináře. Literárně klonil se k ethickému realismu ovládajícímu písemnictví ruské; zahrnoval eklekticism a formalism směru „umění pro umění“; žádal prožitý vztah spisovatelův k dílu; přál si řešení hlavních životních otázek v románě i dramate, kladl velikou váhu na písemnictví kritické; velmi záhy prohlásil J. S. Machara svým básníkem. Zasáhl mocně svým vlivem do myšlenkového rozvoje pokrokového lnutí; jeho mluvčí J. S. Machar stál o Hálkovi r. 1894. rozdmychal připravující se revoluci literární.

*) Dějiny „Ottova Slovníku naučného“ podala jeho redakce v posledním svazku celého podniku. Dílo, které původně bylo zamýšleno jako skutečná encyklopaedie, zmátlo si velice záhy tento opravdu naukový cíl s úkolem populárního slovníku konverzačního; také řízení s pokrokového profesora T. G. Masaryka přešlo velice brzy na t. zv. vrchní redakci, skládající se vesměs z vysokoškolských učitelů, vědecky konservativních. Redakci řídili J. J. Kořán, R. Dvořák a Primus Sobotka. Z velkého slovníka vyšly již dva stručné výtahy: r. 1905. a 1906. „Malý Ottův Slovník naučný dvojdílný“ red. F. A. Šuberta a r. 1908. „Ottův kapesní slovník naučný jednodílný“. K velkému „Ottovu Slovníku naučnému“ od r. 1908. vycházejí dodatky red. G. Záby.

Vedle „Času“ orgánem realistické skupiny jest měsíční revue „Naše doba“ (od r. 1893.) redigovaná T. G. Masarykem, již doplňují knihovny „Laichterův Výbor nejlepších spisů poučných“ (od r. 1896.) a „Otázky a názory“ (od r. 1901.); v Janu Laichterovi (* 1858) našli realisté svého nakladatele.

Druhá fáse obrodného hnutí má ráz *politicko-sociální* a bývá nazývána „pokrokovým hnutím“. Na rozhraní 80. a 90. let hlásí se zejména v mládeži studentské a dělnické rozhodný radikalismus politický, který od mladočeského vedení liší se uvědomělou lidovostí a nadšením státoprávním. Mladočeská strana sama sice holduje namnoze také radikální politice, státoprávníckému horování, což dopomáhá jí k vítězství nad stranou staročeskou r. 1891.; leč její nejvýznačnější mluvčí té doby, skvělý řečník parlamentární a elegantní žurnalista *Gustav Eim* (1849—1897) hledal české politice naopak cesty mimo program státoprávní v rámci vlády rakouské, jak kromě řečí v říšské radě sršících vtípem a vítězícih skvělou dialektikou, ukazují jeho „Politické úvahy“ (1898). Avšak vedle politického radikalismu chýlí se mládež zvolna také k sociálními problémům a namnoze pojímá jejich řešení ve smyslu sociálně demokratického kolektivismu, jak vypracován na sjezdě Hainfeldském r. 1889. S otázkou dělnickou vstupuje na obzor české mládeže otázka ženská, mravní; student podává si ruku s dělníkem; novinářství i literatura psané mládeží prosyceny jsou novým názorem; dochází k otevřeným konfliktům s policií a státní mocí, až v processu s t. zv. „Omladinou“ r. 1894. podaří se vládním orgánům nejstrašnější persekuci zastrašiti pokrokovou mládež.

Tribunou a zároveň kronikou politického tohoto hnutí jsou nejprve listy studentské „Časopis českého studentstva“ (1889—1892) a „Časopis pokrokového studentstva“ (od r. 1893 s různými obměnami do dnes); později žurnály lidové a temperamentně psané „Neodvislost“ (1892), „Nezávislé listy“ (1893—1894) a „Radikální listy“ (1894—1908), v nichž však vládl zmatek mezi státoprávním radikalismem a sympathiemi k dělnictvu socialistickému. Sotva předáci pokrokové strany odbyli své tresty, došlo k přirozené rozluce. Sociálně demokratické dělnictvo vytvořilo kromě vědecké revue „Akademie“ (od 1897 do dnes, red. F. Modráček a F. V. Krejčí) i deník „Právo

lidu“ (1897, red. Jos. Němec). Radikálně pokroková část mládeže, jež se po různých sporech slila se skupinou státoprávní, založila „Samostatnost“ (1897, red. Antonín Hajn), již doplňuje „Pokroková revue“ (od r. 1905.) a „Knihovna Samostatnosti“ (od r. 1899.*)

V tomto kypícím varu, kdy diskutovány základní otázky sociálního i politického svědomí, vznikl nový typ českého novináře. S ostrou leckdy satirisující polemikou obrací se proti stávajícím řádům a nehybné tradici; s toužebným optimismem a vroucím nadšením opíjí se sny lepší budoucnosti; protože píše pro nejširší vrstvy lidové, hledá jasný, přístupný, stručný sloh; rhetorická fráse, již rádi užívali novináři mladočeští, se přežívá. Nový ten žurnalistický typ, zachovávající pravidelně těsnou souvislost s literaturou, zastupují někteří předáci pokrokového hnutí. *Antonín Čížek* (1870—1897), elegantní stilista a výmluvný pathetik, plný vtípu a verry, kypící mízou mládí, zanechal ve svých statích, z nichž r. 1898. vyšel posmrtně pěkný výbor, nejnázornější dokument prvních let pokrokového hnutí. *Antonín Pravoslav Veselý* (1873—1904), jehož „Životopis a literární pozůstalost“ vydány 1905 Jul. Myslíkem, pracoval literárně pro intelligentní dělnictvo, z něhož byl sám vyšel. Ať volil formu úsečného aforismu, drobného genrového obrázku z pražské ulice, rozmarného feuilletonu zatajujícího za humorem bolestné slzy, ať psal články programové, či manifesty k mládeži, ať charakterisoval svoje odpůrce či rozvíjel svoje vášnivě zastávané zásady, vždy ukazoval, že žurnalistika není mu jen nahodilým zaměstnáním, nýbrž opravdovým povoláním, jimž horoucí bytost, rozpadající se fysicky, vyjadřuje všechny svoje vztahy k životu vášnivě milovanému. Proti tomuto lehce vnímajícímu dítěti velkého města, které více získalo z obklopujícího je ovzduší než z knih, byl *František Vahalík* (1866—1901) pravý, těžkopádný, hloubavý a snivý venkovan, nezakotvený nikdy v Praze a toužící po rodné půdě. Vahalík, jehož pozůstalost marně čeká na

*) K uvedeným již denním novinám přidružily se v Praze ještě v poslední době orgán národního dělnictva „Česká demokracie“ (od r. 1906), orgán strany agrární „Venkov“ (od r. 1906) a mladočeský „Den“ (od r. 1907). V Brně vycházejí denně svobodomyšlné „Lidové Noviny“ (od r. 1893), konservativní „Moravská Orlice“ (od roku 1863), klerikální „Hlas“ (od r. 1849.) a socialistická „Rovnost“ (od r. 1885); Plzeň má (od r. 1900) „Plzeňské Listy“.

soubor, byl Moravan a všechny reformní snahy, o něž se sdílel s pokrokovým hnutím, toužil převést do svého domova, jehož duševní obrození bylo mu životním snem; pro myšlenku moravské university vykonal více než kdokoliv z jeho současníků. Filosofický a náboženský svůj zájem projevil krásně překladem několika anglických děl těžkého zrna (Carlyle, St. Mill). Jmenovaní novináři nepřežili pokrokového hnutí; šťastnější jich byli bratři Hajnové, kteří od počátku činně se účastnili všech jeho podniků. Starší z nich *Antonín Hajn*, (* 1868), red. „Samostatnosti“, vybral si posléze z celého souboru pokrokových ideí myšlenku státoprávní, aby s větší důkladností než pružností ji žurnalisticky hájil. Mladší *Alois Hajn* (* 1870) jako redaktor vzorného venkovského listu „Osvěta“ Lidu“ (od r. 1896, nejprve v Hradci Králové, nyní v Pardubicích), stal se jasným a bystrozrakým politickým vychovatelem lidu východočeského v duchu pokrokovém.

V literatuře mělo hnutí pokrokové menší účast než v životě socialním a politickém. V době svého rozkvětu založilo i revue literárního rázu, „Nové proudy“ (1893, redaktor Josef Škába), leč ta byla jednak pouhým ohlasem četby západoevropských literatur, jednak prací autorů nesouvisejících vlastně s pokrokovým hnutím. Tím významnější byl však jiný podnik literární, „Vzdělávací bibliotéka“ (založená r. 1890). Její zakladatel i redaktor *Karel Stanislav Sokol* (* 1867), jemuž připadla úloha nakladatele v pokrokovém hnutí, uváděl ve všech podnicích*) mladému pokolení duševní vůdce a moderní literatuře umělecké vzory. Pokud ve „Vzdělávací bibliotéce“ přeložena mistrovská díla novodobého románového písemnictví francouzského a severského, byla o nich řeč výše; kromě nich však propagovala sbírka ta též filosofické, historické a náboženské myslitele jako J. Stuarta Milla, T. Carlylea, W. Drapera, E. Renana, L. N. Tolstého. V souvislosti s pokrokovým hnutím od samého svého začátku byly „Rozhledy Revue umělecká, politická a socialní“ (založeny v Chrudimi Josefem Pelclem r. 1892. a vycházely v různých formách měsíčníku, čtrnactideníku a týdeníku až do r. 1909; od r. 1901 neměly však, ztrativše myšlenkový směr, valného

*) Jest to „Vzdělávací bibliotéce“ obdobná „Osvětová knihovna“ (od r. 1906), pak „Bibliotéka socialních nauk“ (od r. 1892) a lidový měsíčník „Kronika“ (od r. 1901.).

významu.) Původně převládala v nich část nauková, jmenovitě sociologie a národní hospodářství, záhy však nabyla tu místa i kritika, představovaná F. X. Šaldou a F. V. Krejčím; r. 1894. přistoupila i belletrie a od této doby jsou „Rozhledy“ z hlavních nositelů třetí fáse obrodného hnutí. Jest to fáse *literární*.

Od r. 1891. vystupuje v „Literárních listech“ moravských (viz níže) nová generace kritická, která na základě nových method, vyzbrojena jsouc bohatou znalostí světových literatur, podrobuje české písemnictví s neohroženou odvahou a drsnou přísností velké ideové i esthetické revisi, nešetříc autorit a tradicí. V čele stojí H. G. Schauer, F. X. Šalda a Jiří Karásek. Současně přinášejí dva dotud bezvýznamné časopisy moravské, F. Dlouhým redigovaná „Vesna“ (1882—1897) a Roháčkova „Niva“ (1891—1897), hojně ukázky moderní české tvorby, značně odlišné od dosavadní poesie i novelistiky. Obě dvě ty skupiny přecházejí do „Rozhledů“, a když po Macharově stati o Hálkovi v „Naší době“ r. 1894. a po Šaldových bojích se „Světózorem“ r. 1895. naprosto se rozeyřela propast mezi staršími literáty a mladou generací, vydán 1. září 1895 v „Rozhledech“ manifest „České Moderny“. V tomto válečném provolání, namířeném proti vlastenecké škole literární právě jako proti plochému realismu, proti mladočeské politice jako proti hospodářskému liberalismu, stojí vedle sebe dva principy: naprostý individualism umělecký a socialistické pojetí veřejného života. Spor ten vyjadřují i jména umělců a politiků, manifest podepsavších; jsou to F. V. Krejčí, F. X. Šalda, J. Třebický, O. Březina, J. S. Machar, V. Mrštík, A. Sova, J. K. Šlejhar, E. Körner, J. Pelcl, F. Soukup. Skupina „České Moderny“ zůstala velice krátce jednotnou skupinou; právě F. X. Šalda, jenž formuloval a stilisoval její manifest, pokud se týkal literárního umění, nahlédl brzy protismyslnost celého sdružení a pomohl je s J. S. Macharem rozvolnit. Členové „České Moderny“ se rozpřehli a při „Rozhledech“ zůstal jen F. V. Krejčí, který jim do r. 1902. dával kritický ráz. „Rozhledy“ byly doplňovány od r. 1894. „Knižovnou Rozhledů“ a od r. 1895. „Bibliothekou sociálních a politických nauk“; o přečleněné k nim „Kritické knihovně“ viz níže.

Mezi tím však ustavili se v pevnou a uzavřenou skupinu jiní ze spisovatelů, již kriticky vystupovali v „Literárních

lístech“, uveřejňovali svoje práce dosud ve „Vesně“, „Nivě“ „Nových Prouděch“; r. 1894. založil Arnošt Procházka s Jiřím Karáskem umělecko kritický měsíčník „Moderní revue“. V kritické své části pokračoval list, jenž kromě písemnictví zabýval se jmenovitě též výtvarným uměním, v ostrém scuzení české literatury; ostatek přinášel charakteristické ukázky moderního básnictví protinaturalistického, symbolického a úpadkového, jimž se blížily i práce původní; z filosofů uváděl k nám nejkrajnější individualisty, z aestheticů vyznavače umění absolutního a tak název dekadentů, jenž této skupině dán přezdívkou, celkem dobře vyjadřoval umělecké stanovisko „Moderní revue“. Kromě zakladatelů dávali jí ráz z básníků, jmenovitě O. Březina a K. Hlaváček; pak St. K. Neumann, jenž tu, i v spřízněném „Novém kultě“ (od r. 1897), probíjel se od dekadence k individualistickému anarchismu; v letech 1898.—1905. V. Dyk, v poslední době M. Marten. R. 1896. a 1897. snažila se ke skupině „Moderní revue“ přimknouti t. zv. katolická Moderna (v. výše); toho dokladem jest „Almanach secesse“ (1896), vyd. S. K. Neumannem a provozovaný programní statí A. Procházky; rozklad básnické školy „Moderní revue“ novými prvky jeví se v „Almanachu na r. 1900“.

Kolem r. 1898. nastává utišení bojovné nálady mezi starší a mladou literaturou a ozývají se snahy o součinnost obou skupin. Výrazem této kooperace jest obrození „Lumíra“ r. 1898., kam za redakce V. Hladíkovy vstoupí dotud nesmiřitelný F. X. Šalda, když ztratil svou kritickou tribunu zánikem „Literárních listů“ a kam následuje jej řada mladých autorů. Leč kooperace netrvá dlouho. Polemikami v „Lumíru“ a v „Moderní revui“ r. 1900. prohloubily se sice rozpory mezi skupinou Šaldovou a Karáskovou, ale i Šalda odčizil se „Lumíru“ a s ním mnozí z mladších spisovatelů, takže posléze „Lumír“ nabyl rázu orgánu osobních přátel nejprve Hladíkových, r. 1907. pak V. Dykových. Od r. 1901 nepodařilo se vůbec seskupiti autory mladší generace do významnějšího centra; oba časopisy nejmladších literátů „Srdce“ (1902—1904, red. K. Rožek) a „Moderní život“ (1902—1903, red. R. Hašek) zahynuly neplodností a diletantstvím a rovněž básnické almanachy „Na nové květy“ (1899, red. R. M. Satalický) a „Kniha mladých“ (1908), jsou docela bezcenné.

Dvě revue, rázu po výtce kritického, dovedly v poslední době seskupiti kolem sebe řadu pracovníků z mladší intelligence. Jest to týdeník „Přehled“ (r. 1902 založil August Žalud, nyní red. E. Chalupný), který z orgánu realistického pozvolna se vypracoval ku charakteru informačního listu otevřeného volně diskussi; „Novina“ (od r. 1908, red. F. X. Šalda a J. S. Machar) vyjadřuje produktivně i kriticky kulturní snahy nově seskupeného kruhu F. X. Šaldova. Od r. 1909 doplňuje „Novinu“ knihovna belletristických prací „Služnice“.*)

(Dobrou pomůckou pro poznání obrodného hnutí toho jsou některé spisy memoírové. Počátky českého realismu vylíčil J. Herben v „Deseti létech proti proudu“ 1898; pro období přerodu politického a sociálního výborným zdrojem jest spis A. P. Veselého „Omladina a pokrokové hnutí“ 1902; a kromě toho „Deník“ L. K. Hofmana z let 1894—1903 otištěný r. 1905 v II sv. „Sebraných spisů“. Revoluci literární a její bilanci vylíčil subjektivně v některých partiích svých „Konfessi literáta“ (1901) J. S. Machar; se snahou po objektivnosti, ale mdlým způsobem F. V. Krejčí v „Deseti létech mladé literatury“ [zvl. otisk z „Rozhledů“ 1902]).

Literární a umělecká kritika v přítomnosti.

Literární kritika česká nedovedla se v 80. letech udržeti na výši, ke které ji od mladoněmecké tendence a utilitářství byl povznesl svou aestheticcko dogmatickou methodou Josef Durdík. Ztratila vůdčí postavení v literatuře a poklesla na pouhé referentství, jež nechtělo spisovatele ani souditi, ani jim ukazovati vysoké umělecké cíle, ani jich analysovati, nýbrž prostě jim sloužiti, zprostředkovati v obecnstvu známost jejich prací, odporučovati, omlouvati. Často psávali sami belletristé,

*) Velice pozdě vytvořila si mladočeská strana svou revui; tato „Česká revue“ (red. P. Podlipský) vycházela pouze krátce 1900—1903 a byla r. 1908 obnovena (Zd. Tobolkou). V letech 1904 a 1905 vycházela místo ní redakcí zprvu J. E. Salaby, pak B. Franty „Nová česká revue“. Na Moravě potkávaly se snahy o pokrokový revuální časopis pravidelně s nezdarem; na slušné literární úrovni stála „Moravská revue“ (1899 red. Jaroslav Tůna), její místo nastoupila r. 1905 „Moravsko-slezská revue“, založená v Mor. Ostravě J. Skýpalou. Od r. 1908. redigují ji bratři Mrštíkové a vedle J. Holého vtiskují jí svůj ráz polemický.

jimž naprosto scházelo průpravné vzdělání kritické, o knihách svých soudruhů, a tak shovívavá benevolence byla znakem tohoto literárního referentství, které na př. v „Lumíru“ zaujalo místo určené kritice. Z obdobných předpokladů vycházel jako kritik také Jaroslav Vrchlický (viz výše), leč u něho za nedostatek uvědomělé metody a pevného kritického stanoviska štědře odškodňovala schopnost podivuhodně se vmýšleti a vžívatí do cizích individualit básnických, jemný smysl pro formální stránky literárního umění, nevšední sčtetlost v západoevropské poesii, rychlost ve shledávání analogií, dar umění portretistického a elegance slohová. V jeho stopách šla Anežka Schulzová (1868—1905), která kromě bystrých referátů divadelních uveřejnila v „Zlaté Praze“ a ve „Květech“ řadu živých a sytých podobizen francouzských a skandinávských duchů moderních, řídíc se vzorem velkého dánského kritika G. Brandesa, z něhož přeložila „Romantickou školu ve Francii“ (1894) a „Sorena Kierkegaarda“ (1904).

Na opačném pólu stála druhá skupina kritiků. Byli to většinou filologové, kteří pedanticky hledali v básnických dílech poklesky mluvnické a slohové, věcné neshody v kompozici a detailech, odchylky od průměrné pravděpodobnosti, stopy odvislosti od předloh a pramenů. Neměli pravého pochopení pro vlastní uměleckou stránku posuzovaných děl, nechápali psychologii básnické tvorby, poučovali a opravovali školácky, psali suchopárným, bezbarvým slohem. S úsměškem nazýváni byli „moravskými kritiky“, neboť kritické orgány, jež pfinášely jejich posudky, řídčeji i theoretické práce, vycházely na Moravě. Byly to „Literární listy“ (1880—1899, ve Vel. Meziříčí red. František Dlouhý), dlouholetý jediný časopis český, věnovaný studiu literárnímu a kritice*) a „Hlídká literární“ (od r. 1884, v Brně red. P. Vychodil, později

*) Ostatní pokusy o odborně kritické časopisy se ztroskotaly záhy. R. 1886. založil J. Růžička „Rozhledy literární“, které chtěly ku kritické práci soustřediti literáty pražské; list nepřečkal však 1. ročník. „Obzor literární a umělecký“ (1899—1902) nejprve za redakce Jaroslava Vlčka, pak Jaroslava Kampra, pokoušel se zprvu postavití kritiku na základ literární dějepísny, později za součinnosti mladé školy kritické vytvořiti velký orgán, referující o všech uměleckých zjevech; nepodařilo se však ani toto ani ono. R. 1904. obnovil Václav Dresler „Literární listy“, z tohoto (XXI) ročníku vyšlo jen 16 čísel.

změnila program, stavši se katolickou revuí vědeckou, i jméno, nazvavši se prostě „Hlídkou“). Kritikové ti, přes své v jádře neumělecké hledisko, získali si nesporné zásluhy tím, že ukázali prázdnou nicotu básnického verbalismu českého, že vytkli meze a slabiny básnického umění J. Vrchlického, že ostře vystupovali proti strannické a osobní literární politice pražské. Někteří z nich osvojili si moderní kritické metody, leč pracovali dle nich se strnulou schematičností bez osobního svérázu.

Do této skupiny dlužno řaditi hlavně *Františka Bílého* (* 1854 v. níže), jehož vlastní význam spočívá v pracích literárně dějepisných, *Františka V. Vykoukala* (* 1867 v. výše), podrobného znalce Kollárova a překladatele francouzské essayistiky *Lya Šolce* (1861—1907), filosofa katolického směru *Pavla Vychodila* (* 1862); nad ostatní však vynikl *Leander Čech* (* 1854), dlouholetý kritik „Světozora“, „Osvěty“, „Literárních listů“ a „Hlídky literární“. Přesnou a suchou analytickou svou vlohu a jasný, veřejnými předsudky nepodplatitelný svůj úsudek projevil L. Čech i obsáhlejšími pracemi kritickými. Jeho kritická studie „*Karolina Světlá*“ (1891) jest prvním užitím t. zv. aesthopsychologické metody v české kritice, jeho práce o V. Hádkovi, jichž výsledky pěkně shrnuty jsou v „*Literatuře české XIX. století*“ (1907), před Macharem restringovaly přeceňování básníka; populárním a synthetickým spisem jest Čechův obraz literárně historický „*Karolina Světlá*“ (1907). Volněji přiřazuje se k této skupině *Jan Voborník* (* 1854), jenž psával posudky nové literární produkce do „*Národních Listů*“, dávaje se nekriticky strhovatí náladovým nadšením a osobním zaujetím. Knižní jeho práce „*Jaroslav Vrchlický a jeho Legenda o sv. Prokopu*“ (1890), „*Alois Jirásek*“ (1901), „*Julius Zeyer*“ (1907) a „*Karel Hynek Mácha*“ (1907) hromadí cenný a nový materiál literárně historický, nedovedou ho však zdolati ani methodicky ani kriticky; zmateností uspořádání a nepřesností soudu vyznačuje se obsáhlá Voborníkova stať „*Padesát let české literatury*“ (1898) v jubilejním památníku České Akademie.

Nové ideje do české kritiky přinášeli hnutí realistické. Žádalo od literatury bohatší obsah ideový, bezprostřednější vztah k otázkám mravním a sociálním, přímý vliv na veřejný život. Stojíc na stanovisku ethickém, ztotožňovalo lidskou a

uměleckou osobnost spisovatelovu, odmítalo rozhodně názor, že umění jest sobě samo cílem, odsuzovalo formalism. Odvádělo pozornost od písemnictví francouzského k literatuře ruské a anglické, od lyriky k románu, od křížení minulosti k zpodobování skutečnosti.

Vůdce hnutí T. G. Masaryk napsal do 1. ročníků „Času“ několik charakteristických kritik ostrého tónu a uvědomělých ideových cílů, i jeho filosoficko dějepisné studie jsou prostoupeny analytickou kritikou literární. Nejplněji představuje tento směr *Hubert Gordon Schauer* (1863—1892), jehož kritické stati v „Literárních listech“, v „Národních Listech“ a v „České revui“ marně čekají na sebrání. H. G. Schauer vypěl duševně ve Vídni mimo české poměry a neztratil vůbec nikdy předpojatost vůči našemu veřejnému a kulturnímu životu. Vzdělal se na cizí literatuře filosofické, náboženské a sociologické a byl větší měrou kritik společenský než literární; při veškeré své znalosti poesie světové předem odmítal absolutně umělecké stanovisko při posuzování děl slovesných. Literatura dle jeho přesvědčení měla sloužiti velkému obrodnému processu, jenž opíraje se o pevnou bási hospodářskou, očistil a povznesl by národ společensky, mravně a nábožensky. V mnohých těchto zásadách stýkal se G. H. Schauer s T. G. Masarykem, jehož knihy překládal; zejména důrazný odpor proti liberalismu a bytostný vztah ku křesťanství sdružoval oba myslitele, kteří se stejnou měrou sarkastického odporu odsuzovali maloměstskou konvenčnost, mělkou sentimentalitu a prázdné slovařství vládnoucí české literatury. H. G. Schauer vždy znovu obracel pozornost k otázce dělnické a ženské, vždy důrazněji hlásal emancipaci hospodářskou, ale ústřední ideí jeho myšlení byla otázka národní. Hledal vždy odpověď na problém, jak bylo by možno vytvořiti literaturu opravdu národní a celou svou bytost, strádajícího a churavého bohéma pocházejícího z poloněmecké rodiny a zdomácnělého ve Vídni, obnažil, když r. 1886. v „Našich dvou otázkách“, zahajujících list „Čas“, ptal se s chmurným zoufalstvím, zda náš národní zápas není v podstatě beznadějný a bezúčelný; všeobecné opovržení a výčůtka národního nihilismu byla odpovědí na tento výkřik bolestné duše. (O H. G. Schauerovi viz F. X. Šaldův článek v „Lit. list.“ 1892, V. Mrštíkova úvahu v „Mých snech“ 1901, J. Herbenův výklad v „Deseti létech“ 1898 a J. Karáskův medaillon v „Impressionistech a ironických“ 1903).

Později uplatnili zásady realistické kritiky jmenovitě zpravodaj „Naší doby“, uplatě moralistický Josef Laichter (v. výše) a divadelní a slovesný kritik „Času“ *Jindřich Vodák* (* 1867). Již v „Literárních listech“ ukázal J. Vodák, z jehož studia francouzské literatury vyšlo několik pěkných překladů, analytickou svou schopnost a ostře nemilosrdný způsob psaní; od jiných kritiků lišil se filologicky podrobnou methodou rozbornou a trpělivou pozorností pro stillistické jednotlivosti. V „Čase“ ukázal se zejména přesným a přísným znalcem dramatu a divadla a nesmířitelným odpůrcem Vrchlického a jeho školy; leč i jzlivým straníkem a suchým ideologem, jenž literární díla uvádí na několik neživých formulek.

Konečně jest k realistické kritice volně přiřaditi i literární počátky Viléma Mrštíka, jenž po stopách ruských kritiků, jmenovitě Bělinského, propagoval naturalism v románě a v dramate z důvodů spíše ethicko společenských než uměleckých. Jeho kniha „Moje sny“ (1901) obsahuje nejen soubor těchto statí, ale i články a polemiky, obražející jeho pozdější literární obrat, o čemž viz výše.

Vlastní převrat kritický nadchází až r. 1892. a jeví se především v myšlenkovém přetvoření moravských „Literárních listů“. Mladí kritikové F. X. Šalda, Jindřich Vodák, Jiří Karásek, Arnošt Procházka, později F. V. Krejčí dávají jim ráz a uvádějí do Čech kritiku, jež s vědecky založenou analysou psychologickou a aesthetickou spojují umělecké cítění a chápání, básnickou dikci a především intensitu osobnosti. Jsou to žáci kritických method francouzských: od Tainova sociologického determinismu, který vykládá umělecké dílo z prostředí, z plemene a z časového ovzduší, postupují k t. zv. aesthopsychologii E. Hennequina, jež z velice podrobného a všestranného rozboru uměleckého výtvoř s hlediska moderního dušesloví i krasovědy činí závěry na společnost umělce přijavši a napodobující; někteří uchýlili se posléze k naprosto subjektivní kritice dojmové a náladové, která, nemajíc nižádných pevných method a dogmat, vzdává se hře uměleckých dojmů různých dle povahy básnických děl, jak tomu po stopách Renanových učili A. France a J. Lemaitre. Noví čeští kritikové podrobovali i nicotné efemerní původní spisy, souzené ostře a bez shovívavosti rozsáhlým a zevrubným analysám, které dávaly jim příležitost k všeobec-

ným estetickým úvahám o podstatě uměleckého díla, o kulturních vztazích spisovatele k životu a k společnosti, o problému stylu v literatuře, o vztazích mezi realistickou metodou a ideovým obsahem atd. Kritické své myšlenky vyslovovali tito mladí autoři zvláštní novou formou, v níž skvělé a smělé obrazy a obraty básnické znázorňovaly ideje čistě abstraktní, v níž lyrický proud slova přetrvován byl odbornými výrazy, v níž snaha po přesnosti vedla často k barokní stavbě vět, k násilnému hromadění cizích terminů. Ale tu, zrodila se nejen česká odborná řeč kritická, nýbrž i forma volného essaye, u nás dotud neznámá, spojující filosofické myšlení s uměleckým cítěním. Kritická literatura ta, v širší veřejnosti nenáviděná a obávaná pro přikrost svých soudů, měla svůj orgán od r. 1892. do r. 1899. v *Literárních listech*“, současně i (do r. 1899.) v „*Rozhledech*“, jež provázela „*Kritická knihovna*“ (1894—1902), výběr to vynikajících kritických děl cizích, na př. Taineových, Hennequinových, Bourgetových, Rodových, Franceových, Bělinského atd.

Nejen za vůdce, ale přímo za tvůrce nové české kritiky jest pokládati *Františka Xavera Šalda* (* 1867). Opustiv lyrickou poesii, v níž klonil se k těžké meditaci, oděné přepychovým rouchem parnassistního verše, věnoval se F. X. Šalda, duch stejně hluboce učený jako jemně vnímavý, výlučně kritice umělecké a historii literární. Kromě „*Ottova Slovníka naučného*“, kde (počínajíc písmenem *F*) uložil velkou řadu literárních podobizen a úvah, spolupracoval F. X. Šalda zvláště vydatně v „*Literárních listech*“, „*Rozhledech*“, „*Lumíru*“, „*České revui*“ a „*Novině*“; r. 1901.—1907. řídil „*Volné Směry*“ a stvořil tam moderní českou kritiku výtvarnou (o tom viz níže). Knižně Šalda nevydal ani svých kritik, ani svých analytických statí, za to r. 1905. shrnul do svazku essayí „*Boje o zítřek*“ výbor svých synthetických essayí o základních problémech umělecké psychologie a ethiky, a r. 1909. kriticky utřídit náš vývoj slovesný v „*Moderní literatuře české*“. F. X. Šalda chtěl býti v první řadě tlumočnickem vůdčích duchů cizích: zprvu bystrozrakých moderních kritiků francouzských, Hennequina, Guauya a Morice, pak anglických filosofů života a krásy Carlylea, Ruskina a Emersona, kromě nich i tvůrčích umělců jako klasiků francouzského moderního románu Balzaca, Stendhala a Flauberta nebo velkých francouzských malířů Impressionistů. Děkuje sám těmto plodným duchům za mnoho

podnětů, F. X. Šalda snažil se přiblížit je české inteligenci a vyjmouti z nich pro český život kulturní prvky životodárné a dalšího vývoje schopné. Nepřipouští však nikde cestu mechanického napodobení, jsa od počátku přesvědčen o sociální a životní funkci umění; naopak plnost a původnost osobnosti tvůrčí jest jeho stěžejním požadavkem v umění. Ježto jest sám v podstatě duše básnická, neulpívá nikdy na neživé ideologii, ačkoliv od uměleckého díla samozřejmě vyžaduje centrální ideu, nýbrž vždy klade zvláštní důraz na svěžest a čistotu smyslů a instinktů a na technickou zralost a vytříbenost. Zvláštní kritickou svou povýšenost osvědčil tím, že nikdy nehlásal samospasitelnost jediného směru uměleckého, nýbrž, jak v době realismu a naturalismu, tak za módy dekadentní a novoromantické, ukazoval, že opravdový umělec literární není sluhou a stoupencem žádné školy, ale že prostředky jakékoliv metody dovede zobrazovati typicky věčné drama lásky a smrti, bolesti a myšlenky. Šalda není jen mistr literárního portretu, kritické stati, sličného a zamyšleného essaye, ale vedle Havlíčka a Machara nejskvělejší a nejbřitčiji český polemik. V bojích s J. Kvapilem, M. A. Šimáčkem, J. Karáskem, V. Mrštíkem, V. Dykem, kde rozpoutal i svůj nebezpečný sarkasmus a svůj dívoce ironický humor, dovedl blesky padajícími z dusivých a temných mračen osobního zaujetí osvítiti literární zmatky a nedorozumění.

František V. Krejčí (* 1867) jest v mnohé příčině následovníkem a popularisátorem Šaldovým. V prvních svých knihách, novoidealistické „Dnešní otázce mravní“ (1894) a instruktivním „Henriku Ibsenovi“ (1897) jasně a prostě vykládá základní zásady českého hnutí pokrokového; toho rázu jsou i jeho četné články v „Rozhledech“ v l. 1892—1902. Na to činnost jeho se rozštěpuje. V řadě monografií, psaných barvitým a vzletným slohem, studuje dopodrobna vůdčí zjevy české soudobé kultury, určuje jejich vztah k přítomnosti, přezkoumává na nich moderní metodu kritickou: v „Bedřichu Smetanovi“ (1900) nestačí hudební empirie originální ideové koncepcí; v „Juliu Zeyerovi“ (1901) podána zajímavá analýsa romantického typu životního; „Jan Neruda“ (1902) volně parafrasuje výsledky starších studií; „Karel Hynek Mácha“ (1907) pokouší se vyložit osobnost básníka „Maje“ jako typ českého básníka vůbec. Druhou skupinu tvoří všeobecné essaye „Umělecké dílo v literatuře a jeho

v ý c h o v n á m o c“ (190), „V ě č n é j i t r o v u m ě n í“ (1903), „S e n n o v é k u l t u r y“ (1906) a pokus o vystopování vůdčích ideí v literárním rozvoji českém „Z r o z e n í b á s n í k a“ (1907). Kritik, jenž zatím vstoupil jako novinář a divadelní kritik do sociálně-demokratického deníku „Právo lidu“ snaží se tu zjistiti místo básníkovo a umělcovo v budoucí vyšší organizaci společenské, snaží se dovésti spolupráci spisovatele a filosofa na přerodu lidstva a slohem namnoze hymnickým improvizuje tu svoje rhapsodie o příští kultury jasné, spravedlivé, harmonické.

Kritickou skupinu pro sebe tvoří stoupenci „Moderní revue“: jsou ještě příkřejší při posuzování písemnictví domácího; odmítají bezohledně literaturu realistickou; staví umění mimo funkce sociální; prohlašují se přímo za následovníky cizích, hlavně francouzských spisovatelů. Mají nedůvěru ke všemu typickému a volí raději výjimečnost a jedinečnost; vidí sílu umělcovu v jeho důsledném odporu k době a k okolí; zahloubávají se rádi do temných podvědomých vrstev lidské bytosti, kde kořeny umění leží vedle kořenů rozkoše, smrti a vášně. Od Nietzscheho přijali hrdý aristokratický individualism, od Przybyszewského psychologii podvědomého a těsnou souvislost pohlavní s uměleckou tvorbou, od Wildea zálibu v paradoxech a zvláštní křehkou formu kritického essaye.

Zakladatel „Moderní revue“ *Arnošt Procházka* (* 1869) zkusiv se v dekadentní lyrice nezdařeným „P r o s t i b o l e m d u š e“ (1894), věnoval se kritice a překladatelství. Jeho četné, jazykově i slohově rázovité překlady z románských a germánských naturalistů, dekadentů, symbolistů a novoromantiků, jejichž většina od r. 1905. vychází v „Knihách dobrých autorů“, svědčí o šťastné volbě a o pevném ač barokním ovládnání výrazu slovesného. Kritické práce Procházky v „Moderní revue“ a v „Literárních listech“ objímají vedle literatury také výtvarné umění. Za předmět široké, mnohomluvné a často těžkopádné analýsy, brutální jak dogmaticností myšlenky tak prudkostí výrazu, volí si A. Procházka, duch skeptický a drsný, hlavně autory neznám neb mylně chápané a vykládá proto jejich obsah a hájí je proti předsudkům. Libuje si jmenovitě v básnících i výtvarnících s bohatou i ideovou náplní, kteří se vyjadřují naturalisticky neb novoromanticky, jdou proti své době, proti svému okolí, proti módě. Kde v jejich dílech

ozývá se nenávist k ženě, satanický kult zla a hrůzy, mystická touha po záračném absolutnu, nabývá tento tvrdošijný pochybovač ohně; v rozboru formálních a stilových stránek uměleckých děl však zavládá u něho leckdy povážlivý zmatek. Souborně vyšly jen jeho charakteristiky výtvarnické „Cesta krásy“ (1907).

Jiří Karásek ze Lvovic (* 1871) vedle děl lyrických, novellistických a dramatických otiskl v „Literárních listech“, „Moderní revue“ a „Rozhledech“ mnoho aesthetických studií, kritických posudků knih a divadelních představení, podobizen českých i cizích básníků, myslitelů a malřů. V pečlivém výběru a vkusné redakci podávají výtěžek k této kritické činnosti knihy: „Renaissanční touhy v umění“ (1902), řada to charakteristik vůdčích duchů moderního umění; „Impressionisté a ironikové“ (1903), cyklická to sbírka portrétů z české literatury 90. let*); „Chimaerické výpravy“ (1906), kam vedle aforisticky psaných úvah o všeobecných principech literárních pojetí jsou poznámky k románské tvorbě moderní a genetická studie o francouzské kritice; posléze pak „Umění jako kritika života“ (1906), shrnují Karáskovy kritické stati o germánských literaturách (některé z nich vyšly již r. 1898 pod tit. „Ideje zítřka“). Zastává v prudké, smělé a živé své kritice zásady, jež uskutečnil ve své poesii a jež staly se rozhodujícími pro směr Moderní revue, ukázal tu Karásek širokou erudici kritickou, založenou hlavně na studiu method francouzských a bohatou znalost literatury západo-evropské od romantiky k symbolismu, což sesílilo jeho schopnost nalézati stále analogie. Libuje se v logické dialektice, rád ironisuje a mluví v bodavých nárázkách; píše slohem vysoce malebným, aforisticky stručným a zajímavě napovídavým. Kolísá mezi extrémy nadšené chvály a odmítavého odsudku, neznaje středních tónů; stlačuje zpravidla zjevy rozebírané rád do jediného postoje, do osamocené vlastnosti. Hlásí se otevřeně za impressionistu v kritice a neodcizuje se nikdy této příslušnosti ani methodou ani slohem; proto netají se též, že nemíní svými kritickými úsudky vykonávati jakýkoliv vliv.

*) Sem pojata i cenná informační stať „Mladá česká kritika“.

Miloš Marten (vl. Miloš Šebesta * 1883) rozvinul umělecké zásady „Moderní revue“, kde takřka výlučně uveřejnil své studie o literatuře a výtvarném umění, v plnou soustavu; kromě toho podlehl myšlenkově i slohově značně vlivu anglických idealistických aestheticů a mystiků. Jest přesným, trpělivým analytikem, jenž vyčerpává se studenou trpělivostí předmět až na dno; intelektuelní jeho zvědavost ve věcech umění převyšuje daleko básnickou inspiraci, již předstírá; i jeho přetížený, ztrnulý, až barokní sloh jest ovocem chladné kombinace a raffinované práce mosaikové. Všecky jeho kritické studie posvěceny jsou složitým výjimečným umělcům; literatuře „*Otakar Březina*“ (1903); malířství „*Edvard Munch*“ (1905) a „*N. K. Rerich*“ (1906), umělci i básníci moderní Francie zpodobeni jsou cyklicky v „*Knize silných*“ (1909). Dialogickou formou vykládá M. Marten zásady svoje i svých vzorů v „*Stylu a stylisaci*“ (1906); románově pokusil se zpodobiti je v „*Cykl u rozkoše a smrti*“ (1907), aniž se dovedl vyprostiti ze začarovaného kruhu svých mistrů.

Z mladých kritiků, stojících mimo uvedené skupiny, vynikl zvláště *Otakar Theer* (* 1880) racionalistickou jistotou a zralým klidem soudu o aktualitách literatury a divadla; podléhal-li zprvu vlivu F. X. Šaldovu, osvobodil se dosti záhy a tíhne vždy větší měrou ke klassicisujícímu soudu; posudky píše hlavně do „*Lumíra*“. K němu se družil *Otakar Šimek*, *Jean Rowalski* (vl. Alexandr Bačkovský), *Artuš Drtil* mezi nejmladšími. Konvenční kritiku, která stojí v područí novinářství a slouží vkusu průměrného čtenářstva, provozují v efemerních svých posudcích *František Sekanina*, *Alois Tuček*, *Vincenc Červinka*, *Václav Dresler*.

Většina ze jmenovaných kritiků, *Jaroslav Vrchlický*, *Anežka Schulzová*, *Jiří Vodák*, *F. X. Šalda*, *F. V. Krejčí*, *Jiří Karásek*, *Otakar Theer* psali také referát a kroniku divadelní; vedle nich ještě *M. A. Šimáček*, *Jan Lier*, *Josef Kuffner*, *Jan Ladecký*, *Arnošt Kraus*, *Václav Tille*, *Jaroslav Hilbert*, *K. Horký* a j.

Česká kritika výtvarná posud jest v nejskrovnějších začátcích. Základ k ní položili koncem 70. a počátkem 80. let *Miroslav Tyrš* a *Otakar Hostinský*, onen vyloživ vývojové podmínky umění gotického a renaissančního a objasniv na některých vynikajících zjevech výtvarnictví če-

ského na př. na Josefu Manesovi a Jaroslavu Čermákovi podstatu národnosti v umění výtvarném; tento doplniv aesthetiku formalistickou empirickou naukou Semperovou, platící předem pro výtvarné umění. Ale větších kritických prací nepodnikl ani jeden z nich. Jejich následovníci vždy větší měrou jevíli strnulý tradicionalismus v theorii, nedostatek kritického měřítká při posuzování děl domácích, opožděné předsudky a vyhýbavě neporozumění vůči velkému modernímu umění cizímu, nedůvěru k pokusům mladých umělců o nové cesty a nepovznesli se nad kronikářské referování o pražských výstavách. Sem náleží *Renáta Tyršová* (* 1854), která po 20 let psala výtvarnou kroniku do „Osvěty“, *K. M. Čapek*, *F. X. Jiřík* (* 1867), *F. X. Harlas* (* 1865), autor úhrnného spisu „*České malířství*“ (1908). Největší činnost rozvinul z kritiků této konvenční skupiny, přeceňující domácí prostřednost a odmítající převahu cizího moderního umění, výtvarný zpravodaj „*Národ. Listů*“, a „*Zlaté Prahy*“ *Karel B. Mádl* (* 1859). Kromě menších publikací z dějin české architektury a uměleckého průmyslu, kompilačních „*Dějiny umění výtvarných*“ (1891—1894) a celé řady úvodních statí k souborným vydáním děl českých malířů na př. *V. Brožíka* (1903), *V. Hynaise* (1903), *A. Chittussiho*, (1904) *J. Manesa* (1905), *L. Marolda* (1902) shrnul své referáty a zprávy o pražském životě výtvarném do dvou svazků „*Umění včera a dnes*“ (1904 a 1909), snaže se najít kompromiss mezi utkvělým vkusem průměrného obecnstva a mezi uměleckými názory intelligentní ciziny.

Od polovice 90. let jeví se ve výtvarné kritice české značnější ruch: příchod nových uměleckých děl způsobuje ideový kvas, rozdmýchává diskusi, žene k studiu cizí kritiky a aesthetiky výtvarné. Z počátku snažili se býti spisovatelé vykladači a tlumočníky výtvarných děl, učíce obecnstvo na ně zírati, vyhledávající pomůckou analogie literární, parafrasující barvitým slovem jak ideový tak čistě malířský obsah obrazů. Tu vedle výše zmíněných *Fr. Táboorského*, *V. Mrštíka*, *G. Jaroše* dlužno jmenovati *Jaroslava Kampra* (* 1871), jenž vznětlivé své nadšení, širokou svou výmluvnost, pestrý svůj sloh, prozrazující zhusta palaestru novinářskou, postavil do služeb divadla i literatury, hudby i malířství, citě se však doma teprve když mohl se rozpovídati o staropražských tradicích společenských a výtvarných jako ve „*V. Rainerovi*“ (1906).

Mocněji než výchovné snahy těchto literátů dilettisujících v kritice výtvarné, působilo uvedení některých vůdčích kritiků cizích. Již M. Tyrš upozorňoval na velikého pozitivistického myslitele francouzského H. Tainea, vyloživšího skvěle vznik díla uměleckého z podmínek společenských, ale jeho „Filosofie umění“ přeložena až 1897 (O. Sýkorou). Taineův žák, vůdčí výtvarný kritik německý Richard Muther uveden „Dějiny malířství“ (1904, přel. L. Bílý) a okouzlit jak oslnivým uměním dějinné konstrukce, tak zářivým slohem. Současně s těmito pozitivisty však uváděn k nám jejich idealistický protichůdce, hlasatel mravní opravdivosti a pravdivé prostoty v umění a životě Angličan John Ruskin (J. Váňou, F. X. Šaldou, V. A. Jungem); jím obrácena pozornost též k starému umění gotickému a ranně renaissančnímu. Vedle těchto kritických tvůrců tlumočení v časopisech i jiní moderní kritičtí spisovatelé, zejména pokud vykládali impressionistické umění francouzské.

Založením měsíčníku „Volné Směry“ (1897) vyprostili se výtvarní umělci z područí konvenčních časopisů beletristických; od r. 1902 staly se zásluhou F. X. Šaldovou orgánem moderní kritiky výtvarné s dalekými výhledy kulturními a se soustavnou snahou o uměleckou souvislost s cizinou. O úlohu tu dělí se s nimi knihovna „Dráhy a cíle“ (od r. 1905), přinášející essaye ale i novellistická díla s výtvarným uměním spjatá, nejnověji i časopis po výtce architektonický „Styl“ (od r. 1908) a sbírka „Umění a řemesla“ (od r. 1908), která chce buditi porozumění o novodobé snahy umělecko-průmyslové, Časopis „Dílo“ (od r. 1903) stojí na stanovisku uměleckého kompromissu.

Mezi stoupenci literárního a kulturního přerodu ku konci 90. let nejdříve se uvědoměle zabývala výtvarnou kritikou skupina „Moderní revue“ ostře odsoudila ústy Karla Hlaváčka a Stanislava K. Neumanna chabé epigonství vládnoucího českého malířství, Arnošt Procházka i Miloš Marten neúnavně upozorňovali po stránce psychologické i technické na výjimečně složitě, záhadně a směle malíře i sochaře cizí, analysující je se stejnou láskou jako podrobností. Často u těchto kritiků bývalo promlouváno o zapomenutých neb u nás zanedbávaných methodách a technikách umění výtvarného.

F. X. Šalda za krátkého a přechodního svého působení ve „Volných Směrech“ vytkl úkol výtvarného umělce v novodobé kultuře, vyložil estetiku malířství impressionistického, stvořil essayistickou formu pro rozpravu o otázkách výtvarných. Reakcí proti tomuto mocnému vlivu literární kritiky jest malíř *Miloš Jiránek* (* 1878), dnešní redaktor „Volných Směrů“, jenž v knize „Dojmy a potulky“ (1909) ukázal se dychtivým pijákem a temperamentním zachycovatelem bezprostředních dojmů z lidu a z krajiny právě jako z obrazárny a atelieru malířova. V studiích, jež předeslal albu prací J. Mánesa (1905) a H. Schwaigera (1908) projevil dobrý smysl pro domácí umění. Nejmladší kronikáři kritikové výtvarní *Rudolf Kepl*, *Antonín Matějček*, *František Skácelík*, *Karel Svoboda*, *František Žákavec* dílem přichylují se k Šaldovu, dílem k Jiránkovu směru.

Vztahy hudební kritiky k literatuře jsou rázu čistě zevního. Kronikáři hudebních událostí, koncertů, operních představení, virtuosních výkonů nestarají se pravidelně o to, zda jejich referáty, určené informaci obecnstva a zabývající se většinou jen musikálně technickou stránkou děl, výkonů a umělců posuzovaných, mají slovesně pečlivou a osobitou formu; píšíce referáty pro den nebo články pro aktuální potřebu, jsou spíše hudebními žurnalisty než hudebními spisovateli a proto i celistvé knihy z jejich pera jsou vzácností. Kvantitativně arcí hudební kritika česká jest rozsáhlá, za to však děkuje pouze velice čilému hudebnímu životu pražskému, opírajícímu se o tradice starodávné; kvalita její literární však nijak se nemůže měřiti s touto mnohostí. Z opravdu vynikajících hudebních kritiků, kteří vtiskují svým musikálním posudkům a statím svou osobnost, jest *Otakar Hostinský*, v podstatě aesthetic, *Zdeněk Nejedlý**) vlastně historik i spadá zevrubný výklad o nich na jiné místo tohoto spisu a tak ze všech zjevů, o nichž tu budeme mluvit, jediný *V. V. Zelený* jest hudební kritik — literát osobité povahy.

Novodobá česká kritika hudební počíná v době, kdy velký zjev *Bedřicha Smetany* zahajuje v Čechách národní život musický. *Smetana* sám po svém návratu do Čech r. 1861. psal do novin posudky hudební, ruch jím vznícený vedl k zalo-

*) Následující stručný přehled novodobé české kritiky hudební zakládá se v podstatě na „Dějínách české hudby“ *Zd. Nejedlého* (1903).

žepí dvou musikálních časopisů „Dalibora“ (zal. Emanuelem Melišem 1858, leč záhy zašel, obnoven 1869—1875, od 1879 vychází pak nepřetržitě) a „Hudebních listů“ (1870—1875, založeny Lud. Procházkou) a velký boj mezi stoupenci a odpůrci umělecké reformy Smetanovy rozlišil duchy a theoreticky prohloubil názory. Polemický ten zápas nabyl časem rázu politického: stoupenci Smetanovi čítání byli k Mladočechům, protože se kupili kol „Národních Listů“ (a revue „Dalibor“), kdežto Staročestí odpůrci Smetanovi vystupovali v „Pokroku“ (a „Hudebních Listech“); hlavní boje padají do let 1870—1874. Nejen hudebně umělecká ale i literární převaha byla na straně Smetanově. Nehledíc k Nerudovi, jenž ač v hudbě laik, dobře chápal národně kulturní dosah reformy Smetanovy, stál při něm kritikové *Ludevít Procházka* (1837—1888) jemný znatel veškeré hudební praxe a zakladatel české esthetiky i hudební theorie, *Otakar Hostinský* (viz o něm níže), kdežto proti Smetanovi psal pouze obmezený *František Pivoda* (1824—1898), chatrný jak v kritické argumentaci tak ve výraze slovesném.

Když boj dobojován byl pro Smetanu vřtězně, odmlčeli se tito kritikové a vystoupili hudební spisovatelé jiného charakteru. Nerozohňovali se již polemicky, naopak příkláněli se leckdy ku kompromissu; místo všeobecných programních otázek zabývali se rádi odborně jednotlivostmi praxe hudební; rozebírali spíše výkonnou stránku neb ideovou podstatu; referující soustavně pro denní listy, vyhledávali dorozumění s obecnstvem i za cenu uměleckých ústupků. Jsou to *V. J. Novotný* (* 1849), *Emanuel Chvála* (* 1851), nejlodnější hudební kritik český a autor „Čtvrtstoletí české hudby“ (1887) a *Karel Knittl* (1853—1907). Naproti nim po stopách O. Hostinského ze Smetany vycházejí a k němu vždy znovu se vraceli v 80. letech *Ladislav Dolanský* (* 1857), *Karel Teige* (1859—1886) a jmenovitě *Václav Vladimír Zelený* (1858—1892). V Zeleném, člověku vznětlivého, překypujícího temperamentu a nadšeného smyslu pro umění, spojena byla povaha učenecká i žurnalistická: jako novinář v „Hlasu Národa“ naslouchal pozorně a s porozuměním hlasům chvíle a tvořil rychle a lehce pod jejich vlivem; jako učený a pečlivý dějepisec a literární historik, jenž napsal a vydal příkladný životopis „Tomáše Pešiny z Čechorodu“ (1884) a vzorně vydal „K. Havlíčka Rodinné listy brixenské“ (1888), vyčerpával předmět svého naukového rozboru do nejmenších podrobností. Jako hudební kritik,

po nějaký čas i jako redaktor „Dalibora“, s entusiastickou láskou k věci a mnohdy i s polemickou prudkostí hájil směr Wagnerův a Smetanův, nevyhýbaje se srážkám jmenovitě se správou Národního divadla. Z jeho kritických statí, vynikajících též zvláštní pečlivostí formální, vyšly posmrtné úvahy a články „O Bedřichu Smetanovi“ (1894) s úvodní charakteristikou od J. Zeyera.

Z hudebních kritiků doby přítomné vyniká Zdeněk Nejedlý (o němž viz níže při dějepise) širokým rozhledem historickým; virtuos Karel Hoffmeister (* 1868) elegantním, výmluvným slohem; básník Jaromír Borecký (v. výše) jemnou vnímavostí pro vztahy hudby a poesie; literární kritik F. V. Krejčí (v. výše) dalekými, ač nejednou libovolnými perspektivami kulturními; Jan Branberger (* 1877) rozsáhlými obzory. Vedle nich píší kriticky neb kronikářsky o hudbě a hudebnících v posledních letech Jan Boleška, Katinka Emíngrová, Emil Hoffer, Boleslav Kalenský, Otakar Nebuška, Antonín Šilhan a Josef Theurer. Od r. 1908. vychází vedle „Dalibora“, jenž pozbyl v posledních letech významu, cenný měsíčník „Hudební revue“ (red. K. Hoffmeister a K. Stecker).

S kritickou činností stýká se namnoze snaha informovati cizinu o našem životě literárním a kulturním, která teprve v poslední době se prohlubuje a dochází úspěchů. V otázkách politických informační a obranné dílo to koná deník německy od českých novinářů psaný „Politik“, nyní „Union“; pro celý obor kulturní vytkla si tento úkol „Čechische Revue“ (red. Arnošt Kraus v l. 1907—1908), ale nedošedší doma podpory a v cizině ohlasu, zašla po 2 ročnících. S novellistikou českou seznamuje naše čtenářstvo „Slavische Romanbibliothek“ (od r. 1904, red. J. Kampra), kdež posud vyšly ukázky z J. Zeyera, A. Jirásky, K. V. Ralse, J. Laichtefa, J. K. Šlejha, I. Herrmanna; pro poznání českého básnictví v Německu mnoho vykonaly Albertovy anthologie „Poesie aus Böhmen“ (1893—1895), jiné překlady jsou nesoustavné. Pěkný informační výbor z českého básnictví „Ur Böhmens moderna diktning“ (1894) pořídil Švédům A. Jensen. Souhrnných děl cizích o českém kulturním a literárním rozvoji jest několik. V popředí všech stojí obě velkolepé knihy historické zabírající v monumentální své po-

dání stejnoměrně dějiny politické i kulturní „Fin de l'indépendance bohême“ (1890) a „La Bohême après Montagne Blanche“ (1901) francouzského učenca Ernesta Denisa, jenž ve stopách L. Legera objevil Francouzům Čechy; povznešeností hlediska blížil se jim starší práce o dějinách českého písemnictví v Pypinově souborném díle „Obzor istorije slavjanskich literatur“ (1865). Německy, ale českými autory psány jsou literárně dějepisné nákresy A. Truhlářův v díle „Oesterreich Ungarn in Wort und Bild“ (1896), J. Karáskova „Slavische Literaturgeschichte“ (1906). a J. Jakubcova a A. Novákova „Geschichte der českischen Literatur“ (1907). Angličanům napsal „A history of Bohemian literature“ hr. Fr. Lützow (1899 a 1906).

Drobné informační studie o českých věcech psali do německých listů A. Kraus, F. V. Krejčí, C. Hoffmann, B. Wellek; do dánských A. Kraus; do švédských A. Jensen; do anglických Fr. Lützow, W. Morfill, V. E. Mourek, V. Tille; (londýnské „Athenaeum“ přináší každoroční přehledy české literatury), do francouzských L. Leger, E. Denis, J. Goll, V. Hladík, J. Hantich, W. Ritter, H. Jelínek, M. Marten; do polských B. Grabowski, Z. Przesmycki, E. Jelínek, Fr. Kvapil, Ad. Černý, Fr. Krček, F. Koneczný, Jiří Karásek; do ruských A. Pypin, V. Francev, J. Jacimirskij, J. Perwolf, N. V. Jastreb-ov, P. Zabolotskij; do srbských a chorvatských Št. Radič, Josef Karásek, V. Jelovšek atd.

Nová česká poesie.

Pravým zrcadlem duševního života mladé generace české jest lyrické její básnictví; ba více než zrcadlem, vášnivě pravdivou zpovědí. Tu, jak ve vnitřním obsahu citovém a ideovém tak v básnickém stylu, provedena emancipace od předcházejícího pokolení. Tu proměněna v rytmus a v obraz pronikavá kritika života, společnosti, mravnosti a tu staví si básnická дума i synthetické myšlení smělé a hrdé obrazy nového řádu, neznámé dotud krásy, čerstvých slibů do budoucna.

Nejprve projevuje se touto poesí, odhodlanou v samých začátcích k neohrožené pravdivosti i za cenu oblíby a konvenční krásy, rozšíření intelektuelních obzorů: otázky sociální,

nové pojetí problému národnostního, důsledněji domyšlený individualism vstupují v popředí. Rázovitý J. S. Machar, formálně závislý na starší české poesii, jest představitelem tohoto typu.

Souběžně s intelektem zjemňuje se sensibilita: básník procítuje, zachvívá se intenzitou dojmu, každý polotón, odstín a přisvit v přírodě i ve vlastním citovém životě; stává se neobyčejně jemným a přesným resonančním nástrojem náladového pohybu skutečnosti; prožívá vedle sensací smyslových i sensace myšlenkové a to nejen čistě individuálně za sebe jako osamoceného jedince, nýbrž i sociálně jakožto zvláště vnímavý člen porobené třídy, utištěného národa, přechodního pokolení. Této nové vnímavosti nestačí arciť starý verš: i pozbavuje se nejprve rhetorické tíže a křiklavého koloritu; melodisuje se až do výběru zvukového, pak zřídka se mechanické souměrnosti rhytmické a přeměňuje se ve volný verš, vyrovnaný s členitostí básnické myšlenky a obrazové architektury. Druhý ten typ ztělesněn jest zvláště čistě v Antoníně Sovovi.

Někteří básníci, v jádře jednostranní a neúplní, vzněcují svou přejemnělou sensibilitu výhradně náladami z pozdních stadií dožívajících a umírajících kultur a sensací churavé, bolestné, beznadějně erotiky a přijímají život při tom zpravidla hranolem umění a literatury, tedy odvozeně a odraženě. Sami nazývají se dekadenty a po formální i vnitřné stránce mají v epigonech J. Vrchlického své příbuzné. Některým z nich, kteří vnitřné stavy dovedli stále promítati zevními znaky a obrazy z krajiny, z historie, z kultury, kteří nepřetržitě vyjadřovali hluboké zpříznění přírody a pocitu, příslušelo právem cizí označení symbolistů.

Leč proti těmto symbolistům žijícím jen dojmově a náladově, stojí v Otakaru Březinovi symbolista rázu naprosto jiného; pro něho, básníka neméně rozlehlých obzorů intelektuelních, neméně jemné citlivosti a neméně bohatého života dojmového než nejlepší z napověděných umělců, jsou velkolepé obrazy plné záře a kouzla, symboly pro abstraktní mohutné ideje, vybudované v celou soustavu mystické filosofie.

Vedle těchto básnických zjevů, které značí konstruktivní živly v nové české poesii, neschází ani živlů destruktivních, které mají cenu protijedu a kontrastu. Nezodpovědná, chvilková, rozmarná ironie; opoziční skepse zatřásající sloupy myšlenkové kultury; hra cíty a koketerie srdce ozývají se

v nejposlednějších fázích české lyriky a dávající jen zřídka vyrůstí hodnotnému a zralému uměleckému dílu, rodí hojně lyrické drobnůstky, jež jsou zajímavě dokumentárně pro poznání duševního vření v mladém pokolení. [Bibliografický a literární přehled moderní české lyriky, seřazený dle naznačeného schematu, opírá se o dvě pomůcky: o anthologii „Nová česká poesie“ (1907), uspořádanou V. Dykem a A. Novákem (tento napsal i historický úvod) a o knihu Jiřího Karáska ze Lvovic „Impressionisté a ironikové“ (1903) podávající „dokumeny k psychologii literární generace let devadesátých“].

Josef Svatopluk Machar (*1864) narodil se 29. února 1864 v Kolíně; mládí strávil v Brandýse n. L. a tak se odráží v jeho mladistvé lyrice hlavně klidná krajina středočeská. Vystudovav gymnasium v Praze a vykonav dobrovolnickou službu vojenskou, odešel r. 1891. do Vídně jako úředník bankovní; tam žije doposud. Pobyt vídeňský působil hluboko na Macharovy názory politické i sociální, dav mu perspektivu dálky, odpoutav jej od malichernosti poměrů pražských, otevřev mu bezprostřední rozhled do varu rakouské politiky. J. S. Machar ve Vídni, překonav citové krize svého mládí a vypěstovav silnou vlohu intelektuelní, postupně se uchyluje od oficiálního světa českého. Kniha „Tristium Vindobona“ r. 1893., větší měrou „Boží bojovníci“ v „Rozhledech“ r. 1896. učinily jej obávaným soudcem a odpůrcem mladočeské politiky; kritická stať o Hálkovi v „Naši době“ r. 1894. postavila jej v čelo literární revoluce namířené zvláště proti škole Vrchlického, k níž se J. S. Machar ve svých začátcích řadil. Celým temperamentem J. S. Machar družil se ke skupině realistů kolem „Času“ a když se „Česká Moderna“ rozpadla, přešel sem úplně, pokládán veřejně za básnického mluvčího českého t. zv. realismu; do deníku „Času“ psává pravidelně své týdenní feuilletony. V poslední době mocně naň působilo studium klassického starověku, jmenovitě vzdělanosti římské a dvojitá cesta do Itálie 1906 a 1907.

První Macharova kniha „Confiteor“ (1887) shrnuje kromě několika reflexivních básní v pathetickém slohu Vrchlického, Macharovu lyriku z let 1884.–1886., která vycházela hlavně ve „Světozoru“ pod pseudonymem A. Rousek. Básník v prologu dává jí programm býti „příslným zrcadlem své doby, nitra svého a čisté lidskosti schránkou jedinou“, ale nepodává více než lyrický deník moderní erotiky, neklidné, nervosní,

rozumné, otrávené spleenem, ironií a skepsí: citová bezprostřednost a opravdovost, bystré pohlížení do neuspokojené duše současné, odložení všech konvenčních masek básnických charakterisují již zde Machara po stránce psychologické, právě jako stručná, jadrná, soustředěná dikce, odklon od Vrchlického k Nerudovi, mužná plastika slova, vyznačují jej literárně. Sbíрка „Bez názvu“ (1889) prohlubuje v oddíle „Já“ Macharovu skepsi a citový jeho pessimismus, ale v oddílech „My“ a „Lidé“ ponořuje se do psychologie celé generace s prvními náběhy k sociální kritice a snaží se o vytvoření objektivních obrázků ze života moderního. „Třetí kniha lyriky“ (1892) rozestírá i nad prvními dvěma oddíly „Planý mák“ a „Smutná erotika“, které jsou prostým pokračováním předchozích knih, tichou resignací a vyjasňuje se v „Poslední pohádce“, připsané básnickově nevěstě a ženě, v harmonickou lyriku vyrovnaného, mlčícího štěstí. Později (1899—1901) shrnul Machar první své lyrické sbírky v trojdílný „Confiteor I. II. III.“ pojav sem i leccos z knihy „Pêle-Mêle“ (1892), která obsahovala lyrické paběrky. Také čtyři svazky sonetů („Letní sonety“ 1891, „Zimní sonety“ 1892, „Jarní sonety“ a „Podzimní sonety“ 1893) vznikly vedle těchto hlavních lyrických děl jaksi mimochodem; jsou to úsečné nálady a hry okamžiků, zachycené bravurně do formy obměňující volně útvar znělky u nás od Kollára a Vrchlického běžný. Machar sám pěkně charakterisuje moderní znělku „Moderní sonet nyní jest jak nůž, vylétne z pochvy, v modro zahrává, a když se tkne, do krve řezává“ —: jest to spolu nejlepší charakteristika jeho vlastních sonetů.

R. 1903. začíná zcela nové období v básnické tvorbě Macharově: bol osobní ztrácí se v hoří sociálním, lyrika ustupuje analýse a živel myšlenkový převažuje rozhodně prvky citové. Periodu tu zahajuje sbírka hořkých politických meditací a zoufalých vlasteneckých výkřiků „Tristium Vindobona“ (1893), vytvářející po Kollárovi, Nerudovi a Čechovi nový typ české vlastenecké poesie: na rozdíl od jásavého neb nadějného entusiasmu těchto pathetiků podává Machar sžíravou kritiku našeho politického a národního zápasu s vysokého evropského hlediska; leč když rozešel se docela nepřátelsky s naší přítomností, upírá přece, zakotven v račové povědomí, věřící zraky v lepší národní a sociální zítřek. A jako vnitřní psychologický obsah jest i básnický výraz zcela nový: verše trhané,

nervosní, vržené improvisačně na papír, nepoutány vazbou strof a namnoze osvobozeny od rýmu, jsou rukopisem duše zvířené a zvichřené. Následující kniha, nadepsaná slovem Jacobsenovým „Zde by měly kvést růže.“ (1894) obsahuje kromě prologu a epilogu devět lyrických dramát ženských duší: moderní trpící žena, osvětlená jasnovidným básníkem až do churavých svých kořenů, zobrazena jest cyklicky, takže tyto podobizny a povídkové skizzy mají společné sociální pozadí a za všemi těmi jemnými, takřka pastellovými kresbami, propuká tendence, reklamující pro ženu právo na osobnost, na lásku, na pochopení. Současná „Magdalena“ (1894), veršovaný to román „padlé“ dívky, zoufající si nad nemožností vrátiti se k čestnému životu, mohla by býti zařazena do téhož cyklu: ale k mabě ženského osudu pojí se tu velice dravá satira našeho veřejného života jakou nedlouho potom Machar vyhnal v bujnou grotesku „Božími bojovníky“ (1897), duchaplným to pamfletem na mladočeskou politiku z r. 1894.—1896.

Sbírka »1893—1896« (1896) obsahuje trosky několika cyklů a úrodu několika různých period básníkovy tvoření: novými tóny u Machara jsou některé sociální výzvy útočného tónu a pak několik grandiosních pohledů do dějin se světovými perspektivami, kde básník daleko přes století podává ruku jevům duševně spřízněným. „Výlet na Krym“ (1899) jest lyrickou epizodou, ale tento cestopisný deník, zalitý jižním sluncem, má nezapomenutelné barvy a okouzlující přímo goetheovskou náladu. Pak splňuje básník svoje sliby dané knihou „1893—1896“: „Golgatha“ (1901) přináší vedle bojovných rhapsodií a improvisací vlasteneckých a sociálních, pokračujících v „Tristiích“, několik mohutně myšlených obrazů z legendy století, z níž hlavně znepokuje básníka problém historického křesťanství řešený neobyčejně skladbou, která dala titul celé knize. Ostatek jsou drobné náladové básně a písně, které autor sám jmenuje „ornamentální výplně“; sbírkou takové „ornamentální výplně“ z let 1903—1905 jsou i „Vteřiny“ (1905).

V „Golgathě“ čte se báseň „Diokletian“, napovězená knihou „1893—1896“, a v ní jest slib antické epiky Macharovy, nesené jednotnou filosofií dějin, která napojena kultem slý a rozumu odmítá křesťanství a jeho morálku a naopak vidí vrchol vývoje dějinného v římském císařství. Těto antice věnovány jsou obě vzájemně souvislé knihy epické „Vzáří hellen-

s kého slunce“ (1906) a „Jed z Judey“ (1906) přes Čínu, Palestinu, Babylonii, Egypt a Persii dospívá Machar, jenž místy jen po svém způsobě parafrasuje starověké mythy, zprávy antických dějepisců, nápisy ze starověku dochované do Hellady, a do Říma. Stále buduje na základním protikladě antické radosti a křesťanského popření smyslů a proto nejvíce zvláště vděčných motivů mu skytá rozklad římského Imperia, pochopeného skvěle, křesťanským řádem; poslední stránky „Jedu z Judey“ ličí šefení antických názorů v ranním středověku, jímž spíše kronikářsky než poeticky zabývá se Machar v nejpozdnějších básních, knižně posud neshrnutých.

Souběžně s Macharovou tvorbou veršovou postupuje jeho prósa, šíříc vždy více a více svoje myšlenkové obzory a zhušťujíc stále úspěšněji slovní výraz, který jest spíše plastický a epigrammatický než malebný rhythmický. V knihách „Stará prósa“ (1903) a „Hrst belletrie“ (1905) shrnul svoje novellistické skizzy a malé povídky, vesměs ostře, nejednou satiristicky pointované. Ostatek tvoří sbírky feuilletonů, které byly již svrchu (na str. 497.) charakterisovány; velmi zhusta Machar mísí do feuilletonistické své prósy verše satirického a polemického rázu, v nichž vrhá se bez milosrdí na své osobní protivníky, dovedá však při tom jednotlivce povznést na typ; tím i dravým humorem připomínají tyto invektivy velmi často H. Heinea. Po dvou „Knihách feuilletonů“ (1901 a 1902) následovala historie Macharova mládí „Konfesse literáta“ (1901) cenný to pramen pro poznání básníkovy životopisu, byť mnohde ve volném beletristickém zpracování; výlučně polemického obsahu je „Satiricon“ (1904); obsahově i formálně velmi pestré jsou sbírky „Prósa z let 1901—1903“ (1904), „Prósa z let 1904—1905“ (1906), „Prósa z roku 1906“ (1907), kam zařadil Machar i svoje theoretické výklady o antice, komentář to k posledním jeho knihám básnickým, a „Veršem i prosou“ (1908). Ku zmíněné „Antice“ pojí se kniha „Řím“ (1907), napolo kulturně filosofická úvaha o trojím Římě, antickém, papežském a moderním; místy dává knize prudká proticirkevní polemika ráz pamfletu. K „Římu“ pojí se knižně posud neseskupené cestopisné feuilletony o Neapoli.

Machar pokusil se častěji sám osvětliti svoje místo v historickém vývoji české poesie. Sám staví se přímo za Čelakovského, Havlíčka, Nerudu, s nimiž jej opravdu sdružuje převaha intelligence nad citovým živlem, jasnost a plastika

myšlenky, uvědomělý, mužný, nejednou i suchý realism, dar ostře pronikavého vtípu, vzácný smysl pro českost i lidovost v básnictví. Většina těchto rysů činí jej zároveň protichůdcem Vrchlického a jeho epigonů, mezi něž v době svých počátků Machar omylem byl čtán; jmenovitě světoobčanský, eklekticism a bujný kult barevné formy přímo se Macharovi přičít. Modernost Macharova jest spíše myšlenková než umělecká: vnesl do poesie nově řadu otázek a problémů politických, sociálních a ethických, učinil lyriku orgánem veřejné kritiky, polemiky a diskuse, vyčerpал ve verších celou náplň moderního života českého, ba evropského, a tak jest jej pokládati za hlavního mluvčího velkého kulturního přerodu v Čechách na konci XIX. věku. Umělecky není však J. S. Machar výbojným novotářem: od svých starších mistrů přijal verš i rým a spíše v intenci prostší a výraznější pravdivosti zjednodušil je než obohatil; nenašel nových polotónů, nových hudebních hodnot. Vůbec jest J. S. Machar spíše neohrožený voják moderní myšlenky než umělec a lyrický básník. Proto také při veškerém veřejném a ideovém svém vlivu působil J. S. Machar na básníky mladého pokolení, od kterých jej dělí značná vniterná neshoda, celkem skrovně; kromě Stanislava Zimy, jež lze pokládati za jediného jeho vlastního epigona, ozývají se Macharovy tóny občas u Sovy, Bezruč, Houdka. (Větších studií o Macharovi není; přehled jeho tvoření podává „Macharova čítanka“ [1909]; osobní vzpomínky k němu se nesoucí Macharovo číslo „Besed Času“ k jubileu 1904).

Antonín Sova (* 1864) narodil se 23. února 1864 v Pacově a nejen jako krajinář, nýbrž i rázovitý jihočeský snivec a hloubavý entusiast často připomíná svůj domov. Žije od studentských let v Praze, v poslední době jako městský knihovnik a jen cesty po střední Evropě, které přinesly mu mnoho myšlenkových podnětů, přerušily jeho pobyt pražský. Když Antonín Sova koncem 80. a počátkem 90. let pod pseudonymem Iija Georgov vystupoval v družině mladých lyriků, shromáždžujících se kolem „Světozora“, řadil se k sentimentálním genristům ze školy Coppéeovy, kteří v malých obrázcích střízlivých barev a studených slov okreslovali povrch skutečnosti, blavně velkého města a nižších společenských tříd, s pointou lidumilnou a s elegickou intonací. Sem patří jeho lyrické sbírky „Realistické sloky“ (1890) a „Květy intimních nálad“ (1891), kdežto galerie krajinářských pastellů „Z mého

kraje“ (1893), malující střízlivě a přece láskyplně Sovův jihočeský domov, ukazuje druhou stránku tohoto coppéovského směru. Ale srovnán s lyrikou, s nimiž tehdy jeho jméno stále bylo sdružováno, s A. Klášterským, E. z Čenkova, A. Škampaou, jeví A. Sova už v těchto svých literárních počátcích vyšší stupeň smyslové vnímavosti, hlubší schopnost vznícení citového, jemnější pochopení pro odstín epitheta, obrazu, verše. Ve zvýšené míře ukázala to kniha „S o u c i t i v z d o r“ (1894), protestující proti skutečnosti a společenskému řádu.

V řadě lyrických monologů, skládajících tragoedii osudu jedince, „Z l o m e n á d u š e“ (1896) odchyluje se A. Sova od zevnějšku výlučně k malbě psychologické a vystihnuv pronikavým zorem hluboké citové i intelektuelní krise svého reka, naprosto rozcházejícího se s životem, podal také vzácný příspěvek k duševnímu přírodopisu své generace. Kniha, nasyčená protesty a vášnivými výbuchy, má také zcela novou, vervní, vášnivou formu: verš jest někdy rozlomen a zborcen, aby za tu cenu čistěji vyzněl výkřik obnažené duše, jindy však laděna jest báseň do závratné hudby, plné melodie a něhy. Po té cestě dále jdou „V y t o u ŷ e n é s m u t k y“ (1897), kde A. Sova prožívá a básnicky si formuje problém dekadence, ale osvobozuje se od ní tušením nového lidství a úsilím o ně, jak se šefí na posledních stranách knihy. Umělecky překonal tu A. Sova úplně genrovou metodu polorealistických svých počátků: všechny duševní stavy promítnuty jsou v symboly vzatými ze světa visionářského a dopola zamženého; všecko jest tu náповeď, zkratka, znamení. Tam, kde A. Sova rozpřádá vidiny lepších zítřků, nabývá zvláštní hymnické výmluvnosti a básní volnými rytmy, které zcela novým způsobem proti běžné krátkodechosti náladové lyriky vytvářejí moderní velký styl básnický. Kniha „J e š t ě j e d n o u s e v r á t í m e“ (1900) v oddílu „Údolí nového království“ domýšlí a rozvíjí sliby posledního oddílu „Vybouřených smutků“: messianismus a chiliasmus snílka snoubí se tu s mohutným visionářstvím básníka; fantazie a zjemnělá vnímavost pro krajinářskou úchvatnost vytvářejí tu smělé obrazy, houpající se na volných rytmech.

Ostatek knihy, která v celku v létech 1892—1899, patří vlastně před „Vybouřených smutků“ a tu jest patrné, jak básník v krajinomalbě i erotice, v intimní lyrice i v deskripci, v invektivě i v ódě roste stále v mistra smyslového vzrušení, dojmového opojení, jak verš jeho jhne a hudební. Epicko allego-

rická „Ballada o jednom člověku a jeho radostech“ (1903) kreslí ostře zkrojeným veršem tragikomoedií lidské průměrné existence. Politickým básníkem prudkého a zjitřeného národnostního vědomí a útočného sarkasmu jest ve „Třech zpěvech dnešků i zítřků“ (1905). Sbirka reflexivní lyriky „Dobrodružství odvahy“ (1906) reviduje vlastní básníkovu úsilí o nové mravní hodnoty, ve smyslu regeneračních snah mladé české generace a hlásá i za cenu stoického osamocení věrnost sobě samému, kovovými slokami plastických obrazů a mužných rhytmů; opakem k ní jest „Lyrika lásky a života“ (1907), kniha to těžkého snění a plačlících melodií, ryzí poesie intimní, až ukrutná ve své pravdivosti. Veršovou Sovovu produkci doplňují dva časové výkřiky, protestní výbuch národnostní hrdosti „Theodoru Mommsenovi“ (1897) a sociální improvisace „Hlad“ (1903).

Sova prosaik vyvíjel se vedle Sovy básníka a s ním. Sensibilita se zjemňovala, perspektivy se prohlubovaly, analýsa lásky stávala se složitější, krajinomalba nabývala teplejších barev a sytějšího náladového kouzla; ale kompoziční slý a konstruktivních linií tyto práce, vesměs vášnivě osobní, pohřešují. „Prose“ (1908) vtiskují ráz ne dvě větší povídky „Anna“ a „Rozvíření samotářských strun“, nýbrž cyklus prudce bezprostředních a mlsty syrově čerstvých visí skizz krajinářských, apostrof a nápadů, nadepsaný „Lyrické vtefiny duše“ „Povídky a menší črty“ (1903) jsou jen novou rozšířenou redakcí téže sbírky. Dva romány „Ivův román“ (1902) a „Výpravy chudých“ (1904) hledají výraz pro typické krise roztouženého a výbojného mláďa, leč usilují marně o krystalisaci široce zabrané románové i psychologické látky. Sbirka povídek a črt „O mlkování, lásce a zradě“ (1909) jest se vši svou psychologickou hořkostí, zjitřeným neklidem, nervosní skepsí obdobou „Lyriky lásky a života“.

Antonín Sova jest protinožec Macharův. I on pojal, promyslíl, vášnivě zpracoval, přeměnil v lyriku myšlenkový obsah své přechodní, churavé, křečovitě doby; i on prošel její skepsí, stonal její dekadencí a upřel zraky k jejím politickým a sociálním nadějím; i pro něho znamenala moderní láska, rozvrácená a bezútěšná, velkou školu duše. Leč na rozdíl od Machara byl vždy Sova především člověk citu, smyslového vznětu, dojemového rozechvění a po této stránce vykládal, chápal, umělecky přetvořoval skutečnost. Sotva že opustil

naivní a konvenční realism mladých svých let, stlačil realitu na znak, na symbol, na znamení a vybíral odtud obrazy pro svět svých snů, visí, tuch. V umění, s nímž Sova komponuje tyto jedinečné obrazy z prvků reálních, fantastických i symbolických, v síle úchvatné výmluvnosti, s kterou zpívá o nových světech obrozeného lidství, ve vášnivé citovosti, která na rozechvěných strunách básnického nástroje hraje své zoufalé koncerty zjištěné bolesti — ve všem tom spočívá vlastní síla i význam Antonína Sovy. Podmračná, nervosní doba, v níž A. Sova tkví všemi kořeny, nedala však tomuto horoucímu improvisatorovi vykristalisoovati, vypracovati se k povýšenosti suverenního umělce a nechala mnoho neroztavené rudy i hluchých šlaků mezi drahým kovem jeho impressionistické lyriky. (O A. Sovovi viz kritickou studii F. X. Šaldy v „Přehledu“ 1904 roč. II.)

Na rozdíl od přímočarého a programního Machara nedala se měnivá fysiognomie Sovova trvale vměstnati do rámce kteréhokoliv programu té či oné frakce literární. Coppéeovský genrista a krajinář ze „Světozora“ přichýlil se k pokrokovému hnutí, tiskl v jeho listech, podepsal manifest „České Moderny“. Anarchistická mládež oblíbila si jej pro socialní utopism a hrdé vidění volného jedince, ale současně učinily jej některé temperamentní projevy drahým i nacionalům. Po „Vybouřených smutcích“, kde zabýval se podrobně problémem rozkladu a úpadku současné civilizace a kde jeho lyrika sáhla k symbolické metodě a k volným rytům, prohlásila jej skupina „Moderní revue“ svým básníkem. Leč i tu byl pouze jedním z umělců, uskutečňujícím literární program t. zv. českých symbolistů a dekadentů. Za druhého byl pokládán

Otakar Březina (* 1868). Václav Jevavý, jak O. Březina občansky sluje, narodil se 13. září 1868 v Počátkách. Vystudovav reálku, stal se učitelem v západní Moravě; hlavní období jeho myšlenkového růstu i básnického tvoření padá do pobytu v Nové Říši, nyní žije v Jaroměřicích. Nejstarší své práce veršem i prósou, jež od počátku 90. let otiskoval v „Nivě“, „Vesně“ a „Moravské Orlici“ a jež jsou statečným pokusem o výrazný realism i básnický impressionism, O. Březina vyloučil ze svých sbírek. Celé jeho dílo uzavřeno jest pěti svazky básní, vydanými v šestiletí 1895—1901 a knihou essayí. V „T a-

je m n ý c h d á l k á c h“ (1895) jest Březina pessimistickým lyrikem, jenž s bolestnou intenzitou prožívá a do samých psychických prvků analyzuje osobní utrpení; zkoumající zraky jsou posud upřeny k hloubkám země; stupňovaná citlivost vzrušována jest smyslovými vzněty i suggestcemi nálad. Leč básník přehlédnuv celou oblast života, zřídá se ho a v ekstasi letí toužebně k mystice. „S v í t á n í n a z á p a d ě“ (1896) znamená v duchovním vývoji Březinově to, co v mystice se jmenuje vyvolením a zasvěcením: básník uvědomuje si jasně transcendentní svůj cíl a obětuje mu zemi, její rozkoš, její lásku; ujasňuje si výjimečnou zodpovědnost svého úkolu a pokorně přijímá roli, jež mu určena v dramate vesměrném. Tu padají okovy, vízlíci jej k světu smyslů a jevu a vítězně laděná kniha, „V ě t r y o d p ó l ů“ (1897) přináší zjevení mystických jistot. Zde všestranně objasňuje a vždy znovu básnicky symbolisuje, v horoucích hymnách prosycených veškerou krásou jevů pozemských hlásá a zase ideově rozvíjí Ot. Březina ústřední a jednotící svou myšlenku mystickou, která přes tradiční své prvky starověké i křesťanské temení z ryze moderního přírodovědeckého monismu; jest to „představa evolučního vývoje k tajemné Vůli za stálé součinnosti všech součástí vesmíru, za vnitřní jednoty veškerého tvorstva, veškerého dění a myšlení“ (M. Marten). Proti této jásavé a závratné knize jsou „S t a v í t e l é c h r á m u“ (1899) knihou těžkých nejistot, tragických otázek; básník se své nadzvdušné výše obrací zraky opětně k zemi a zase slyší hlasy skeptické skutečnosti, výkřiky smyslů, zrádné pochybnosti hmoty. Nezamýká však ani svých zraků ani svého sluchu, nýbrž beže na sebe celou tíhu lidského utrpení a přemýšlení a ve všeob-
sáhlém chápání a slitování letí výše. Proto v „R u k á c h“ (1901) znovu zpívají všechny kladné hodnoty Březinovy mystiky plněji a jasněji. Centrální princip vývojového monismu vesměrného promítán jest znovu a znovu prací všeho tvorstva, dle nesčíslných viditelných i neviditelných rukou, jež rhytmicky uskutečňují zákon vesmíru, jmenuje se tato kniha. Sbíрка stkvěle psaných essayí „H u d b a p r a m e n ů“ (1903) přímo poučuje o principech Březinovy myšlenky i tvorby.

Ruku v ruce s Březinou mystikem jde Březina umělec a probíhá obdobnou drahou vývojovou. Jako z analytika a impresionisty stal se mystik, tak proměňuje se postupně intimní lyrik v hymnického pěvce, v pathetika a ve visionář-

ského věštce. Zprvu stačil mu uzavřený útvar rýmované sloky novými metaforami i odvážnými obrazy přetřžené; stačila mu parnassistní veršová forma pravidelné rhytmisace, při čemž však dovedl šťastně využití veškerých i nejskrytějších hudebních možností. Ale pevné zakotvení v přístavě mystiky přineslo neobyčejné obohacení a nový svéráz jeho formě básnické. Metafory staly se smělejšími a proti původnímu náladovému a sensitivnímu rázu převládli v nich charakter objektivní a visionářský; nakupily se místy až závratné útvary, aniž kdy klesl na pouhý živel dekorační. Naopak, i při veškeré své zdánlivé touze po paradoxnosti jsou metafory a obrazy Březinovy důsledně a do posledních odstínů promyšleny, takže vždy podporují let myšlenky. Hymnism Březinův měl od počátku rys lithurgický a bohoslužebný: modlitba a proroctví, píseň děků a opojený dithyramb se v něm mísily. Postupně nedovedly uzavřené verše se skrovným počtem rhytmických variací dostačiti závratnému letu Březinovy myšlenky i neváhal básník jich rozbítí a vytvořil si svoje smělé rhytmické útvary přílehající cele ekstatickému myšlení a lišící se od ostatní české lyriky svou bohatou šíří, barevnými kaskadami obrazů, za nimiž teprve nejsoustředěnější přemýšlení odhadne propracovanou architekturu.

Ot. Březina jest tak jedinečný zjev v celé české poesii, že vždy spíše bylo stopováno vše, co dělá jej od našeho i cizího básnického vývoje než to, co staví i jej do řady vývojové. Ideově mohl čerpat z českého myšlenkového světa velmi málo: jeho mystika učila se od starověkého platonismu i od tajemných myslitelů křesťanských, od moderního evolucionismu a přírodovědeckého monismu, od Emersona a Maeterlincka. Leč některé myšlenkově obrodné proudy, které zachvátily mladé pokolení v Čechách koncem století, ozývají se i u Březiny, pouze zdánlivě odkloněného od všeho světa reálného: jest to idea spravedlivosti sociální, moderní kult práce hmotné, touha po mravní evoluci duše ženiny patří k nim v první řadě. Březina umělec prošel školou realismu, ale přijal z ní málo; naopak mocně na jeho veršovou, obrazovou a rýmovou techniku působila česká obdoba formalistního a dekorativního parnassismu, jak ji přinesla Vrchlického škola — ale Březina od počátku bral básnické slovo, jehož jest svrchovaným mistrem za nástroj myšlenky. V hymnické a visionářské své poesii stýká se s oněmi Sovovými skladbami,

v nichž Sovova hlásá „údolí nového království“: oba básníci na sebe působili tu vzájemně. Nejčastěji bývá Březina označován jako symbolista; že však mezi ním a ostatními českými básníky, jimž tento termín náleží, jsou zásadní a bytostné rozdíly, naznačeno již svrchu.

(O Březinovi psáno poměrně mnoho, nejúplněji a nejvšestranněji Milošem Martenem v essayi „Otakar Březina“ [1903], vedle toho viz studii E. Chalupného v „Přehledě“ 1903 roč. I. a 1904 roč. II., i články k 40. jeho zrozeninám 1908: F. X. Šaldův v „Novině“, E. Chalupného a A. Novákův v „Přehledě.“ M; Hýsek v „Lumíře“ 1909 povšiml si literárních začátků Březinových).

Vedle Sovy a Březiny dával poesii „Moderní revue“ ráz jeden ze zakladatelů jejích Jiří Karásek ze Lvovic (* 1871 na Smíchově), jehož novellistické a kritické práce byly již svrchu charakterisovány. První své čtyři sbírky lyrické „Za zděná okna“ (1894), „Sodoma“ (1895), „Knih aristokratická“ (1896) a „Sexus necans“ (1897) přerovnal a pronikavě zredigoval Jiří Karásek ve svazcích „Hovory se smrtí“ (1904) a „Sodoma“ 1904); k nim pojí se svazek dříve netištěné poesie „Endymion“ (1909). Jiří Karásek ze Lvovic domyslíl problém dekadence až na dno a protože vyniká více než kdokoliv z českých básníků po J. Zeyerovi talentem stilisačním, uvedl celý svůj život v soulad se svou uměleckou teorií i praxí. Hlavní motivy v stilisaci jeho života jsou: původ ze starobylé, polozapomenuté rodiny rytířské, samotáfský pobyt nečasového romantika v gotické a barokní Praze, záliba pro katolický kultus a odpor proti racionalismu a protestantismu, pohrávání vědami okkultními, paradoxní, výjimečná erotika. Karáskova lyrika dobře se hodí do tohoto rámce. Vycházejíc ze zhnuseného sensualismu a unaveného nihilismu, opěvovala zprvu rozklad a zmar, nemoc a tléní, perversí a znechucení lásky. Sodoma a hřbitov — toť byla ústřední themata lyriky Karáskovy, a ve shodě s tímto vyznáním náklonnosti pro svět odumírající a marný přijal Karásek z francouzské dekadentní lyriky i nečasový feudalism, pro středověké katolictví, pro výlučný aristokratism. Paradoxní svou erotiku vyhloutil Karásek v odpor k ženě, v sadismus a pederastii; nihilismus svůj, jenž zprvu byl rázu ryze smyslového, prohloubil později v naprostý illusionism. Umělecky závisí Karásek od francouzské moderní lyriky dekadentní a hedonistické a v ovládání verše

jest, přes epizodu volného verše, v jádře parnassista suggestivní hudby a náladové jemnosti; v poslední době usiluje o přísnou plastiku verše a se zdarem užívá tradičních útvarů strofických, jmenovitě sonetu.

Karel Hlaváček (1874—1898) stál ve své první sbírce „*Pozdě k ránu*“ (1896) velice pod vlivem Karáskovým a vzorů, jež k nám Karásek ze Francie uváděl; jest to sbírka literárních dekorací, básnických postav, antikvářských kostýmů, do nichž podle západní módy oblékala se melancholie z konce století, domnívaje se, že trpí kulturním přesycením, úpadkovou mdlobou. Ve „*Mstivé kantiléně*“ (1898) vystupuje již jediná maska, totiž Geusův XVII. věku zoufale bojujících tváří v tvář smrti a marnosti. Tuto masku, provedenou důsledně a s balladickou plastikou dovedl Hlaváček proměnit v hluboký symbol svého srdce, které uprostřed proletářské bídy čekalo neodvratný konec a zmar. Hlaváček, jenž měl vzácný smysl pro hudbu verše a jenž jako kreslíř dekorativního svérázu pěkně uměl aranžovat lyrické celky, byl opravdu symbolista, chápající plně korespondenci zevnějšího a vnitřního světa. Že byl vůbec osobnost umělecká jdoucí pod povrch módy, ukazují jeho souborné „*Spisy*“, vydané a komentované Arn. Procházkou r. 1905.

Jan Opolský (* 1878), autor lyrických sbírek „*Svět smutných*“ (1899), „*Klekání*“ (1900), „*Jedy a léky*“ (1901) a „*Pod tíhou života*“ (1900) i prosaických „*Kreseb u hlem*“ (1907), má s K. Hlaváčkem nejeden příbuzný rys. I on dovede krajinnými obrazy, historickými dekoracemi, malými balladickými a legendárními příběhy, ano i originálně stylisovanými obrázky ze všední skutečnosti případně symbolisovat duševní stavy. Passivní zádumčivost, elegie nad promarněným životem, illusornost a bezútěšnost všeho poznání, resignovaný nihilism — toť nejčastější themata jeho hudebních veršů; ale stále opakování podobných motivů, převaha dekačnického žvlu nad myšlenkou, přemíra básnického slova unavují při četbě tohoto lyrika začarovaného do osudného kruhu.

Lyrické básně právě uvedených autorů vznikly z naplněného života a dojmů, třeba že namnoze pod hojnými vlivy literárními; ale vedle nich valily se uprostřed 90. let celé spousty epigonského veršování náladového a lži symbolického, které bylo jen ohlasem módní četby, pohodlným obměňováním a para-

frasováním daných motivů lyrických, nahodilým střídáním dekorací a kostýmů. Tento povrchní způsob, jenž dospěl od mechanického symbolismu posléze k titěrné novoromantice, zastupují na př. *Karel Babánek* (* 1872), *Karel Nejš* (1875—1900), *Julius Škarlandt* (* 1877) a nad jiné plodný tlumočník a napodobitel náladové a písňové lyriky západoevropské *Emanuel Šlechtic z Lešehradu* (* 1877).

Samostatně vypracovali se z této skupiny *Otakar Theer* a *Jan z Wojkowicz*.

Otakar Theer (* 1880), jenž později přes pokusy o zhuštěnou objektivní novellistiku („*P o d s t r o m e m l á s k y*“ 1903) dostal se k literární a divadelní kritice, vstoupil do literatury pod pseudonymem *Otto Gulon* verši „*Háje, kde se tančí*“ (1897) jako hlasatel intensivního smyslového života a lyrické synthese. I ve „*V ý p r a v á c h k J á*“ (1900), lyrice to plastické dikce a vyspělého umění veršového, hledá svou nejvlastnější bytost cestou smyslových dobrodružství; při tom však hlásí se k slovu i intelekt svrchovaně zvědavý na podstatu věcí a vychovaný disciplínou O. Březiny.

Proti tomuto pronikavému intelektualismu, jenž posléze odvádí autora na pole objektivního poznání, jest *Theerův* přítel *Jan z Wojkowicz* (* 1880) výlučný sensitiv. Svůj duševní vývoj, který nepostoupil však nad stádium melancholické puberty, zachytil *Jan z Wojkowicz* ve třech svazcích prósy, psychologickou studií „*Mizení*“ (1898), cyklem povídek „*Mysteria a morosa*“ (1899) a autobiografickým románem, přeloženým do dánského prostředí „*Gerda*“ (1900). *Wojkowiczovy* verše „*Poesie*“ (1900) a „*Meditace*“ (1905) touží vždy od zpěvné a nové lyriky vjemové a sensitivní k filosofické reflexi; touha zůstává nesplněna, za to se však *Wojkowiczovi* daří křehká a něžná poesie jarních tuch a podzimních polotónů, mladistvého blouznění o lásce a snění.

Všichni jmenovaní básníci, od *Sovy* po *Wojkowicze* byli illusionisty: umění poesie, kult krásného slova, přemyšlení mystické bylo jim záchranou před věčnou nicotou klamů tajících se na dně života. Proti nim stáli někteří přítakatelé životu, vyznavači pozemských realit, odpůrci uměleckého illusionismu. Z nich *Vladimír Houdek* (1869—1908), autor lyrických sbírek „*Vykvetly blány*“ (1899), „*V pavučinách nervů*“ (1901), byl čirý sensualista, jenž se značnou látkovou

odvahou, ale veršem suchým a většinou neosobitým, až do únavy zpracoval nálady a nápady, pojící se k dvojícím rozkoš a hnus, láska a smrt, opojení a nervósa. Poesie s prosou, lyrické cítění s frásí, rytmická síla se suchopárným řečněním pomíchány jsou vždy u *Stanislava K. Neumanna* (* 1875), jenž prošel pokrokovým hnutím i s jeho persekucí, anarchistickou propagandou (její orgán, 1897. S. K. Neumannem založený „Nový kult“ shromažďoval v prvních ročnících tytéž spisovatele jako „Moderní revue“), stal se počátkem XX. stol. moravským novinářem. Sbírká „*N e m e s i s b o n o r u m c u s t o s*“ (1895) obrází s vtipnou ironií, ale bez vkusu vězeňské dojmy autorovy; knihy „*J s e m a p o š t o l n o v é h o ž i t í*“ (1896) a „*A p o s t r o f y h r d é a v á š n í v é*“ (1896) hledají ve strojeném pathosu a ve frásovitém řečňování výraz pro neústupný protispolečenský individualism a anarchistické blouznění autorovo. Básníkem opravdovým S. K. Neumann jest v „*S a t a n o v é s l á v ě m e z í n á m í*“ (1897), „*S n u o z á s t u p u z o u f a j í c í c h*“ (1903) a v několika číslech nesouměrné „*H r s t í k v ě t ů r ů z n ý c h s a i s o n*“ (1907). Také tu miluje S. K. Neumann hlučné slovo, plnou lyrickou větu, pádné řečnické gesto, takže pravidelně, aby se mohl rozvinouti, volí volný rytmus; také tu dívá se na svět s utopické rozhledny svých dvou oblíbených myšlenek vlády protikřesťanského, rozkošnického, osvobozujícího Satana na zemi a konečného vítězství uvolněných zástupů nad měšťáctvem. Ale vše to jest skoro jen záminkou, aby opěvoval plodící sílu země, rostící záračnost slunce, triumf smyslů a pudů, rozkoš tance, rytmu, pohybu, kteréžto vidiny jako vzdušné faty morgany valí se v jeho podání nad děsivými skutečnostmi továrních pekel, městských jatek na lidi, ulic zbrocených krví proletářskou.

Viktor Dyk (* 1877) počal malými ironickými popěvkami a nepatrnými lyrickými improvisacemi, podepisovanými Viktor Souček. Shromážděny a doplněny v knihu „*A p o r t a i n f e r i*“ (1897) působily při veškeré své úsečnosti a vnitřní zlomkovitosti silným dojmem pravdivého vyznání moderní duše, zžírané divokým zápasem dravých instinktů s chladnou inteligencí, kruté skepse s vášnivou citovostí. Ve svazcích lyriky „*S í l a ž í v o t a*“ (1898) a „*M a r n o s t í*“ (1900) i v cyklu ballad lyrického pozadí „*M í l á s e d m i l o u p e ž n í k ů*“ (1906) dílem i ve dvou poloepických veršovaných skladbách „*B u*

řiči“ (1902) prohlubuje V. Dyk tento bolestný process a kdykolik ozve se nový citový vznět, nová hra lásky, nový projev života instinktivního, hned jest tu pohotově výsměšný Mefistofeles se suchým svým posměchem, se sarkastickými svými poznámkami, s epigrammaticky vyhocenými pointami, aby protestoval, hlásal zlou pochybnost, učil pessimismu a marnosti. Postupně však negativní raisonneurské živly udušují všecku citovou a instinktivní sílu a lyrika Dykova, nedůvěřivá ku kráse a barvitosti básnického slova, působí posléze sklíčujícím dojmem vyprahlé střízlivosti. Třebaže Viktor Dyk znovu naznačuje, jak jest přesvědčen o marnosti všeho počínání, jak lidská tragikomoedie jej nudí svým prázdňným a bezúčelným kolotáním, přece vrhá se vždy znovu do veřejného víru, jako pozorovatel, jako satirik, jako politicky, tendenční básník národní energie a kmenových instinktů. Satirikem groteskního humoru a vtípné jízlivosti jest v politických i literárních „Satirách a sarkasmech“ (1905), tendenčně zaujatým kronikářem veřejných dějů své doby ve svých románech. K nim dostal se V. Dyk od malých psychologických črt analyticky rozbírajících všední tragoedie lásky, svědomí, vůle, shrnutých do dvou knih „Hučí jez“ (1903) a „Píseň o vrbě“ (1908). Romány byly myšleny jako části většího cyklu „Akta působnosti Čertova Kopyta“ a chtěly zahrnouti historii posledních let pokrokového hnutí; z cyklu vyšel nejprve závěrečný „Konec Hackenšmidův“ (1905), pak „Prosinec“ (1907.) V. Dyk nahromadil tu množství hodnověrných časových dokumentů, spoustu zajímavých příspěvků ku psychologii svojí generace a více ještě přímé i nepřímé politiky. Ačkoliv v osnově dějové sáhl k románové methodě romantické školy, nepohrdaje čistě zevní napínavostí, přece se mu nepodařilo zkloubiti v románový celek rozbujněnou tuto časovou kroniku. V tendenci, mířící výslovně proti českému realismu jako kulturnímu a politickému proudu a hlásající bezohledný nacionalism, nepostoupil nad negaci zásad svých odpůrců. Jaké vývojové místo mají Dykovy dramolety, vydané souborně jako „Tragikomoedie“ (1902) a „Tři hry“ (1906: Episoda, Smuteční hostina a Premiéra) i jeho historické drama „Posel“ (1907) naznačeno bylo v přehledu českého dramatu.

Po negativních stránkách blíží se V. Dykovi selský drsný primitivista *Josef Holý* (* 1874). V době skutečně i strojené

básnické kultury měly jeho prostě zpívalíci, bezstarostně žvatlající, prudce proklínající improvisace „Památník a skokády“ (1897) a „Padavky“ (1898) cenu protijedu a půvab zvláštní novosti; proto leckde a nejvíce básníkem samým přeceňován jejich meditativní, zmatený ráz, instinktivní, neorganisované bohatství, výrazová drsnost a bezprostřednost. Když však básník chtěl básničky organisovati tento zajímavý chaos, ať lžifaustládou selského tuláka „Vašíčka Nejlů“ (II díly 1899 a 1901), ať knihami reflexe a sociální kritiky „Elegie“ (1903) a „Mračna“ (1908), kde chtěl svému překypujícímu individualismu nasaditi masku titanismu, ztroskotat, vždy, zaměňuje nehoráznost za sílu, cynismus za odvahu myšlenky, prosaické řečnění za poetickou plastiku. Za to v erotických sbírkách „Panenčiny knížky“ (1905) a „Adamovské lesy“ (1905) vytrysklo mu několik naivních, skoro lidových písniček bezstarostného srdce a splynutí s přírodou. Jeho „Sátiry“ (1902) nejsou bez vtípu, leč ani ne bez nevkuasu.

U V. Dyka a J. Holého zůstalo volání po rozmnožení národní energie, po vášnivějším cítění kmenovém tendenčním požadavkem, neproměněným v básnickou pravdu a uměleckou nutnost. Naopak tomu jest u *Petra Bezruče*. Petr Bezruč, zahalený od svého vystoupení až po dnešek v nejpřísnější pseudonymitu, dovedl naprosto potlačiti svou osobnost, aby za to tím plněji zazněl v jeho básních kmenový hlas pokořeného slezského lidu, aby tím mocněji zaburácela v jeho mohutných polohymnických improvisacích kletba uhelné země pod Lysou Horou. Básní jeho, sebraných v sešitě „Slezské číslo“ (1903), jest maličká hrstka, ale jsou tím nejmohutnějším, co od Macharových „Tristií“ bylo o tragických problémech národnosti česky napsáno. Petr Bezruč, napolo fantastická postava lidové tradice („Já Petr Bezruč, od Těšína Bezruč, toulavý šumař a bláznivý gajdoš, šílený rebel a napilý zpěvák, zlověstný sýček na těšínské věži“ atd.), napolo symbol, pojal národnost intenzivně a tragicky. Intenzivně: protože češství mu jest spolu hodnotou sociální, neboť jeho utlačení a opovržený Čech pod moravsko-slezskými Beskydy, toť zároveň cizáckým kapitálem v uhelných dolech vysávaný proletář. Tragicky: protože vidí zrakem plným znepokojené lásky národ svůj ve chvíli, kdy hrozí mu blízký hrob, poněmčením, popoštěním. Na tyto základní motivy složil „první bard Beskyd a poslední“ několik velkolepých zpěvů bolestné síly a tragic-

kého pathosu: uvolnil rytmus, užil malebného výčtu a účinných parallelismů, sestlil dojem výmluvným opakováním, přetrhal hymnický proud několika původními prostými obrazy krajinnými; než i tam, kde zapěl některé důvěrné lyrické písně, ukázal se básníkem vzácně čisté inspirace. Látkově, nikoliv slohově stýká se s P. Bezručem *Čeněk Ostravický* (vl. Antonín Hüttler * 1869), jenž jmenovitě v epických skladbách čerpaných z lidové tradice slezské — nejlepší jest „Píseň o Ondrášovi“ (1903) — promítl svou lásku k horské domovině sudetské a svůj vzdorný odpor k útisku.

Básnické pokolení, které přišlo současně s V. Dykem a za ním a které se inspirovalo jeho verši, bylo prosyceno ironií. Posmívalo se vlastním smutkům a milostným vznětům, skládalo malé kousavé písně o marnosti života, pohrávalo si nihilismem a skrývalo se rádo za masku Pierrotovu. Nedůvěřujíc velkým citům, vyhýbajíc se hlubším ideím, nedostalo se nad písňové improvisace, spíše koketní než opravdové, vedle V. Dyka ozýval se tu i J. S. Machar, ba někdy magnus parens ironické lyriky H. Heine. Jmenujeme z této generace zvláště *Karla Tomana* (vl. Antonína Bernáška * 1874) autora „Pohádek krve“ (1898), „Torsa života“ (1901) a „Melancholické pouti“ (1906), lyrika to silného písňového zdroje; ironika smyslné rozkoše a vyzývavého cynismu *Františka Gelnera* (* 1819) a jemu spřízněného *Fráňu Šrámk*a (viz výše); pak méně výrazné *Hanuše Jelínka* (* 1879), *Josefa Müldnera* (* 1880), *Romana Haška* (* 1883), z nejmladších *Josefa Rosenzweiga-Moira* a *Gustava Opočenského*. V poslední době usilují mladí básníci vybavit se z tohoto úzkého kruhu literární a kavárenské ironie: pracují pečlivě a ukázněně na své formě i na svém básnickém výrazu, poslouchají oddaně hlasů svého nitra bez ohledu na vládnoucí módu, zápolí s faustovskými problémy. Na této cestě právě jest *Jiří Mahen* (vl. Antonín Vančura * 1882), který vedle dvou svazků veršů „Plamínky“ (1907) a „Ballady“ (1908) napsal i cyklus pros „Po divíni“ (1908).

Slovenské písemnictví posledního půlstoletí *).

Po kruté reakci, která Slovensko politicky i kulturně

*) Také o této kapitole platí pozn. na str. 230, zejména pokud se týče její stručnosti a jejích pramenů. K těmto dlužno

stihla právě jako Čechy, hlásil se od konce 50. let nový život veřejný a literární. Politicky budily a jednotily slovenský lid některé časopisy, tak Ondřeje Radlinského „Cyrillo-Method“ (1857—1891), Jána Francisciho-Rimavského později Mikuláše Ferienčíka „Pešťbudínskú Vedomosť“ (1861—1869), jež proměnily se v „Národné Noviny“ a přešly z Budapešti do Turč. sv. Martina, kdež vycházejí dosud, pak lidovýchovní čtrnáctidenník „Národný Hlásnik“ (od r. 1867.), založený M. Ferienčíkem. V literatuře vůdčí postavení zaujímal časopis „Sokol“ založený Pavlem Dobšinským a vedený od r. 1862. Viliamem Pauliny-Tóthem a vedle něho Paulinyho humoristicko-satirický „Černokňazník“. Kromě nich soustřeďovaly se mladé síly v almanaších, prozrazujících vzory pražské, v „Concordii“ (1858) a v „Lipě“ (1860—1864), které vydával Josef Viktorín (1822—1874). Tu všude hlásil se vedle uvědomění národního, vedle odporu proti maďarskému centralismu i duch politické konstituce a smýšlení demokratické, ale literárně nepokročilo se v 60. letech nad ideály školy Štúrovy. Největším vzplanutím tohoto veřejného probuzení Slovenska bylo „Slovenské národné shromáždenie“ v Turč. sv. Martině r. 1861., kdež nadšeně přijato Štěpana Marka Daxnera proslulé „Turčiansko-svatomartínské memorandum“, jež přímo panovníkovi tlumočil velký buditel slovenský biskup Štěpan Moyzes (1797—1869).

Konstituční a národní sny slovenské se však nesplnily, ale kromě hojných pokroků ve školství vyšlo z tohoto ruchu velké osvětlné a literární středisko „Matica Slovenská“, která ustavivši se r. 1863., zvolila Št. Moyzesa svým předsedou. Kromě hojné činnosti popularisační vydávala i práce odborné vědecké, které soustřeďovaly se kolem „Letopisů Matice Slovenskéj“. Kromě přírodovědeckých spisů vydávala „Matica“ hlavně díla dějepisná, národopisná a starožitnická; ale ve všech těchto studích převládala vědecká romantika, slavjanofilská fantazie, smělost hypotézy a mlhovitost myšlení, na úkor naukové přesnosti, odborné kritiky, takže lze říci, že bludy stáří Kollárova byly osudnou morganou těmto pracov-

dodati ještě sborník „statí věnovaných kraji a lidu slovenskému“ „Slovensko“ vydaný r. 1901. „Uměleckou Besedou“, pěkný to obraz dějinného vývoje i přítomného stavu vzdělanosti na Slovensku.

nikům. Z nich šfávnický professor *Pavol Dobšinský* (1828—1885) zabředl sice v úvahách o podstatě lidové mythologie do podivností ideologických, ale v „Prostonárodních obyčajoch, poverách a hrách slovenských“ (1880) a v „Slovenských povestiach“ (1861, druhá sbrka 1880—1883) ukázal se vzorným sběratelem ryzích prstonárodních tradicí slovenských. Podobné mythologické preludy a chimaery učinily bezcennou i vědeckou činnost obou belletristů *Petora Kellnera Hostinského* a *V. Paulinyho Tótha* (viz níže). Ani historik *Franko Sasinek* (str. 349) neubráníl se ve svých studiích starověku slovanského a období cyrillo-methodějského nekritických fantasí. Nejcennější práce nauková vyšedší z tohoto střediska byla „Mluvnica jazyka slovenského“ (1864—1865); její autor *Martin Hattala* (str. 331) byl poslední muž, jež uherské Slovensko vyslalo do kulturního centra českého; jako jeho vědecké začátky vzbudily mnoho nadějí, tak naprosto zklamalo jalové ovoce dlouhého jeho života.

V básnictví žilo se z pokladů nashromážděných školou Štúrovou, jejíž nejlepší pěvci, jmenovitě *Ondrej Sládkovič* teprve teď přihlásili se nejkrásnějšími svými plody. Ještě r. 1862. zazněly na Slovensku romanticko panslavistické tóny *Kollárovské*, *Ludovít Želo* (1809—1873) po různých změnách vydal své epos o bojích pobaltského Slovanstva s Germánstvem „Pád Miliducha“ a v letech 1882.—1875. připojil k ně „Rastislava“; vše to jest pouhopouhé epigonství bez jakéhokoliv svérázu. Z mladších básníků umkla neb ztroskotala většina po prvních nábězích. *Ludovít Kubáni* (1830—1869), subjektivistá školy byronské, sáhl po vzoru Sládkovičově do pohnuté národní přítomnosti a napsal vzletný „Den 6. a 7. júna 1861 v Turč sv. Martin“; po byronském způsobě učinil v „Radzívillovně“ (1869) historickou pověst středem-bujného líčení a složitě reflexe; v meditační lyrice našel hudební výraz pro bohatý svůj život vnitřní; ale, když se pokusil i o historický román a humoresku, padl, nerozvinuv svého talentu. *Janko Čajká* (1830—1867), jehož básně vyšly až posmrtně (1875) byl naivní odchovanec lidové písně a idealista staré školy.

V novellistice tvůrčím duchem byl pouze jadrný realista a znalec slovenského života národního *Janko Kalinčák* (str. 246). Jinak stála slovenská novella na výši Tylově: polo-

romantická povídka dějepisná, sentimentální vypravování rodinných příběhů s vlasteneckou tendencí, dobrodušná humoreska s genrovými postavičkami ze skutečnosti — toť byly hlavní vždy znovu pěstované a s oblibou čítané druhy novelistické. *Mikuláš Ferienčík* (1825—1881), výborný žurnalista, psal pod pseudonymem „Mladena“ konvenční povídky idealistické tendence, zachycuje občas typické postavy života slovenského na př. v „*Jedlovském učitelu*“ (1862). Historickou povídku z dějin slovenských, uherských, kavkazských a jihoslovanských, nikoliv bez průpravy dokumentární, ale naprosto bez proniknutí ducha doby, pěstovali *Viliam Paulíny Tóth* (1826—1877), autor čtyř svazků „*Besiedek*“ (1867—1870); autor písně „*Hej Slovane*“ (složena 1834 v Praze, tištěna 1838) *Samuel Tomášik* (1813—1887) a zmíněný básník *Ludovít Kubáni*, autor rozsáhlého nedokončeného románu z doby Jiskrovy „*Valgatha*“ (1872). Z humoristů dlužno jmenovati *Gustáva Zechentera* a *Miloslava Dumného* (vl. Daniela Bachata * 1840).

I v dramatickém básnictví učiněny v této době některé pěkné pokusy, a opětně byly to historické látky podložené vlasteneckou tendencí, jež vedle drastických komických zápletek osnovaných titěrnými postavičkami ze skutečnosti, vábily k sobě divadelní spisovatele. Slovenská divadelní produkce počíná již v 30. letech prostoduchými, ale vtipnými veselohrami *Jana Chalúpy* (1791—1871); k nim přímo se přičítají veselohry vynikajícího bojovníka a trpitele za náboženské osvobození slovenské *Jana Palárika* (1822—1870) „*Incognito*“ (1858), „*Drotár*“ (1860) a „*Smierenie*“ (1862), naivní v komice a drsné ve výraze. *Vilém Paulíny Tóth* rozběhl se v devítidílné „*L'udské komedii*“ (1862) k velkému knižnímu dramatu polohistorickému, polosymbolickému, ale nebylo to více než smělý rozběh. Velké cíle kladl si i *Jonáš Zdborský* (1812—1870) v četných tragoediích z ruských dějin; leč všechny i největší „*L'edimiriády*“ (1866) s látkou zpracovanou na Slovensku již Palárikem, trpí neztrávenou Shakespearomaníí a kronikářskou rozvleklostí. *Petr Záboj Kellner Hostinský* (1823—1873) v reflexivní lyrice upfilišený snilek slovenského messianismu, sáhl v tragoedii „*Svätoslavičovci*“ (1869), rovněž do ruské minulosti a pokusil se řešiti velký dějinný konflikt ideí východních a západních; dovedl látku zdolatí dramaticky,

třeba že leckde příliš i on podlehl vlivu Shakespeareovu. Velké naděje, vzbuzené *Samuelem Ormísem* (1822—1785) v čino-hře „M a t a j“ (1862) šťastně sestrojené dle lidové pověsti, se nenaplnily.

Nebyly-li v 60. letech do písemnictví slovenského přineseny nové ideje a formy, přece tu nastal zlepšením a rozmnožením kulturních podmínek rozhodný obrat k lepšímu. Dříve však, než literatura plně mohla využítí této vhodné veřejné atmosféry, než autoři, podporováni zájmem čtoucího a přemýšlejícího národa, mohli pod vlivem nových vzorů, jmenovitě českých, vyzrátí a ve smyslu modernějších směrů zpracovatí národní látky slovenské, přišla opět politická persekuce, krutější všech předchozích. Ve smyslu politického i jazykového centralismu maďarského uzákoněno r. 1868. vyhlazení slovenské řeči a národnosti a hlavní zřetel nenávislných vlád budapešfských obrácen proti všem orgánům vyššího vzdělání národu slovenského. R. 1874. a 1875. pozavírána slovenská gymnasia, r. 1875. zrušena „Matica Slovenská“ a konfiskováno její jmění. Když od 1870 do 1879 zemřeli přední literární i publicističtí mluvčí staršího pokolení, když nových talentů přicházelo poskrovnu, zmocnila se slovenské veřejnosti sklíčenost a beznadějnost. Slovenská intelligence nebyla dostatečně vyzbrojena pro doby zlé: idealistická filosofie, pojatá se zvláštním blouznivým mysticismem, odváděla ji od života a ochromovala její vůli; romantism stále ještě ovládal mysl, nepopřáváje jim bezprostředního a statečného pohledu na skutečnost; matný a utopický panslavism upínal naděje k Rusku, které nemohlo a nechtělo pomoci; úzkostlivý tradicionalism bránil vnitřně volnému rozvoji.

V literatuře r. 1876. učinil J. M. Hurban v „Nitfe“ nepromyšlený pokus o kompromissní a neupřímnou československou vzájemnost. Čeští spisovatelé v 80. letech opravdu milovali, navštěvovali, studovali Slovensko a někteří, na př. A. Heyduk, R. Pokorný, J. Holeček přímo propagovali literární výměnu mezi Čechami a Slovenskem, aniž docela jim rozuměno právě pod Tatrami. Česká literatura vděčně a organicky přijala ze Slovenska prvky lidové poezie, řadu námětů, ano i ne jeden živel jazykový, kdežto na Slovensku s nedůvěrou a neúplně provedeno přilnutí k českému ideovému světu, takže písemnictví slovenské vývojově za českým se o generaci zpožďuje. Tento neblahý separatism jest vedle stále zvy-

šovaného útlaku maďarského příčinou stagnace na Slovensku. A přece — onen básník, jenž dnes znamená vrchol slovenského umění, Hviezdoslav, vyspěl právě ve škole českého básnictví, právě jako učenec, který vědecky vyložil dějinný vývoj a organickou jednotu slovenského písemnictví, Jaroslav Vlček, uvědoměle ze slovenské půdy vyrostl do českého vzduchu. Naopak vědecký separatism, jak jej v důmyslných, leč úmyslně jednostraných spisech „Rukoväť spisovnej reči slovenskej“ (1902), „Slováci a ich reč“ (1903), „Slovenska reč a jej miesto v rodine slovenských jazykov“ (1906) a dokazujícím jihoslovanský charakter slovenštiny a její nezávislost od češtiny, rozvinul přední soudobý filolog slovenský *Samo Czambel*, vede přímo k vytržení Slováků z organických kořenů, jak ukázali filologičtí odpůrci jeho theorie Fr. Pastrnek, J. Polívka a E. Smetánka.

Publicistika slovenská posledního čtvrtstoletí jest dosti hojná. Ku starším časopisům, vzniklým před persekucí, politickým „*Národním Novinám*“ a lidovému „*Národnému Hlásniku*“ přibýly: polovědecký měsíčník „*Slovenské Pohľady*“ (od r. 1881), redigovaný jazykozpytcem *Josefem Skultétym*, dvojnáhrada za „*Letopisy Matice Slovenskej*“ „*Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti*“ (od 1896 red. týž) a „*Sborník Museálnej spoločnosti*“ (od r. 1895), pak list slovenských žen „*Dennica*“ (od 1900) redakce *Terezie Vansové*. Nové myšlenkové obzory, ve smyslu českého realismu se silnou příklonou k ethice Tolstého otevírá revue „*Hlas*“ (1899—1906) vydávaná *Pavlem Blahem*. V popředí literárních sbírek slovenských stojí od r. 1907 „*Slovenská knižnica*“ vydávaná *Fr. Votrubou*, přinášející většinou novou belletristickou tvorbu slovenskou. Na rozhraní mezi časopisy a knihovnami stojí ročenka „*Letopis Živeny*“ (od r. 1892).

Jako Ondřej Sládkovič v době Štúrově a za 60. let, tak stojí Hviezdoslav za posledního čtvrtstoletí v čele básnictví slovenského. *Hviezdoslav* vl. jménem *Pavel Országh* narodil se 2. února 1849 ve Vyšním Kubíně. Již za gymnasijských studií v Miškovci a v Kežmarku Országh básnil, ale maďarsky, po vzoru Petöfiho; teprve na hranici let gymnasijských a právnických probudil se národnostně a vstoupil do šlepičky Sládkovičových. Vystudovav v Prešově práva, byl nejprv okr. soudcem v Kubíně, pak stal se advokátem a usadil se

1879 v Námestově; r. 1899 odešel na odpočinek do Kubína, kdež žije posud. Do literatury Országh vstoupil r. 1868. pod pseudonymem Jozef Zbranský, vydav „Básnické prviesenk y“; šífeji rozvinul svůj talent v almanachu „Napred“ (1871). V této době byl Hviezdoslav reflexivním básníkem bujně fantazie, tíhnoucí často k allegorii a mlhavému blouznění. Pravý svůj tón našel až po r. 1880, kdy „Slovenské Pohľady“ počly přinášeti jeho reflexivní a popisnou lyriku i ukázky tvorby epické; od r. 1886., kdy vytvořil nejkrásnější své epické dílo „Hájnikovu ženu“, jest zralým mistrem. Úhrnem obsahují Hviezdoslavovy „Sobrané spisy básnické“ (1892—1901) ve třech svazcích dva díly epické, jeden díl lyrický. Z epiky jeho zvláště kromě zmíněné „Hájnikovy ženy“ vynikají skladby „Bútor a Čútor“, „Na obnôcke“, „Poludienok“, „Ežo Vlkolinský“, „Gábor Vlkolinský“ s náměty národně slovenskými a „Agar“, „Kain“, „Rachel“, „Sen Šalamúnov“ s látkami biblickými. R. 1908 vrátil se Hviezdoslav po několika mladistvých pokusech ze 60 let mezi dramatiky, velkou tragedií „Herodes a Herodias“, jež tvoří IV. sv. jeho sebr. děl. Hviezdoslav jest také stkvělý překladatel světové poesie a klassické výtvořy dramatické, lyrické i epické, jež přebásnil, spolu ukazují k jeho vzorům. V popředí stojí čtyři dramatické básně „Shakespearův Hamlet, kráľovič dánsky“ (1903), téhož „Sen noci svätajanskej“ (1905), Madáchova „Tragédia človeka“ (1906) a Puškinův „Boris Godunov“ (1909). Kromě toho překládal ze slovenských básníků Mickiewicze („Krymské sonety“ 1901), Slowackého, Lermontova („Pieseň o caru Ivanovi“ 1902); z německých klassiků Goethea (ballady a prolog „Fausta“ 1900), Schillera, z poetů maďarských Petöfiho a Aranya. Mnoho prací Hviezdoslavových jest posud nesebráno, většinou otištěny v „Slovenských Pohľadech“.

Hviezdoslav souvisí co nejužeji s básnickou školou Sládkovičovou, ale znamená zároveň přechod od ní k poesii Sv. Čecha. Národní romantika projevuje se u něho ohnivým, nadšeným vlastenectvím a messianskou věrou v poslání Slovenska v budoucnosti. Oddaně a skoro mysticky miluje prostý lid, vyhledává a opěvuje jej při polních pracích, v lesní samotě, v bezprostředním vztahu k přírodě. Vždy líčí své osoby se subjektivním zaujetím, se sympathií k nim, s idealisujícím

pfisvitem. Cele hrouží se do tajemství hvozdů a hor, do bá-
chorkové samoty, daleko od kultury, ale za to kamsi k sa-
mým kořenům domova slovenského. Vypravuje-li epické
příběhy, ukrývá děj pod záplavou krajinářského líčení velmi
sytých barev. Postavy prosté ztrácejí se v široké malbě pří-
rodního neb společenského prostředí. Rozvoj děje jest kon-
venční a osoby, vybrané šťastně z barvitě lidové skutečnosti,
nejsou dostatečně individualisovány. Jako u Sv. Čecha pře-
vládá i u Hviezdoslava nade vším básnický popis a reflexe :
proto Hviezdoslavova lyrika vyniká nad jeho veršované po-
vídky, jež dají se odvodit od Byrona. Sv. Čecha připomíná
i Hviezdoslavova básnická technika, jeho těžký, obrazy a me-
taforami přetřžený verš, jeho sklon k rhetorice, jeho časté
apostrofy, otázky, paralelismy. (O Hviezdoslavu srv. jubilejní
dvě stati v „Zlaté Praze“ r. 1899 od J. Vlčka a 1909 od
A. Pražáka, J. Karníkovu stať „Poesie pod Tatrami“ ve Vlasti
1905 [XXII], studii P. Šrobárovu o jeho lyrice v „Hlasu“ 1899
[I] a řadu jubilejních úvah v „Slov. Pohl'adech“ 1909 [XXIX],
mezi nimi jmenovitě životopis od J. Skultétého, psycholog-
ický rozbor od P. B—ka a bibliografii od L. V. Riznera.)

Mladé pokolení na Slovensku nemá básníků, kteří by se
mohli vyrovnati Hviezdoslavu. Lyrikové slovenští poslední
doby lnou větší měrou k prostonárodním vzorům než Hviezdo-
slav a vyhýbají se složitějším ideám, pravidelně opěvují prosté,
primitivní duševní stavy, nedotčeni v celku novými proudy
básnictví českého. Nejsou uvědomělými umělci, nýbrž spíše
nahodilými improvisatory; píší málo a většina z nich nevydala
veršů svých knižně. Častěji bývají jmenováni: *Andrej Bella*
(1851—1903), jehož „P i e s n e“ (1880) složené po způsobě
lidových trávnic, vynikaly plastikou a úsečností výrazu; napo-
dobitel antických rozměrů *Tichomir Milkin*; výmluvný pathetik
pečlivě ciselovaného verše *Janko Cigán*, realista *Jan Jesenski*
a zámčivý snilek *Ivan Gall*, stojící pod vlivem meditativní
lyriky západoevropské.

Románová prósa slovenská jde po stopách velkého
národního realisty J. Kalinčáka a ráda kreslí původní typy
společnosti slovenské v časovém proudění politickém; tendence
vlasteneckobuditelská tlačí se vědomě i bezděky do popředí;
konvenční idealisování postav a žurnalistické přetěžování dia-
logu všemožnými časovými otázkami zeslabuje dojem životnosti.
Za opravdu umělecké podněty vděčí soudobá prósa slovenská

na Rusi románopiscem nejvíce překládaným a čteným. Celé čtvrtstoletí stál v popředí novellistiky slovenské

Svetozár Hurban Vajanský (*1847). Svetozár Hurban narodil se jako syn velkého národního buditele slovenského Josefa Hurbana 16. ledna 1847 v Hlubokém. Gymnasium studoval v Stendale v Německu, práva v Prešpurce a v Pešti. Roku 1874—78 byl advokátem na různých místech na Slovensku, na to účastnil se okupačních bojů v Bosně. Navrátil se do vlasti, stal se žurnalistou a jako redaktor „Národních Novin“ žije, znovu stíhán a pokutován vládou maďarskou, v Turčanském Sv. Martině.

Literární činnost Svet. Hurbana Vajanského počíná r. 1873. verši, prozrazujícími vlivy německých epigonských lyriků, poznanych za studií. Plnějšího obsahu životního nabyly jeho básně pobytem ve válečné službě na slovanském jihu a přemítáním o národním osvobození otčiny; oba ty motivy slévají se v první sbírce Vajanského „Tatry a more“ (1880), jež látkově připomíná Krásnohorskou, slohově nejlepší práce Heydukovy. Do lyriky, v níž Vajanský ukazuje se mistrem uměleckých forem románských i lehkého popěvku lidového, přimísil tu Vajanský některé skladby epické, jimž vadí ledabylá kompozice.

Knihou vlastenecké lyriky jest sbírka „Zpod jarma“ (1884 v Nerudových „Poetických besedách“); reflexivního obsahu a formální virtuosity jsou „Verše“ (1890); velkým pokusem o básnickou veršovanou povídku s látkou fantastickou leč s reflexemi moderními „Vilín“ (1885). Soubornou „Knihu veršov“ uchystal Vajanský pro svá „Sobrané diela“ (1909).

Rok 1880 přinesl první větší novellu Vajanského „L'alia“, následovaly povídky „Kandidát“, „Búrka v zátíší“ a „Babie leto“ a r. 1893. a 1884. dva svazky „Besed a dum“ předvedly Vajanského jako románopisce, obsahující dvě široce založené skladby „Letiace tiene“ a „Suchá ratolest“. Přezdější velké romány Vajanského jsou „Pustokvet“ (1894), „Koreň a výhonky“ (1908) a „Kotlín“ (1901).— „Souborné vydání děl Vajanského — posud 6 sv. — vychází v Turč. Sv. Martině od r. 1907.) Vajanský novellista stojí výše než Vajanský básník. Vyšel ideově ze školy Štúrovy, vzdělav se umělecky na dílech Turgeněvových, Vajanský dovedl jak ve svěžích malých povídkách, tak ve velkých románech zachytiti živý a

pohnutý obraz soudobé společnosti slovenské, v níž sám po mnoho let zaujímal místo tak vynikající. Neopouští nikde půdu skutečnosti a rozvíjí své postavy, přímo typické pro Slovensko posledního čtvrtstoletí v zajímavých dějích, nikoliv bez konvence; analyzuje dopodrobna jmenovitě inteligenci a vůbec střední stav a tak nalézá často místo k projevení vlastních názorů veřejných, k zaujaté diskusi politické a vyjádření osobních vzpomínek. Vedle novináře proniká tu však také básník, jmenovitě v líčení přírodních krás; vedle národního paedagoga hlásí se k slovu i epik znající život důkladně a věrně. Svetozár Hurban Vajanský jest básník tak zv. zlatého střeďoceští uprostřed mezi realismem a rodinnou konvencí, mezi tendencí a malbou sociální a jakási střední teplota vládne v jeho knihách, neodpovídajících dnes ani myšlenkově, ani literárně mladému pokolení slovenskému.

Bezprostředně k Vajanskému řadí se slovenské spisovatelky, jež pro předbřeznový idealism vlastenecký a pro sentimentální pojetí lásky i úkolu ženina daleko zůstaly za moderní českou tvorbou ženskou. *Elena Maróthy Solteszová* (*1855) ukázala se ve velkém románě „*Proti prúdu*“ (1894) věrnou žačkou Vajanského. — *Terézia Medvecká-Vansová* (*1857) vydala, počínajíc románem „*Sirota Podhradských*“ (1889), velkou řadu čistě konvenční ženské belletrie. — *Ludmila Podjavorinská* (vl. Ludmila Ríznerová *1872) kromě prostičkých veršů heydukovského rázu a lyrických překladů z jihoslovenských jazyků napsala řadu idealisovaných novell.

Realism má ve slovenské novellistice současné jediného významného představitele: Kukučina. *Martin Kukučín*, vlastně Matěj Bencúr, narodil se r. 1860. v Jasenové. Po gymnasijských studiích byl učitelem, ale pak vystudoval v Praze lékařství a stal se doktorem medicíny. Martin Kukučín má živý smysl pro rázovitost lidových figur venkovských, pro drastičnost komických situací, pro dramatický spád dialogu i pro barvitost zvykového života na venkově. Vypravuje plasticky, úsečně, bez subjektivního vměšování se do malebně se vlnící skutečnosti. Jeho novelly „*rozprávky*“ jsou stručné, skoro genrové obrázky, ale nikde není úměrnost porušena. Vedle něho píší obrázky z vesnice *Felix Kutlík* (1843—1890), *Samo Bodický* a z mladších *Jan Čaják* a *Jozef Gregor Tajovský*, všickni přiklánějí se k realismu. — Drama má pěstitelů po

skrovnu a to opětně spíše veselohra než činohra a tragédie, z plodnějších jsou *Pavel Socháň, Jozef Gregor Tajovský a Fraňo Urbánek*.

Literatura filosofická, paedagogická a aesthetická v přítomnosti.

Čilejší ruch v české filosofii nastal teprve, když se v osmdesátých letech naprosto přežil herbartism, který po čtyřech desetiletí byl ovládal české myšlení. S ním konečně padla i jednostranná nadvláda německé filosofie v Čechách a pozitivní duchové francouzští a angličtí, jmenovitě Comte, Stuart Mill a Spencer, nabyli rozhodného vlivu. Jejich návodem obrácena pozornost i k řadě filosofických oborů dotud zanedbávaných, k sociologii, filosofii náboženství, filosofii dějin, a tak myšlení filosofické těsněji se přiblížilo k životu a k potřebám soudobé kultury. Hojněji a prohloubeněji než dříve pracováno v ethice a v psychologii, čímž upevněny i theoretické základy horlivě a všestranně pěstěné paedagogiky; i logice a noetice věnován zvýšený zájem. Celý tento proud, jež vyvolala bohatá a podnětů plná osobnost T. G. Masaryka, rozlil se blahodárně i po obecném životě kulturním, vědeckém a literárním odborní pracovníci historičtí i kritičtí, paedagogové i státovědci, přírodopytci i theologové uvědomují si nutnost filosofické průpravy a snaží se svým pracím dáti filosofické základy; v krásné literatuře také ozývají se ohlasy přemítání filosofického.

Zmocněný zájem filosofický vykládá se z několika zdrojů. Na samostatné universitě české k filosofickým výkladům, které vedle zástupce herbartovského směru Josefa Durdíka konal mluvčí nových filosofických proudů T. G. Masaryk, přistoupila záhy praktická cvičení, jež otevírala mladému pokolení rozhled po práci a literatuře zahraniční. Postupně habilitovali se na české filosofické fakultě noví filosofičtí odborníci František Dřina, František Čáda a František Krejčí, již podali řadu speciálních prací ve svých disciplínách, paedagogice, noetice a psychologii, a kromě toho napsali vynikající příspěvky k dějinám filosofie; i oni působí na své žáky.

Velký vliv měly i překlady klassických děl filosofických, které od polovice 80. let vycházely velmi hojně a jež se od konce 90. let soustředily v Laichterově „Výboru nejlepších spisů poučných“, v „Otázkách a názorech“ a v „Knihovně

Rozhledů“, částečně i ve „Vzdělávací bibliotéce“ (o sbírkách těch viz výše). Nehledíc k Aristotelovi, jenž téměř celý přeložen Pavlem Vychodilem, uvedeni k nám od 80 let tyto klasické filosofičtí: Descartes (1892 Jiřím Guthem a 1889 J. Slavíkem), David Hume, v němž T. G. Masaryk vidí východiště moderní filosofie (1899 a 1901 Janem Školou), zakladatel pozitivismu Comte (1890 Rud. Brejchou), J. Stuart Mill (1891 H. Kosterkou a V. Petržílkou, 1892 Fr. Čádou, 1900 J. Davidem a 1901 Gust. Žďárským), H. Spence r (1879 a 1895 Jos. Úlehrou, 1899 Jos. Pelclem a souborné 1903 Eman. Peroutkou) a Friedrich Nietzsche (1897 F. V. Krejčím, 1903 J. Krejčím, 1904 Ar. Procházkou a 1905 Leop. Pudlačem). Kromě toho prospěly studiu filosofie u nás značně i oba překlady souhrnných příruček R. Falckenbergových „Dějiny novověké filosofie“ (1899 Fr. X. Procházkou) a O. Külpeho „Úvodu do filosofie“ (1900 Fr. Lukavským). Z děl o logice a o klasifikaci vědní přeloženo „Diltheyovo „Uvedení ve vědy duchové“ (1901 E. Hoffrem) a St. Jevonsovy „Počátkové logiky“ (1906 Ot. Joskem), z psychologických prací dvě významná díla J. Sullyho „Nástin psychologie 1891 J. Školou a 1899 „Studie dětství“ O. Sýkorou), pak Ribotovy monografie o jednotlivých stránkách psychologického života a jeho poruchách (1898—1901 L. Jarolímekem, J. Mauerem a J. Nepokojem). [O překladech děl sociologických, filosoficky náboženských a paedagogických viz níže.]

Rozmanitostí i početností vyniká překladová literatura ethická, která si proklestila cestu i mezi čtenářstvo filosoficky neškolené. Souborné přehledy moderních ethických soustav jsou zastoupeny Rodovýmými „Mravními názory naší doby“ (1896 přel. F. V. Krejčím a Jindř. Vodákem) a Fouilléovou „Kritikou mravních soustav naší doby“ (1900 přel. Lad. Hofmanem a Fr. Žákavcem). Ze starověkých ethiků tlumočení stoikové Epiktét (1901 Fr. Drtinou) a Marcus Aurelius (1908 Em. Peroutkou), z velkých moralistů křesťanských Pascal (1909 Ant. Uhlířem) a jmenovitě L. N. Tolstoj (v. výše). V poslední době zároveň se spřízněným aesthetikem Ruskinem a filosofem dějin Carlylem získávají si u nás půdy novoidealisté američtí a angličtí, Lubbock (1897 J. Váňou, J. Pelclem a P. Moudrou), Emerson (1900 a 1902 přel. J. Váňou a od r. 1906 soustavně J. Mrazíkem),

Thoreau (1902 Zd. Frantou), Trine (1907 Fr. Balejem) a Jefferies (1908 M. Jesenskou). V úspěchu jejich knih jeví se reakce proti dřívější zálibě české intelligence ve francouzských skeptických a ironických Renanovi, Franceovi, Barrésovi a Gourmontovi dle i v Nietzscheovi, kteří vesměs vtiskli české moderní kritice svůj ráz.*)

Překlady ty, řízené výběrem nahodilým a nesoustavným, mají větší význam formální než věcný. Jsou školou české terminologie filosofické, palaestrou jasného slohu, jenž vždy více se uchyluje od zdobné a vyumělkované, ale výlučné a často nepřirozené dikce vytvořené Josefem Durdíkem. Tu plně se jeví těsnější spojení filosofického myšlení s potřebami životními, tendence filosofie proniknouti ze škol a z odborných kruhů mezi lid, slovem popularisačně výchovné snahy filosofické, jejichž nositelem u nás jsou zvláště přednášky a publikace t. zv. universitní extense. Jadrná konkrétnost, rušná živost, důraznost a vroucnost výkladu, plastická úsečnost jsou ideály nového českého slohu filosofického, dosažené některými pracemi T. G. Masaryka, Fr. Drtiny, Fr. Čády a Frant. Krejčího

Odborného orgánu česká filosofie dlouho pohřešovala. Stati, referáty, charakteristiky z jejího oboru přinášely po

) V 80. letech v širokých vrstvách zvláště byl oblíben anglický praktik a filosof energické svépomoci Samuel Smiles, písničkář úsečně, aforisticky, lidově (překl. V. E. Mourkem, J. Vánou, Ferd. Císařem). V době abstraktivního horování a neplodného idealismu budil Smiles u nás zdravý smysl pro reální činnorodé pojetí života a vůbec pro pochopení mravních snah anglosaského plemene. K těmto cíli obracel všecko své úsilí svérázný a hranatý spisovatel Jan Váňa (1848). Jako praktický učitel řečí, vydavatel mluvnice a slovníků, překladatel a popularisator, věnoval své síly angličtině a ruštině, nezanedbávaje však jejich literatury. Jsa v podstatě povaha protiumělecká, duch přemítavý a zároveň praktický, dovedl se vyhnouti belletrii a volil spisy ethické, filosoficko-historické, politické a náboženské, jež shrnoval v sborníku „Světém“ (1887—1890), pak vydával samostatně. Tak tlumočil Macaulaye, Ruskina, Lubbocka, Sidney Smitha, Emersona, pohříchu překlady kusými a nespolehlivými. Napsal i řadu informačních studií o těchto zjevech, sestavených do několika sbírek, na př. „Evropa cítící a myslící“ (189). Svárlivá a tvrdohlavá jeho osobnost srážela se vždy znovu s oficiálními představiteli českého světa, odkudž vznikly jeho dravé a vtípné, ač většinou neomalené invektivy a paskvily, zvláště rýmované „Kokrhya“ (1891) a „Krákory“ (1893).

„Osvětě“ revue „Athaeneum“, „Naše doba“, „Rozhledy“, „Hlídka literární“ a časopisy paedagogické, zejména „Paedagogické rozhledy“. R. 1900. založen „Jednotou filosofickou“ měsíčník „Česká mysl“ za redakce Fr. Drtiny, Fr. Čády a Fr. Krejčího, jenž vychází posud. Málo štěstí a systému měly filosofické podniky „České Akademie“; z nich posud se vydává „Filosofická bibliotéka“ (od r. 1907) ve II řadách, první obsahuje příspěvky historické a dokumentární, druhá klassiky filosofické a příručky ke studiu.

Vůdčím duchem současné české filosofie jest *Tomáš Garrigue Masaryk* (* 1850). Narodil se 7. března 1850 v Hodoníně na Moravě. Studia filosofická a filologická, konaná ve Vídni a v Německu, doplnil cestami v Anglii, v Rusku, odkudž přinesl si hojně myšlenkové i kulturní podněty. R. 1879. habilitoval se ve Vídni, r. 1882. jmenován mimořádným professorem české university, r. 1896. professorem řádným. Vedle činnosti universitní proslul též jako aktivní politik, tvůrce realistického hnutí v Čechách, jež posléze se přeměnilo v samostatný útvar politický, jako literární a vědecký organisator, zakladatel a redaktor kriticko naukových revui „*Athenaeum*“ (1884—1893) a „*Naší doby*“ (od r. 1894.). R. 1902. vykonal velkou vědeckou cestu po Spojených Státech Severoamerických.

T. G. Masaryk není vědecký a filosofický specialista, nýbrž duch všestranný a encyklopaedický, jenž dotkl se všech stránek filosofie theoretické i konkrétní, působě vždy nabádavě a klada zvláštní důraz na odvětví u nás zanedbávaná neb podceňovaná. V prvním období 1880—1889 střídal T. G. Masaryk takměř překotně obory svého přemýšlení a zkoumání; od r. 1890. věnuje se soustavně třem hlavním odvětvím praktické filosofie: sociologii, filosofii dějin a filosofii náboženství, při čemž stále se ozývá silné jeho ethické citění. Z prvního období vedle menších spisů psychologických „*O hypnotismu*“ (1880), noetických „*Počet pravděpodobnosti a Humova skepse*“ (1883), z dějin filosofie „*Blaise Pascal*“ (1883) a filosofie dějin „*Theorie dějin dle zásad T. H. Bucklea*“ (1884) a „*Slovanské studie*“ (1889) i aesthetických „*O studiu děl básnických*“ (1884 a 1886) pochází velké dílo sociologické „*Sebevražda*“ (1881 německy, 1904 česky) a obsáhlý samostatný pokus o třídění věd „*Základové konkrétní logiky*“ (1885).

V druhém období, kterému předchází horlivá politická i kritická činnost za obrodu českého života kulturního, vstupuje do popředí filosofické práce T. G. Masarykovy hledání české dějinné filosofie na podkladě historického rozboru našeho literárního a politického obrození. Články tohoto řetězce jsou knihy „Česká otázka“ (1895), „Naše nynější krise“ (1895), „Jan Hus. Naše obrození a naše reformace“ (1896), „Karel Havlíček“ (1896) a „Palacký's Idee des böhmischen Volkes“ (1898). Ze soustavného sociologického díla podal T. G. Masaryk pouze ukázky, za to pod názvem „Otázka sociální“ (1898) zevrubně rozebral a ocenil „základy marxismu sociologické a filosofické“. Nábožensko filosofické své snahy vyslovil v řadě článků v „Naší době“ na př. „Moderní člověk a náboženství“, „Otázka náboženská a moderní filosofie“ a souborné knížce „V boji o náboženství“ (1905). Časovým otázkám ethiky společenské věnoval T. G. Masaryk spisky „Jednoženství a mnohoženství“ (1899) a „V boji proti alkoholismu“ (1908).

V naprostém rozdílu od Josefa Durdíka odpoutal Tomáš G. Masaryk české filosofické myšlení od Německa: kam dotud kladen v Čechách Kant, tam dosadil T. G. Masaryk Humea, místo psychologie Herbartovy volil psychology anglické a vlastním svým východiskem učinil positivismus Comteův a Spencerův, nikoliv aby je prostě tlumočil a v jejich duchu pokračoval, nýbrž aby je kriticky zpracoval, svojí osobností a vnitřní potřebě přizpůsobil a posléze je překonal jmenovitě nábožensky a ethicky. Tato emancipace od spekulace německé a poukaz českému myšlení k novým cestám jest první filosofický čin Masarykův.

Druhým jest snesení filosofie s absolutně výše nad vědami a nad životem a postavení jí po bok vědám speciálním, v bezprostřední sousedství náboženství a umění, do samého středu života, což plynulo pro T. G. Masaryka již z jeho utřídění věd. Výsledkem tohoto konkretisování a zrealnění filosofie jest požadavek, aby celý život jak jednotlivce tak národa proniknut byl duchem filosofickým, aby veškeré konání uvědoměle, soustavně a důsledně neslo se k určitému cíli. Požadavek ten není již pouhým postulátem filosofickým, nýbrž příkazem mravním a že T. G. Masaryk tento ethický hlas vždy znovu burcoval, toť další a nemenší jeho zásluha.

V době náboženského a mravního indifferentismu, lhostejného liberalismu a jalového utilitářství přišel T. G. Masaryk, vroucí theista a nadšený vyznavač Dostojevského a hroze se nemoci století, společenské krise a mravního úpadku, volal po obrodě mravní, po opravdovosti náboženské, po svědomí sociálním. Byl tu však spíše kritikem než dogmatikem. V studiích o moderní poesii, psaných ostrým perem ethického posuzovatele nechližejícího se na umělecký ráz rozebíraných děl, v bojích proti nepravým rukopisům, v soustavných pracích o myšlenkové povaze našeho náboženského vývoje a národního obrození často vystoupala v popředí negace analytika, kritické ostří odmítajícího soudce, leč bystřejšímu čtenáři nemohl uniknouti pozitivní obsah: theisticky založená idea humanity, požadavek dovršiti po moderním způsobě dílo reformace a pokračovati v životním programu českobratrském.

Modernost Masarykova zračí se však v tom, že svému křesťanskému pozitivismu dává široký základ sociální — a že byl v Čechách prvním průkopníkem tohoto sociálního nazírání, jest snad jeho zásluhou největší. Uvedl k nám sociologii jako vědu; učinil moderní socialismus předmětem naukové kritiky, zabýval se pečlivě otázkou dělnickou a ženskou, jakož i problémy společenské hygieny, poukázal ku potřebě sociální výchovy a nejen jako učenec a spisovatel, nýbrž i jako politik přispěl k pochopení, že národní osvobození jest nemožno bez osvobození sociálního.

Veškeré své ideje pojaté celou bytostí, neobyčejně vznětlivou a stále zžíranou vnitřním ohněm, proměňoval T. G. Masaryk hned v čin: od doby klidného a patriarchálního Palackého nebylo ducha takového organizačního nadání jako temperamentní a útočný T. G. Masaryk. Vytvořil v „Athenaeu“ orgán vědecké kritiky; postavil „Naší dobou“ revui moderního rázu proti zastaralé „Osvětě“; dal podnět k vydávání „Ottova Slovníku naučného“, jež představoval si jako velkou vědeckou encyklopaedii; povznesl boj o pravost Rukopisů z otázky filologické na záležitost kulturně národní; ukázal nové cesty našim naukovým překladům; pokusil se občerstviti mladočeskou politiku a založil si konečně vlastní stranu. Byl profesorem, přednášečem pro dělníky, redaktorem, novinářem, poslancem. Vynutil si na veřejnosti obou činitelů, kteří pro kulturního pracovníka jeho rázu, jsou životními podmínkami: nadšené žáky a stoupence, hlavně v mládeži a učené inteligenci,

mezi studenty, učiteli a dělníky i významné odpůrce, k nimž řadí se všichni vyznavači konservativismu a průměrného liberalismu.

Kouzlo jeho osobnosti, která poutá i svými krajnostmi a svou umíněnou jednostranností, svádí ty i ony, aby proti němu polemisovali, ale bránila posud objektivní a soustavné kritice jeho ideí. Jeho klasifikace věd se neujala; jeho koncepce národního obrození byla literárními i politickými historiky většinou zamítnuta; jeho výklad moderní sebevražednosti z náboženské krise neuspokojuje; jeho synthese pozitivismu a theismu jest povážlivá; jeho metoda ethické kritiky literární vystihuje jen část slovesných děl; jeho umělecký smysl často zklamal a jistě počet takových kritických námitek a pochybností poroste časem.

Než, osobnost T. G. Masarykova sama jest něco, co uniká kritice a co má pečeť geniality; současné naše kulturní dějiny jsou bez ní nemyslitelný. Ta zrcadlí se i v jeho slohu, jest prudký a vášnivý, úsečný a napovídavý, vroucí a nabádavý: bez ozdob a bez obrazů, spíše vyvolávající dojem diskuse než četby; opravdu sloh muže, jenž stále vzrušeně a pohnuté vede dialog, ať se svou dobou, či s hlasem svého svědomí.

Bezprostředním žákem a věrným stoupencem Masarykovým jest jeho soudruh na universitě i v parlamentě *František Drtina* (* 1861 v Hněvšíně). Po klasických a filosofických studiích v Praze a na universitách německých, francouzských a anglických habilitoval se r. 1891. na české universitě pro dějiny filosofie, přešel však r. 1899. k paedagogice, jejímž profesorem byl jmenován.

Nejstarší větší stati Drtinovy jsou obsahu psychologického, kdežto však „*Třídění jevů duševních v řecké filosofii*“ (1890) tihne k dějinám filosofie, hlásí se v „*Aperceptci a významu jejím ve vyučování*“ (1893) směr paedagogický. V obou těchto oborech pracuje Fr. Drtina soustavně. Po průpravných studiích „*Myšlenková povaha středověku*“ (1898) a „*Středověk a křesťanství*“ (1898) přistoupil k přehledným dějinám „*Myšlenkového vývoje evropského lidstva*“ (1902) od antiky až kušvítu doby moderní. Tu na látce bohatě dokumentované, zvláště pro středověk a dobu renaissanční vyložil svůj názor, že naše soudobá vzdělanost jest synthesou anticko-renaissančního na-

turalismu a reformačně křesťanského mravního ideálu a že tíhne k uskutečnění uměrné humanity. (Srv. i jeho spisek „Křesťanství a česká reforma“ 1901).

Do služby této vůdčí ideje, která vyvírá z radostného povědomí stálého organického pokroku v oblasti mravní, sta-
Fr. Drtina všecku výchovu a všecko vzdělání a tak stává se obroditelem české paedagogiky. Jejím historikem ukázal ve spisku „Ideály výchovy“ (1902) stopujícím těsnou souvislost kulturních proudů a směrů výchovných, pak v monografiích „Nástin vyššího školství a teorií paedagogických ve Francii“ (I. díl 1899), „Vyšší výchova dívčí ve Francii“ (1899) a „Dívčí školství v cizině a u nás“ (1906). I tato díla prodchnuta jsou evoluční ideí, která vede Fr. Drtinu k reformním snahám ve prospěch středních škol, učitelského vzdělání, dívčí výchovy, zejména pak lidového vzdělání přednáškami t. zv. universitní extense, jejíž tvůrcem a organisátorem u nás jest. Všem těmto snahám věnoval četné stati v „Naší době“, „České mysl“, jichž jest spoluzakladatelem a v „Paedagogických Rozhledech“, jichž jest redaktorem, pak hojně brožurky, přednášky atd.

Drtina jest spíše historik než filosof: široce obzírajícím zrakem přehlíží v jednotné souvislosti veškeré jevy kulturní a hledá za nimi vůdčí principy; přehlednost a jasnost názoru stupňuje přehledností a jasností výkladu; vroucí své přesvědčení o nepřetržitém pokroku mravnosti a civilisace umí sdělití čtenáři oduševnělým a půvabným slohem. Není-li myslitelem svérázným, vyniká za to darem šťastného synkretismu; nerazí-li v zmatené době dnešního myšlenkového přerodu samostatných cest, vykouzluje přece útěšně a přesvědčivě radostné perspektivy kulturních nadějí. (Srv. ocenění Fr. Drtiny a Fr. Čády Ot. Chlupem v Čech. Revue I.)

Professor psychologie na české universitě *František Krejčí* (* 1858) jest právě jako T. G. Masaryk odchovancem pozitivismu, má podobně silný zájem náboženský, stejně široký životní zor v dějinách filosofie, liší se však od něho theoreticky výlukou psychologie z filosofie a radikalismem protíkřesťanským. Vlastním jeho oborem jest dušesloví, čistě empirické, založené experimentálně a psychofysicky s přísným vyloučením jakýchkoliv živlů metafysických, na podkladě moderního pozitivního badání anglického a německého. Vedle speciálních monografií „Element psychologický“ (1895) a „Zákon asso-

ci a ční“ 1897) a vedle velké podrobné a soustavné „Psychologie“ (od r. 1902. ve III. díl., z nichž první p. t. „Základy psychologie“), již schází jen náležitá kritičnost ve věcech fyziologických, napsal i první neherbartovskou školní učebnici „Psychologie“ (1897), kterou doplnil „Logikou pro školy“ (1898). Vedle psychologie zabýval se z počátku srovnávacím bájeslovím a původem náboženství v duchu evolučním. Pak ve „Filosofii přítomnosti“ (1904) podal charakteristiku předních myslitelských osobností současných (zvláště obšírně svých oblíbenců Nietzscheho a Tolstého) hlavně v poměru jejich k náboženství a ve „Svobodě vůle a mravnosti“ (1907) rozbor základní otázky praktické filosofie. Oba ty spisy určené nikoliv odborníkům, nýbrž vzdělavcům vůbec, vynikají mocným vědomím kulturním a hlásají dvě vůdčí ideje filosofie Krejčího: pantheismus na pozitivistické podstavě a nezávislost mravnosti od náboženství, čímž Krejčí se blíží hnutí t. zv. „Volné myšlenky“. Jako věcně značí se Krejčí i ve slohu důraznou rozhodností, těžkopádnou výmluvností, směsí bodrosti a nadšení.

František Čáda (* 1865), rovněž pražský professor universitní, liší se od jmenovaných tří svých kolegů přísnou věcností, úzkostlivou akribií, vyrovnanou úměrností výkladu i stilu čistě vědeckého naprostou nedůvěrou k jakékoliv filosofické tendenci: není nespasitelně poznati školeného filologa a specialistu v noetice a logice. Vztah jeho k starší filosofii nerovná se úplně odmítavosti: filosofii Platonovu vyšetřoval nejen historicky, ale i ideově, v Herbartově nauce shledával prvky dalšího života a rozvoje schopné a hledal jejich vztahy k novokantovství a k Stuartu Millovi. Ve znamení tohoto velkého logika, z něhož přeložil stať „Pojem a obor logiky“ (1892), stály jeho první práce, jmenovitě „Noetická záhada u Herberta a Stuarda Milla“ (1894).

Po té věnoval se soustavně studium dětské duše a kromě řady kritik, referátů, informačních statí, otiskovaných v „Paedagogických rozhledech“ napsal cenné monografie „Dětské kresby“ (1903) a „Studium řeči dětské“ (II. seš. 1906 a 1908). Přesností filologickou a pronikavostí filosofickou vyznačují se jeho podrobné práce k dějinám české filosofie v období obrozenském „Hynovo Dušesloví“ (1902) a vydání „Filosofických spisů Vincence Zahrad-

níka“ s obsáhlým úvodem (1907 a 1998 ve II sv.), pak úvahy o Amerlingovi a Klácelovi.

Většina ostatních spisovatelů filosofických náleží ještě do tábora opožděných herbartovců, tak *Emilian Schulz* (* 1836), autor školských učebnic, tak psycholog a etik *Emanuel Makovička* (1851—1890), tak bibliograf české literatury filosofické *Antonín Krecar* (* 1851), tak *Otokar Josek* (* 1854). Z nich hojnější a významnější práce podali *Gustav Zába* a *František X. Procházka*. *Gustav Zába* (* 1854) patří k nejvěrnějším stoupencům Durdíkovým; osvojil si nejen aestheticky umělecké záliby, ale i sloh svého mistra, ač pěstuje obory poněkud odlehle od zájmů Durdíkových. Hlavní jeho práce „*Pyrrhonismus*“ (1890) zabývá se na podkladě historickém problémem noetickým; informačním úkolům znamenitě slouží jeho „*Logika*“ (1907) psaná po způsobě vědeckého katechismu. *František X. Procházka* (* 1854) nepodal kromě „*Katechismu dějin filosofie*“ (1890) většího díla souborného, ale uveřejnil řadu jasně a poutavě psaných noetických a dušeslovných článků po časopisech a sárlnul výbor jejich v „*Zábavách psychologických*“ (1901). Z nejmladších neherbartovských již pracovníků upozornili na sebe *Gustav Tichý* (* 1880) úvahami metafysickými a *František A. Soukup* (* 1880) články z etiky.

Z herbartismu vyšel také samostatný myslitel *Oldřich Kramář* (* 1848), jenž vedle české knihy „*Některé základní názory ku theorii mluvy*“ (1874) vydal hlavní svá díla filosofická „*Das Problem der Materie*“ (1871) a „*Die Hypothese der Seele*“ (1898 ve II dílech) německy a tlumočil některé výňatky z nich po česku články časopiseckými „*Základy metafysiky*“ (1900), „*O citech a obrazotvornosti*“ (1901—1903) tištěnými jmenovitě v „*České Mysli*“. Oldřich Kramář pracuje s velkou výzbrojí přírodovědeckou a staví svou soustavu na zvláštní moderně upravený princip atomistický; svou široce rozvětvenou nauku sleduje cestou metafysické spekulace neuzívaje korektivu empirie do nejmenších podrobností. Není však pouze abstraktní, přírodní filosof, stojící mimo život, nýbrž patří k oněm myslivým hlavám, které podnikly ostrou kritiku dnešního školství a hojnými návrhy usilovaly o jeho nápravu.

Přírodopisci sami vyhýbali se filosofickému myšlení a hověli mechanisticky-materialistickému směru, nedbali ani o

vytčení noetických základů své práce. Kde z těchto předpokladů řešeny otázky filosofie samé neb jejich nauk příbuzných, vznikal zmatek jako na př. v pracích *Františka Oldřicha Vaňka* (* 1857), jenž v pracích „Animismus“ (1898) a „Jednotný názor o všemíru“ (1902) pokusil se řešiti nejen ethnologické a bájeslovné, ale i metafysické otázky. Teprve v poslední době jeví se obrat. Tvůrce české fyziologie *František Mareš* (* 1857) v rozsáhlém díle noeticko historickém „Idealism a realism v přírodní vědě“ (1901) podal kritiku realismu přírodovědeckého a zároveň rozvojový obraz moderních noetických soustav, hlásaje návrat k idealistické filosofii německé. V jeho duchu podal jeho žák *Edvard Babák* (* 1873) filosoficky podložený kriticko historický soud „Otheorii vývoje“ (1904) a odmítl snahu, která chce z evolučního materialismu Haeckelova — jeho „Záhady světa“ přeloženy 1905 K. Malřem — činiti východisko filosofické.

I biolog a zoolog *Emil Rádl* (* 1873), jenž podal též cenné příspěvky k dějinám české filosofie přírodní (v „České Mysli“ 1900) vystavěl své „Dějiny vývojových teorií“ (1909) na filosofickém základě.

Z tohoto ovzduší vyrůstl i svérázný zjev a tragický zjev *Theodora Nováka* (1879—1901). Botanické, fyziologické a chemické práce nedovedly nasytiti hloubavého ducha, jenž vědeckou disciplínu, umělecké nadšení, filosofický zor slučoval ve vzácnou jednotu. Jsa celou svou bytostí idealista, odmítl záhy mechanické pojetí vesmíru a hledal odpověď na vnitřní své otázky venergetue R. Mayerově, monismu Haeckelově z novoidealismu Marešově rostl z přírodopisce na filosofa a z odborníka na kulturního myslitele, když padl jako obět svého studia. Jeho „Stati vybrané“ (1902) obsahující studie filosofické, paedagogické, přírodovědecké, popularisující i kritické nejsou cennou památkou jeho myšlenkové a stilistické vyspělosti, ale i dokumentem celého pokolení. Též jeho přítel *Karel Thon* (1880—1906) ukázal kromě odborné zdatnosti zoologické bystrý smysl pro filosofické problémy v přírodních vědách.

Působením T. G. Masaryka pojata náboženství v obor českého studia filosofického a přeloženy některé významné a podnětů plné spisy ctí; filosoficky formulován moderní zápas o víru a boj proticírkevní; samostatné obsáhlejší práce však až na skrovnické výjimky nevznikly. Z překladů většina

jest rázu historického a doplňuje, jednak hlavně o počátku křesťanství dříve pořízené převody Renanových děl, tak Keim (1898 přel. B. Foustkou), tak Harnack (1903 přel. F. Žilkou), částečně se sem řadí i převody Delitzschových spisů „Babel a bible“ (1903 přel. A. Kloudou) poskytující cennou pomůcku k studiu biblickému. Z theoretických děl vyniká překlad Sabatierovy náboženské filosofie (1904 Vl. Kybalem). Z původních děl nábožensko-filosofických práce Masarykovy a Krejčího byly již uvedeny; vedle nich stojí ještě *Bohdana Klinebergera* „Náboženský cit“ (1906), do široka analysující předmět nesnadný. Ale řešení otázky náboženské není jen otázkou klidného rozboru; protože děje se namnoze proti církvi, naráží na prudký její odpor, čehož památnými doklady jsou obě konfesse svobodomyšlných kněží rozešedších se s církevním křesťanstvím *Josefa Svozila* „Bílá světlo“ (1905) a *Ladislava Kunteho* „Cesty, kterými jsem šel“ (1907), překvapující to období k „Pamětem“ Augustina Smetany, jemuž teprve teď dostalo se náležitého ocenění.

Filosofie katolická přidržuje se i nadále thomismu a vyvozuje si jej z Aristotela, stravuje se však většinou v apologetické činnosti. Pracovníci, na straně 327. uvedení, vydávají v tomto období své větší práce, k nim druží se ještě katolický sociolog *Robert Neuschl* (*1856), častěji jmenovaný překladatel Aristotela a kritik *Pavel Vychodil* (*1862), jenž podal i pěkné práce aesthetické na př. „Básnictví a mravouka“ (1897) a „Poetika“ (1897), interpret budhismu a středověké poesie *Alois Lang* (*1869) a z mladších *Josef Kratochvíl* (*1880). Práce sem hledící vyplňují hlavně „Vzdělávací knihovnu katolickou“ (od r. 1897) skromnou měrou hlásí se v ní t. zv. reformní katolicism, propagovaný „Katolickou Modernou“. Mezi evangelickými bohoslovci projevilí filosofický smysl *Bohumil Karel Mareš* (1851—1901), *František Žilka* (*1865) a *Josef Bohatec* (*1880).

Jako filosofie náboženská, tak i sociologie uvedena do Čech T. G. Masarykem, který vytkl jí zásady a ukázal cesty. Hlavně na jeho podnět vydány i překlady vynikajících spisů cizích *Comteova* (1890 R. Brejchou), *Spencerova* (1898 Jos. Pelclem), *Giddingsova* (1898 B. Foustkou), *Le Bonových* (1897 L. Hofmanem a 1899 M. Křepinským), *Kiddova* (1900 Jos. Školou), *Tardeova* (1901 B. Kalandrou),

pak spřízněných děl z dějin civilisace a společenské hygieny Taylorova (1896 Fr. Rajchlem) a Haycraftova (1900 G. Žďárským). Ohlas těchto knih sledává se pak v nejedné ze studií českých, prozrazujících volbou předmětu, methodou práce i reformní tendencí bez výjimky školu Masarykovu. Docent sociologie na české universitě, *Břetislav Foustka* (*1862) horlivý překladatel sociologických i filosofických kniž z angličtiny, obírá se ve svých spisech ze společenské hygieny jmenovitě v habilitační práci „Slabí v lidské společnosti“ (1905) onou stránkou sociologie, na niž Masaryk upozorní v „Sebevraždě“; i jemu jest vyšetřování patologických zjevů společenských zároveň mementem veřejné reformní činnosti. Pod pseudonymy *Vladimír Nezmar* a *Futurus* uveřejnil *Ladislav Kunte* (*1874) v časopisech řadu theoretických prací sociologických, jmenovitě „Sociologie a její praktické užití“ (v „Rozhledech“ 1903) a „Paralelism vývoje vědeckého a pozitivistického“ (v „České Mysli“ 1906), jež s odvahou důsledné dedukce a stále analogie od obecných principů vývoje společenského dospívají až k bystrému rozboru českého veřejného života a jeho bolestí. T. G. Masarykův duševní následovník a publicistický odpůrce *Emanuel Chalupný* (*1880) redaktor „Přehledu“, pokusil se v sociologii theoreticky a prakticky. V „Úvodu do sociologie“ (1905) podává svou vlastní soustavu „společenských složek a věd“, čímž reaguje na Masarykovu „Konkretní logiku“. V „Havlíčkoví. Obrazu psychologickém a sociologickém“ (1908) provádí rozbor dle své sociologické soustavy, ale stále proti Masarykovu „Karlů Havlíčkoví“. Závěr knihy této, „Národní povaha česká“ (samostatně již 1907) jest nejzajímavější z aprioristických pokusů přítomných o stanovení hlavních znaků české duše národní. (Sem hleďž pěkné brožurky O. Jozífkovy z r. 1903. o charakteru českého národa.) Všude E. Chalupný se jeví bystrým pozorovatelem veřejného dění, jenž rychle až ukvapeně činí obecné závěry, výbušným a útočným skeptikem, jenž skrývá zapřísáhlého doktrináře; pro poznání myšlenkové secese mládeže vychované Masarykem od jeho směru jest přímo typickým zjevem.*)

*) Ze společenských otázek dostalo se značnější pozornosti otázce ženské, o spisech sem hledících srv. poznámku na str. 490. a 491.

Zvláště mocný důraz kladou na sociologii moderní čeští paedagogové, jejichž myšlenkový postup nelze odloučit od vývoje nové naší filosofie. I ve vychovatelství a vyučovatelsví převládal do konce 80. let směr Herbartův, jevíci se intelektualismem velice jednostranným a pojmající výchovu ryze individuálně. Ale již G. A. Lindner přikláněl se k paedagogice evolucionistické a sociální, čímž ukázal cesty nové a pokrok další nastal, když učitelstvo obrátilo soustavnou pozornost k dětské psychologii, k studiu mravních a duševních vad dětských, k výchově tělesné a když náležitě pochopeno, že nejen škola, ale i rodina a společnost vychovávají a sice více bezděčně než uvědoměle. Uvedení paedopsychologie v okruh výchovného vědění a myšlení českého mělo největší vliv na přetvoření české paedagogiky a tak překlady děl H. Spencer (1879 a 1895, Jos. Úlehlou) Compaýrého (1898 J. Mrazíkem), Sullyho (1899 O. Sýkorou), Tracyho (1904 K. Křivým) zasluhují zvláštního vytčení; po bok se jim staví uvedené již práce Čadovy. Při této specialisaci nezapomínáno na velké kulturně výchovné cíle, jež učitelstvu stavěli po Lindnerovi Masaryk a jmenovitě Drtina; včasný překlad Quíckových „Vychovatelských reformátorů“ (1897 B. Foustkou) a Drtinovy „Ideály výchovy“ (1902) případně orientovaly s vysokého kulturního hlediska o dějinném vývoji paedagogiky. Zprvu v Bayerově „Bibliothéce paedagogických klassiků“ (od r. 1886.), pak v „Knihovně paedagogických klassiků“, vydávané od r. 1905. „Dědictvím Komenského“, vycházela velká díla minulosti, vedle nichž z paedagogů moderních hlavně Spencer, Tolstoj a Ellen Keyová oplodňovali mocně české myšlení paedagogicko-filosofické. Nezůstávalo však při pouhé theorii, nýbrž směřovalo se i k reformně praktické, jejímž předním cílem po naprosto odmítavé kritice dosavadních ústavů učitelských otevření vysokých škol učitelstvu, také pro vnitřní organizaci a pro právní osamostatnění učitelstva pracováno na podkladě ethickém. Posléze jest se zmíniti o hnutí „za uměleckou výchovu“, které slučuje v sobě vychovatelské i aesthetické snahy a řídí se vzory anglickými a německými.

Orgány paedagogické reformy v tomto období jsou časopisy „Učitelské noviny“ (od r. 1883.), „Paedagogické rozhledy“ (od r. 1888., z počátku redaktorem byl Josef Klika, po té Jan Mrazík, nyní Fr. Drtina), „Český

učitel (od r. 1897.) s přílohou „Česká škola“, „Život“ (1899—1902) a „Učitelství přehled“ (od r. 1904); k nim vedle časopisů na str. 327. uvedených druží se listy methodické a vychovatelské směru kompromisního a rázu stavovského: „Časopis českých učitelek“ (od r. 1885.), „Školský obzor“ (od r. 1895.), „Škola našeho venkova“ (od r. 1897), „Škola měšťanská“ (od r. 1898.). Středoškolské učitelstvo má svůj orgán ve „Věstníku českých profesorů“ (od r. 1892.). Vlastním střediskem moderního paedagogického ruchu jest od r. 1892. literární matice „Dědictví Komenského“, které vedle revue „Paedagogické rozhledy“, vedle „Knihovny paedagogických klasiků“ vydává ještě redakci J. Úlehlovou „Encyklopedickou knihovnu“ (od r. 1900.); tu vyšla téměř všechna původní i přeložená díla nového směru.

Přechodným zjevem v české paedagogice jest *Josef Klika* (1857—1906), nejuvěrnější strážce odkazu Lindnerova, z něhož zvláště důležité části s porozuměním a pietou vydal. Také o rozšíření známosti děl a zásad Komenského získal si zásluhy. Vlastní jeho práce týkají se většinou methodiky věd přírodních a organizace školské: úhrnnou příručkou vychovatelských a vyučovatelských vědomostí až po dobu Lindnerovu jest Klikou redigovaný „Stručný slovník paedagogický“.

K prvním hlasatelům paedagogické reformy mezi učitelstvem náležel *Antonín Janů* (1852—1899), jenž vedle výborných prací psychologicky založených o vyučování mateřského jazyka „Jazyk mateřský a škola obecná“ (1898) nakreslil v polopovídkové knize „Jan Sluníčko, národní učitel“ živě a přesvědčivě ideální obraz moderního paedagoga pracujícího uprostřed lidu. *Jan Mrazík* (* 1848), překladatel vychovatelských a paedopsychologických děl z angličtiny, soustavně v řadě studil v „České Škole“ a v „Paedagogických rozhledech“ vyložil zásady výchovy sociální a aestheticko-ethické proti dosavadnímu individualistickému a intelektualistickému herbartovství a podal vedle plodných myšlenek o vzdělání jazykovém i zdařilé návrhy k reformě učitelství. Vůdčí místo v táboře reformním zaujímá *Josef Úlehla* (* 1852), tlumočnick Spenserův. Ostrá a důmyslná kritika současného úpadku ve školství a nesoouměrnosti ve vzdělání zabírá v jeho hlavním díle, souboru úvah „Listy paedagogické“ (1899) nejvíce místa a prozrazuje nejen pronikavého znalce školství, nýbrž i ducha da-

lekých kulturních obzorů. Úlehla, odchovanec anglického evolucionismu a ruského novokřesťanství, nestaví proti tomuto zmatku přítomnosti žádných pozitivních dogmat pro budoucnost, nýbrž, přihlédaje vždy k souhlasu vnitřní osobnosti s ideálem výchovy, hledá zajímavé prvky pro kulturní disciplínu společenskou i jednotlivcovou. Odborné práce Úlehlovy jsou obsahu matematického. Mnohem dogmatičtěji vystupuje překladatel paedagogických statí Tolstého *Josef Černý* (* 1863). Svě zásady, vyvěrající z ethického nadšení humanitního a jen skrovně opřené o psychologii ať individuální či společenskou, vyložil theoreticky v „Úkolech výchovy individuální a sociální“ (1897) a prakticky v „Snahách a práci učitele“ (1904).

Paedopsychologii pěstuje vedle Čády a staršího pracovníka J. Kaprasa (v. str. 327.) hlavně universitní docent paedagogiky *Otakar Kádner* (* 1870), jenž zabývá se paedagogikou experimentální, *Otakar Chlup* (* 1875), který studuje pathologii věku dětského a *Rudolf Neuhöfer* (* 1878).

Jako v 70. letech působením Zoubkovým, tak i v přítomnosti jest osoba a nauka Komenského zásluhou některých odborníků ideově i mravně mocnou inspirační posilou učitelstvu v boji za ideály osvětové. V šlépějích Zoubkových jakožto překladatelé, vykladači a vydavatelé děl Komenského jdou *Josef Šmaha* (* 1843) a *Jan V. Novák* (* 1853); životopisce a vydavatele korrespondence velké odborné průpravy dostalo se Komenskému ve slovenském bohoslovcí *Janu Kračalovi* (* 1862), jenž chystá velké kriticko-historické vydání děl Komenského v původních zněních, mezi tím co v „Knihovně paedagogických klasiků“ vycházejí česky „Vybrané spisy J. A. Komenského“.

Aestetika česká v přítomnosti může se vykázat jedinou významnou osobností: Otakarem Hostinským. Ten však za to zaujímá v moderní aesthetice místo vysoce čestné, jakožto samostatný myslitel, který Herbartův formalism obcerstvil nejedním života schopným prvkem a zároveň sepial jej těsně s vítězným uměním moderním. Vedle O. Hostinského naprosto se ztrácejí postavy přfležitostných aesthetiků, pěstujících spíše krasořečnění než krasovědu *K. Antonína Mađiery* (1831—1899) a *Aloise Saturníka* (1854—1904).

Otakar Hostinský (* 1847) narodil se 2. ledna 1847 v Martinovsi; po aesthetických a hudebních studiích v Praze a

v Německu habilitoval se na pražské universitě r. 1877. pro aesthetiku a dějiny hudby a současně konal umělecko-historické přednášky na maliřské akademii a umělecko-průmyslové škole i výklady z dějin hudby na konservatoři. R. 1883. jmenován universitním professorem, r. 1894.—1903. přednášel na universitě i o dějinách umění výtvarného. R. 1873. a 1874. byl členem redakce „Lumíra“, r. 1869. a 1870.—1871. hudebním kritikem „Daliboru“, „Hudebních listů“ a deníků „Pokroku“, „Politiky“ a „Národních Lisů“, sem až do r. 1882. psával i posudky divadelní.

Aesthetickou svou theorii O. Hostinský soustavně vyložil ve třech spisech německých „Das Musikalisch-Schöne und das Gesamtkunstwerk vom Standpunkte der formalen Aesthetik“ (1877), „Die Lehre von musikalischen Klängen“ (1879), „Herbarts Aesthetik“ (1891) a v menší práci české „O významu praktických ideí Herbartových pro všeobecnou aesthetiku“ (1881), pak v řadě menších článků, jejichž výběr podávají knihy „Šest rozprav z oboru krásovědy a dějin umění“ (1877), „Rozpravy hudební“ (1885), „Čtyři rozpravy“ (1894.) Základními problémy uměleckými po stránce spíše praktické zabývají se drobnější jeho spisy „O významu průmyslu uměleckého“ (1887), „O realismu uměleckém“ (1890), „O socialisaci umění“ (1903) a „Umění a společnost“ (1907.) Velmi hojné práce Hostinského věnovány jsou dějinám hudby, hlavně české, tak „Stručný přehled dějin hudby“ (1885), „Jan Blahoslav a Jan Josquin“ (1896), „Hudba v Čechách“ (1900, původ. něm. 1893) a soubor prací o Smetanovi z let 70. a 80. „Bedřich Smetana a jeho boj o moderní hudbu“ (1901). Podobně zahrnuje knížka „Česká světská píseň lidová“ (1906) řadu důležitých starších studií o hudbě lidové po stránce musikální i slovesné; sem hledí i vydání „36 nápěvů světských písní českého lidu ze XVI. století“ (1892).

Východiskem smýšlení Hostinského jest Herbart, ale jediné jako aesthetik; v jeho duchu přisuzuje aesthetice na-prostou samostatnost vědeckou, klade v ní důraz na empirii a na experiment, zachovává vůči německým pokračovatelům Herbartovým přísně konkrétnost. Hostinský však obohatil svoje aesthetické poznání a myšlení z hojných moderních

zdrojů: z věd přírodních, hlavně z Fechnera a Helmholtze i z evolucionismu, ze Semperovy nauky o slohu a z Wagnerovy hudební theorie a z dějin umění vůbec. Tak stala se mu aesthetika z Herbartovy nauky o krásnu vědou o konkrétním umění. Na tomto všeobecném základě, jsa nad to ještě vyzbrojen požadavkem pokroku v umění a svobody tvoření, vyrostla Hostinského praxe kritická, historická a výchovná.

Vlastní oblastí jeho práce jest hudba: tu vyšetřil podmínky a zásady hudby národní a vyvrátiv kriticky zastaralý předsudek o nápodobě lidových písní, převedl otázku na princip správně deklamované řeči; tu byl neúnavným průkopníkem ideí Smetanovy osobnosti a reformy a později osobnosti Fibichovy, tu stal se důmyslným a svérázným hlasatelem umění Wagnerova u nás; tu přispěl k poznání našeho hudebního života v XVI. věku; tu konečně rozebral historicky naši píseň lidovou. Tato jeho hudební činnost jest v nejtěsnější souvislosti s literaturou: vyložil prosodické základy českého básnictví; obhájl krásně realismus literární; přispěl k poznání podstaty dramatu; napsal hojnost kritik básnických děl atd. a vůbec nezapřel v sobě mladistvého veršovce z „Almanachu českého studentstva“ r. 1869. Hostinský náleží literatuře jako aesthetice. Jako spisovatel miluje klidný, věcný, souměrný výklad, podepřený plným přesvědčením; osobnost sama ustupuje za předmět, nehledá ozdob, duchaplnosti, ironických blesků. Vedle skvělého causeura Jos. Durdika jest Hostinský sušší, střízlivější, prostší, nechce být nikdy stilistou, nýbrž jen přesným a přístupným vykladačem důkladně promyšlených a poctivě procitěných moderních zásad uměleckých. (Všestranné ocenění Hostinského podává jubilejní sešit VIII. roč. „České Mysli“, tam nejplněji jej vystihuje delší studie Zd. Nejedlého.)

Ze žáků O. Hostinského vynikl Zdeněk Nejedlý jako aesthetik, dějepisec hudby a umělecký kritik, viz o něm níže v kapitole o literatuře dějepisné. O F. X. Šaldovi, F. V. Krejčím, Jiřím Karáskovi, kteří psali o aesthetice umělecké, hlavně básnické, promluveno výše při výkladu rozvoje české kritiky.

Filologie a jazykozpyt v posledním čtvrtstoletí.

Jazykověda česká ocitla se v 70. letech v povážlivém úpadku a pozbyla významného postavení v kultuře národní.

Teprve na rozhraní 80. a 90. let nadchází opětně obrat: otázky filologické posunují se v popředí kulturního zájmu, jsou řešeny novými metodami; vynikající osobnosti staví se v čelo filologických prací; vztyčují si veliké plány naukové a provádějí je do hloubky i do šířky; jejich vlivem stupňuje se v mladším pokolení zájem o vědy filologické a vznikají celé školy pracovníků odborných, podané výzkumy nemají jen cenu úzce odbornickou, nýbrž zasahují i do ostatního kulturního ruchu národního.

Převrat ten poutá se k velkému sporu o pravost R K Z a ku dvěma významným osobnostem vůdčím Janu Gebauerovi a Josefu Královi. Když r. 1883. osamostatněna byla česká universita, přešli na vysoké učení české z utrakvistické pražské university filologové klassičtí a slovanští dvojího způsobu. Jednak to byli zastanci směrů starších, konservativci a tradicionalisté Jan Kvíčala a Martin Hattala, jednak potud nevyhranění zástupci modernějších ideí ve filologii Josef Král a Jan Gebauer. Tito mladší učenci lišili se od z pohodlných, přízní vědeckého i veřejného štěstí zhýčkaných, skrovně publikujících a naukově neplodných filologů starších především rysy charakterními plní v úřadě universitním i v pracích vědeckých, sebezapíravou oddaností povolání a odbornému studiu, disciplinovaností vůle a mužnou lhostejností k veřejnému úspěchu a mimovědecké kariéře. Byly tu i rozhodné rozdíly vědecké: mladší pracovníci hlásili se k t. zv. hnutí mladogrammatickému, které na rozdíl dotud vládnoucího směru Schleicherova kladlo zvláštní důraz na živou, mluvenou řeč, pěstovalo jako základ jazykovědného studia fonetiku atd. Nejpodstatnější rozdíl však byl v tom, že starší tradicionalisté opatrně a pohodlně se vyhýbali kritice stávajících dogmat české vědy, že libovali si ve vědeckých kompromisích.

Hlavním takovým dogmatem byla přes tak hojné námitky učenců domácích i německých pravost R K Z. Když r. 1886. J. Gebauer, dotud zastávající pravost Rukopisů, metodickým postupem dospěl ku zjištění falsifikatů, poznal ihned, že jde tu o zásadní otázku, bez jejíhož zodpovězení nelze pokračovati ve studiu staré češtiny a české řeči vůbec. Brzy se ukázalo, že nejedná se takto jen o staron češtinu, nýbrž o správné poznání celé naší kulturní minulosti a že otázka zasahá rovněž do oboru historie, práva atd. Zástupci moderních směrů, vědeckých s Janem Gebauerem v čele, podnikli všestranný roz-

bor R K Z, jenž přes odpor starších odborníků i celé české veřejnosti proměnil se v úhrnnou revisi naší tradice naukové a jenž postupně od podvržených památek samých týkal se i vědeckých děl na nich zbudovaných. Postup tohoto posledního velkého boje rukopisného vyllčen v souvislosti výše (na str. 151. a 152.); zde nutno zmíniti se o některých jeho výsledcích vědeckých a charakterních.

Z podvržených památek nebylo uhájeno ničeho, naopak naskytla se nutnost z věrohodných a pravých staročeských památek vědeckou cestou zjistiti správný stav a vývoj jazyka staročeského; klamně nádherná stavba naší dávné poesie se sesula a tak nadcházel úkol prozkoumatí skutečné počátky naší slovesnosti, ale zároveň i literárně-historicky vyšetřiti ono údobí novočeské literatury, kdy rukopisné podvrhy vznikly; obraz samorostlé pravěké kultury československé se ukázal bujnou fantasií, již bylo nutno nahraditi pragmatickým vyllčením naší staré civilizace v jejích vztazích k ostatním poměrům západoevropským. Konkrétní realismus vědecký ztláčil takto národní romantiku. Boj rozlišil českou universitu na dva nepřátelené tábory, z nichž jeden, konservativní opanoval Českou Akademii nově zřízenou a v zárodkách otrávil pro dlouhá léta její činnost vědeckou; leč ukázalo se bojem zároveň, že životními podmínkami pro českou vědu jsou především neúchylná pravdymluvnost, odvaha kritiky i za cenu veřejného nepřátelství, vědecká důslednost, přísná skepse vůči tradici. Po těchto ethických stránkách dlužno velké boje rukopisní pokládati za předeheru kulturního a společenského přerodu v 90. letech.

Vítězně z bojů vyšla především česká jazykověda. Její duchovní vůdce Jan Gebauer plně si uvědomil svůj úkol a položil pevný základ k epochálním svým dílům. Shromáždil kolem sebe své katedry a ve svém vědeckém semináři celou skupinu žáků, kteří snášeli materiál pro poznání staročeského jazyka, konali v jeho duchu studia dialektologická, řešili drobné i zásadnější problémy staročeského písemnictví, vydávali dle transkripčních zásad učitelových staré památky a v praktickém životě přenášeli učení mistrovo do škol a mezi mládež. Podněty Gebauerovy působily i na filology oborů jiných; měly velký vliv na české dějiny literární; pokrokovým názorem o řeči živé a pravopisných principech blahodárně vystřídaly v jazyce spisovném zvrácené snahy brusičské. To vše menší

postavu Jana Gebauera z vědeckého odborníka na činitele kultury národní.

Jan Gebauer (1838—1907) narodil se z otce Němce a matky Češky 8. října 1838 v Oubyslavicích u Nové Paky. Vystudovav v Jičíně gymnasium, v Praze filosofickou fakultu byl 1862 až 1865 suppletem na reálce v Praze, 1866—1870 profesorem reálky v Pardubicích, po té 1870—1880 české reálky v Ječné ulici v Praze. Vědecká jeho dráha počíná habilitací pro češtinu na utrakvistické universitě 1873, brzy rozšířil svoji venia legendi na celý obor slovanské filologie, čtení svá konal česky. Roku 1880 stal se profesorem mimořádným, 1881 řádným, po té přešel na osamostatněnou universitu českou. Na universitě i ve veřejnosti dostalo se mu koncem života vysokých poct, kdežto v nejlepších letech svého života byl za vystoupení proti R K Z pronásledován a nenáviděn.

V mladších letech překládal Gebauer básnické ukázky z ruštiny, bulharštiny, indičtiny, r. 1861 zúčastnil se redakce Riegrova Slovníka naučného. Roku 1868 počínají jeho práce jazykozpytné. Některé již ukazují k specialistovi v oboru mluvnice staročeské, tak vedle článků v časopisech spisky „Příspěvek k historii českých samohlásek“ (1870) „Příspěvky k historii českého pravopisu“ (1871) a „Hláskosloví jazyka českého“ (1877), jiné ukazují, že mnoho se zabýval všeobecným jazykozpytem s hlediskem právě moderních, tak „Etymologické počátky řeči“ (1868) a „Uvedení do mluvnice české“ (1876). Studia fonetická vstupují stále do popředí, jak viděti jmenovitě z hojných staří, otištěných v „Listech filologických“, jichž od počátku (1874) Gebauer byl redaktorem. Vědecký materiál Gebauerovi dodávalo podrobné a rozsáhlé zkoumání památek staročeských, z nichž vzorně vydal Flaškovu „Novou radu“ (1876), „Žaltář Wittenberský“ (1880) a „Knihu Rožmberskou“. Sem náleží dva obranné spisy p dezřelých památek „Staročeského Mastičkáře“ (1880 v Listech filolog.) a „Stč. zlomku evangelia svatojanského“ (1881), z nichž tento později v podstatě vyvrácen. Rukopisného boje týkají se zejména Gebauerovy publikace „Potřeba dalších zkoušek R K Z“ (v Athenaeu 1886) a „Poučení o padělaných R K Z“ (1888). R. 1877 učinil Gebauer velký hláskoslovný objev zákona iotačního, r. 1883. odkryl důmyslné

pravidlo rozdílu kvalitativní a kvantitativní negace v staré češtině. —

Od roku 1885. uveřejňoval Gebauer jmenovitě v „Pojednáních král. česk. spol. nauk“ větší úryvky z velké své práce o historické mluvnici české, nejprve ukázky tvaroslovné. Tak grandiosní „Historická mluvnice jazyka českého“ zahájena r. 1894. „Hláskoslovím“, r. 1896 následovalo „Skloňování“, r. 1898 „Časování“, kdežto „Kmenoslovi“ a „Skladba“ nebyly vydány a nedostaly se přes stadium materiálů. Kdežto v „Historické mluvnici“ chtěl „vyčerpatí všechny prameny jazyka českého a podávati výklady vědecky správné“, postavil druhému životnímu dílu svému „Slovníku staročeskému“ úkol, podati „všecku látku jazyka českého, dochovanou v památkách od doby nejstarší až do ustálení jazyka spisovného nového“, se zvláštním zřetelem k jazyku staročeskému až do konce XIV. věku. Ani toto dílo nebylo Gebauerovi přáno dokončiti, v letech 1901—1903 vyšel první díl obsahující písmena A—J, z druhého dílu vyšlo několik sešitů s posledním heslem „morský“. Dokončení Slovníka jakož i Historické mluvnice na základě pozůstalých papírů a v duchu mistrově převzal jeho žák Emil Smetánka

Vedle děl vědeckých napsal Gebauer i velkou řadu školských učebnic, které s vzornou methodou jasně a prostě popularisují a shrnují výsledky Gebauerova badání; jsou to „Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské“ (ve II sv. od r. 1890. častěji), „Krátká mluvnice česká pro první třídu škol středních“ (od r. 1891. častěji) a „Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé“ (od r. 1900. dvakrát). Také „Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví“ (1903) jsou v podstatě prací Gebauerovou.

Vědecký význam Gebauerův jest mnohonásobný. Důkladným studiem staročeských památek z pramenů, konaným s neznámou dotud akribií v otázkách pravopisných, hláskoslovných, grafických a textových, nashromáždil si Gebauer obrovský materiál, jež kriticky ocenil, methodicky utřídil, vědecky urovnal. Odmítaje cestu apriorních hypotéz a libovolných nápadů, abstrahoval Gebauer z této ohromné a spolehlivé látky zákony a pravidla, byv k tomu vyzbrojen znalostí moderní jazykovědy, řeči slovanských, slavistické filologie

vůbec a církevné slovanského jazyka zvláště. Popisná část, systematika řeči u něho převládala, ač nescházela mu schopnost tvůrčího jazykozpytce, jak ukazuje objev iotačního a negačního pravidla. Ač nezanedbával dialektů, ač měl dobrý smysl pro řeč mluvenou, ač přihlížel i k etymologii, přece kladl hlavní váhu na staročeštinu, kterou dovedl vzkřísiti vědecky a které občas přikládal význam normativní. Ale v tom se jeví bližencem Palackého neb Šafaříka, že nikdy nepojímá minulost jako uzavřenou, mrtvou periodu, nýbrž v ní vidí vývoj a dovedla-li kdy suchá látka mluvnická otvíráti pohledy do kulturní dílny národní, bylo tomu u Jana Gebauera. Jemu, klidnému a střízlivému epikovi jazykových fakt, jevil se věkovitý vývoj jazyka českého jako organické dění: proto Gebauer nedovedl snést ani násilného zasahování libovolných nápadů, libůstek, puristických přepiatostí do vývoje živého jazyka, proto odmítal rozhodně apriorism, logické konstrukce ve výkladu jazykových dějin. Jeho životní dílo, ačkoliv jest zlomkem, patří jakožto soustavný dějinný a popisný obraz jazyka českého k nejkrásnějším národním výtvorům doby, která jasně politicky zápasila o práva jazyková, jednak literárně vytvořila řadu vpravdě uměleckých děl právě tímto podivuhodným nástrojem jazykovým.

(Z pozůstalosti Gebauerovy otiskla jeho dcera Marie Gebauerová v List. filolog. 1908 úryvek jeho vzpomínek z mládí, r. 1909. ukázky jeho korespondence. Ocenění a charakteristiku podal v Listech filolog. 1907 E. Smetánka po stránce jazykovědné a Arn. Novák po stránce literárně dějepisné, pak Jos. Zubatý v Čech. Revue 1907 po stránce jazykovědné.)

Gebauer vynikl stejně jako učenec i učitel. Na universitě vychoval si řadu žáků, profesorů to středoškolských, kteří buď sbírali pro svého mistra dokladový materiál v rukopisech, buď řešili otázky filologické jím nadhozené, buď pracovali dle jeho zásad v dialektologii neb v staročeském písemnictví. Zvláště horlivě po různých stránkách filologických byly zkoumány dvojce památky, na něž jako na vzor správné staročeštiny Gebauer kladl důraz, Alexandreis a spisy Tomáše ze Štítného; od nich postoupili příslušníci školy Gebauerovy k památkám náboženské reformace české, spisům Husovým, Chelčického, Rokycanovým. Hromadně vystoupila Gebauerova škola, uctívajíc svého učitele při jeho 60. zrozeninách „Ro-

pravami filologickými věnovanými Janu Gebauerovi“ (1898). Ze žáků Gebauerových nejvýznamnější jest *Antonín Havlík* (* 1855). V oboru jazykovědném učinil r. 1889. (v List. filol.) důležitý hláskoslovný objev zákona jerového; v oboru staročeské filologie podal od r. 1894. (články v Čas. Čes. Mus.) řadu cenných příspěvků k chronologii staročeského písemnictví, z nichž vysvítá, že strč. rýmované legendy předcházely Alexandreidě a že tedy nelze počátek staročeské poesie klásti před r. 1306. Všecky práce Havlíkovy vynikají materiálem hojně sneseným a důkladnou methodou filologickou. V počátcích měly tyto přednosti i filologické práce pozdějšího apostaty Gebauerovy školy a obhájce padělaného RK *Václava Flajšhane* (* 1866), leč postupně s rostoucí nadprodukcí upadal V. Flajšhans, (o něm viz níže mezi historiky literárními), v povrchnost metody a libovolnost hypotheses. Nástupce Gebauerův na katedře universitní *Emil Smetánka* (* 1875) vynikl hlavně jako výborný vydavatel Chelčického (1900 a 1903) a „Životů otcův“ (v tisku). Menší příspěvky jazykové a filologické podali ještě *Ladislav Dolanský* (1857), *Matěj Opatrný* (1860—1891), *Ferdinand Jokl* (1861—1905), *Karel I. Černý* (* 1864), *Václav Lacina* (1876—1905); práce ty otištěny většinou v Listech filologických.

J. Gebauer sám nevěnoval se speciálně studiu dialektologickému, ač ve svých dílech materiál sem hledící nikterak nepodceňoval; vynikající dialektologové z jeho školy nevyšli. Příklad dialektologické práce dával stále neúnavný pracovník, moravský František Bartoš, u něhož pohříchu nepředcházelo vědecké práci odborné fonetické vzdělání, bez něhož moderní studium nářečí se neobejde, také transkripce Bartošova nevyhovuje již dnešním požadavkům. Těmito vadami stůně česká dialektologie posud; hojně sebráný materiál a jeho vědecký výklad však upřiti jí nelze. Kromě Czambela a Pastrnka, dialektologů slovenských — viz o nich na svých místech — a kromě J. Polívky, jenž hlavními pracemi svými jest srovnávací dějepis literární, podali tu významnější práce *Ignác Hošek* (* 1852), jenž prostudoval nářečí jihovýchodních Čech; *Vavřinec Dušek* (* 1858), který vedle metodologických prací dialektologických důkladně propracoval jihočeská podřečí, syntaktik a slezský dialektolog *Jan Loriš* (* 1860) a nejlepší znalec řeči chodské *Jan Hruška* (* 1865); z mladších pak *Jiří Malovaný* (* 1873) a *Josef Folprecht* (* 1879) dialektologové

moravského Slovácka a *Quido Hodura* (* 1879), jenž prozkoumal nářečí litomyšlské.

Vedle Prahy jest střediskem české slavistiky také Vídeň. Slovanský seminář největšího slavisty současného Vatroslava Jagiće, jeho vědecký orgán „Archiv für slavische Philologie“, kam však hojně psávají i filologové pražští, sdružují je, aby znovu a znovu řešili otázky po vlastní jazyka církevně slovanského, po vztahu slovanských řečí k tomuto jazyku, po stáří kyrillice a glagolice, po vlivu staroslovenského překladu bibliického na bibli českou, vesměs to problémy, jež zaměstnávaly již Dobrovského a Durycha.

Z nich *František Pastrnek* (* 1853), jenž r. 1895. přešel z university vídeňské do Prahy jako dědic stolice Hattalovy, pracoval zprvu pilně v oboru dialektologie uherského Slovácka, na to však věnoval se studiu otázky cyrillicomethodějské, již náleží největší jeho práce „*Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda*“ (1902). Mnoho pracoval i v bibliografii slavistiky. V l. 1896.—1906. byl spoluredaktorem „*Listů filologických*“.

Václav Vondrák (* 1860), vyšetřoval zprvu sporné a složitě památky starého slovanského písemnictví; sem hledí spisy „*Studie z oboru církevně slovanského písemnictví*“ (1903), „*O původu kijevských listů a pražských zlomků*“ (1905), „*Frisinské památky*“ (1896), též vydal hlaholský text „*Glagolita Clotzův*“ (1893).

poslední době zpracoval německy v obsáhlých dílech mluvnici staroslovenskou (1900) a srovnávací gramatiku jazyků slovanských (1906-8). Menší studie tohoto druhu psal i dějepisec slovanských literatur a novinář *Josef Karásek* (* 1868) a *Prokop Lang* (* 1855).

Gebauer sám zabýval se v počátcích své činnosti též in d o e v r o p s k ý m j a z y k o z p y t e m s r o v n á v a c í m a p o z d ě j í, když specialisoval se jako grammatik český, nezapomínal ve svých hlavních dílech na tento podklad. Vedle něho podal předčasně zesnulý Leopold Geitler (v. výše) řadu cenných studií o jazykové větvi slovansko baltické. Teprve však profesor filologie staroindické a jazykozpytu srovnávacího,

Josef Zubatý (* 1855) dal těmto rozptýleným snahám organickou jednotu a sloučil je se studiem filologie sanskrtské. Většina jeho vzorných prací ze všech oborů jazykovědy srovnávací a jmenovitě z mluvnice litevské, jeho příspěvků etymo-

logických a syntaktických vyšla po německých listech, ale i „Listy filologické“ přinesly některé ukázky, vyznačující se pronikavostí soudu a jasnou plastičností výkladu. Šíři obzoru projevil Zubatý i některými pracemi spadajícími mimo obor jazykovědy, elegantními překlady z básnictví indického a studii z budhismu. Vedle něho podali některé srovnávací práce jazykové *Josef Horák* (* 1866) a *Oldřich Hujer* (* 1880).

I obecný jazykozpyt srovnávací našel u nás po mnohostranném diletantovi Č. Šerclovi pěstitele přísně vědeckého. Byl jím *Emanuel Kovár* (1861—1898), jenž kromě dvou spisů propagujících zmíněné již zásady školy mladogrammatické „O škole mladogrammatické“ (1885) a „Úvod do mluvnice“ (1898) a kromě drobného „Ná kres u mluvnice starobulharské“ (1889) napsal rozsáhlou práci „O původě lidské mluvy“ (1898), v níž na základě velmi bohatého srovnávání nejrůznějších větví jazykových vyložil své názory evoluční. V poslední době podal menší statí toho druhu *Emil Franke* (* 1890).

Soustavné zabývání se filologií moderních řečí zahájeno bylo teprve s rozdělením university a zůstalo omezeno na učitele vysokoškolské a jejich žáky. Práce ty jsou ojedinelé v české literatuře vědecké a stíhají se i v činnosti svých autorů se spisy publikovanými v jazycích cizích; kromě toho většinou nerazí nové dráhy, nýbrž prostě pokračují ve směru, k němuž čeští učenci ve svých studiích se přihlásili.

Zakladatel české *germanistiky* *Václav Emanuel Mourek* (* 1846) jest žákem a stoupencem pražského germanisty J. Kelleho, jenž obrátil jeho pozornost k jazyku a písemnictví staroněmeckému a gotskému. V. E. Mourek studoval na náboženských památkách těchto germanských dialektů, jmenovitě otázky syntaktické, srovnáváje stále se skladbou latinskou a řeckou a používaje i nových výzkumů domácích na př. Gebauerem objeveného zákona o dvojí negaci. Sem hledí „*Syntaxis gotských předložek*“ (1890), „*Syntaxis složených vět v gotské větě*“ (1893) a „*Příspěvky k syntaxi staroněmeckého Tatiana*“ (1895—1897). Vztahy středověkého básnictví českého a německého, jimiž se zabývala pak řada literárních dějepisců, vyšetřoval pak V. E. Mourek ve spise „*Tandariás a Floribella*“ (1887), jenž obsahuje také text. Této germanistické činnosti předcházely u Mourka

hojně práce jiné, dotýkající se jmenovitě angličtiny. Sestavit dvoji slovník anglicko-český, napsal mluvnici angličtiny, podař spíše bibliograficky než literárně historicky „Přehled dějin literatury anglické“ (1890), překládal Smílesu, Thackeraye atd.*) Všecky práce Mourkovy neseny jsou duchem konservativním, a podávají látku důkladně shromážděnou a jasně utříděnou přístupně a klidně. Z jeho žáků odešel výborný znalec gotštiny *Vilém Hurtig* (1873—1895) na samém prahu dráhy; *Josef Janko* (* 1869) stoupenec nejmodernějších směrů fonetických, vybírá si zvláště složité zjevy hláskoslovné a přihlížejce pečlivě k jazykozpytu srovnávacímu i k fyziologii mluvy, řeší je učeně a šťastně. Z těchto studií česky jest psána nejvýznamnější rozprava „Soustava dlouhých slabik koncových v staré germánštině“ (1903). Z výkladů v universitní extensi vznikl spis „W. Shakespeare a jeho díla“ (1909).

Romanistiku uvedl na naši universitu *Jan Urban Jarník* (* 1848), žák velkého filologa pařížského G. Parise. Většina jeho prací romanistických, týkajících se jmenovitě rumunštiny psána jest německy, česky vyšly z delších pojednání jen „Příspěvky k poznání nářečí albánských“ (1883) a „Dvě verše starofrancouzské legendy o sv. Kateřině“ (1894). Příležitostně napsal česky několik statí i druhý romanista české university, v Praze zdomácnělý Francouz *Jiří Mohl* (1866—1904), vynikající znalec latiny vulgární. Ostatní práce vyšlé z romanistického oddělení české university jsou jen stati časopisecké, články v školních programech bez většího významu. Hojněji pěstována byla francouzština prakticky. Četné jsou českofrancouzské mluvnice, učebnice, čítanky atd. Z prací těch největší jsou „Slovník francouzskočeský“ (1896) a „Slovník česko-francouzský“ (1899); druhý sestavil sám pilný pracovník v methodice francouzštiny *Jan Herzer* (1850—1892), první týž ve spojení s *Čeňkem Iblem* (1851—1903).

I z filologie *orientálské* napsáno jest česky několik prací. Na bohosloveckých fakultách přednášejí se soustavně semitské jazyky, pokud jejich znalost podmiňuje porozumění Starému

*) V. E. Mourek účastnil se i redakce obsáhlého „Slovníka německočeského“ (1894—1898), vydávaného pilným překladatelem a lexikografem *Josefem Sterzingrem*.

Zákonu: z těchto odborných potřeb vznikly obě učebnice profesora východních jazyků na pražské theologické fakultě *Jaroslava Sedláčka* (* 1860): „Základové hebrejského jazyka biblického“ (1893) a „Mluvnice arabského jazyka“ (1898), pak v poslední době některé studie archaeologicko-filologické *Aloise Musila* (* 1868), profesora ve Vídni. Širší obzory projevují práce orientalistů světských. Ještě na utrakvistické universitě pražské habilitoval se orientalista *Jaromír Břetislav Košut* (1854–1880), jehož pěkné práce o Háfizovi vzbudily naděje předčasně přervané. Nynější orientalista české university *Rudolf Dvořák* (* 1860) není jen semitolog, nýbrž vedle prací z hebrejštiny a arabštiny, perštiny a turečtiny věnuje se i jazyku čínskému. Ryze filologické jeho práce vycházejí německy, za to česky uveřejňuje kulturní výtěžky svých studií. Jsou to jmenovitě básnické překlady (v. výše) a pak souborné práce o náboženských soustavách Orientu, mezi těmito zvláště „Čína a Konfucius život a nauka“ (1891), „Dějiny mravouky v Orientě“ I. Konfucius (1904). O tomto předmětu vydal i soustavné dílo německé „Darstellungen aus dem Gebiete der nichtchristlichen Religionen (1895 ve III. sv.)

Klassická filologie od doby Kvíčalovy pěstována vedle slavistiky nejhojněji. Převaha klassických řečí nad ostatními naukami na gymnasiích, stále rozmnožovaných, působila nepřetržitý příliv mladých sil na universitu, kdež hned po rozdělení zřízeny dvě stolice pro klassickou filologii a kdež klassické semináře organisovaly se velmi záhy. Professory těch kateder byli Jan Kvíčala a Josef Král; k nim přibyli záhy jako docenti latinista Robert Novák a archaeolog Ignác Vysoký. Většina prací klassicko-filologických vyšla ze seminářů universitních, jejichž vychovanci však i za středoškolského působení pracovali dále, ukládajíce své studie buď v programech gymnasijských buď v orgánu filologického badání i kritisování, v „Listech filologických.“

Jako v čele filologie české Jan Gebauer tak v čele klassického studia u nás stanul v této době Josef Král. Jeho odluka od Jana Kvíčaly, dosavadního vůdce klassické filologie u nás, znamenala rozhodný pokrok. Josef Král obhájil proti pohodlnému tradicionalismu Kvíčalovu právo vědecké kritiky, za níž posuzovatel stojí celou svou osobností; vedl k přísné skepsi v příčině ustálených a vžitých dogmat; i za cenu nedostatečného ohlasu a ocenění prohlásil se důsledně pro

pěstování celého oboru vědního mateřštinou; přihlédaje stále k anglickým, francouzským, vlášským a ruským pracím, odvedl klassické studium z područí německé vědy; přijal jazykozpyt, v duchu školy mladogrammatické pojímaný, v okruh klassické filologie; pěstoval zanedbávaná odvětví metriku, mythologii; sleduje nepřetržitě nové výkopy a literární objevy na půdě antické, postaral se, aby nebyla přemílána stále tatáž themata, nýbrž aby kladeny a řešeny byly nové problémy; nepřeje ledabytle feuilletonistickému psaní o kultuře starověké, vlastnímu srdci tak drahé, podal sám vzory popularisace poznatků klassicko-filologických. Tento uvědomělý průkopník nových směrů jest i vysoce rázovitá osobnost: za každou statí, vyčerpávající nejen předmět, ale i celou jeho, často nekonečnou literaturu až na dno, zvedá se temperamentní, útočný a výbušný duch, hájící své zásady bezohledně a ostře, ztotožňující svou bytost se svou prací, jež jako vítr vanoucí na klassické půdě sice boří a kácí, ale očišťuje a ozdravuje. Až na několik pracovníků ze školy Kvíčalovy žije česká filologie klassická v přítomnosti Královými podněty a v okruhu jeho ideí.

Josef Král (* 1853) narodil se 18. prosince 1853 v Praze, r. 1880. habilitoval se na utrakvistické universitě, r. 1883. přešel na universitu českou jako profesor mimořádný, r. 1893. stal se profesorem řádným. Jeho hlavní práce, kromě vzorných překladů z řečtiny (viz na str. 423.), spadají do oboru metriky, mythologie a archaeologie. Hlavním dílem jeho života jest „Řecká a římská rhytmika a metrika“, z níž r. 1890. vyšla řecko-římská rhytmika, r. 1906. první sv. řecké a římské metriky; tu vychází Král z důležitého principu o dvojitosti řeckého přízvuku (musikálního a expiratorního) a rozebírá na tomto základě celý metrický vysoce složitý život básnictví starověkého s úžasnou a vždy kritickou znalostí příslušné literatury. Po bok tomuto dílu řadí se obrovské pojednání „O prosodii české“, které 1893.—1902. vycházelo v „Listech filologických“ a r. 1909. zkráceně vydáno v „Světové knihovně“. V něm Král dokázal, že čeština připouští jediné prosodii přízvuknou a nikoliv též časoměrnou a podal zevrubný obraz nejen prosodického rozvoje českého, ale i historií českých sporů prosodických, čímž jeho spis, vyvolavši prudkou polemiku, řadí se k důležitým revisionistickým studiím o českém obrození národním. Samostatně vyšly od Krále ještě některé

vysoce pečlivé edice řeckých klasiků, ovládnuvší textový materiál úplně a kriticky, některé školské učebnice v nové úpravě a pak populární spisky z oboru archaeologie klassické „Nálezy Schliemannovy v Tiryntě a v Mykenách“ (1880), „Archaeologické nálezy na Kypru“ (1881), „O tanci antickém“ (1884) a „O scenerii řeckého divadla“ (1888).

Mezi stoupenci a žáky Královými zvláště vynikli: *Frant. Groh* (* 1863), od r. 1899. docent, od r. 1905. professor universitní, od r. 1899. spoluredaktor „Listů filologických“, jež vedle nesčíslných recenzí a článků vydal větší práce z oboru klassické archaeologie „Řecké divadlo“ (1905) a „Topografie starých Athén“ (1909), pak v nové vědecké úpravě Saskovu „Mythologii Řekův a Římanů“ (1898); znalec klassické archaeologie a umění *Ladislav Brtnický* (* 1858), odborník ve sporných otázkách písemnictví římského *Jan Brant* (1868); bezprostřední pokračovatel v králových studiích metrických *Karel Wenig* (* 1878) a všestranný *Otakar Jiráni* (* 1879). Sem řaditi jest i autora rozsáhlých „Dějín řecké literatury doby klassické“ (1898) *Václava Sládka* (* 1858) a historika starověku *Emanuele Peroutku*; o tomto však, jakož i o jeho protichůdci *Justínu V. Práškoví*, viz při literatuře dějepisné.

Skrovnější činnost než škola Králova rozvinuli stoupenci *Kvíčalovi*, kteří vždy se soustředili na užší okruh práce odborné, nepěstovali kritiku, neudržovali styků s ostatním kulturním životem českým. V letech 1895.—1905. ukládali své práce v „Českém museu filologickém“. *Robert Novák* (* 1853) od r. 1882. docent, od r. 1888. professor universitní, zabývá se výlučně latinskými prosaiky, které vydává s úzkostlivou kritikou textovou, rozebírá grammaticky a stilisticky, opatřuje novými konjekturami. Většinu svých vydání opatřil latinskými úvody, také četné úvahy psal korrektní, elegantní latinou. Česky vydal z větších publikací „Grammatická, lexikální a kritická pozorování u Velleja Paterkula“ (1892) a „Mluvnicko-kritické studie k Liviovi“ (1894). *Ignác Vysoký* (* 1860) od r. 1889 docent, od roku 1905 professor klassických starožitností na universitě, napsal většinu svých archaeologických příspěvků do *Ottova Slovníka naučného*, samostatně vyšly „*Epidauros*“ (1905) a „*Praxiteles*“ (1909).

Mezi popularisatory řeckých dějin kulturních vynikli *Karel Campfe* (* 1853) autor „Kulturních obrázků ze

starého Říma“ (1890) a „Kulturních obrázků ze starého Řecka“ (1895), pak *František Ruth* (* 1854), jenž pro studenty napsal „Bájesloví řecké a římské“ (1899).

[Podkladem tohoto přehledu české produkce filologické jest po stránce bibliografické a kritické úhrnná stať J. Janka v Čech. Revue II. „Rückblick auf das Vierteljahrhundert 1881--1907).]

Vývoj literárního dějepisu v posledním čtvrtstoletí.

Literární dějepis nedovedl se do 90. let zprostiti filologické a bibliografické metody, již užíval a v soustavu uvedl čelný literární dějepisec předchozího období Josef Jireček. I trpěly všechny monografické i úhrnné práce tak dlouho dvěma základními nedostatky: nezařazovaly slovesné zjevy do organické souvislosti domácího i mezinárodního vývoje a nehledaly za knihami osobností, idejí, dobových typů. Nejbezpečněji se cítila zastaralá tato metoda při líčení tak zv. doby střední české literatury, v němž J. Jireček rovněž byl mistrem: Ant. Truhlář a bystřejší jeho jmenovec Josef Truhlář, u kterého již se jeví některé znaky Gebauerovského názoru literárně-historického, vyšetřili takto mnoho cenných fakt z dějin českého humanismu. Nedostatečnost tohoto postupu projevila se zvláště, když užito toho Frant. Bačkovským při studiu zjevu tak složitého, jakým jest literární obrození národní: nezjištěno takto nic více, než trochu zevních fakt bez spojitosti a výkladu.

Zatím Jan Gebauer, jenž literárními dějinami se zabýval mimochodem, ukázal mladší generaci odborných pracovníků, v universitních výkladech a v několika statích k dokonalejším cestám, které dříve již razil V. B. Nebeský; místo úryvkovitých dějin české slovesnosti podával srovnací obraz vývoje látek a genrů v středověké literatuře západoevropské a vždy znovu poukazoval k souvislosti českého a cizího písemnictví. Tímto způsobem v universitních svých čteních podal soustavné dějiny starší české literatury, leč více než samo jeho dílo znamenal plodný jeho podnět.

Přední žák Gebauerův Jaroslav Vlček domyslíl, co učitel napověděl a postoupil ještě mnohem dále. V duchu velkého německého historika literárního H. Hettnera přepod-

statnil české literární dějiny ve vývojovou historii vůdčích dobových proudů, v složitý a barvitý obraz celistvé kultury národní; leč v tomto podání zároveň úplně a organicky zařazen náš duchovní, literární a kulturní vývoj do spojitého procesu vzdělanosti západoevropské. Jaroslav Vlček vyzkoušel své síly na dvojím podání dějin literatury slovenské, jejíž historiografii od samých Základů sám vytvořil a hned na to se obrátil k velikému úkolu pragmatických dějin literatury české od prvních počátků až na práh přítomnosti. V dějinách literatury staročeské spočinul v podstatě na výkladech Gebauerových a s důsledností vymýtil z písemnictví českého poprvé v souvislém podání vše, co souviselo s rukopisnými podvrhy. Živosti a svérázu přibývalo jeho dílu, stále se rozrůstajícímu a prohlubujícímu, čím se blížilo období reformačnímu: myšlenkové hlásilo se tu pojetí Palackého, vědecky a methodicky bylo však doplněno novými důležitými výzkumy Gollovými, většinou náboženských a polemických památek teprve tuto dostalo se příslušného ocenění. Za to XVI. a XVII. věk, jímž se nejraději zabývala škola Jirečkova, moderní dějepisec literární prozatím přeskočil, odkládaje jeho vyličení na dobu pozdější. Daleko více vábilo jej období domněle nejméně zajímavé a vděčné, období dovršené katolické protireformace a naprostého slovesného i národního úpadku — a právě tu přesný jeho pragmatism vyvrátil základní předsudek o úplně přervané národní i kulturní tradici a vyhledal důmyslně slabouňku dalšího vývoje. Přece však to bylo pouhou průpravou k hlavnímu oddílu dějin Vlčkových: k výkladu národního a literárního obrození. Pochopení velkého tohoto hnutí prohlásil T. G. Masaryk, jenž sám plodně přispěl k analýze myšlenkových jeho proudů, za nezbytnou podmínku k ujasnění našeho národního programu vůbec. Výbornou palaestrou literárně-historického studia z doby obrozenské byl veliký spor rukopisný, jehož mezi odpůrci pravosti Rukopisů účastnili se všickni téměř význační pracovníci literárně-dějepisní. Diskussí mezi Masarykem a Kaizlem, zda humanita, navazující vědomě na náboženskou naši reformaci či moderní idea národnosti byla hybnou silou našeho obrození, osvětlena se dvou stran dějinná filosofie toho hnutí. Výbornými studii slovinského slavisty M. Murka zjištěna odvislost naší obrozenské literatury od německé romantiky. Drobnějšími studii Vlčkovými, Jakubcovými, Máchalovými a Hanu-

š o v ý m i objasněny sporné otázky našeho duchovního života na rozhraní XVIII. a XIX. století a jmenovitě doba osvícenská s ústřední velkou osobností Josefa Dobrovského oceněna patřičně ve svém významu pro process obrodni.

Názor o podstatě našeho národního obrození, vytvořený tímto badáním, jeví se nejuplněji v nedokončeném spise Vlčkové a v úhrnném, posud 4svaz. díle, rovněž J. Vlčkem redigovaném a jmenovanými dějepisci literárními vytvořeném „Literatura česká devatenáctého století“ (1902—1907), kde ukázalo se i, že každý ze spolupracovníků, spojených jednotným názorem, má nejen svou specialitu, ale i svou metodu, své přednosti, své nedostatky. Ukazují-li na příklad J. Vlček a J. Jakubec především k německému myšlení a písemnictví jakožto k ideové kolébce našeho obrození, upozorňuje J. Máchal ve shodě s ruským pracovníkem Francevem k vlivům slovanským, kdežto v poslední době J. Hanuš důmyslně pokoušel se ukázat, že lze velmi mnoho vyložití z původní tradice domácí. J. Vlček, mistr sytého, vkusného, až preciosního slohu, jest zvláště šťasten ve větších, všeobecných konstrukcích; přesnému a střízlivému J. Jakubci daří se historicky průkazné paralely příbuzných a souvisejících zjevů; J. Hanuš ovládá učenecké dějiny a těží z nich hojně pro výklad literatury; J. Máchal, jemuž uniká pragmatická spojitost a jenž marně pokouší se o charakteristiky osob i dob, trpělivě shledává látkovou filiaci a vyšetřuje odvislost odvozených zjevů od předloh. Ve smyslu moderních snah dějepisných přihlédají všickni tito učenci přímo k pramenům a odtud plyne i jejich požadavek, aby díla novočeské literatury byla vydána kriticky v původním znění s textovým aparátem, pokud možno ve formě nejpůvodnější, nikoliv však v otrockých otiscích. O něco podobného pokoušel se svou dobou tápavě a nepřesně již Fr. Bačkovský, ale nedošel cíle. Teprve roku 1904. počala za redakce J. Vlčkovy vycházeti vzorná sbírka tohoto druhu „Čeští spisovatelé XIX. století“, která doposud zahrnuje spisovatele B. Němcovou, V. Hála, K. Havlíčka, K. H. Máchu, G. Pfliegera Moravského a na níž kromě redaktora spolupracovali M. Gebauerová, L. Quis, V. Tille, J. Laichter a A. Novák.

Všickni tito badatelé vyšli z průpravy filologické, leč pokusili se, tu s větším, tu s menším zdarem doplniti neb překonati filologii historickou methodou. Důsledným filologem

ve všech pracích zůstal Václav Flajšhans, zprvu věrný stoupenec; od r. 1896. odpůrce Gebauerův a jeho školy. Pro-nikavost úsudku, rychlost postřehu, důmyslnost a smělost kombinace jsou od počátku jeho pozitivními znaky, proti nim však stojí nepevnost přesvědčení, pružnost charakteru, chvatnost a povrchnost práce, vynucená duchaplnost, výmluvnost, jež musí nahrazovati přesvědčivé důkazy. Sporné otázky z pomezí filologie a literárního dějepisu zvláště jej lákají; problémy staročeského písemnictví položené J. Gebauerem, staví často do nového světla; studium literární činnosti M. J. Husí, jehož díla vydává, děkuje mu za mnoho objevů; kde se pouští do dějin novočeské literatury nevystačuje ani průpravou, ani vnímavostí.

V celé řadě problémů literárně-dějepisných, hlavně v otázkách písemnictví staročeského, v dějinách literatury obrozenské, v boji rukopisném bylo třeba přihlídati k dějinám literatury německé. Tím vytčen byl zvláštní, důležitý úkol českým germanistům, aby pečlivě vyšetřovali vzájemné vztahy písemnictví českého a německého a pracovali o dějinách kulturní výměny mezi oběma národy sousedními a nepřátelskými. Všestranně provádí úkol ten žák Schererovské školy Arnost Kraus, jenž kriticky objasnil řadu sporných otázek od doby křesťanské missie až do XIX. věku a jenž chce v obsáhlém díle vyčerpati látkově celou oblast vzájemných těchto vztahů.

Srovnávací studium látkové, k němuž stále poukazoval Jan Gebauer, na širokém základě slavistickém a s hojnými zřeteli národopisnými pěstuje Jiří Polívka, jenž podal i řadu prací čistě filologických. S ním v nejedné methodické věci spřízněn jest Václav Tille, jenž však od srovnávacího studia látkového postoupil i k dějinám literárních teorií a k charakteristice několika složitých zjevů literárních, na příklad Bož. Němcové, jako vůbec, jsa i divadelním kritikem a cause-ristou, souvisí těsně se současným životem literárním a kulturním.

Tento obecný přehled historický doplňují data životopisná a bibliografická.

Silný vliv na metodu i předmět studií starších historiků literárních měla klassická filologie. Antonín Truhlář (1849—1908), dlouholetý professor jjčlinského a pražského akad. gymnasia, posléze ředitel tohoto ústavu, zahájil svou činnost

překlady z latiny, pak po několika rybičkovských životopisech národních buditelů, sestavil (1885 a 1887) soupis českých překladů ze starověkých literatur, na to ve velké řadě statí, jirečkovým způsobem psaných, studoval střední dobu české literatury se stálým zřetelem k humanismu. Humanismus stal se konečně vlastním oborem jeho studií, jemu věnoval vzorné své vydání „Jana Albína Ezopových Fabulí a Brantových Rozprávek“ (1901) s obsáhlým úvodem, pak kromě četných statí hlavní dílo svého života, abecedně sestavenou „Rukověť latinského písemnictví v Čechách ve stol. XVI.“ (1908 posmrtně vyšel první díl, obsahující asi 1/4 díla). Ve všech pracích těch jeví se hojnost materiálu neúnavně sebraného, důkladnost bibliografická, ale i nedostatek hlubšího proniknutí a srovnacího pojetí. Těmito vadami trpí i úlitrné práce Truhlářovy: dějiny středověké literatury české v Ottově Slovníku, obraz českého písemnictví v díle Oesterreichisch-ungar. Monarchie a školský „Výbor z literatury české nové doby“ (1886), jenž s knihou Pelikánovou a Grimmovou od r. 1886. nahrazoval zastaralou již 3dílnou anthologii Jirečkovu.*) V l. 1891–1900 redigoval Č. Čes. Musea. Časově před Antonínem Truhlářem, ale methodou modernější zabral se starší jeho jmenovec *Josef Truhlář* (* 1840) do dějin českého humanismu, z něhož líčil hlavně období starší s pěknými výhledy na rozvoj humanismu za hranicemi. Vedle dvou soustavných, pohříchu neukončených prací „Počátky humanismu v Čechách“ (1892) a „Humanismus a humanisté za krále Vladislava II.“ (1894), patří sem ještě vydání, „Listáče Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic“ (1893) a „Dva listáče humanistické“ (1897). V posledních letech věnuje se Josef Truhlář, kustos pražské universitní knihovny Klementinské i vydal „Catalogus codicum manu scriptorum latinorum“ (ve II. díl. 1905 a 1906) a „Katalog českých rukopisů universitní knihovny Pražské“ (1906). Jako studia Josefa Truhláře vycházejí namnoze z důkladné

*) Dnes i trojdílná anthologie Pelikánova, Grimmova a Truhlářova, jež od r. 1886. vyšla ve III. vyd., zastarala a jest nahrazena trojdílným „Výborem z literatury české“ (1906–1909) od J. V. Nováka a nejnověji (1909) pro dobu novočeskou „Výborem z literatury české“ J. Vlčka a J. Máchala.

odborné znalosti svěřeně jemu knihovny Klementinské, tak čerpá *Ferdinand Menčík* (* 1852) hojně z dvor. knihovny ve Vídni, jejímž je úředníkem, pro své práce bibliografické a literárně dějepisné. Vedle hojných vydání památek staročeské literatury slovníkářské, biblické a divadelní a některých spisů populárních, vyšly od něho jmenovitě dva příspěvky k srovnacímu písemnictví látkovému „Česká proroctví“ (1878) a „Rozbor legendy o sv. Kateřině“ (1881), sbírka drobných článků k dějinám starší literatury „Rozmanitosti“ (1880), „Příspěvky k dějinám českého divadla“ (1895) a pěkná studie z dějin slavistiky „Jiří Ribay“ (1892), jež Menčíka, lektora češtiny na universitě vídeňské, řadí charakteristicky mezi vídeňské slavisty.

Metodu, již J. Jireček a jeho stoupenci K. Tieftrunk, A. Truhlář užívali k studiu a k líčení starších období českého vývoje literárního, chtěl *František Bačkovský* (1854—1908) podat i obraz novodobého písemnictví českého. Od různých spisů školských i praktických, pomůcek mluvnických a mělkých obran podvržených Rukopisů — praktickou cenu z těchto publikací má úhrnný výtěžek brusičských snah „Oprávně poklesků mluvnických i pravopisných“ (1879—1894, ve 4 vyd.) a „Slovník cizojazyčný“ (1895) — přistoupil k monografiím i souborným dílům z novočeského písemnictví. Menší příspěvky na př. „O básnické činnosti P. J. Šafaříka a Fr. Palackého“ (1885) neb „Několik rozprav o Čelakovském“ (1887) svou mikrologií a materiálem horlivě sebraným, jakož i některá vydání starších spisů novočeských mají větší cenu než povrchní a nesoustavné „Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové“ (1886—1887), které nedostaly se přes t. zv. dobu předbřeznovou. Postupně nahlédl Bačkovský, jenž zatím se stal z profesora knihkupcem a nakladatelem, že veškeré pragmatické dějepisectví literatury jest mu naprosto nedostupno, i hromadil pouhý knihopisný materiál, usiluje o jeho praktické a přehledné spořádání. Po této stránce má cenu jeho příručka, která vyšla v trojím zcela proměněném vydání r. 1887. jako „Přehled dějin písemnictví českého doby nejnovější“, r. 1898. jako „Přehled dějin písemnictví českého z let 1848—1898“ a r. 1899. jako „Přehled písemnictví českého doby nejnovější“. Celá řada dat literárních není

shrnutá nikde jako v těchto spisech, jimž arcíř jakékoliv oduševnění chybí.

Zakladatel moderní dějin české literatury *Jaroslav Vlček* (* 1860) narodil se z českého otce a slovenské matky v Bánské Bystřici v Uhrách. Byl dlouho professorem středoškolským, r. 1898. habilitoval se na české universitě pro dějiny české literatury, r. 1908. stal se tam řádným professorem. Od roku 1899. účastní se redakce „Listů filologických“, které od roku 1906. vede sám s Fr. Grohem, r. 1899—1901. vydával „Obzor literární a umělecký“, od r. 1902. vede „Literaturu českou XIX. stol.“, od roku 1904. „České spisovatele XIX. stol.“, od r. 1906. jest spoluredaktorem „Lumíra“. První jeho větší literárně-historickou prací byla „Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy“ (1881), jež zcela přepracována a do nejnovější doby dovedena vyšla slovensky jako „Dějiny literatury slovenskej“ (1890). Díly těmi poprvé přehlédnut soustavně slovesný vývoj pod Tatrami. Již roku 1885. učinil pokus o systematické vyličení českých dějin literárních „Přehledem dějin literatury české“, z něhož vyšel pouze 1. sešit obsahující období staročeské — ještě s R. K. Z. V bojích o pravost těchto vyspěl Vlčekův názor neobyčejně a již r. 1892. počaly vycházeti veliké „Dějiny české literatury“. R. 1897. vyšel první díl obsahující látku od nejstarších dob až po t. zv. zlatý věk; r. 1898. první část druhého dílu zaujímající stol. XVIII., kdežto stol. XIX. právě vychází a má býti dovedeno až k Hálkovi a Nerudovi. Mezi přípravami k II. dílu vznikly monografie „První novočeská škola básnická“ (1896), „Pavel Josef Šafařík“ (1897) a „Několik kapitol z dějin naší poesie“ (1898). Pro dílo „Literatura česká XIX. stol.“ napsal kapitoly o Slovensku, počátcích novočeského veršování, o Jungmannových a Šafaříkových pracích literárně-dějepisných, o M. Zd. Polákovi; v „Českých spisovatelích“ redigoval text V. Hála, K. H. Máchy, V. Hálkovy, částečně B. Němcové spisy, jimž věnoval řadu drobnějších studií, opatřil úvody.

Z jeho spolupracovníků stojí mu nejbližší *Jan Jakubec* (* 1862), profesor vyšší dívčí školy a universitní docent v Praze. Obě nejstarší jeho práce „O životě a působení Jana Kollára“ (1893) a obšírná monografie o jeho rodáku „Antonínu Markovi“ (1896) obsahují in nuce celou další vědeckou činnost Jakubcovu. Hlavním jejím předmětem jsou

první dvě periody národního našeho obrození, doba Dobrovského a Jungmannova s myšlenkou slovanské vzájemnosti v popředí. Jan Kollár, skvělý nositel této idee, zaměstnává však Jakubce nejvíce. „Literatura česká XIX. stol.“ v prvních dvou svazcích přináší od Jakubce soustavné vylíčení českého osvícenství seskupeného kolem Dobrovského, počátky národní romantiky české u J. Nejedlého a J. Jungmanna i v mladistvé činnosti Palackého a Šafaříka, Jana Kollára, F. L. Čelakovského a obrození české poesie lidovou písní, další svazky Havlíčkovu činnost básnickou a G. Pflęgra Moravského. Z toho studie o Kollárovi tvoří takměř samostatnou knihu. O Kollára Jakubec se zasloužil též jako vydavatel. Pořídil r. 1894. dvojdílný instruktivní „Výbor Kollárových básní“, vydal „Slávy dceru“ (1903) s náležitým aparátem i s výběrem z Kollárova vlastního výkladu a obdobně i „Cestopis do horní Italie“ (1907). V poslední době přistoupil Jakubec k úhrnným dílům, německy v „Geschichte der českischen Litteratur“ (1907), kde postoupil až na práh let 60. (ostatek napsal Arne Novák) a v „Dějínách literatury české“ (1909, přílohou k „Naší době“), kdež posud vyšly „Dějiny literatury staročeské“. Také lidové písní české věnoval několik cenných prací.

V mnohém jest s ním spřízněn *Josef Hanuš* (*1862) profesor akademie obchodní a universitní docent v Praze. Populární jeho monografie „B. Němcová v životě a v spisích“ (1889) a „P. J. Šafařík v životě i spisích“ (1895) jsou pouhým průpravným cvičením. Výborný odborník hlásí se však již k monografii „Život a spisy V. B. Nebeského“ (1896) a již tu vyniká vylíčení činnosti učenecké nad rozbořem aesthetickým. Hlavní význam Hanušův spočívá pak na příspěvcích v Listech filol., převzatých většinou do „Literatury české XIX. stol.“, kdež Hanuš zpracoval družinu Hankovu a její rukopisné podvrhy, J. J. Langera, J. P. Koubka a V. Nebeského; v otázce rukopisné děkuje literární historie Hanušovi za poslední slovo. Ukázkou z chystaných „Dějín českého obrození a jeho literatury“ otiskl v Čes. Čas. Hist. (1908) delší studii „Počátky Král. České společnosti Nauk“, nově osvětlující náš národní rozvoj v XVIII. věku. Hanuš psal většinu literárně historických statí, mezi nimi i soustavné dějiny písemnictví staročeského, do Ottova Slovn. naučného.

Jan Máchal (* 1855), profesor dějin slovanských literatur

na české universitě, pracoval nejprve v slovanské mythologii a v dějinách epiky národní. Jeho „Ná kres slovanského bájesloví“ (1891), jenž jako „Slovanské bájesloví“ (1908) vyšel ve formě populární, i nedokončené studie „O bohatýrském eposu slovanském“ (1893) vyčerpávají látku úplně. Studium literárního našeho obrození prospěl srovnávacími a pramennými rozpravami „P. J. Šafařík a jeho názory kritické a aesthetické“ (1895), „A. J. Puchmajer“ (1895), „Snahy F. L. Čelakovského o obnovu české literatury“ (1899) a statí „Hankovy ohlasy písní ruských“ (1899 v List. filolog.), kdež nově ukázal k některým předlohám R. K., do „Lit. české XIX. stol.“ přispěl řadou úvah o starším českém románě a dramatě a o K. Sabinovi. Hojně jeho práce o staročeském dramatě vyvrcholeny jsou dílem „Staročeské skladby dramatické původu liturgického“ (1908), jehož první část podává rozbor literárně dějepisný, druhá otisk textů. Nezdařilé jsou práce Máchalovy o moderních fasicích naší literatury a jeho pokusy o celkový výklad našeho slovesného vývoje, tak cyklus přednášek „O českém románu novodobém“ (1902) a německy psaný přehled české literatury v díle „Kultur der Gegenwart“ (1908).

Drobné příspěvky k dějinám novočeské literatury podal *František Bílý* (* 1854), ředitel reálky na Žižkově. Hlavní jeho práce věnovány jsou F. L. Čelakovskému rozebral kriticky jeho „Ohlas písní českých“ (1896), vydal jeho „Růžistolistou“ (1894) a uveřejňuje jeho „Korrespondenci a zápisky“ (od r. 1907., posud II sv.); mnoho jeho studií o Čelakovském roztroušeno po časopisech. Hojně jeho publikace slouží úkolům školským: anthologie novočeského básnictví „Patery knihy plodů básnických“ (1891). dvojí výbor z Vrchlického (1896—1898, vydání Komenského „Labyrinthu“ (1891) atd. Do „Ottova Slovníka naučného“ napsal dějinný přehled novočeského písemnictví; v l. 80. psával kritiky do „Hlídky literární“ a „Osvěty“. Jako rodilý a nadšený Moravan pracoval Fr. Bílý soustavně k rozšíření známosti o Moravě v Čechách a o sepětí duševních snah v království i v markrabství; nejpěknějším dokladem toho jest jím redigovaná „Lidová čítanka moravská“ (1907). O literárně historických pracích L. Čecha, J. Voborníka viz při činnosti jejich kritické. Ze spolupracovníků „Literatury

české XIX. stol.“ zasluhují zmínky ještě professoři *Jan Kabelík* (* 1864), jenž propracoval dějiny literárního života na Moravě a pojednal monograficky o F. M. Klácelovi (1908) a *Albert Pražák* (* 1880), který vedle delší práce o Vrchlickém podal řadu podrobných studií o Nerudovi.

Zástupce filologické metody v české literární historii profesor *Václav Flajšhans* (* 1866), vzbudil zvláštní pozornost rozpravou „Boj o rukopisy“ (1896), v níž postaviv se proti Gebauerovi, dotud svému autoritativnímu vzoru, pokusil se zeslabiti námitky odpůrců RK; celkem bez vědeckého úspěchu. Vedle příspěvků k otázce rukopisné, podal v oboru staročeské filologie zvláště ještě „Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého“ (1903, pouze I. díl, obsahující prolegomena a texty); čistě mluvnického obsahu jest „Slovník český“ (1902). Výsledkem velmi zevrubných studií českého příslovnictví, z nichž vyšly i zajímavé objevy nejstarší sbírky staročeských přísloví ještě před Smilem Flaškou, jsou „Česká přísloví“ (1909). R. 1900. počíná V. Flajšhans soustavně a odborně pracovati o poznání M. Jana Husi: r. 1900. vydává „Literární činnost M. Jana Husi“, která vyvolává ostrou kritiku nejlepších znalců M. J. Husa *Karla Nováka* (* 1862) a *Václava Novotného* (v. níže), ale přes povrchnost a chvatnost práce snáší hojnost nového materiálu; r. 1902. vykládá obšírně a populárně život a činnost jeho dilem „Mistr Jan řečený Hus z Husince“; r. 1904., když byl dříve vydal některé jeho spisy, počíná latinsky a česky vydávati „Spisy M. Jana Husi“ (Mag. Joannis Hus opera omnia, posud VIII sv.), velkou to edicí historicko-kritickou. Ony práce Flajšhansovy, které týkají se novočeské literatury, kromě některých starších úvah o Dobrovském a kromě diplomatického otisku „Máchova Máje“ (1905), jsou pochybené; tak jmenovitě monografie „Svatopluk Čech. Dílo a člověk“ (1906). Zcela ztroskotat i velký podnik Flajšhansův „Písemnictví české slovem i obrazem“ (1901); starší doba literatury, podaná na základě universitních výkladů Gebauerových, probrána jest při vši suchosti pečlivě a zajímavě, ale v novějších periodách vývoje literárního zavinilo smíšení bibliografie a literárně historického feuilletonu, zanedbání jakéhokoliv pevnějšího plánu a spolehlivější metody, bezradný zmatek a leckde i mimovolnou komiku.

Z germanistů naší university vřadění byli V. E. Mourek

a J. Janko mezi grammatiky. K literárním dějepiscům náležejí profesori A. Kraus a J. Krejčí. *Arnošt Kraus* (* 1859) pěstoval v začátcích své dráhy ve smyslu berlínské školy germanistické, z níž vyšel, větší měrou literaturu starší vedle německé studie o české hře loutkové o dru Faustovi (1891), náleží sem vydání a rozbor rytířské básně „Jan z Michalovic“ (1889) vzniklé na české půdě a z pozdějších prací „Christe ginâdô a Hospodine pomiluj ny“ (1897): ve všech přináší odborný znalec německého písemnictví nové světlo do temných otázek české kulturní a literární minulosti. R. 1897. vydává 1. svazek díla „Goethe a Čechy“, vyčerpávající biografickou stránku složitého problému, r. 1902 zahajuje své dílo „Stará historie česká v německé literatuře“; první svazek jde až po bitvu na Moravském poli. Zvláštní stránkou publicistického i osvětového působení Krausova jest programní snaha seznámiti Čechy s kulturním a hospodářským životem dánským, z ní kromě menších spisků vyšel i souborný obraz „Dánsko. Jeho kultura duševní i hmotná“ (1908.). Hojných zásluh získal si A. Kraus jako zpravodaj o českém životě literárním a kulturním v cizině; pro tuto činnost vytvořil zvláštní orgán „Čechische Revue“ (1907 a 1908). *Jan Krejčí* (* 1868) počal svou činnost jako žák Mourkův malými příspěvky k staroněmeckému písemnictví; později stanul na opačném póle a napsal po časopisech řadu spíše entusiastických než historických a kritických studií o zjevech nejnovější německé poesie; jejich sbírka „Studie z novější literatury německé“ (1904) charakterisuje 8 významnějších mladých autorů německých. Poslední zájezd Jana Krejčího do mluvnické vědy „O středohornoněmecké mluvě spisovné“ (1906) vědecky selhal.

Srovnávací a látkové dějiny literární kollasjí mezi národopisem, filologií a dějepisem slovesností; u nás se posud omezily hlavně na sbírání a řazení materiálu, na kritiku teorií cizích: ani velká úhrnná díla nebyla stvořena, ani nové principy nebyly vysloveny. Professor slovanských řečí a literatur na české universitě *Jiří Poltýka* (* 1858), vynikající odborník v dialektologii slovenské a jihoslovanské, pracuje jmenovitě o tradiční literatuře západoevropské a slovanské a o jejich ohlasech v našem starším písemnictví a o pohádkové tvorbě národů slovanských; tuto dodává jednak cizím badatelům hojný materiál slavistický, jednak kriticky seznamuje české

čtenářstvo s předními teoriemi badatelů cizích. Hlavní jeho práce jsou „Dvě povídky, v české literatuře XV. stol.“ (1889), „Drobné příspěvky literárně-historické“ (1891), „Kronika o Bruncvíkovi v České literatuře“ (1892) a „Pohádkoslovné studie“ (1904). Od r. 1903. J. Polívka redigoval „Národopisný Sborník“, jenž se později změnil v „Národopisný Věstník“. Václav Tille (* 1867), profesor srovnávacích dějin literárních na universitě, pracoval původně zcela směrem Polívkovým. O tom svědčí kromě „Literárních studií“ (1892) a „Povídek sebraných na Moravském Valašsku“ (1902) zvláště vydání „Erbenových Českých pohádek“ (1902) a „Vybraných bájí a pověstí slovanských“ (1905), dvojí vydání „Pohádek“ (1904 a 1907) B. Němcové, jejichž úvody zcela nově zařazují Němcové tvorbu pohádkovou. (Studie V. Tillovy patří k nejlepším pracím B. Němcové vůbec.) Ohlasem pohádkového studia V. Tillova jsou i jeho samostatné parafraze národních motivů báchorkových, které rád seskupuje cyklicky. Z nich vyšly pod pseudonymem Václav Říha: „Povídka o svatbě krále Jana“ (1900), „Povídka o Růžence a Bobešovi“ (1901), „Letní noc“ (1905) a „Bajky“ (1905); v pracích těch sleduje V. Tille zároveň snahu, povznést úroveň dětské četby, čemuž slouží i sbírka „Žeň z literatury“ jím redigovaná (od r. 1904). — Na pole dějin a výkladu teorií literárních odvážil se V. Tille „Filosofií literatury a Taina a předchůdců“ (1902), šťastnější v shrnutí dějinných fakt kritického vývoje francouzského než všeobecnými výhledy. V poslední době přivedla Tille jeho divadelní činnost referentská k srovnávacímu studiu umění scenického a mimického. Z nejmladší generace podal velmi cenné studie literárně srovnávací Otokar Fischer (* 1883), vzdělaný v germanistické škole berlínské a spojující s pečlivostí filologickou zvláštní psychologický bystrozrak.

Jako v 80. letech zůstává nedostatek a nespolehlivost české bibliografie i v přítomnosti bolestným desideriem našich dějin literárních. R. 1889.—1903. vydával „Spolek českoslovanských knihkupeckých účetních“ „Český katalog bibliografický“, po něm převzal ve své „České bibliografii“ (od r. 1902) práci soustavněji a úplněji Zdeněk Tobolka; ale i tak zůstává mnoho mezer.

Jednu z nich snažily se vyplnit dva seznamy časopisů: r. 1903. „České časopisectvo XX. věku“ V. Kudlaty Proboštů a r. 1909. „Soupis českých a slovenských časopisův“ K. Nosovského.

Dějepisectví v posledním čtvrtstoletí.

Po Palackém stál v popředí dějepisecké práce u nás Václav Vladivoj Tomek, jenž ovládal hlavně 70. léta; další vývoj historické vědy české dál se pak v 80. a 90. letech vedle Tomka a proti němu. Nositelem této uťné a blahodárné reakce byl mladý učenec, jenž na samostatnou českou universitu přešel současně s Tomkem, Jaroslav Goll.

Jaroslav Goll (*1846) narodil se dne 14. července 1846 v Chlumci nad Cidlinou, studoval v Hradci Králové, v Mladé Boleslavi a na akademickém gymnasiu pražském; universitní studia vykonal pod Tomkem a Höflerem v Praze a dovršil r. 1870. filosofickým doktorátem. Roku 1871. vyučoval na gymnasiu v Mladé Boleslavi, ale r. 1872. studoval pod proslulým historikem a výborným učitelem G. Waitzem v Gottinkách vědy dějepisné; odtud, vyzbrojen obsáhlými vědomostmi jazykovými i historickými, odešel do Berlína jako soukromý sekretář; na to do Hollandska a do Londýna. Navrátiv se do Prahy, přijal supplentské místo při obchodní akademii, kde setrval do r. 1880. Roku 1875. habilitací na universitě nastává jeho činnost akademická; r. 1880. jmenován mimořádným profesorem, při rozdělení university přešel na vysoké učení české, když byl již na universitě utrakvistické přednášel česky. R. 1882. stal se ředitelem historického semináře, jež přivedl k vzácné dokonalosti, r. 1885. stal se profesorem řádným.

Dříve než v odborné vědě dějepisné Goll stal se známým jako básník a umělecký essayista, r. 1874. byl i spoluredaktorem „Lumíra“. Jeho kriticky i aestheticky pečlivá „Anthologie z české lyriky“ (1872), jeho „Básně“ (1874) řadí jej jako zvláště vynikajícího člena k družině kosmopolitických „Lumírovců“, umělecké zájmy, půvabný, ciselovaný sloh, schopnost vyvolati náladu provázely jej i nadále. Vědeckou činnost dějepiseckou zahájil Goll po návratu z Gottink, kde naučil se subtilní kritice historických pramenů, kde pronikl k pochopení jednotného historického dění v Evropě, kde se

vycvičil jak v rozboru složitých otázek středověké historie tak v řešení politických problémů moderní Evropy. Těmto náležely jeho nejstarší odborné práce psané francouzsky a německy, mezi nimi habilitační spis Gollův „Die französische Heirat. Frankreich und England 1624 und 1625“ (1876). První české Gollovy studie historické vyšetřují novými metodami a na základě nového materiálu různé otázky z českých dějin po r. 1526; z nich důležité a naše vědomosti o Komenském podstatně obohacující „Příspěvky k životopisu Komenského“ (v Čas. Čes. Mus. 1874.) naznačují, že mladý učenec vždy více se soustřeďuje na velké thema, Palackým právem postavené v popředí dějin českých, na historii Jednoty bratrské. Sem kromě veliké práce německy psané „Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhmischen Brüder“ (1878 a 1882) patří hojně stati v Čas. Čes. Mus., zejména „Petr Chelčický a spisy jeho“ (1881) a řada článků „Jednota bratrská v XV. století“ (1883—1886). Vedle těchto prací, jež methodicky znamenaly pokrok svou theologickou analysou české reformace, myšlenkově náležitým zařazením P. Chelčického a Jednoty do našeho dějinného vývoje a naprostou reakcí vůči Tomkově katolicko-protireformačnímu stanovisku, podnikl Goll ještě jedno velké dílo dějepisné: knihou „Čechy a Prusy ve středověku“ (1897) vyšetřil přísně vědecky, ale s netajenými sympathiemi k Slovanům styky Čech s Pruskem a Německým řádem do XVI. století. Ostatní práce Gollovy, k nimž řadí se i několik vzorných vydání pramenů XV. věku, jsou menšího rozsahu a většinou původu příležitostného. „Historický rozbor básní R K Oldřicha, Beneše Heřmanova a Jaroslava“ (1886) jest nejdůležitější příspěvek dějepisný k důkazu o podvržených rukopisech; studie „František Palacký“ (1898) vyvolaná jubileem velikého historika, podává nejsytější charakteristiku a nejkrásnější ocenění jeho dějepiseckého díla; za Gollova rektorátu vzniklá práce „Rozdělení Pražské university Karlo-Ferdinandovy roku 1882“ (1908) líčí authenticky dle listin významnější událost kulturních dějin soudobých. Z populárních studií Gollových kromě statí v „Lumíru“ v 70. a 80. letech vyniká spisek „Vznik anglického parlamentu“ (1876).

Jaroslav Goll tvoří ve vědeckém vývoji českého dějepisectví epochu. Vzdělav se ve škole Waitzově i pobyt

v cizině na skvělého odborníka v historické kritice, získav životem ve velkých střediskách západní Evropy i obsáhlými cestami širokého obzoru kulturního, přešed k dějepisu od básnictví a umění, odvedl Goll českou historiografii definitivně z úzkých hranic domácích a učinil jejím úkolem, studovati kulturní vývoj český v stálé souvislosti s dějinami Evropy ostatní. Ukazovaly-li však jeho studie k Německu a jeho první práce k Francii a Anglii, neupadl přece nikdy v jednostrannost západnickou: od mladých let měl sympathii a porozumění pro styky česko-polské a hlavním předmětem svého studia učinil ono období, v němž národ náš sice stál na nejkrajnějším křídle myšlení západoevropského, leč zároveň plně rozvíjel svou osobnost, období jednoty bratrské. Goll postavil se tím proti katolickému, ba ultramontánnímu názoru konservativního opatrníka V. V. Tomka a přihlásil se k stanovisku Palackého. Methodicky však šel dále než Palacký: studoval naši reformaci i po stránce odborně náboženské, rozebíral podrobně její památky literární, aniž kladl na ni měřítko protestantsko-humanitní filosofie Palackého. Jako tuto, tak i všude jinde důsledně odmítal výklady příliš přímočaré, motivaci jednoduchou, naopak jeho duch složitě vnímající, pronikavě kritický a velmi opatrně formulující, vždy hledal ve výkladu dějin nové problémy, nepostižené dotud kombinace; a v souvislosti s tím prozrazoval jeho sloh živý a nervosní, bohatý podněty a nápovědmi, celý process duševní, jež učenec sám prožil při řešení každé otázky. Kdežto suše epický Tomek, právník a pedant, pohřbíval pod svými studeně monumentálními folianty dobu s celým jejím životem, historický essayista Goll, básník a milenec krásy, vzbouzel ji až do nervních záchvěvů ovzduší a spolu stále nabádal k dalšímu řešení, stavěl otázky pro mladší pracovníky, vytýkal nové úkoly. Vše to učinilo z něho i výborného učitele a zakladatele školy; ba často obětoval své dílo, aby na semináři a na katedře vychovával žáky.

(Historické své zásady vyložil Goll v Athenaeu 1889 výtečnou statí „Dějiny a dějepis“. Při příležitosti Gollových 60. zrozein krásně ocenili jeho význam Jos. Susta v Čech. Revue I. a Kam. Krofta v Čes. Čas. Hist. XIII.; tehdy vyšel i redakcí Jar. Bidlovou, G. Friedrichovou a Kam. Kroftovou „Sborník prací historických“, jímž četní žáci uctili svého učitele.)

Vedle Golla působil na české universitě *Antonín Rezek* (1853—1909), doplňuje jej v lecčemž, ale i líše se od něho mnohými věcmi podstatnými. Ant. Rezek narodil se v Jindřichově Hradci; původně učil se hodinářství, leč pak získán Dvorským pro dráhu historickou, počal doma studovati gymnasium. Za universitních studií v Praze získal si důvěry Tomkovy, pro něž pracoval v archivech. Jako profesor karlínské reálky se r. 1898. habilitoval pro rakouské dějiny, r. 1882. stal se professorem mimořádným, r. 1888. řádným. R. 1896. opustil však universitu, přijav místo odborného přednosta v ministeriu, které zastával až do r. 1900., kdy se stal českým ministrem krajanem. Odstoupiv r. 1903. uchýlil se do ústraní, ale záhy upadl do těžké duševní choroby, již 3. února 1909 podlehl. Z počátku chtěl Rezek, ač názorem politickým i dějepisným, blížil se spíše Tomkovi v díle Palackého a tak v l. 1876.—1884. zabýval se hlavně studii vlády Ferdinanda I., již věnoval spisy „Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále českého“ (1878) a nedokončenou „Geschichte Ferdinand I. in Böhmen“ (1879). Na to zaujalo jej XVIII. století: náboženským poměrům jeho dal výklad v nedokončených „Dějínách prstonárodního hnutí náboženského v Čechách od vydání tolerančního patentu“ (1887), nedospěv přes úvod. Později upoutal jej politicky vzrušený věk XVII. a uvázav se r. 1888. v pokračování Zapovy „Kroniky českomoravské“ (v. výše) chtěl spojití methodu vědeckou i zpracování nového materiálu s podáním populárním. V ní zpracoval III díly (1888—1893), jež vyšly také samostatně pod názvem „Dějiny Čech a Moravy nové doby“, a obsahují léta 1637—1664; pokračování podal, ovšem nerovnocenně J. Svátek. Souběžně s těmito dějinami XVII. věku vyšly také důležité edice Rezkovy: *Paměti Dačického* (1878—1880), „*Poselkyně Beckovského*“ (1879—1880) a *Zápisy Slavatových* (1887).

Rezek vykonal celá svá studia v Praze a odtud schází jeho dějepiseccké činnosti ono světové ovzduší vyznačující Golla; Tomek byl hlavním jeho učitelem i duševním vůdcem. I Rezek tíhl k přísnému objektivismu, jenž spoléhaje jen a jen na akt a ukrývá osobnost dějepiscovu, i Rezkovi byl v dějinách politický zápas vším, před nímž dění ideové, hospodářské a sociální zcela ustupuje v pozadí; i Rezek ve velkém sporu českého národa s mocí královou stál na straně vlády, jsa spíše

stoupencem osvíceného absolutismu než státu lidového. Proti Tomkovi byl však modernějším, temperamentnějším, aktuálnějším dějepiscem, který nadhazuje raději zajímavé otázky než snaží se trpělivě je vyřešit; dovedl své čtenáře i posluchače nadchnouti pro horké politické zájmy přítomnosti a učil je proti umělecky založenému Gollovi živé účasti na tvořících se dějinách. Tato aktuelnost politická vynesla mu sice významné místo v byrokracii státní, ale odcizila jej vlastní činnosti historické. (O Rezkovi viz hlavně oba výstižné nekrology Pekařův v Čes. Čas. Hist. XV. a R. Urbánkův v Čes. Rev. II.).

Doplňující se činnost Gollova a Rezkova na universitní katedře, jmenovitě pak v historickém semináři výborně řízeném, působila blahodárně na výchovu mladých historiků, kteří kromě toho, byť v menší míře, přijímali podněty i od Emlera a Kalouska. Goll, vládnoucí zvláštním darem učitelské a vědecké suggestce, byl organizační mistr, jenž dle nadání, náklonností dovedl získávat své žáky pro historické úkoly, prováděné jeho pečlivou methodou subtilní kritiky a ve vytknutém jím rámci srovnávacího dějepisu. Organem tohoto ruchu stal se po zániku Rezkova mnohem primitivnějšího „Sborníku historického“ (1883—1886), věnovaného spíše sbírání než kritickému zpracování dějepisné látky, r. 1895. Gollem a Rezkem společně založená vzorná revue „Český časopis historický“, v jejíž redakci Rezka záhy vystřídal J. Pekař. Od r. 1898. vychází vedle ní pro větší studie „Bibliotheka historická“. Starším tendencím hovoří kromě Čas. Čes. Musea, převážnou většinou dějepisného a vedle „Památek archaeologických“ (viz výše) nově založený „Časopis Společnosti přátel starožitností českých“ (od r. 1893.); dějepis v stranickém katolickém duchu pěstuje za redakce M. Kovářovy „Sborník Historického kroužku“ (od r. 1893.).

Ze společné školy Gollovy a Rezkovy vyšel Rezkův nástupce na stoličce rakouských dějin a Gollův spoluredaktor *Josef Pekař* (* 1870). První jeho veliká práce „*Dějiny Valdštynské ho spiknutí*“ (1895) vznikla na popud Rezkův: složitě a nepřehlednou literaturou znesnadněné problémy novověké politiky řeší se tu kriticky a samostatně se stálým zřetelem k otázkám českým; děje se tu pokus sloučení kritický rozbor s plastickým dějepisným vypravováním. Pak však Pekař obrátil se k úhovní roli českého dějepisu, k nej-

starší době našich dějin, v jejímž poznání po odkrytí padělků rukopisných zela značná mezera a v níž Dějiny Palackého volaly přímo po revisi. V duchu Gollově Pekař pojímá náš celý středověký ať politický ať hospodářský či společenský vývoj v rámci západoevropském, ale studuje podrobněji než Goll dějiny hospodářské a správní. Velká řada bystrých kritik i mocně nabádavých článků v Čes. Čas. Hist. svědčí o tomto směru Pekařových studií. V celou knihu „Nejstarší kronika česká“ (1903) vzrostly jeho kritické práce o počátcích dějepiscetví v Čechách, jimiž podal rozbor starých svatováclavských legend a střízlivě na správné místo zařadil Kosmovu kroniku. Spor o správnost těchto hypotes, jehož se účastnili s české strany jmenovitě J. Kalousek a Fr. Vacek a jenž družil se k pohnuté diskusi o Brücknerovo ocenění našich starých dějin, patří k nejdůležitějším kontroverším českého dějepytu v nové době. Výsledky jeho Pekař shrnul německou knihou „Die Wenzels- und Ludmilla-Legenden und die Echtheit Christians“ (1906). — Jinou významnou kontroverzí historickou vyvolal český, leč většinou německy píšící učenec *Jan Peisker* (* 1851) hypotesou o pravěkém poddanství starých Slovanů kmeni turkotatarskému (1905), kterou z českých učenců vyvrátili L. Niederle národopisně a Jos. Janko jazykovědně. Peisker, nejdůslednější stoupenec hospodářsko-sociálního výkladu starých dějin, uvedl již dříve kvas do českého dějepytu kritickým rozbohem otázky o záduze staroslovanské, střetnuv se tu s K. Kadlcem.

Professor středověkého a novověkého dějepisu pražské university *Josef Šusta* (* 1874) konal hlavní svá studia ve Vídni a v Římě, kdež připravil si i materiál k hojným a krásným edicím pramenů k dějinám koncilu Tridentského, ale v podstatě blíží se Gollovu pojetí i metodě dějepisu všeobecného. Jest to jako Goll duch kritický a ironický, založený umělecky, jenž miluje složitost jevů a zamítá řešení přímočaré; velké tendence střeoevropské politiky dovede vyložiti z celistvé kultury dobové; obdivován bývá i charakterisační dar Šustův. Hlavním českým dílem Šustovým jest monografie z dějin papežství XVI. věku „Pius IV. před pontifikátem a na počátku pontifikátu“ (1900); ze školských potřeb vzniknuvší přehledné „Dějiny nového věku“ (až po Napoleona, 1905) ukazují, jaký podíl Šusta v dějepise přisuzuje vývoji hospodářskému a sociálnímu.

Vlastním dědicem ducha Gollova byl předčasně zesnulý *Ladislav Hofman* (1876–1903). Jako učitel jeho přistoupil i Hofman k studiu dějepisu od literatury a od poesie, první jeho velkou prací byla monografie „*Adam Mickiewicz*“ (1900), již však předcházela mladistvá produkce veršovaná a novellistická. U Golla vycvičil se Hofman v subtilní kritice historické na studiih středověkých, jakož vykazují práce „*Husité a koncilium Basilejské*“ (1901) gollovský zájem o českou reformaci a její specifické problémy náboženské. Vždy více však přechyloval se Hofman, jak veden prostředím berlínským a pařížským, tak povzbuzován vlastní osobností, jež brala bolestně živý podíl na veškerých duševních a veřejných zápasech přítomnosti, k vědeckému studiu novověku. Jeho hojně a výstižně referáty kritické ukazují, že zabíral stejně Anglii a Francii jako Německo v obor své práce, velice pečlivě a zároveň svrchovaně intimní, ale střed jeho zájmu byla moderní imperialistická politika pruská od Bedřicha II. až po Bismarcka; nad nedokončenou statí o Bedřichu II. zemřel, charakteristiky Bismarcka a jeho dějepisce M. Lenze jsou nejrázovitější studie jeho péra. Nic nebylo mu v novověkém dějepise suchým a lhostejným poznatkem, nýbrž vše otázkou národního svědomí, součástí vlastní složité a jemné osobnosti. Posmrtně J. Glücklichem, K. Kroftou a V. Dykem vydané *L. K. Hofmana Sebrané spisy* (1904 a 1905) obsahují v I. díle jeho práce historické, v II. pak jmenovité jeho deník z let 1894.—1903., vysoce důležitý to dokument k dějinám pokrokového hnutí v Čechách.

Z ostatních Gollových žáků vynikli zvláště: *Kamil Krofta* (* 1876), který vedle vydavatelských prací církevně politických památek archivu Vatikánského podal spolehlivé studie o církevně správních poměrech v Čechách doby předhusitské; *Julius Glücklich* (* 1876), jenž studiem o Budovcovi přispěl k poznání posledních fází Jednoty bratrské před Bílou Horou a *Vlastimil Kybal* (* 1881), autor krásné monografie z úsvitu naší reformace o „*Matěji z Janova*“ (1905), jehož hlavní dílo „*De regulls*“ kriticky vydává. Kybal podal i barvitý obraz historiografie francouzské „*Francouzská metoda historická*“ (v „*Novině*“ 1908); tu charakterisován i velký pařížský dějepisce *Ernest Denis*, jemuž děkujeme za dvojí soustavné, a methodou a slohem klassické dílo o českých nábožensko-politických dějinách a o našem obrození národním.

Obě díla „Konec samostatnosti české“ (1893) a „Čechy po Bílé Hoře“ (1901), jež nezůstala bez vlivu na naše dějepisce, vzorně přeložil a poznámkami opatřil *Jindřich Vančura* (* 1855).

V období tomto učiněny také značné pokroky ve vydávání starých pramenů historie české a v organizaci prací semhleďících. Menší památky vycházely jmenovitě v publikacích České Akademie; tu uveřejnili svoje četné edice ze zástupců pokolení staršího, *Ferdinand Tadra* (* 1844), vydavatel „Soudních akt konsistoře Pražské“ (ve VII sv. 1893—1896) hojných formulářů královských kancelářů (o nich vydal i několik studií) a autor úryvkovitých kapitol „Kulturní Čech, styky Čech s cizinou až do válek husitských“ (1897), pak švarcenberský archivář třeboňský *František Mareš* (* 1850), jenž podal hojně ukázky ze svěšených mu pokladů jihočeských a archivář Musea Král. Čes. *Václav Schulz* (* 1854), jehož edice týkají se hlavně dějin řádu jezuitského v Čechách, různých úřadů královských atd.

K palaeografické a diplomatické průpravě, již na universitě podával J. Emler, doporučoval Goll vždy doplňkem studia ve vídeňském „Ústavu pro rakouský dějezpyt“ a práci v archivu Vatikánském; tudy prošli všickni přední editoři a diplomatikové čeští přítomné doby. Střediskem jejich prací stal se „Zemský archiv království Českého“ r. 1903. po odchodu Františka Dvorského nově organisovaný novým ředitelem *Vojtěchem Nováčkem* (* 1852), jenž kromě edicí menších a kromě účasti na „Monumenta Vaticana“ zasloužil se jmenovitě uveřejněním důležitých pramenů k poznání Fr. Palackého. Za jeho řízení, vedle publikací na str. 343. zmíněných, počly z archivu vycházeti i pramenné sbírky *Monumenta Vaticana* (od 1903, posud 4 sv. péčí L. Klicmana, K. Krofity a J. B. Nováka), obsahující bohemica archivu Vatikánského od r. 1305. do stol. XVI.; velký „*Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*“ (od r. 1904., posud 2 sv.), jež vydává G. Friedrich a jenž sahaje do r. 1306. nahradí zastaralá regesta Erbenova a Emlerova i nespolehlivý Brandlův *Codex diplomaticus*. V poslední době vykonány i přípravy k vydání důležitých zpráv římské nunciatury a k vyčerpání bohemik z archivu římské kongregace de propaganda fide (O veškeré činnosti této viz V. Nováčkem od r. 1906. vydávané „Zprávy zemského archivu“ a stať J. V. Šimákovu v Čech. Revue I 1907).

V čele pracovníků těchto stojí professor palaeografie na české universitě *Gustav Friedrich* (* 1871), jenž kromě uvedených edicí — k nim družil se ještě „Památky umění písarského v Čechách a na Moravě“ (1904) a nádherné dílo representační „*Acta regum Bohemiae*“ (od r. 1908.) — podal v „Učebné knize palaeografie latinské“ (1898) cennou příručku studijní a ve spise „O zakládací listině kapituly Litoměřické“ (1901) skvělou ukázkou důmyslné kritiky památek. Mezi pracovníky „Zemského archivu“ kromě Krofity vynikl *Jan Bedřich Novák* (* 1872), jemnými postřehy v pramenech středověkých; naděje skládané do *Jana Gebauera mladšího* (1884—1908) převrány předčasnou smrtí.

Vydání pramenů prospěla jmenovitě podrobným monografickým zpracováním některých partií *českých dějin*, jež dala se namnoze ještě v duchu Tomkové a Kalouskové. Ze současníků Gollových jest jmenovati zvláště *Františka Augustina Slavíka* (* 1846), který v různých oborech podal velmi cenné příspěvky k dějepisu českému. Jeho monografie o rodném Domašíně (1883), o Vlašimi (1889), o Rožmitále (1891) řadí jej k nejlepším místopiscům soudobým; jeho dlouholetý pobyt na Moravě vynesl vědě kromě redakce „*Vlastivědy Moravské*“ (od r. 1897) i detailní studii „*Morava a její obvody ve Slezsku*“ (1892), nejzávažnější však jeho jsou práce „*O Jednotě Bratří Českých*“ (1875), jež před Gollovými díly nejtěsně vystíhovaly Bratrství, a příspěvek k dějinám XVIII. stol. „*Pruské usilování o země české*“ (1901). Z vydání F. A. Slavíkových dlužno uvésti některé práce Blahoslavovy. Po Kalouskovi přednášejí o dějinách českých na universitě V. Novotný a J. V. Šimák. *Václav Novotný* (* 1869) byl ke konci života Tomkova jeho pomocníkem a připravil k novému vydání některé svazky „*Dějepis města Prahy*“. Sám rozebral v některých statích vypravující prameny dějin českých, jmenovitě t. zv. *Kroniku Zbraslavskou* (1905) a připravil k tisku obsáhlé „*Dějiny české*“; velice hojnou látku shesl k poznání Husovu. *Josef Šimák* (* 1870) věnoval se kromě lokálních dějin rodného Turnova (1905 a 1906) (hlavně edici Bartoše písáře (1907) i památek s kronikou jeho souvislých, což přivedlo jej k podrobnému rozboru kronikářských prací XVI. stol. Bibliografickou cenu mají „*Bohemica v Lipsku*“ (1907). Drobné topografické příspěvky ukládal

J. Šimák v „Časopise Společnosti přátel starožitností českých“, jehož byl redaktorem.

Dějiny české XIX. století učinil zvláštním svým oborem *Zdeněk Tobolka* (* 1874), na nějž vedle historické metody Rezkovy a podnětů Kalouskových působil i vliv politiky Masarykovy. Starší době věnoval monografii „O volbě a korunovací Jiřího z Poděbrad“ (1896) a edice *Hilaria Litoměřického* (1898) a *Pavla Židka* (1908). Práce jeho z nových našich dějin politických soustředí se kolem r. 1848. a podávají spíše sbírky materiálu, přehled událostí a výběr charakteristických faktů než kritický rozbor látky a pragmatické zpracování historické. Nejdůležitější z nich jsou „Počátky konstitučního života v Čechách“ (1898), „Slovanský sjezd r. 1848“ (1901), *Karel Havlíček* (1905, otisk velkého příspěvku do Laichterovy „Literatury české XIX. stol.“) a „Dějiny české politiky nové doby“ (1908, samostatná historická část souhrnného díla „Česká politika“, jež za Tobolkovy redakce vychází od r. 1906). Sem hledí i vydání děl Havlíčkových v 5 sv. (1900–1903), *Zápisů Jungmannových* (1907). Tobolka pěstuje soustavně i knihopis a vědu knihovnickou, pro tuto vydával časopis „České knihovnictví“ (1900–1901), onomu od r. 1902 slouží „Česká bibliografie“.

Na Moravě po Brandlovi přešla historická práce do rukou mladších pracovníků, sestoupených hlavně kolem „Časopisu Matice moravské“; z kruhu toho vyšel i podnik „Vlastivědy moravské“, jejíž dějepisnou část od r. 1902. řídí František Kameníček, vedle Rudolfa Dvořáka, přední současný to historik Moravy. *František Kameníček* (* 1856) vedle příspěvků do „Archivu českého“ vydal obsáhlé dílo „Zemské sněmy moravské 1526–1628“ (ve III d. 1900–1905), pak menší důležitý příspěvek „Prameny ku vpádům Bočkajovců na Moravu“ (1894). *Dvořák Rudolf* (* 1861) řadí se ku Kameníčkovu přímo „Jednáním sněmů moravských v letech 1792–1848“ (1904–1906), leč přenáší se již tu hluboko do nové doby, již líčí i jeho monografie „Poslední robotní vzpoura na Moravě r. 1821“ (1907). Pro „Vlastivědu moravskou“ zpracoval „Dějiny Moravy“ (do r. 1848 knih V, 1899–1905), tutéž látku podal zkráceně a populárně v „Dějinnách markrabství moravského“ (1906). Obě úhrnná

díla ta však nestojí na vědecké výši své doby; trpí nedostatkem kritičnosti i původnosti, jsou nesouměrně rozdělena a neznačí poměrnosti mezi věcmi důležitými a nahodilými, nesledují nikde ani sovislosti s dějlnami všeobecnými, ani hospodářských, sociálních a kulturních živlů v dějinách. S Kameníčkem zpracoval R. Dvořák pěkný „Všeobecný dějepis pro školy střední“ (1896—1898 ve III dílech). Ze speciálních otázek moravského dějepisu pěstuje se ode dávna se zvláštní zálibou doba cyrillo-methodějská, z počátku cestou smělých hypothes, zabarvených namnoze nemírným nadšením lokálně vlasteneckým. Na pevné, kriticky zjištěné půdě vědy stojí však práce kroměřížského archiváře *Františka Snopka* (* 1853), jehož názory jsou pravým protikladem převratných hypothes Al. Brücknera o slovanských apoštolech. Z českých učenců zabývali se těmito otázkami ještě filologové Fr. Pastrnek a V. Vondrák a historik *František Hýbl* (* 1875), rovněž rodilý Moravan.

Český dějepis právní, založený Hermenegildem Jirečkem, pěstován byl zvláště *Jaromírem Čelakovským* (* 1846), synem velkého básníka našeho. Dvoji veřejná působnost obráží se i v pracích Čelakovského: od r. 1871. byl úředníkem pražského archivu městského (od r. 1896. do r. 1907. jeho prvním archivářem), od r. 1883 přednáší na universitě české dějiny právní (od r. 1886 jako mimořádný, od r. 1892 jako řádný professor). Nejdůležitější jeho vědecké práce vztahují se k právům a zřízením městským; sem hledí kromě monumentálního vydání „Codex iuris municipalis regni Bohemiae čili Sbírká pramenů práva městského v Čechách“ (od r. 1886, posud II sv.) a kromě menších edicí soudních nálezů a register soudu komorního z XV. a XVI. věku v „Archivu českém“ větší práce „O právech městských Brikcího z Licka“ (1881), „O úřadu podkomožském v Čechách“ (1881), „O soudní právomocnosti panovníka nad král. městy“ (1879), „O původu středověké ústavy městské“ (1903) a „O začátcích ústavních dějin starého města Pražského“ (1905). Jiné části českých dějin správních zpracoval Čelakovský v samostatných spisech „O deskách krajských a zemských v zemích Českých“ (1893), „Soud komorní za krále Vladislava“ (1895), „Hrad pražský a majetková práva k němu“ (1906). Z uni-

versitních výkladů vzniklo dílo „Povšechné české dějiny právní“ (1879 a 1899). Zvláštní zásluhou Čelakovského jest organizace historické práce v městském archivu pražském, jehož rukopisy katalogisoval (1907). (Ocenění prací Čelakovského podali v „Osvětě“ 1906 K. Kadlec a v Čech. Rev. I. 1907 Jar. Demel.) Hojně příspěvky k českým dějinám právním vydal též universitní docent *Jan Kapras* (* 1880); dotýkají se různých menších otázek české minulosti právní; o spolehlivosti některých Kaprasových edicí starých památek právních vysloveny pochybnosti. Slovanským právem zabývá se na širokých základech srovnávacích professor jeho na české univ. versitě *Karel Kadlec* (* 1865), z jeho prací jsou pro dějepis zvláště důležitý „Několik kapitol z oboru slovanského práva“ (1894), „Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském“ (1898) a „O poddanství a robotě v zemích českých“ (1899) hojně články v „Osvětě“.

Nad jiné důležitým orgánem právně historických studií stala se universitní katedra rakouských říšských dějin na fakultě právnické. Hlavní zásluha o to náleží prvnímu, kdož ji zaujímal, professoru *Bohuši Riegrovi* (1857—1907). Vnuk Palackého a syn velkého politika staročeského vytkl i jako učitel i jako badatel za úkol podati podrobné dějiny českého státního práva v době jeho zápasu o bytí a nebytí, od doby Marie Terezie až do r. 1879, kromě toho vylíčiti české a rakouské dějiny nejnovější se zvláštním zřetelem k otázce státoprávní. Velké dílo, které měl takto na mysli, nedovolila předčasná smrt provéstí, za to kromě universitním potřebám přizpůsobených, ale nedokončených „Říšských dějin rakouských“ (1899) a kromě skvělého přehledu „Ústavní dějiny Rakouska“, psaného pro „Ottův Slovník naučný“ vydal (jmenovitě v „Osvětě“ 1888—1907) řadu vynikajících monografií politicko-historických. Trojí hlavní thema vrací se v nich. Jednak do detailů na podkladě bohatého studia archivního podává Rieger obraz administrativních, správních a ústavních změn v době tereziánské a josefínské; sem patří i nejrozsáhlejší jeho knižní dílo „Zřízení krajské v Čechách“ (1889 a 1893 ve II sv.), pak menší spisek „O poměru českých stavů k reformám poddanským“ (1892). Za druhé všiml si důležitého politicko-právního faktu prohlášení Rakouska císařstvím r. 1804. Největší pozornost

věnoval našemu boji státoprávnímu, jehož tak činně se účastnil jeho děd i otec. Hlavní jeho publikací tohoto obsahu „Náš ústavní vývoj od r. 1848.“ (1897—1898) doplňuje celá serie úvah v „Osvětě“, které nepřesahují rok 1867. Ve všech pracích Riegrových snoubila se důkladnost historikova opřená hojným studiem pramenů s důmyslem a logickou přesností právnickou; předmět, tak podrobně studovaný a tak jasně vyložený, byl Riegrovi nejen námětem vědeckým, nýbrž i drahou věcí přesvědčení a důležitou záležitostí srdce, zcela věrného tradicím vlastního velkého rodu. (Mezi nekrology, vystihujícími Riegrovův význam, zvláště cenné jsou: J. Pekařův v Čes. Čas. Hist. XIII, a Fr. Vavřínkův v Čech. Rev. I.).

Ze žáků B. Riegrových, kteří literárně se kupí kolem dvou vědeckých publikací B. Riegreem založených a na začátku redigovaných, „Sborníku věd právních a státních“ (od r. 1901.) a „Knihovny Sborníku věd právních a státních“ (od r. 1901.), vynikli nejnověji v novověkém dějepise právním: docenti říšských dějin rakouských *Jaroslav Demel* (* 1869), autor obsáhlých „Dějin fiskálního úřadu v zemích českých“ (1907); *Robert Maršan* (* 1875), jenž kromě monografie „Čechové a Němci r. 1848.“ (1898) napsal zevrubné „Dějiny policejní organizace rakouské“ (1904) a *Bohumil Baxa* (* 1875), který v díle „K dějinám veřejného práva v zemích koruny české“ (1907, posud I díl) snesl mnoho závažné látky pro dějiny českého státního práva od r. 1790. Mimo universitu stojí z právních historiků horlivý zastávce státního práva *Ladislav Machač* (* 1872), jenž kromě studií o F. A. Braunerovi vyšetřil právní historii pražského hradu (1907). Značný zájem věnovaný právě této větvi dějepisu právního vysvětluje se samým předmětem, jenž soustředí na sebe valnou část naší politiky národní.

Na rozhraní dějepisectví a novinářství stojí některá úhrnná populárně vypsání našich politických dějin XIX. věku. Podali je redaktoři *Josef J. Toužimský* (* 1848) knihou „Na úsvitě nové doby“ (1848) a *Adolf Srb* (* 1850) „Politickými dějinami národa českého od r. 1861.“ (1899 ve II sv.); od obou máme i hojnost podobných článků, jmenovitě v „Osvětě“.

Z dějin mimočeských pěstována jest poněkud *historie*

slovanská; ze starších pracovníků vynikli tu Konstantin Jireček, z mladších Jaroslav Bidlo.

Josef Konstantin Jireček (* 1854), syn Josefa Jirečka a vnuk P. J. Šafaříka, v letech 1877.—1879. a znovu 1884.—1893. přednášel na pražské universitě dějiny jihovýchodní Evropy, hlavně Slovanů; v pětiletí 1879—1884 působil v Sofii v bulharském ministerstvu osvěty, r. 1881.—1883. jako ministr; od r. 1893. jest professorem slovanské filologie a starožitností na universitě ve Vídni. Z obsáhlé činnosti Jirečkovy, která šťastným spojením schopností i vědomostí jazykovědných a dějepisných ovládá v nejšířším smyslu politické a kulturní dějiny jižních Slovanů a jejich sousedů, patří literatuře české jen nepatrný zlomek. Jest to první velká práce Jirečkova, v oboru svém epochální „Dějiny národa bulharského“ (1876), pak výtěžek pětiletí v Sofii „Cesty po Bulharsku“ (1888) a monografie „Poselství republiky dubrovnické k císařovně Kateřině II.“ (1893). Z dějin rodné „dynastie učenců“ vyvážil K. Jireček krásnou studii „P. J. Šafařík mezi Jihoslovany“ (1895). I tyto pouhé ukázky hoňaté dílny Jirečkovy ukazují přesného a kritického badatele, jenž vyhýbaje se apriorním konstrukcím důkladně a trpělivě snímá pozitivní výsledky se samého materiálu a s klidem a zevrubností předvádí čtenáři svoje hojné a spolehlivé objevy v půdě pro západoevropskou vědu panenské. (O K. Jirečkovi srv. stať v „Osvětě“ XXXIV., 1904).

Jaroslav Bidlo (* 1868), professor východoevropských dějin na české universitě, sleduje ve svých pracích dvojí naukovou tendenci. Jednak stopuje kulturní vztahy českopolské, jež literárně vyšetřovali polští filologové W. Nehring a Al. Brückner a historicky náš J. Goll, v důležitém období česko-bratrské emigrace do Polska a tím přispívá též k poznání našich dějin reformačních; kromě některých edicí sem hledících, věnoval tomuto problému monografii „Jednota bratrská v prvním vyhnání“ (1900, 1903 a 1909 ve III sv.). Jednak vyšetřuje byzantské vlivy na dějiny východního Slovanstva a uvádí k nám poprvé t. zv. byzantologii; studie tohoto směru otiskl hlavně v Čes. Čas. Hist. Bidlo dbá i o šíření známostí dějin slovanských v obecnstvu, přeložil M. Bobrzyňského „Přehled dějin polských“ (1895) a populárně zpracoval „Dějiny Ruska v XIX. stol.“ (1907 a 1908 ve II sv.)

Z informačních spisů o minulosti ruské dlužno uvést ještě Píčovy (viz níže) „Dějiny národa ruského“ (1889) a dvojitý překlad: A. Rambaudových „Dějiny Ruska“ (1896, přel. L. Petr) a Miljukovových „Obrazy z dějin vzdělanosti ruské“ (1902—1903 přel. V. Dušek). Hojně materiálu i poučení ze slovanských dějin starších i současných obsahují také oba časopisy věnované propagandě vzájemnosti slovanské „Sborník slovanský“ (1881—1884, red. Ed. Jelínek) a „Slovanský přehled“ (od 1898, red. Adolf Černý).

Horlivě pěstěná klassická filologie vyvolala i poměrně četné práce z dějin starověkých. Justin V. Prášek (* 1853), jenž vedle prací topografických, vydavatelských a popularizačních věnoval se i filologii semitské, pokusil se i v několika česky psaných spisech shrnouti přístupně, chvílemi až causeristicky výtěžky moderního badání v dějinách předasijských národů za starověku; průprava jazykovědná nevystačovala vždy pojetí historickému. Vedle menších spisů „Kambyses a podání starověké“ (1884), „Athény“ (1890) a „Medie“ (1905) patří sem jmenovitě široce založené „Dějiny starověkých národů východních“ (1897 a 1899 ve II sv.). Docent řeckých a římských dějin Emanuel Peroutka (* 1860) zasáhl kritickou „Studii o císaři Julianovi“ (1902) až k samému jádru římských dějin císařských a osvětlil duševně raffinované období rozkládajícího se pohanství, kterážto perioda i naší době jest myšlenkově blízka. (Odtud výtěžil E. Peroutka i svůj překlad „Myšlenek Marka Aurelia“ [1908]). Z jeho „Dějiny řeckých“ vyšel posud (1908) pouze I. díl, líčící na podkladě nejnovějších nálezů a badání dobu předhistorickou. E. Peroutka účastnil se také (1907 a 1908) významné diskuse o hodnotě antiky pro kulturu soudobou; proti hlasům J. S. Machara, F. Krejčího a E. Chalupného prokázal se filosoficky opřený a umělecky pročitěný názor E. Peroutkův nejhlubším projevem kulturního povědomí moderního. Pěkné práce o řeckých dějinách podal též Jaroslav Šťastný (* 1862).

Z popularisatorů všeobecných dějin přední místo zaujímá František Šembera (1842—1898). Vycházeje v historickém podávání látky methodicky od způsobu středoškolského výkladu, jehož byl mistrem, sledoval rád analogie mezi přítomností a minulostí, vybíral a zdůrazňoval partie vychovávající charakter,

psal nabádavě, živě, vroucně; pečlivě vypracovával charakteristiky a pokoušel se zachytiti i celkové ovzduší dobové. Vlastních badání nekonal, ale pečlivě probíral i speciální studie odborné a přijímal jejich výsledky. Obě jeho díla, myšlená velkolepě, zůstala troskami „Dějiny vzdělaných národů starověkých“ (1875), v nichž chtěl pokračovati „Dějiny řeckými“ i „Dějiny středověké“ (1879—1899), jež dospěly IV. dílem až do pol. XIII. stol. Mládeži určeny jsou popularizační práce *Jaroslava Kosiny* (* 1862), z nichž nejrozsáhlejší jsou „Illustrované dějiny světové“ (1897—1899, ve III díl.).

Praehistorie, jež jako sestra a pomocnice druží se k historii, jest u nás horlivěji a soustavněji pěstována od r. 1891. Tehdy po ukončené novostavbě Českého Musea urovnány a utříděny archaeologické bohaté sbírky musejní, jimž dostalo se v J. L. Pičovi oddaného a obezřetného opatrovníka, tehdy podniknut a publikován archaeologický výzkum středních Čech, tehdy vůdce praehistorické práce, seskupené kolem Musea počal vydávati svoje dílo úhrnné, jež mělo nahraditi dávno zastaralý Vocelův „Pravěk“. Professor *Josef Ladislav Pič* (* 1847), jehož první velká práce (v. výše) věnována je dějinám ruským, založil svoje práce na samostatných výzkumech archaeologických, na studiích předních museí evropských, ale hlavně na vyčerpání a ovládnutí praehistorického materiálu musejního. J. L. Pič však archaeologii přeceňuje, nahraňuje jejími výsledky namnoze sporné zprávy historické a používá naopak archaeologického materiálu za důkazy, předem postavených thesů historických. Pro tyto nedostatky kritičnosti nemají výzkumná díla Pičova pro dějepis nesporné ceny. Jsou to hlavně „Starožitnosti země české“ (od 1899 posud VI dílů), „Archaeologický výzkum ve středních Čechách“ (od r. 1893. posud III sv.) a populární třesť obou těch děl „Přehled české archaeologie“ (1898). V spisech těch klade Pič první osazení Čech do starší doby bronzové, a sice příchozími z Durynska a Francka, na to po dvojí periodě keltské a krátké epizodě Markomanův přijímá v V. stol. příchod slovanského obyvatelstva ve dvou proudech, ale žádá pro I. stol. př. Kr. nový proud slovanský, jenž jest v jádře totožný s příchodem Čechů na Řípu; pravlasti Arlijců jest mu Asie, praslidla Slovanů hledá na Dunaji. J. L. Pič, redaktor „Památek archaeologických“, jenž historicko-

národopisné závěry svého archaeologického badání vyslovuje s důraznou autoritativností a raději zjednodušuje, než by odvažoval opatrně kritické námitky, dovedl pro sebe získati celou družinu praehistoriků českých, kteří pro něho podnikají výzkumy a v duchu jeho publikují své práce. K nim náleží zvláště pilný spolupracovník při archaeologickém výzkumu středních Čech *Jan Hellich* (* 1850) a popularisator praehistorického vědění i organisátor museí *Kliment Čermák* (* 1852).

Ve zcela jiný poměr než J. L. Pič staví archaeologii k dějepisu jeho protichůdce professor archaeologie a ethnologie na české universitě *Lubor Niederle* (* 1865). Průprava jeho vědecká, objímá jazykozpyt i praehistorii, historii i národopis, starověký zeměpis i starožitnictví; stále užívání method srovnávacích, přesné uvědomění pevných hranic jednotlivých disciplín, ostrý smysl kritický řídí veškeré tyto obsáhlé vědomosti. Niederle třídí, urovnává a vykládá prahistorický materiál autonomně a jen shodují-li se jeho výsledky se samostatně nabytými výsledky badání dějepisného, spojuje je navzájem: i jsou jeho závěry sice méně oslňující než Pičovy, za to však bezpečnější. Dle jeho názorů začíná osazení Čech již v mladší době kamenné, starší perioda bronzová spadá do doby proudících vlivů a živelů cizích, kdežto mladší bronzové období dlužno přisouditi Keltům; po přechodní době markomanské nastává v V. a VI. věku př. Kr. příchod slovanského kmene a sice nikoliv od Dunaje, nýbrž z polských zemí na východ od Karpat; hypothesu o novém stěhování v I. stol. (Čechové na Řípu) Niederle odmítá a rovněž názor, že Asie je pravlastí Arijců. Hlavní své názory vyslovil Niederle monumentálními díly, anthropologickou příručkou „Lidstvo v době předhistorické“ (1893) a „Slovanské starožitnosti“ (od r. 1902. posud III sv.). V tomto, na VII dílů rozpočteném spise, mluví vedle historicko-ethnologické části o pravlasti, původě, příbuzenstvu, rozběhu a stěhování Slovanstva podati část kulturní a starožitnickou s důkladným rozbořem pramenů a literatury a tak vytvořiti obdobu k slavnému dílu Šafaříkovu. Z menších spisů Niederlových významnější jsou „Příspěvky k antropologii zemí českých“ (1890 a 1894 ve II sv.), „O původu Slovanů“ (1897) a „Národopisná mapa uherských Slováků“ (1903). Niederle vynikl jako organisátor práce archaeologické a národopisné: účastnil se činně zřízení a úpravy „Národopisné“

pisného musea československého“, zredigoval dílo „Národopisná výstava československá“ (1896) a jako redaktor bral podíl zprvu (1892—1895) na „Českém lidu“, pak (1898—1903) na bibliografickém „Věstníku slovanských starožitností a slovanské filologie“.

I Niederle dovedl shromáždit kol sebe skupinu pracovníků, beroucích se v jeho stopách; odborně anthropologicky stojí při něm *Jindřich Matiegka* (* 1862), methodicky pracoval hojný materiál v duchu Niederlově *Karel Buchtela* (* 1864). Z moravských pracovníků novější doby, v níž praehistorickým pracím věnován skoro cele „Časopis Vlasteneckého Spolku Musejního v Olomouci“ (od r. 1884), zvláště cenné práce, znamenající pokrok od studií J. Wankelových a M. Křtízových podali *Karel Jaroslav Maška*, *Jaroslav Palliardi* a jmenovitě *Ladislav Červinka*, autor spisu „Morava za praveku“ (1908). |Přehled české literatury archaeol. podal L. Niederle v Čech. Rev. I. 1907.]

Současně s obnovou české archaeologie na počátku 90. let hlásí se u nás také jiná věda kulturně historická o soustavnější péči a o jednotnější organizaci: jest to *národopis* čili ethnografie. Sběratelská činnost národopisná, jmenovitě na Moravě (viz i na str. 447) jest staršího data; ojedinelé monografie zvláště zvykoslovné, krojové, pohádkové a plišňové objevovaly se od dob K. J. Erbena, B. Němcové a J. Mánesa, ale seskupení, sjednocení těmto snahám dostalo se teprve, když „Zemská jubilejní výstava“ r. 1891. nabádavě t. zv. „českou chalupou“ ukázala k bohatosti a svérázu naší kultury lidové, když „Zemské museum“ i Museum Náprstkovo rozšířilo svůj program o oddělení národopisné. Vyvrcholením toho ruchu byla r. 1895. krásná „Národopisná výstava československá“ a její dědic „Národopisné museum československé“. Literárního orgánu dostalo se českému národopisu r. 1892. časopisem „Český lid“, jenž původně do r. 1895. vedle ethnografie v užším smyslu objímal i anthropologii; r. 1895. z redakce vystoupil L. Niederle, jenž s J. Polívkou vytvořil později „Národopisný sborník“ a „Národopisný věstník“ a od té doby řídí „Český lid“ sám Č. Zibrť.

Čeněk Zibrť (* 1864), professor všeobecné historie kulturní a bibliothekář Musea království Českého, uveřejnil od r. 1889. obrovskou řadu mosaikové sestavených zvykoslovných

a. národopisných monografií, jež na základě podrobné četby starých našich památek i studia archivního někdy cestou srovnávacích dějin starožitnictví, častěji však způsobem causeristickým, osvětlily jednotlivé stránky t. zv. soukromých starožitností českých. Práce ty, k nimž první podnět dal J. Gebauer, zkoumající staročeské texty též po stránce věcné, blížily se methodou snůškám kulturně historického materiálu, jaké podnikal Z. Winter, leč nikde nedostihovaly velkých kulturně dějepisných cílů, ač autor sám v přehledném a bibliografickém spise „Kulturní historie“ (1892) cíle ty si postavil. Objemem neb obecnější látkou vynikly tu nad ostatní knihy: „Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti“ (1889), „Dějiny krojevzemích českých až po války husitské“ (1892, II. díl od Z. Wintra), „Seznam pověr a zvyklostí pohanských“ (1894), „Jak se kdy v Čechách tancovalo“ (1895), pak důležitá pomůcka národopisná „Bibliografický přehled českých národních písní“ (1895). Stav se bibliothekářem musejním, nabyt Č. Zibrť přístupu k pokladům z naší staré slovesnosti, z níž vydal jmenovitě „Staročeský Lucidář“ (1903), „Historii o Janu Faustu“ (1903) a „Frantova Práva“ (1904). Č. Zibrť vynikal vždy horlivostí sběratelskou, neúnavností při shledávání se zapadlejšího materiálu, bibliografickou úplností a tak, opíraje se kromě toho i o největší bohemistickou knihovnu, mohl přistoupiti k soupisu české literatury dějepisné. Jeho obrovská „Bibliografie české historie“ (od r. 1900. posud IV mohutné díly) snesla nepřehlednou látku, leč odborná kritika dějezpytná vytýká nemethodické spořádání a nedostatek účelného výběru, ukazujíc, že leckde Č. Zibrť ve snaze po mnohosti a úplnosti došel do zámezí a valně uškodil přehlednosti i praktické ceně díla*). Od r. 1905. jest Č. Zibrť též redaktorem „Č. a s. Č. e. s. M. u. s.“ V bibliografiích i v drobném badání dějepisném Č. Zibrť se zcela přidržuje jeho spolupracovník *Josef Volf* (* 1879).

Z dějin výtvarného umění stály dlouho v popředí dějiny architektury: historism v názorech výtvarných všlmal si ze-

*) Od roku 1905. vydává redakce „Čes. Čas. Histor.“ řízením J. Pekaře a hlavní práci Josefa Kazimoura „Bibliografie české historie“ (poč. r. 1904.), vzornou methodickým uspořádáním i praktičností.

jména románských a gotických památek zvláště církevních; snaha po uhájení národní autonomie i v umění vedla k podceňování cizích vlivů a zanedbávání souvislosti s uměleckým rozvojem západní Evropy; práce z tohoto oboru spokojovaly se většinou popisem materiálu a nepostupovaly k hlubšímu zpracování dle obecnějších principů tektonických a kulturních. Hlavní zástupci tohoto směru jsou F. Lehner a J. Braniš.

Ferdinand Lehner (* 1837), založil již r. 1875. „časopis věnovaný umění křesťanskému“ „*Methoda tu vyšly hlavní materialie, které zpracoval soustavně v „Dějínách umění národa českého“* (od r. 1903. posud III sv.). Důležitá jest i jeho monografie „*Česká škola malířská XI. věku*“ (1902).

Josef Braniš (* 1853), důkladný znalec architektury kutnohorské a jihočeské, zpracoval tutéž látku jako Lehner, leč stručněji a přehledněji již r. 1892. v „*Dějínách středověkého umění v Čechách*“. Menší studie o stavbách jihočeských zaokrouhlil Braniš soustavně v cenné knize „*Obrazy z dějin jihočeského umění*“ (1909). Jeho pokus o přehledný „*Katechismus dějin umění*“ (1895) vyhovuje však moderním požadavkům právě tak málo jako obdobná „*Příruční kniha dějin umění*“ (1899) od *Bedřicha Macha*.

Později než architektuře dostalo se českému staršímu malířství zpracování historického; pouze miniatury středověké byly hojněji studovány. Hlavní práce tu vykonal profesor dějin umění na pražské universitě a ředitel Umělecko-průmyslového musea *Karel Chytil* (* 1857), vyzbrojen jsa důkladnou znalostí středověkého malířství a ovládaje veškerý hojný, ač dosud soustavně nekatalogisovaný výtvarný materiál český. Hlavní práce Chytilovy tohoto oboru jsou „*Vývoj miniaturního malířství českého za doby rodu jagellonského*“ (1896), „*O junkerech pražských*“ (1903) a „*Malířstvo Pražské XV. a XVI. věku*“ (1906). Ostatní práce Chytilovy zabývají se uměleckým průmyslem, stavebním rozvojem pražským, uměním doby Rudolfovy, otázkami organizace musejní. I Chytilův kollega na universitě *Bohumír Matějka* (* 1867), od něhož máme též práce umělecko-soupisné, přispěl k dějinám českého malířství spisem „*Miniatury doby románské*“ (1890).

Neobyčejně důležitou událostí pro dějiny českého umění výtvarného jest založení „Soupisu památek historických a uměleckých v království Českém“, (od r. 1897 posud sv. XXIX. řazených dle okresů politických), jež vydává Archaeologická komise při České Akademii. Tu bude zkatalogisováno, popsáno, částečně i zobrazeno všecko výtvarné bohatství naší vlasti od pravěku do XIX. stol.; v některých svazcích brán jest zřetel i k umění lidovému, kdežto jinak chrámové umění převládá. Mezi soupisy okresů vloženy jsou i inventáře velikých a samostatných sbírek uměleckých (chrámu Svatovítského, zámku roudnického), v poslední době pojato do soupisu i XIX. stol. a studovány poměry půdorysů městských, staveb soukromých atd. Nejcenější a nejhojnější práce do „Soupisu“ podali A. Podlaha a Zd. Wirth.

Svatovítský kanovník *Antonín Podlaha* (* 1865) rozvinul činnost trojí. Od r. 1897. vydává s J. Tumpachem „Vzdělávací bibliotéku katolickou“, pro niž přeložil některá francouzská díla archaeologická i apologetická a napsal s hlediska přísně katolického vkusný a vážný spis „B. Nietzsche a jeho filosofie.“ Z neprobadaných pokladů archivů kapitulního a arcibiskupského otiskuje prameny církevně náboženské ve 2 sbírkách: „Editiones archivii et bibliothecae metrop. capituli Pragensis“ (od r. 1905.) a „Sbírka pramenů církevních dějin českých stol. XVII. a XVIII.“ (od r. 1908.). Posléze popisuje, vykládá a zařazuje církevní památky české, snaže se o přísnou věcnost a vyhýbaje se hypothesám. Kromě příspěvků k „Soupisu“ (okresy sedlčanský, milevský, mělnický, rokycanský, příbramský, karlínský, českobrodský, vinohradský a památky svatovítské i kapitulní) náleží sem monumentálně založené dílo „Posvátná místa království českého“ (od r. 1907.), které umělecko-historickým hlediskem daleko předstihne obdobnou, rozměrem menší Eckertovu práci pro Prahu.

Zdeněk Wirth (* 1880) věnuje se výlučně dějinám architektury české, ale do badání o ní přinesl několik nových hodnotných prvků: nejsa historisujícím nadšencem ani pro gotiku ani pro barok, nýbrž hláse se spíše k modernímu hnutí přísně účelné než dekorativní architektury, neupadá nikdy do normalisování, nýbrž klade zvláštní důraz na prvky tektonické; nepojímá architektonické výtvoř osamoceně, nýbrž v celku

Stručné děj. lit. čes. *Novák-Novák.* 40

městském a proto věnuje živou pozornost půdorysu; dobře rozumí i světským stavbám malých měst. O tom podávají svědectví jednak jeho práce historické (pro „Soupis“ zpracoval okres vysokomýtský, poličský, chotěbořský, kladenský a litomyšlský; samostatně vydal monografii „Barokní gotika v Čechách“ [1908]; mnoho statí napsal pro „Časopis Společnosti přátel starožitností“, jež od r. 1907. rediguje), jednak jeho propagační činnost v uměleckém měsíčníku „Stylu“ (od r. 1908.).

Nejvýznamnější český historik umění *Max Dvořák* (* 1874) jenž do srovnávacích dějin malířství vnesl nová hlediska, píše své statí a knihy německy a jest professorem vídeňské university. Jen jeho vylíčení zámku roudnického v „Soupise“ (1907) a některé nabádavé statí v Čes. Čas. Hist. psány jsou mateřštinou.

Českým *dějinám hudebním* dal vědecký podklad *Zdeněk Nejedlý* (* 1878), professor hudební vědy na české universitě. Zd. Nejedlý sloučil ve své osobnosti energické a příkře důsledné, neznající odstínů a myšlenkových modifikací, trojí mocný vliv: Gollův, Hostinského, Fibichův. Vědeckou výchovou Zd. Nejedlý jest historik Gollovy školy, vyzbrojený pomůckami kritiky pramenů, methodami dějepisu srovnávacího a uměním vyhledávatí za zevním děním proudění kultury. První jeho větší prací jest vydání „Pramenů k synodám r. 1441—1444“ (1900); výrazem lásky k rodnému městu jsou jeho široce založené „Dějiny města Litomyšle“ (od r. 1903. posud I. díl sahající do r. 1421), patřící k nejlepším místním historiím našim). Od Hostinského přijal Zd. Nejedlý system aesthetický, moderní to úpravu Herbartovy aesthetiky, názor, že krasověda jest věda o konkrétním umění, požadavek uměleckého pokroku a konečně i hlavní obrysy dějinného vývoje české hudby. Toho nejjasnějším dokladem jest „Katechismus aesthetiky“ (1902, pouze I hist. díl), pak přehledné „Dějiny české hudby“ (1903). Žák Hostinského měl otevřenu cestu k Zd. Fibichovi, jenž hluboko jej uvedl do podstaty moderní hudby a vzbudil v něm upřímné nadšení pro složité zívny doby powagnerovské. Zd. Nejedlý, obdařený spíše aesthetickým intelektuallismem než sensitivností, přispěl k ocenění novodobého českého umění hudebního monografiemi „Zdeněk Fibich“ (1901) a „Zpěvohry Smetanovy“ (1908). Vyvrcholením vši práce Nejedlého jsou jeho

epochální díla o dějinách českého zpěvu, kterými zcela překonány jsou nesprávné a stranické „Dějiny posvátného zpěvu staročeského“ (1893), jež napsal *Karel Konrád* (1842–1894). Nejedlý látku zpracoval dvakrát, vždy na bohatším základě pramenném a vždy se širšími obzory kulturními. „Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách“ (1904) sahají až k r. 1403; „Počátky husitského zpěvu“ (1907), v nichž hlavním thematem jest lidová píseň duchovní do r. 1417; obě díla, obohacující štědře nejen naše dějiny hudební, ale i literární, náboženské a národnostní, jsou jen součástíkou chystaných dějin české hudby; ty budou dle těchto ukázek jistě z nejkrásnějších výtvorů doby a školy Gollovy.

